

ZBORNÍK
SLOVENSKÉHO
NÁRODNÉHO
MÚZEA
V MARTINE

ROČNÍK
CVII – 2013

ETNOGRAFIA 54

VYDALO SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM

Vydalo Slovenské národné múzeum v Bratislave roku 2013
pre Slovenské národné múzeum v Martine

Predseda Edičnej rady
Slovenského národného múzea
PaedDr. Rastislav Púdelka

Redakčná rada
PhDr. Mária Halmová, predsedníčka
PhDr. Daša Ferklová (tajomníčka), PhDr. Anna Hlôšková, PhDr. Eva Králiková,
PhDr. Zora Mintalová, Mgr. Anna Oláhová, PhDr. Marta Pastieriková, CSc.,
PhDr. Gabriela Podušelová, Mgr. Michala Sedláčková

Odborná redaktorka a zostavovateľka
PhDr. Mária Halmová

Zodpovedná redaktorka
Mgr. Anna Oláhová

Technická redaktorka
Mgr. Anna Oláhová

Obálku a väzbu navrhol
Zdeněk Jefábek

Texty do angličtiny preložila
RSDr. Margita Vörösová

Rukopis posúdili
PhDr. Eva Králiková, PhDr. Gabriela Podušelová

Výroba
P+M Tlačiareň, Turany

Frontispice
Martin Benka: Všetdný odev mladých žien. Polomka, okr. Brezno. 1933.
Olej, plátno, rozmer 71 x 51 cm. Značené: Záznam z Polomky N/H, MBenka,
evid. č. KH 664. Do zbierok SNM v Martine získaný kúpou od autora v roku 1952.
Foto Peter Blizňák, 2006

© Slovenské národné múzeum v Martine 2013

ISBN 978-80-8060-311-3
ISSN 0139-5475

ÚVODOM

Päťdesiaty štvrtý ročník Zborníka Slovenského národného múzea – Etnografia (54) vychádza v roku 120. výročia založenia Muzeálnej slovenskej spoločnosti.

Keď si chceme pripomenúť výročie založenia Slovenského národného múzea, musíme sa myšlienkami preniesť o viac ako storočie späť do vtedajšieho Turčianskeho Sv. Martina. Tu, opätovne, po zlých skúsenostiach s osudom Matice slovenskej a jej zbierkami, druhýkrát ožila myšlienka založenia múzea, reprezentujúceho úsilie o dokumentáciu národných dejín a kultúry postavením Národného domu (s oddelením Múzeum a Bibliotéka, oficiálny názov iba Dom, otvorený 12. augusta 1890, dnes budova Slovenského komorného divadla). Do tretice tu bola snaha katolíckeho kňaza Andreja Kmeťa o založenie vedeckej spoločnosti, ktorá však narazila vo vlastných, národoveckých radoch na stanovisko, že nám Slovákom nateraz postačuje osvetový spolok. Kompromisným riešením bolo založenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti, ktorej zakladajúce valné zhromaždenie sa konalo v priestoroch Múzea a Bibliotéky Národného domu 24. apríla 1893.

Priam symbolicky, v predvečer zakladajúceho valného zhromaždenia, pripravilo 23. apríla 2013 Slovenské národné múzeum v priestoroch Bratislavského hradu kolokvium za účasti domácich i zahraničných partnerských organizácií. Viacerými príspevkami si na ňom pripomenulo svoje dejiny i načrtlo cestu, ktorou by sa v najbližšom období malo uberať. Toto slávnostné stretnutie je iba jedným z radu podujatí, ktoré prebiehajú v Slovenskom národnom múzeu v rámci tohto jubilea prakticky počas celého roka.

Výročie založenia Muzeálnej slovenskej spoločnosti reflektujeme aj v aktuálnom ročníku Zborníka Slovenského národného múzea – Etnografia stručným pohľadom na dejiny vlastnej inštitúcie v pohnutých päťdesiatych rokoch 20. storočia, ako pokračovanie príspevkov Štefana Mruškoviča, publikovaných na stránkach nášho zborníka už pred pätnástimi rokmi. Spracovanie dejín akvizičnej činnosti kultúrohistorických zbierok Slovenského národného múzea v Martine, ktoré nadväzuje na štúdiu L. Pedersenovej, rovnako publikovanú na stránkach zborníka začiatkom 90. rokov 20. storočia, je veľmi podrobné a mimoriadne rozsiahle, ale jeho publikovanie v plnom znení považujeme za dôležité. V časti Štúdie a materiály sú zaradené ešte dva príspevky, venované inšpiračným zdrojom tvarov a ornamentiky výrobkov slovenských drotárov koncom 19. a v prvých desaťročiach 20. storočia a vplyvu holičskej manufaktúry na džbankársku výrobu v Boleráze na príklade dvoch zbierkových predmetov.

Verím, že tohtoročný zborník bude zaujímavým čítaním nielen pre pracovníkov múzeí, ale aj ďalších čitateľov.

august 2013

Mária Halmová
zostavovateľka

FOREWORD

Proceedings of the Slovak National Museum - Ethnography (54) appears at the period of the 120th anniversary of the Slovak Museum Society.

If we want to commemorate the anniversary of the Slovak National Museum, we have to return more than a century back, into the then Turčiansky Sv. Martin. There, after a bad experience with the fate of the Slovak Matica and its collections, for the second time revived the idea of founding the museum that would represent the efforts for documentation of national history and culture. The intention was to do it through constructing the National House (with the Department of Museum and Bibliotéka, or library, officially named only the House, open on August 12, 1890; present building of the Slovak Chamber Theatre). And, at last but not at least, there was an effort of a Catholic priest, Andrej Kmeť, to establish a scientific society, which, however, had to fight its own, nationalistic scientific opponents' opinion that, for the Slovaks, an edifying fellowship would be sufficient for that moment. A compromising solution was the establishment of the Slovak Museum Society the founding General Assembly of which was held in the premises of the National Museum and Bibliotéka House on 24 April 1893.

Almost symbolically, on the eve of the founding General Assembly on 23 April 2013 the Slovak National Museum prepared a colloquium in the Bratislava Castle area premises where domestic and foreign partner organizations participated. A number of contributions recalled its history and outlined a way to the near future. This festive gathering is just one of the series of events that take place in the Slovak National Museum in this jubilee practically throughout the whole year.

The anniversary of the Slovak Museum Society is reflected in the current Proceedings – Ethnography 54 through a brief look at the history of its own institution in the troubled fifties of the 20th century as a continuation of contributions by Š. Mruškovič, published there already fifteen years ago. We consider particularly important to publish a full, very detailed and quite big, version of the article on processing of acquisition history of cultural and historical collections in the Slovak National, Martin, which follows up on the study by L. Pedersen, also published in the proceedings in the early nineties of the 20th century. Two contributions are included into Studies and Materials; they deal with inspiration sources of forms and ornamentation of Slovak tinker masters production at the end of the 19th and early decades of the 20th century and the impact of the Holíčska manufacture on the jug production in Boleráz on the example of two items.

I believe that the present Proceedings will be interesting to read not only for the staff of museums, but also for other readers.

August 2013

Mária Halmová
Editor

ŠTÚDIE A MATERIÁLY

SLOVENSKE NÁRODNÉ MÚZEUM V ROKOCH 1952 – 1961

*Mária Halmová, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: maria.halmova@snm.sk*

Abstract: *This paper deals with elucidation of the turbulent fifties of the 20th century in work and basic direction of the Slovak National Museum. It follows up primarily on two studies by Štefan Mruškovič about the issues of nationalization of institutions and reinstalling of expositions. Then the history of the Slovak National Museum from 1952 until its merger with the Slovak Museum follows. The history focuses primarily on its future orientation, research activities and personal growth.*

Keywords: *museum, Slovak National Museum, Slovak Museum, merger, structure, collections, research.*

Príspevok je venovaný priblíženiu pohnutých 50. rokov 20. storočia týkajúceho sa činnosti a základného smerovania Slovenského národného múzea (ďalej SNM). Nadväzuje predovšetkým na dve štúdie Štefana Mruškoviča, ktoré boli venované otázkam poštátnenia inštitúcie a reinštalácii expozícií.¹ V príspevku pokračujeme dejinami Slovenského národného múzea od roku 1952 do jeho zlúčenia so Slovenským múzeom (ďalej SM), predovšetkým s orientáciou na otázku jeho ďalšieho zamerania, vedeckovýskumnej činnosti a personálneho rastu. Všeobecne možno prvú časť tohto obdobia označiť za krízovú vzhľadom na danú politicko-spoločenskú situáciu a kľúčovú vzhľadom na otázky budúceho zamerania a profilovania, v ktorých akoby inštitúcia už strácala dych a vonkajšiu podporu.

Problematika zamerania a profilácie SNM a SM bola predmetom rôznych úvah, rokovanií a zámerov po celé päťdesiate roky, pričom rozdielne predstavy oboch inštitúcií, ciele a kroky k nim vedúce, postupne znechucovali nielen zainteresované strany, ale múzejníkov vôbec.

Už v roku 1950 – ako o tom svedčí list riaditeľa múzea Jána Geryka predsedovi Muzeálnej slovenskej spoločnosti Štefanovi Janšákovi² – o SNM sa do budúcna uvažuje len ako o národopisnom múzeu. V správe o činnosti Slovenského národného múzea v rokoch 1945 – 1956 J. Geryk uvádza, že: „na poradách v Ministerstve školstva a osvetu v Prahe roku 1950 ustálil sa charakter SNM a SM textom vyhlásenia: ‚Zmysel oboch múzeí vyjadruje

¹ MRUŠKOVIČ, Š. Slovenské národné múzeum v Martine po poštátnení. In *Zborník Slovenského národného múzea : Etnografia*, 1998, roč. XCII, 39, s. 9-26; MRUŠKOVIČ, Š. Slovenské národné múzeum v Martine v období prípravy reinštalácie stálych expozícií. In *Zborník Slovenského národného múzea : Etnografia*, 1999, roč. XCIII, 40, s. 9-23.

² „V Žiline na KNV som sa dozvedel, ... že zo Slovenského národného múzea chcú spraviť len Národopisné múzeum. Hneď som išiel na Povereniecťo školstva a ... prednosta odboru povedal, že návrh bol predostretý Sboru povereníkov, ale vraj bude ešte veľa rokovacích porad... Muzeálna slovenská spoločnosť musí niečo urobiť proti týmto snahám... Navrhujem vypracovať memorandum...“ Reg. SNM, č. j. 1659/50. Archív SNM – v Martine.

ich názov. Slovenské národné múzeum je určené širokým vrstvám národa, Vlastivedné múzeum predne cieľom vedeckým... Hlavné ťažisko svojho programu vidí SNM v národopise a kultúrnej histórii (v tom i archív). Na archeológii majú rovnaký záujem obe múzeá, budú sa však usilovať ustáliť i v tomto obore svoj program tak, aby nekolidoval, ale sa doplňoval. Čo sa umenia týka, SNM zaujíma sa hlavne o pietne pamiatky národné, Vlastivedné múzeum o diela umeleckej galérie...³ SNM dodržiavalo túto dohodu, a tak sa viac špecializovalo na národopis a históriu a dosavadne prírodovedné zbierky mali ostať v „Kmetiane“... Dňa 25. – 27. júna 1951 muzeálna komisia NÚ SAV navrhla, aby charakter SNM ostal celoslovenské vlastivedné múzeum.⁴ V auguste 1951 J. Geryk zasiela redakciám Pravdy, Práce a Cieľa krátku správu, v ktorej uvádza, že po viacerých rokovaníach SNM „ostáva vlastivedné pre celé Slovensko s charakterom historicko-národopisným s tým, že aj prírodovedné zbierky sa vystavia potiaľ, pokiaľ súvisia s históriou Slovenska. Múzeum bude mať i Obrazáreň...“⁵ Otázkou odbornej profilácie SNM a SM sa dlhodobo zaoberal aj Sväz slovenských múzeí (ďalej SSM) na svojich zasadnutiach a pracovných poradách. V roku 1953 vypracoval SSM návrh na profiláciu slovenských múzeí, ku ktorému poslalo SNM doplňovací návrh.⁶ V materiáli SSM sa uvádza ako zásadný problém skutočnosť, že napriek poštátneniu doteraz nebol pre SNM vydaný štatút. Prioritné zameranie múzea kladie na národopis, ale vzhľadom k existencii a dlhoročnej tradícii budovania širokospektrálne zameraného zbierkového fondu navrhuje pre múzeum zachovať vlastivedný charakter, a to s osobitným zameraním na Žilinský kraj. Štruktúru pracoviska člení na dva odbory – národopisný (s oddeleniami hmotnej a duchovnej kultúry) a vlastivedný odbor s oddeleniami prírodovedným, archeologickým a oddelením spoločenských vied (história národa a robotníckeho hnutia a archívna dokumentácia). V otázke SM vychádza z organizačného štatútu, ktorý bol pre múzeum vydaný v roku 1951 s cieľom múzeum vybudovať na celoslovenské vedecko-reprezentatívne múzeum s vlastivedným charakterom. SNM predložilo k tomuto návrhu SSM svoje stanovisko, v ktorom dôrazne požaduje ponechať múzeu celoslovenský vlastivedný charakter „lebo má najväčšie a najvýznamnejšie kultúrno-historické zbierky. Zásadne nie sme proti tomu, aby reprezentatívne slovenské múzeum bolo vybudované v hlavnom meste Slovenska v Bratislave, ale nemôže sa tak stať na úkor Slovenského národného múzea v Martine... Žiadame preto zástupcov Sväzu slovenských múzeí, aby ...rešpektovali snahy zakladateľov tohto múzea..., to si konečne žiada i 6000 členov Muzeálnej slovenskej spoločnosti, grupujúcich sa z pracujúcej pospolitosti.“⁶ Argumentácia vychádzala predovšetkým z rozsiahleho zbierkového fondu a jeho genézy, pričom základné obavy z reorganizácie múzea vychádzali z rôznych neoficiálnych informácií o roztriešení tohto fondu a jeho čiastočnej delimitácii do Bratislavy. Hlavne zo strany Slovenskej národnej galérie (ďalej SNG) išlo o otvorenú snahu získať zbierky SNM, teda bývalej Národnej galérie slovenskej.⁷ V novembri 1953 bola účelovo do Martina zvolaná

³ Slovenské národné múzeum v Martine. (Činnosť v rokoch 1945 – 1956). Archív SNM – v Martine. V texte uvedená skratka NÚ SAV je vtedajší Národopisný ústav SAV, pod názvom „Kmetianum“ bol prezentovaný zámer vybudovania expozície v I. budove SNM, venovanej Andrejovi Kmeťovi, s osobitným zreteľom na prírodovedné zbierky.

⁴ Reg. SNM, č. j. 1153/51 z 4. 8. 1954. Archív SNM – pobočka Martin.

⁵ Reg. SNM, č. j. 1455/53 z 7. 6. 1953. Archív SNM – pobočka Martin.

⁶ Tamže.

⁷ „...Súčasne však riaditeľstvo Slovenskej národnej galérie oznamuje, že mieni uplatňovať nárok na všetky umelecké diela celonárodného významu zo zbierok bývalej obrazárne Slovenského národného múzea..., a to najmä preto, že ústrednou umeleckou zbierkou celonárodného významu sa stala Slovenská národná galéria.“ Odpoveď K. Vaculíka na žiadosť SNM o vrátenie zapožičaných diel. Reg. SNM, č. j. 907/53 z 9. 4. 1953. Archív SNM – pobočka Martin.

Obr. 1. Pracovníci SNM v zátopovej oblasti Milochov. Foto J. Dérer, 1957. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 11 792

pracovná konferencia SSM, ktorej hlavným programom bola problematika potreby riešenia profilu SNM a „došlo sa k záveru, že Slovenské národné múzeum v Martine bude sa budovať ako špeciálne národopisné múzeum, kým Slovenské múzeum v Bratislave zostane celoslovenským múzeom s vlastivedným charakterom“.⁸

V júli 1954 bola uznesením Kolégia povereníka kultúry schválená sieť múzeí na Slovensku do roku 1960. Podľa schválenej siete: „Váš ústav ostáva Slovenským národným múzeom s tým, že bude celoslovenským špecializovaným múzeom národopisným“. Poverenie štátnej školy a kultúry (ďalej PŠK) zároveň žiada J. Geryka o vypracovanie návrhu na novú organizačnú štruktúru a perspektívneho plánu personálneho dobudovania múzea. V návrhu, predloženom múzeom, je SNM charakterizované ako „štátny vedecko-výskumný ústav, ktorého zberateľská a výskumná činnosť sa vzťahuje na oblasti slovenského etnika... múzeum má ukázať vývojový obraz Slovenska a slovenského ľudu z hľadiska historicko-etnografického so stránky ekonomickej, sociálnej a kultúrnej v jeho prírodnom prostredí“. Štruktúra pracoviska je rozdelená do 5 základných odborov – oddelení: 1. odbor národopisný s 5 oddeleniami (zamestnania ľudu, ľudový odev a textil, ľudová architektúra, ľudová umelecká tvorivosť, folklór); 2. odbor historický s 3 oddeleniami (archeológia: pravek, rané dejiny, historická archeológia: feudalizmus, kapitalizmus, socializmus a samostatne archív); 3. oddelenie prírodovedné (antropológia, prírodné prostredie slovenského etnika, zberné hospodárstvo, botanická záhrada, Kmetianum – v starej budove); 4. dokumentačné oddelenie; 5. odborná knižnica. Stav pracovníkov je v návrhu z aktuálneho počtu necelých 30 zamestnancov v jednotlivých rokoch postupne zvyšovaný na 70 v roku 1960. Navýšenie ich počtu sa týka posilnenia stavu vedeckých pracovníkov predovšetkým

⁸ PETÁCH, E. Pracovné konferencie Sväzu slovenských múzeí. In *Múzeum*, 1957, č. 2, s. 165.

v oblasti spoločenských vied (6 etnografov, 1 archeológ, 2 historici), v prírodných vedách o jedného antropológa a všeobecne pomocných vedeckých síl (pre spoločenské vedy 11, pre prírodné vedy 10 – z toho 7 na botanickú záhradu).⁹ V apríli 1955 sa J. Geryk a Andrej Polonec v Prahe zúčastnili zasadnutia pléna vládnej múzejnej komisie Ministerstva kultúry „za účelom konečného vyriešenia problému nového programu múzea“.¹⁰ Súčasťou pozvania na toto zasadnutie bol aj „Návrh na organizáciu Slovenského národného múzea v Martine“, vypracovaný PŠK, ktorý nekorešponduje s dovtedajšími návrhmi múzea: „Slovenské národné múzeum je špeciálnym národopisným ústavom a jeho úlohou predovšetkým bude: 1. Zachraňovať a zbierať hmotné doklady o kultúre slovenského ľudu a tieto doklady uchovávať a spracovávať podľa požiadaviek modernej muzeológie“. Z návrhu zároveň vyplýva povinnosť múzea kreovať vedeckú radu (ďalej VR) ako poradný orgán riaditeľa. Zasadnutie komisie bolo avizované dlhšiu dobu pred jeho konaním a v tejto súvislosti je zaujímavá korešpondencia a žiadosť J. Geryka o podporné stanovisko s Jiřím Horákom, Ondřejom Pavlíkom – predsedom SAV a Zdeňkom Wirthom z ČSAV, z ktorého odpovedi citujeme: „... po rozhovore s panem profesorom Dr. Jiřím Horákom o zamýšlené reorganizaci sbírek Vašeho musea sděluji, že dnes ještě pevněji zastávám své stanovisko z r. 1930, kdy jsem intervenoval jménem ministerstva školství a národní osvěty při rozhraničení činnosti mezi Vaším museem a tehdy nově zakládaným museem v Bratislavě... (SNM) je kulturní organismus nejvyšší hodnoty... který je nutno zachovat v celistvosti a proti jehož roztržení je třeba se postavit... Význam Bratislavy je jiný, ze základu odlišný a nepotřebuje, aby byl za cenu poškození kulturní bašty martinské, posvěcen práci několika generací, podporován... Troufal by si dnes někdo rozkotati Národní museum v Praze?“¹¹

V septembri 1955 sa konala výročná konferencia SSM, na ktorej Ján Šufliarsky, zástupca PŠK, apeloval na vymedzené zameranie oboch múzeí a skvalitnenie ich práce.¹² Je potrebné zdôrazniť, že na pôde SSM už národné múzeum nenašlo zástancov svojej koncepcie. Jasne a jednoznačne sa to premietlo aj do programu činnosti SSM na funkčné obdobie rokov 1957 – 1958 v znení: „SSM bude predovšetkým a všestranne podporovať výstavbu Slovenského múzea, ako nášho celonárodného múzea v hlavnom meste Slovenska.“¹³ Napriek prijatým materiálom SNM v podstate – logicky – nevyvinulo žiadnu iniciatívu na ich naplnenie a nemenilo ani organizačnú štruktúru pracoviska.

Zásadná zmena v postoji nastala až príchodom nového riaditeľa SNM, ktorým sa k 15. 8. 1958 stal historik Vladimír Matula. Nový riaditeľ, nezaťažený históriou múzea a dlhoročnými kompetenčnými spormi, mal v otázke ústredných múzeí vyhranené stanovisko. Prakticky ihneď po nástupe do funkcie, v septembri žiadal PŠK o vymenovanie navrhutej komisie odborníkov, zloženú zo zástupcov SNM, NÚ SAV, SSM a PŠK, ktorá by vypracovala materiál na rokovanie VR SNM, týkajúci sa stavu a ďalšieho smerovania SNM. Komisia (V. Matula, J. Šufliarsky, Milan Rybecký, Soňa Kovačevičová, Miroslav A. Huska, Štefan Apáthy, Ján Hyčko, A. Polonec) vo svojej záverečnej správe schválila riaditeľom predložený návrh na novú organizačnú štruktúru pracoviska a návrh na zloženie a vymenovanie novej VR. Ako prvoradú úlohu stanovila generálnu inventarizáciu zbierkového fondu múzea, vrátane vyradenia a odpisu bezcenného či poškodeného fondu

⁹ Reg. SNM, č. j. 2771/54 z 17. 9. 1954. Archív SNM – pobočka Martin.

¹⁰ Reg. SNM, č. j. 1270/55 z 22. 2. 1955. Archív SNM – pobočka Martin.

¹¹ List Z. Wirtha J. Gerykovi z 13. 3. 1955. Archív SNM – pobočka Martin.

¹² JURKOVIČ, M. Príspevky k dejinám Sväzu slovenských múzeí (1939 – 1960). II. časť. In *Múzeum*, 1971, č. 3, s. 176.

¹³ BOHUŠ, I. Pracovná konferencia Sväzu slovenských múzeí, Košice 1. – 5. júla 1957. In *Múzeum*, 1957, č. 3, s. 388.

Obr. 2. Pracovníci SNM na ľanovej brigáde. Foto J. Dérer, 1958. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 46 745

a delimitáciu fondov, ktoré v SNM nemajú – vzhľadom na jeho novú profiláciu – opodstatnenie. Ďalšou prejednanou problematikou bola otázka spolupráce s NÚ SAV ohľadne koordinácie vedeckovýskumnej činnosti a doriešenie otázky budovania múzea ľudovej architektúry v prírode.¹⁴

V. Matula akceptoval transformáciu SNM na ústredné národopisné múzeum, pričom zdôraznil už J. Gerykom formulovanú úlohu vybudovania múzea ľudovej architektúry a expozície k dejinám slovenského múzejníctva v I. budove SNM (po jej vrátení pôvodnému účelu) v roku 1963 pri príležitosti 70. výročia založenia MSS. Je potrebné otvorene priznať, že ak J. Geryk všemožne bránil celistvosť zbierok a ich ponechanie v správe SNM, bol to práve V. Matula, ktorý „nepotrebné“ zbierky priam núkal iným inštitúciám. „Pokiaľ ide o muzeálne zbierky z iných odborov (prírodné vedy, archeológia, história, numizmatika), ktoré v národopisnom múzeu nebudú môcť byť využité, počítame po vytriedení bezcenných predmetov s ich presunutím do iných múzeí...“¹⁵ Rovnaký postoj zaujímal v otázke archívu SNM, ktorého riešenie urgoval aj s ohľadom na blížiaci sa dátum odchodu Márie Jeršovej do dôchodku, pričom o udržaní funkčného miesta archívára neuvažoval.¹⁶ Zároveň však namietal voči návrhu formovať SM v Bratislave ako ústredné vlastivedné múzeum. Považoval to za krok späť a navrhol zlúčenie oboch múzeí a vybudovanie komplexu

¹⁴ Reg. SNM, Záverečná zpráva o práci komisie expertov v Slovenskom národnom múzeu v Martine, 22. 12. 1958. Archív SNM – pobočka Martin.

¹⁵ Reg. SNM, č. j. 1290/59 z 15. 9. 1959. Archív SNM – pobočka Martin.

¹⁶ „Riaditeľstvo SNM v Martine Vás žiada, aby ste nám láskavo oznámili, v akom štádiu je otázka riešenia ďalšej existencie archívu SNM... v krátkom čase... odchádza do penzie vedúca archívu dr. Mária Jeršová a riaditeľstvo... mieni uvoľnené miesto obsadiť odborníkom národopiscom...“ List V. Matulu Slovenskej archívnej správe pri Povereníctve vnútra. Reg. SNM, č. j. 1322/59 z 10. 9. 1959. Archív SNM – pobočka Martin.

Slovenského národného múzea s tromi múzeami: prírodovedným, historickým a národopisným. Veľmi pregnantne to vyjadril v príspevku v obnovenom zborníku: „Napokon takáto odborná špecializácia... je prirodzenou požiadavkou našej doby a jedným z dôležitých predpokladov pre plné uplatnenie vedeckých metód práce i celkové zvýraznenie vedeckého charakteru našich centrálnych múzeí. Treba však povedať aj to, že tento nový profil a náplň práce sa musel prebojovávať proti konzervatívnym názorom... Bude však potrebné spojiť ju s delimitáciou nenárodopisného materiálu a jeho odsunom do iných múzeí... tu bude treba postupovať rovnako dôsledne ako pri delimitácii archívu SNM, ktorá sa už uskutočnila...¹⁷ Návrh na zlúčenie oboch múzeí bol napokon realizovaný zákonom SNR č. 109/1961.

Dlhodobé napätie ohľadne vymedzenia kompetencií oboch múzeí malo, prirodzene, neblahý vplyv na rozvoj národného múzea, predovšetkým znechutenie J. Geryka z celkovej situácie a tým i straty razancie na presadzovanie ďalších cieľov a úloh aj s ohľadom na jeho vzdanie sa funkcie predsedu SSM (1951). Hlavným mínusom v tomto súperení bol pretrvávajúci nedostatok kvalifikovaných pracovníkov. Prakticky jedinou stálou kvalifikovanou odborníčkou bola M. Jeršová, ktorá proti tomuto vývoju i postupnému delimitovaniu zbierok, vrátane archívu, namietala a osobne ťažko niesla. V priebehu 50. rokov sa síce podarilo do národného múzea prijať viacero vysokoškolsky vzdelaných pracovníkov, napr. Andreja Polonca (1952), Igora Hrubca (1953 – na miesto archeológa po väznenom Vojtechovi Budinskom-Kričkovi) a Irenu Murgašovú (1955), ich fluktuácia však bola mimoriadne vysoká z dôvodu nemožnosti riešenia ich bytovej otázky¹⁸ a je potrebné poznamenať, že k nej značne prispievala aj neistota zachovania niektorých funkčných miest pri reorganizácii múzea.¹⁹ Kým v roku 1951 malo múzeum 18 zamestnancov, v roku 1953 to bolo 23 zamestnancov a J. Geryk avizuje potrebu ďalších odborných síl (7 kustódov zbierok, z toho 3 pre národopisné oddelenie, 1 historik umenia, 1 kustód na prírodovedné zbierky, 2 kustódi na prehistorické a historické zbierky vrátane numizmatiky).²⁰ V súvislosti so schválením siete múzeí na Slovensku PŠK žiada SNM o predloženie návrhu novej štruktúry múzea a zároveň perspektívneho plánu personálneho obsadenia múzea do roku 1960. Na otázku schválenej siete múzeí J. Geryk nereaguje, iba posielal požadované materiály.²¹ Ohľadne personálneho zabezpečenia požaduje zvýšenie stavu zamestnancov do roku 1960 na 70 osôb, z toho v rámci spoločenských vied o 7 kustódov a pre prírodné vedy 1 kustóda a k nim 11 pomocných síl (spoločenské vedy) a 10 pomocných síl pre prírodné vedy (z toho 7 na botanickú záhradu). Napriek rôznym sťažnostiam, žiadostiam a urgenciám zo strany múzea však stav pracovníkov narastal iba veľmi pomaly – roku 1958 malo múzeum celkovo 32 zamestnancov, z toho iba 8 s vysokoškolským vzdelaním, v roku 1959 bol počet funkčných miest zvýšený na 34. K veľkým personálnym výmenám dochádza od roku

¹⁷ MATULA, V. Nové perspektívy a úlohy Slovenského národného múzea. In *Sborník SNM*, 1960, roč. XLVI – LIV, s. 9, 12.

¹⁸ Napr. k 1. marcu 1956 požiadala o rozviazanie pracovného pomeru Viera Vrllová (vyd. Ábelová, ktorá do SNM nastúpila v roku 1955) s odôvodnením, že: „v tomto čase sa mám vydávať a nakoľko nemám v Martine byt a SNM mi ho poskytnúť nemôže, chcem prijať zamestnanie v Trenčíne, kde tieto požiadavky budem mať splnené.“ Reg. SNM, č. j. 683/56 z 17. 3. 1956. Archív SNM – pobočka Martin.

¹⁹ K 30. 6. 1955 žiadal o uvoľnenie z múzea kustód historického odboru Ján Hyčko z obavy, že v dôsledku reorganizácie príde o miesto. Reg. SNM, č. j. 1608/55 z 18. 5. 1955. Archív SNM v Martine; v septembri požiadala o zníženie pracovného úväzku na polovičný Peter Mendel, pretože: „...reorganizovaním SNM... zaniká oddelenie, v ktorom sú opatrované umelecké diela stredoveké i novšie a následkom toho nebude systemizované miesto konzervátora...“ Reg. SNM, č. j. 2623/55 z 3. 9. 1955. Archív SNM – pobočka Martin.

²⁰ Reg. SNM, č. j. 1068/53 z 27. 4. 1953. Archív SNM – pobočka Martin.

²¹ Reg. SNM, č. j. 2771/54 z 17. 9. 1954. Archív SNM – pobočka Martin.

Obr. 3. J. Hyčko sprevádza výstavou „10 rokov socialistického budovania Turca“. Foto J. Dérer, 1958. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 8629

1958, keď postupne múzeum opustili J. Geryk²² a M. Jeršová a výraznejšie – profesijne jednostrannejšie – sa formoval nový kolektív pracovníkov príchodom Štefana Apáthyho (1958), Emy Kahounovej (1959), Jána Boďu (1959), Eleny Apáthyovej (1959), Igora Krišteka (1959) a ďalšieho archeológa Adriana Vallaškeka (1958). V roku 1960 bol celkový stav pracovníkov SNM 37 osôb, z toho bola jedna pracovná sila vyčlenená na prevzatie a správu ateliéru Martina Benku. V rokoch 1961 – 1962 si časť odborných pracovníkov začala zvyšovať kvalifikáciu externou aspirantúrou (V. Matula, Š. Apáthy, E. Kahounová), ktorá sa však priebežne zmenila na internú a znamenala ich odchod zo SNM.

Nástup V. Matulu do funkcie riaditeľa SNM a následné 4 roky, počas ktorých múzeum viedol, znamenal predovšetkým zásadný obrat v otázke profilácie SNM a delimitácie jeho zbierok, ale zároveň možno konštatovať, že v mnohých oblastiach činnosti pokračoval, resp. rozvíjal Gerykove plány. Postupne inicioval odsun predovšetkým prírodovedného a časti kultúrohistorického zbierkového fondu do SM a SNG, ale aj Technického múzea v Košiciach, Múzea P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne a ďalších inštitúcií. Keďže proces

²² „V zmysle dekrétu povereníka školstva a kultúry... určujem Vám počínajúc dňom 16. augusta 1958 do 31. decembra 1958 pracovné zadelenie ako kustódomi krojového oddelenia... Dňom 1. januára 1959 v zmysle vládneho uznesenia..., ktorým sa určuje postup pri zamestnávaní osôb, ktoré získali nárok na starobný dôchodok po dohode s Vami a so závodnou radou ROH rozvážujem s Vami pracovný pomer...“ List V. Matulu J. Gerykovi. Reg. SNM, č. j. 1688/58 z 1. 10. 1958. Archív SNM – pobočka Martin.

administratívnej a fyzickej delimitácie zbierkových fondov je proces časovo náročný, v prvom období po nástupe V. Matulu do funkcie riaditeľa sa uskutočnila delimitácia archívu, celého prírodovedného fondu a časti výtvarných diel a pozostalosti M. R. Štefánika. Dôsledné ukončenie tohto zámeru však zostalo nerealizované z toho dôvodu, že už v máji 1961 požiadal o dočasné uvoľnenie z funkcie riaditeľa SNM. Prakticky nedotknutý zostal iba archeologický fond. Na porade s riaditeľom Archeologického ústavu SAV, ktorá sa uskutočnila v Bojniciach vo februári 1960, sa prerokovával nový profil SNM so zreteľom na prácu archeológa. Vznikla dohoda, že práca archeológa SNM bude špecializovaná na „... historickú archeológiu, ktorá sa v podstate kryje so stredovekým národopisom... Základné archeologické zbierky SNM sa dohodlo nateraz ponechať v Martine až do prípadného ďalšieho, iného rozhodnutia...“²³ K uchovaniu celistvosti archeologického fondu nesporne prispelo aj jednoznačné a dlhodobo prezentované stanovisko V. Budinského-Kričku.²⁴

Na druhej strane sa v tomto období (máj 1960) realizoval prevod správy pozitívov, negatívov a diapozitívov Karola Plicku z Matice slovenskej v celkovom počte 9634 kusov.

Svoj počiatkový súhlas s Gerykovým návrhom na vytvorenie expozície Kmetianum v I. budove SNM deklaroval V. Matula v septembri 1959 vo forme zámeru vybudovania expozície k počiatkom múzejníctva na Slovensku v roku 1963, pri príležitosti 70. výročia založenia MSS.²⁵ Po návrhu PŠK, aby bola I. budova SNM odovzdaná do trvalého užívania Okresnému národnému výboru v Martine pre potreby vybudovania a situovania v nej okresného vlastivedného múzea, ponúka výboru prírodovedné a historické zbierky turčianskej proveniencie ako zbierkový základ pre plánované múzeum „...k čomu by najskôr vyhovovali miestnosti v starej budove SNM, ktorú sme Vám pred pol rokom odovzdali s výhradou, že budova bude použitá pre ciele vlastivedného múzea Turca...“²⁶

V. Matula sa rovnako, ako v predchádzajúcom období J. Geryk, snažil o prístavbu II. budovy SNM. Táto otázka bola mimoriadne dôležitá vzhľadom na to, že múzeum malo dlhodobé problémy s nepostačujúcou kapacitou depozitárnych i administratívnych priestorov. O prístavbu budovy, resp. jej dostavbu do tvaru písmena H sa usiloval J. Geryk prakticky od poštátneia počas celých 50-tich rokov a v tomto úsilí pokračoval aj V. Matula, keď sa ešte v roku 1961 snažil o zaradenie tejto akcie do investičných úloh.

Novou skutočnosťou bolo prevzatie správy ateliéru M. Benku na základe rozhodnutia PŠK k 1. 1. 1960, pričom podľa nariadenia PŠK bolo nevyhnutné do konca roka oceniť a zainventovať všetky diela a predmety, nachádzajúce sa v ateliéri a zároveň zabezpečiť okolie objektu, t. j. vykúpenie príslušných pozemkov a opravu, resp. zbúranie susedného chátrajúceho objektu.²⁷ Správcom zbierok, povereným spracovať príslušnú evidenciu, bol Peter Mendel a ohľadne pozemkov múzeum začalo – úspešne – podnikať príslušné kroky.

Nie celkom opomenuteľný a nateraz v odbornej spisbe nezmiernený bol prínos V. Matulu k budovaniu múzea ľudovej architektúry v prírode pri SNM. Všeobecne známe sú snaženia o vybudovanie múzea v prírode pri SNM v časoch „gerykovských“, nie je však celkom pravda, že k oživeniu a postupnej realizácii tejto idey dochádza až od roku 1963. Posledným počínom J. Geryka v tejto problematike bolo predloženie veľmi rámcového návrhu na zriadenie „Skanzenu“ rokovaniu VR v decembri 1956. Návrh tvorí vlastne iba

²³ Reg. SNM, č. j. R-429/60 z 5. 3. 1960. Archív SNM – pobočka Martin.

²⁴ „Dr. Budinský-Krička v zastúpení Archeologického ústavu a všetkých archeológov tiež vyhlásil, že archeologické zbierky zo SNM vyčleniť nemožno...“ Reg. SNM, Záznam z porady Muzeálnej rady dňa 19. 2. 1955, s. 2. Archív SNM – pobočka Martin.

²⁵ Reg. SNM, č. j. 1290/59 z 15. 9. 1959. Archív SNM – pobočka Martin.

²⁶ Reg. SNM, č. j. R-1518/60 z 15. 10. 1960. Archív SNM – pobočka Martin.

²⁷ Reg. SNM, č. j. H-783/60 z 10. 5. 1960. Archív SNM – pobočka Martin.

Obr. 4. J. Geryk pri terénom výskume. Foto J. Dérer, 1953. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 8950

odpočet doterajších snažení a návrh na zriadenie poradného zboru v zložení: Ján Mjartan, Rudolf Bednárík, A. Polonec, J. Geryk, J. Hyčko, Jozef Turzo, Michal Markuš, J. Šufliarsky a po jednom zástupcovi za národné výbory (krajský, okresný, mestský). Tento poradný zbor sa zišiel na rokovaní v máji 1957, na ktorom J. Turzo predložil návrh na etapovité budovanie „Skanzenu“. Výmena riaditeľov prirodzene ovplyvnila, resp. časove odsunula riešenie aj tohto problému. V rokoch 1958 – 1959 sa iniciatíva SNM ohľadne vybudovania múzea v prírode obmedzila na rámcové mapovanie prevažne technických alebo sakrálnych objektov v teréne. V roku 1959 sa začína výraznejšia aktivita Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody (ďalej SUPSOP) rovnako upozornením na významné objekty ľudovej architektúry. Začiatkom roka 1961 odbor pre školstvo a kultúru SNR poveruje SUPSOP – v spolupráci so SNM – vypracovaním návrhu na ochranu ľudovej architektúry a následne poveril SNM spracovaním investičného návrhu tejto úlohy do 31. augusta.²⁸ V odpovedi SNM žiada o urýchlené schválenie ideovej rady pre múzeum ľudovej architektúry v zložení: Ján Hraško – predseda, V. Matula – podpredseda, J. Turzo, Imrich Puškár – tajomníci, J. Mjartan, Antonín Kuriál, Ivan Kuhn, R. Bednárík, Š. Mruškovič, A. Polonec – členovia. Prvé zasadnutie rady, aj za účasti zástupcov SNR, sa konalo 7. júna 1961.²⁹ S dátumom 13. september 1961 bol do porady vedenia odboru SNR pre školstvo a kultúru prvýkrát predložený konkrétny materiál „Návrh na záchranu ľudovej architektúry na Slovensku“. Návrh, vypracovaný pracovníkmi SUPSOP-u a SNM sa zaoberá ľudovou architektúrou

²⁸ Reg. SNM, č. j. R-168/61 z 2. 2. 1961, III-630/61 z 10. 5. 1961. Archív SNM – pobočka Martin.

²⁹ Reg. SNM, č. j. 1270/55 z 22. 2. 1955. Archív SNM – pobočka Martin.

v dvoch rovinách – ochranou objektov ľudovej architektúry na mieste a budovaním múzeí v prírode, pričom „...pri záchrane ľudovej architektúry... pôjde predovšetkým o vybudovanie centrálneho múzea v prírode...“ ktoré „sa bude budovať pri Slovenskom národnom múzeu v Martine ako organická súčasť pripravovaných nových národopisných expozícií... pre vybudovanie múzea je vybrané údolie Opleta a jeho okolie... v rozlohe asi 50 ha. Tieto priestory už boli zabezpečené MsNV v Martine pre múzeum. V múzeu sústredí sa postupne 80 usadlostí zo všetkých oblastí Slovenska...“³⁰ V návrhu je ďalej budovanie múzea ľudovej architektúry rozčlenené na 3 etapy. V prvej etape, ktorá bude prebiehať v rokoch 1962 – 1965 pôjde o prenesenie najohrozenejších objektov zo zátopových oblastí s celkovým finančným objemom 2 800 000 Kčs, v druhej etape v rokoch 1966 – 1970 bude prenosených cca 30 usadlostí zo všetkých oblastí Slovenska s nákladmi 6 000 000 Kčs a múzeum bude dobudované v tretej etape v rokoch 1971 – 1980 prevezením ďalších 40 usadlostí pri finančných nákladoch vo výške ďalších 6 000 000 Kčs. K jednotlivým etapám budovania múzea v prírode je priradený súpis objektov, určených na prevoz a inštaláciu. Návrh, samozrejme, počíta aj s projektovou prípravou a vytvorením osobitnej pracovnej skupiny v múzeu, ktorá bude zabezpečovať práce špeciálneho charakteru.

V ďalšej časti príspevku sa budeme v stručnosti venovať kreovaniu Vedeckej rady SNM, štruktúre pracoviska a jeho základným činnostiam.

Ako už bolo uvedené, v roku 1955 PŠK nariadilo všetkým ústredne riadeným múzeám (ktoré – a teda aj SNM – získali štatút vedeckých pracovísk o rok neskôr) zriadiť vedecké rady ako poradné orgány riaditeľov. „Úlohou vedeckej rady bude: Spolupracovať na zostavovaní plánov múzea, koordinovať činnosť múzea s inštitúciami, ktoré sú zainteresované na národopisnej a príbuznej práci... vedecká rada sa schádza najmenej dva razy ročne. Zvoláva ju predseda, ktorým je riaditeľ múzea... členov vedeckej rady schvaľuje Povereníctvo kultúry“.³¹ Toto nariadenie opakuje PŠK pre SNM, SM, Technické múzeum v Košiciach a Štátne východoslovenské múzeum v Košiciach začiatkom roka 1956 s tým, že vedecké rady sú organizácie povinné zriadiť najneskoršie do 31. marca t. r.³² Následne sa SNM obrátilo na Historický ústav SAV, Národopisný ústav SAV, Historickú katedru UK, Národopisnú katedru UK a Archeologický ústav SAV so žiadosťou, aby určili svojho zástupcu do Vedeckej rady SNM v Martine (ďalej VR). Po schválení a menovaní členov (PŠK) sa prvé zasadnutie VR konalo 16. 3. 1956 za účasti všetkých členov: R. Bednárík, Jozef Hanušin, František Kalesný, V. Budinský-Krička, M. Markuš, J. Mjartan, Peter Ratkoš, za PŠK M. Rybecký a J. Šufliarsky a za SNM J. Geryk, M. Jeršová, J. Hyčko, I. Hrubec, A. Polonec, ktorých za členov VR navrhol J. Geryk; rokovania sa zúčastnili aj nečlenovia VR J. Turzo, Anna Štrícová a Viera Vrlová. Prvým bodom rokovania bol návrh SNM na požadovanú reorganizáciu múzea v znení: „Slovenské národné múzeum v Martine je celoslovenským národopisným ústavom a jeho úlohou je: zachraňovať, získavať a uchovávať doklady o živote a kultúre slovenského ľudu a vedecky ich spracovávať...“³³ Súčasťou návrhu je aj štruktúra pracoviska s členením na 5 základných úsekov. Prvým je vedecký úsek (s oddeleniami: historicko-archeologické, zamestnania ľudu, odev a textil, staviteľstvo, sociálna a duchovná kultúra, archív), druhým je dokumentačný úsek, tretím úsek osvetový, štvrtým a piatym sú technický a hospodársko-administratívny úsek. Návrh tiež uvádza úlohu centrálnej evidencie etnografických zbierok a vybudovania stálej

³⁰ Reg. SNM. Návrh na záchranu ľudovej architektúry na Slovensku. Archív SNM – pobočka Martin.

³¹ Reg. SNM, č. j. 707/61 z 27. 5. 1961. Archív SNM – pobočka Martin.

³² Reg. SNM, č. j. 61/56 z 5. 1. 1956. Archív SNM – pobočka Martin.

³³ Tamže.

expozície o začiatkoch a vývine múzejníctva na Slovensku (Kmetianum). Tento materiál je zo strany J. Geryka prvým ústupkom v otázke profilovania múzea, ale nepočíta so žiadnou delimitáciou zbierok. Ďalším bodom rokovania bol výhľadový plán hlavných úloh na roky 1956 – 1960, ktorý predniesol J. Hyčko. V rámci vedeckovýskumnej činnosti bol dôraz zameraný na kolektívny výskum poľnohospodárstva a pastierstva, baníctva, hutníctva a kováčstva, individuálny výskum sklárstva, voštinárstva, medovníkárstva a ľudový odev a pre potreby zriaďovania „Skanzenu“ výskum ľudovej architektúry a bytovej kultúry. Zároveň VR akceptovala archeologické výskumy I. Hrubca (Sučany) a výskumy M. Jeršovej k problematike rybárstva a poddaného ľudu do roku 1514. VR prijala predložený plán činnosti s dôrazným upozornením vedenia múzea, že prvoradou je práca so zbierkami a múzeum musí sústrediť všetky sily predovšetkým na revíziu celého zbierkového fondu. Druhé zasadnutie VR sa konalo 7. 12. 1956. V správe o činnosti, ktorú predniesol J. Geryk sa konštatuje, že múzeum sa síce postupne prispôsobuje novému organizačnému poriadku, ale práca čiastočne viazne, pretože nie všetky oddelenia sú personálne dobudované. Informoval tiež o začatí fyzickej revízie zbierok, ktorú múzeum plánuje ukončiť v roku 1957. V danom roku múzeum vykazovalo celkove 81 768 zbierkových predmetov, z toho bolo 41 910 etnografických zbierok, 23 382 historických a 16 476 prírodovedných, pričom ešte neboli všetky predmety zainventované, a naopak, niektoré chýbali – možno ešte z obdobia 2. svetovej vojny, nakoľko žiadna revízia zbierkového fondu sa ešte nikdy nerobila. Knižnica obsahovala 13 438 knižných jednotiek a práve v tomto období sa J. Geryk usiloval o jej budovanie formou výmeny hlavne s českými múzeami a tiež o vrátenie časti (odborná literatúra) knižného fondu, odovzdaného z priestorových dôvodov roku 1927 do Matice slovenskej (MS). Po viacerých neúspešných urgenciách a žiadostiach, adresovaných MS, sa J. Geryk obrátil na PŠK, ktoré žiadosť v roku 1954 zamietlo s tým, že MS vydá SNM iba slovenské multiplikáty a inorečové duplikáty, čo J. Geryk považoval za veľkú krivdu.³⁴

V rokoch 1957 – 1958 VR nebola zvolaná, po výmene riaditeľov bola činnosť VR obnovená v roku 1959 prirodzene v novom, 13-člennom zložení: V. Matula, J. Horák, Helena Johnová, Ludvík Kunz, J. Mjartan, S. Kovačevičová, R. Bednárik, V. Budinský-Krička, I. Murgašová, J. Hyčko, A. Polonec, Š. Apáthy, M. Jeršová. Prvé zasadnutie VR sa konalo 13. mája s cieľom prerokovať prehľad činnosti za rok 1958 a plán práce na rok 1959. Ďalšie zasadnutia VR sa konali 17. 3. 1960 s programom prerokovania plnenia plánu za rok 1959 a návrhu hlavných úloh na roky 1961 – 1965 a následne 6. 6. 1961 opätovne s hodnotením predchádzajúceho roka a plánom činnosti na nasledujúce obdobie.

Nástupom V. Matulu bola organizačná štruktúra múzea zmenená, činnosť sa rozvíjala v rámci 4 úsekov: vedeckovýskumnom a dokumentačnom, správe a ochrane zbierok, kultúrno-osvetovej práce a úseku ekonomickom. Vedeckovýskumný a dokumentačný úsek sa ďalej členil na šesť národopisných oddelení (oddelenie pôdohospodárstva – vedúci J. Hyčko, oddelenie ľudovej výroby – vedúci Š. Apáthy, oddelenie ľudového bývania – vedúci J. Turzo, oddelenie ľudového odevu a textilu – vedúca E. Kahounová, oddelenie spoločenskej kultúry – M. A. Huska a oddelenie ľudového umenia – vedúci A. Polonec) a knižnicu s archívom (miesto archivára nebolo obsadené, knižnicu viedla Oľga Kováčiková).

Za prvoradú úlohu na roky 1959 – 1960 považoval V. Matula systematické budovanie zbierkového fondu a jeho generálnu revíziu, ktorú múzeum ukončilo k 15. 12. 1960 s návrhom na odpis 1335 zbierkových predmetov, ktoré neboli počas revízie nájdené alebo boli nájdené zničené, či poškodené. Celkove múzeum v tomto období vykazovalo 96 427 zbierkových predmetov. Stav knižných jednotiek sa zvýšil na celkových 17 098 kusov.

³⁴ Reg. SNM, č. j. 3987/56 z 22. 12. 1956. Archív SNM – pobočka Martin.

Obr. 5. Výstava „Hospodársky význam rybníctva na Slovensku“. Sieň č. 7 – lov hlavátky. Foto J. Dérer, 1956. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 11 376

Dobudovaním, aj keď nie úplným, personálneho obsadenia múzea sa postupne veľmi výrazne rozbehla a skvalitnila vedeckovýskumná činnosť pracoviska. Múzeum sa malo – v spolupráci s Národopisným ústavom SAV – od začiatku roka 1961 podieľať na komplexnom výskume hornej Oravy. Z rôznych dôvodov sa plnenie úlohy pravidelne odsúvalo na neskoršie obdobie. Š. Apáthy a E. Kahounová sa parciálnymi časťami (drevárstvo, včelárstvo) podieľali na kolektívnom výskume Horehronia. Jednotliví odborní pracovníci riešili v rokoch 1961 – 1962 nasledovné vedeckovýskumné úlohy, z ktorých boli mnohé postupne spracované do štúdií či samostatných publikácií: J. Boďa – výskum miestnych názvov v Turci; Š. Apáthy – ľudový transport na východnom Slovensku; J. Turzo – ľudová architektúra Turca; M. A. Huska – zvykoslovie v Liptove; A. Štricová – ľudové liečenie v Liptove; A. Polonec – valaškári na Slovensku; I. Krištek – ľudové kovospracujúce remeslá na Slovensku; E. Kahounová – vinohradníctvo na západnom Slovensku; I. Hrubec sa v zmysle dohody zapájal do výskumov Archeologického ústavu SAV, osobitne do prieskumov zátopových oblastí budúceho vodného diela Liptovská Mara.

V edičnej činnosti SNM bolo vydávanie zborníka prerušené od vydania združených ročníkov Sborníka MSS (ročníky 43 – 45) v roku 1951 až do roku 1960, kedy boli vydané združené ročníky (ročníky 46 – 54) Sborníka SNM, ktorý v ďalších rokoch už vychádzal pravidelne, po jednotlivých ročníkoch. Vydaniu zborníka v roku 1960 predchádzala dlhá cesta a dosť zložitá anabáza. Návrh na opätovné vydávanie zborníka predložil J. Geryk už na druhom zasadnutí VR (7. 12. 1956) a následne podal na PŠK oficiálnu žiadosť o povolenie vydávania zborníka (Sborníka SNM) v rozsahu 200 – 300 strán v náklade 1000 kusov,

Obr. 6. Výstava „60. rokov Muzeálnej slovenskej spoločnosti“. Foto J. Dérer, 1953.
Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 8648

jedenkrát ročne.³⁵ Prvý ročník zborníka mal vyjsť v roku 1958 a mal byť venovaný Andrejovi Kmeťovi pri príležitosti 50. výročia úmrtia. Zostavovateľom a hlavným redaktorom zborníka bol predseda MSS Štefan Janšák. V júli 1957 sa J. Geryk obrátil (v zmysle odpovede PŠK) na sekciu spoločenských vied SAV so žiadosťou o zaradenie zborníka do edičného plánu na rok 1958.³⁶ Možnosti vydania zborníka priebežne v SAV sledoval Š. Janšák až po definitívne stanovisko, že „vydanie sborníka nie je tohto roku vôbec možné, ani technicky, ani finančne, ani tlačiarcky“.³⁷ Zborník vyšiel napokon až v roku 1960 vo Vydavateľstve Osveta, zostavovateľom bol V. Matula a redakčnú radu tvorili 5 pracovníci SNM (predseda V. Matula, tajomník I. Hrubec, členovia Š. Apáthy, M. A. Huska, A. Polonec) a 2 externí členovia – L. Kunz a Ján Podolák. Zborník mal prirodzene už úplne inú obsahovú náplň, priniesol viacero etnografických a historických štúdií a materiálov, A. Kmeťovi bol venovaný už iba jeden príspevok od A. Polonca.

Zo samostatných tlačí sa múzeu do roku 1961 podarilo vydať iba „Sprievodcu po múzeu“ (1957, autori: J. Geryk, A. Štricová, I. Hrubec, J. Hyčko, A. Polonec) v náklade 5000 kusov ako základný propagačný materiál. Po viacerých snahách o vydanie i po viacerých prepracovaniach vyšla tiež publikácia A. Polonca „Slovenské opasky, kapsy a spínadlá“ (1960). Za dôležitú považujeme skutočnosť, že vedenie múzea už v roku 1961 zvažovalo

³⁵ Reg. SNM, č. j. 2392/54 z 20. 9. 1954. Archív SNM – pobočka Martin.

³⁶ Reg. SNM, č. j. 1482/57 z 13. 7. 1957. Archív SNM – pobočka Martin.

³⁷ Reg. SNM, č. j. 458/58 z 12. 3. 1958. Archív SNM – pobočka Martin.

a navrhovalo zavedenie edície „Zo zbierok Slovenského národného múzea“, v rámci ktorej mal ako prvý zväzok vyjsť titul o pukanskej keramike.³⁸

V rámci prezentačnej činnosti sa nebudeme zaoberať reínštaláciou expozícií, ktorá v polovici 50. rokov ešte doznievala, nakoľko táto problematika bola podrobne a vyčerpávajúco spracovaná Š. Mruškovičom. Pridávame iba stručnú informáciu, že po zložitej, časovo a finančne nákladnej reínštalácii expozícií v rokoch 1950 – 1953, stala sa jednou z hlavných úloh nového vedenia SNM inštalácia nových národopisných expozícií pôdohospodárstva, ľudovej výroby, ľudového odevu a textilu, ľudového umenia a vybudovanie galerijnej expozície „Život a práca slovenského ľudu v dielach našich výtvarných umelcov“. Práce boli rozložené na obdobie rokov 1961 – 1963. V tomto zmysle vstúpil V. Matula do rokovania s podnikom Dům výstavních a informačních služeb v Prahe, ktorý so zákazkou súhlasil a rozpočtoval ju vo finančnom objeme 1 450 000 Kčs.³⁹ Z dôvodu nevyhnutnej realizácie iných podujatí v roku 1961 však došlo v tejto záležitosti k časovému posunu. Pri spracovaní plánu činnosti na ďalší rok bola už táto úloha preformulovaná (reínštalácia všetkých expozícií) a časove posunutá na roky 1964 – 1967.⁴⁰

Zmienime sa v stručnosti iba o najvýznamnejších výstavách. V duchu doby a v miere nevyhnutnej realizovalo múzeum niekoľko výstav na „politickú objednávku“, ako bola výstava „Voľby v minulosti a dnes“ (1954), výstava o československo-sovietskom priateľstve (1954), výstava „10 rokov socialistického budovania Turca“ (1955) či výstava k 40. výročiu vzniku KSČ (1961). Sčasti do tejto skupiny možno priradiť výstavy o Slovenskom národnom povstaní – prvú výstavu, venovanú povstaniu, realizovalo múzeum bezprostredne po vojne (1946), ďalšia nasledovala k jeho 10. výročiu (1954). K výstavám o budovaní regiónu Turiec a hlavne o povstaní múzeum robilo rozsiahle dotazníkové prieskumy a prostredníctvom nich i zber písomného, obrazového a trojrozmerného materiálu a vybudovalo z neho dobrú pramennú bázu. Veľkú pozornosť venovalo múzeum 60. výročiu založenia Muzeálnej slovenskej spoločnosti (1953) i stému výročiu úmrtia Jána Kollára (1952). K výstavám, prezentujúcim vlastný zbierkový fond patrila výstava „Hospodársky význam rybárstva na Slovensku“ (1956), ku ktorej M. Jeršová robila rozsiahly archívny výskum, ďalej výstava „Slovenské ľudové čipkárstvo“ (1960), či výstava „Slovenská dedina kedysi a dnes“ (1960). V tomto období začína aj spolupráca SNM s Náprstkovým múzeom v Prahe na pravidelnej výmene výstavných podujatí. Ako prvá bola v SNM sprístupnená výstava „Ľud Oceánie bude slobodný“ (1961).

Predloženým výberom z činnosti múzea v uvedených rokoch sme sa pokúsili priblížiť túto – z hľadiska ďalšieho smerovania a vývinu – mimoriadne dôležitú etapu v dejinách Slovenského národného múzea. Organizačné zlúčenie Slovenského národného múzea a Slovenského múzea a prvé obdobie činnosti Slovenského národného múzea v zmysle Zákona Slovenskej národnej rady č. 109/61 je vhodným námetom na ďalší samostatný príspevok.

³⁸ Reg. SNM, č. j. 1042/61 z 28. 8. 1961. Archív SNM – pobočka Martin.

³⁹ Reg. SNM, č. j. 150/60 z 20. 1. 1960. Archív SNM – pobočka Martin.

⁴⁰ Reg. SNM, č. j. 1042/61 z 28. 8. 1961. Archív SNM – pobočka Martin.

THE SLOVAK NATIONAL MUSEUM IN THE YEARS 1952 – 1961

Mária Halmová

Summary

In this paper, the author analyses in detail the situation in the Slovak National Museum, especially since 1953, and in relation to the specialization and basic orientation of the Slovak National Museum and the Slovak Museum, Bratislava. The question of specialization naturally also touched the task of further building of collections, or delimitation of some of the collections of the Slovak National Museum into other museums. The issue was debated at various levels during the fifties of the 20th century. The basic problem was the fundamentally rejecting opinion of the then leadership of the Slovak National Museum on any delimitation of collections at the proposed - and gradually accepted - specialization of the workplace in ethnography. Change in this attitude occurred in 1958, when there took place a personnel exchange in the post of Director of the Slovak National Museum. Over the further years there has been a shift delimitation and physical transfer of, in particular, cultural and historical collections to other museums and also to a de facto liquidation of professionally long-term-built archive. In other areas, especially in scientific research and publishing activities, or building up a museum of folk architecture in the open air, the Slovak National Museum continued the taken tendencies. The paper also focuses on mapping the basic advisory bodies - the scientific and editorial boards of the museum, and also the issue of personnel development of the workplace at that time.

GENÉZA ZBIERKY KULTÚRNEJ HISTÓRIE V SLOVENSKOM NÁRODNOM MÚZEU V MARTINE (Charakter a dejiny kreovania zbierok kultúrnohistorického fondu)

*Barbora Pekariková, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: barbora.pekarikova@snm.sk*

Abstract: *The aim of this paper is to bring, if possible, the most complex view of the character and construction of the cultural historical fund (the KH Fund) of the Slovak National Museum, Martin (hereinafter only 'the SNM'). The topic seems a bit difficult, especially because of the diverse material and, with this regard; it is not possible to proceed it as in the case of genesis of ethnographic funds¹, which were addressed mainly by material and thematic representation (glass, ceramics, clothing, photography, etc.). It, to some extent, creates conditions for a certain systematization of collections. The existing KH Fund is made up by historical and artistic collections. Existing multiple indexes 'H' (historical), 'KH' (cultural and historical), 'HDp' (depositions), 'Š' (M. R. Štefánik), and 'P' (foreign ethnography) reflect the historical context of building the fund. The initial index, under which the collections were expertly processed in the thirties of the 20th century, was the index 'H'. Within the framework of the professional collection processing, the indexes 'H' and 'HDp' have been changed gradually into the index 'KH' since 1975, thus the present KH fund was created; it consists of more or less integrated and cohesive groups of historic and artistic collections. The indexes 'Š' and 'P' remained unchanged. The indexes 'H' and 'HDp' are run under individual separate acquisition and inventory day-book, which has been, however, closed since 1975.*

Keywords: *Slovak Museum Society, Slovak National Gallery, cultural history.*

¹ FERKLOVÁ, D. Sklo v zbierkovom fonde Slovenského národného múzea v Martine. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 38*, roč. LXXVI. Martin : SNM, 1997, s. 103-113; MINTALOVÁ, Z. Zbierkový fond stravy v Slovenskom národnom múzeu v Martine. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 38*, roč. LXXVI. Martin : SNM, 1997, s. 84-102; PANČUHOVÁ, E. Zbierkový fond duchovnej kultúry v SNM v Martine. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 38*, roč. LXXVI. Martin : SNM, 1997, s. 67-83; FERKLOVÁ, D. Budovanie fondu národopisnej fotografie v SNM v Martine. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 39*, roč. XCII. Martin : SNM, 1998, s. 85-96; OLÁHOVÁ, A. Zbierkový fond Múzea Martina Benku v Martine. (K 110. výročiu narodenia M. Benku). In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 39*, roč. XCII. Martin: SNM, 1998, s. 70-84; MINTALOVÁ, Z. Ku genéze zbierky ľudového textilu v SNM v Martine. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 37*, roč. XC. Martin: SNM, 1996, s. 67-84; PASTIERIKOVÁ, M. Zbierkový fond ľudové umenie v SNM – EM v Martine. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 37*, roč. XC. Martin: SNM, 1996, s. 98-112; FERKLOVÁ, D. Budovanie zbierkového fondu remesiel v Slovenskom národnom múzeu v Martine. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 37*, roč. XC. Martin: SNM, 1996, s. 34-49; GAZDÍKOVÁ, A. – BUMBÁLOVÁ, J. Zbierka ľudového odevu vo fondoch Slovenského národného múzea v Martine. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 37*, roč. XC. Martin: SNM, 1996, s. 87-97; PANČUHOVÁ, E. Ľudové hračky v zbierkovom fonde Slovenského národného múzea v Martine. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 37*, roč. XC. Martin: SNM, 1996, s. 113-127.

V práci sme vychádzali z informácií v inventárnych denníkoch, od najstarších až do súčasnosti, Časopisov a Sborníkov Muzeálnej slovenskej spoločnosti (ďalej Č MSS, S MSS), Zborníka SNM – Etnografia, Zápisníc zo zasadnutia odboru MSS (1936 – 1945), Zápisníc zo zasadania výborov MSS a valných zhromaždení (1940 – 1950, 1951 – 1959). Zaujímavé informácie ponúkali plány a výkazy práce odborných pracovníkov SNM (1950 – 1965), predkladané v štvrtročných intervaloch, celoročné výkazy práce (1950 – 1960), správy o činnosti SNM (1950 – 1960), plány práce (1950 – 1960) a nakoniec aj katalogizačné karty. Úskalia, s ktorými sme sa v rámci štúdia v najstarších inventárnych denníkoch často stretávali, bola predovšetkým forma zápisu evidencie predmetu bez bližšieho určenia, napr. šálka, pohár, soška, obraz atď. Pokiaľ sa na samotnom predmete neobjavil štítok Muzeálnej slovenskej spoločnosti (ďalej MSS) s menom darcu a vročením, nebolo možné tento údaj v inventárnom denníku porovnať so zbierkovým predmetom, a tak zbierkový predmet vôbec identifikovať.² Tento systém určovania nemohol platiť ani v prípade pravidelných darcov, ako napr. Emila Reifa z Banskej Štiavnice, pretože od neho získané predmety sa môžu nachádzať tak v KH fonde, ako aj v etnografickom fonde. Vieme, že MSS označovala zbierkové predmety takými štítkami, pokiaľ nedošlo k ich druhostupňovému zaevidovaniu a na mnohých tieto štítky MSS existujú dodnes. Samotní členovia MSS si uvedomovali, že význam zhromažďovania pamiatok musí byť podmienený aj ich následným využitím – vedeckým alebo výstavno-expozičným. V podstate však na to neboli pri takom náraste zbierok pripravení, čo aj do istej miery priznávali: *... „Pravda, že z týchto zbierok je pre vedu ešte len málo využitkových, a tam ležia očakávajúc znalca... Ale nemôže byť všetko odrazu, nadídu časy, prídu i znalci!“*³ K reálnemu druhostupňovému zaevidovaniu zbierkových predmetov nedošlo tak rýchlo, prakticky až po výstavbe druhej muzeálnej budovy (1932) a ich následnom postupnom prevoze. Skutočnosťou je, že ešte i dnes sa stretávame s problémom nezaevidovaných zbierkových predmetov a postupom času sa z mnohých predmetov štítky MSS stratili alebo poškodili. Ďalším cenným informačným zdrojom sú Č MSS, v ktorých sa pravidelne uverejňovali prírastky s uvedením mena darcu, rozdelené podľa jednotlivých odborov – historického, národopisného, prírodovedného, pričom kultúrna história bola vnímaná ako časť historického odboru, kam patrila spolu s archeológiou, numizmatikou a archívom.⁴ Samozrejme, pri nedostatočnom identifikačnom zápise o predmete sa dostávame k rovnakému problému ako v prípade inventárnych denníkov. Iná situácia nastáva pri špecifickom zbierkovom predmete, napr. osobných pamiatkach, v prípade ktorých nám ich jedinečnosť pomáha pri identifikácii.

Pochopenie akvizičného programu, pokiaľ tak o ňom v počiatkoch môžeme hovoriť, nie je možné bez poznania alebo uvedomenia si kultúrno-politických dejinných okolností, ktoré ovplyvňovali, tak pozitívne ako aj negatívne smerovanie a profiláciu múzea, a práve preto i jeho akvizičný program. Pri prevahe národopisnej orientácie múzea nebol KH fond odborne systematicky komplexne spracovávaný. Cennými informáciami boli pre nás parciálne štúdie vytipovaných kolekcí, napr. gotickej zbierky (Alžbeta Güntherová-Mayerová), tematických štúdií venovaných napr. cínu, sklu, kamenine (Eva Králiková), Národnej galérie slovenskej (Edita Okálová). Pri výtvarných zbierkach sa opierame

² Až neskôr boli do inventárnych denníkov k zbierkovým predmetom dodatočne zapisované evidenčné čísla, ktoré sa podarilo identifikovať. Najviac takýchto údajov nachádzame v inventárnych denníkoch až od 40. rokov 20. storočia.

³ PEDERSENOVÁ-ZAŤKOVÁ, Ľ. *Akvizičná činnosť SNM v Martine v oblasti výtvarného umenia*. Štipendijná práca. 1987, s. 10. Archív SNM – pobočka Martin.

⁴ PEDERSENOVÁ-ZAŤKOVÁ, Ľ. Cit. 3, s. 27. Národné noviny od roku 1890 – 1897; Časopis MSS od roku 1898 do 1914 a od roku 1927 do 1951.

o prácu Ľubice Pedersenovej „*Akvizičná činnosť Slovenského národného múzea v Martine v oblasti výtvarného umenia*“, ktorá porovnávaním prírastkových denníkov a prehľadov o získaných zbierkach uverejňovaných v Č MSS, určila niektoré predmety z prírastkového denníka. Tieto informácie sa ale komplexne už nepremietli do katalogizačných lístkov. Dejiny zbierkotvornej činnosti nakoniec ovplyvňovali aj samotní odborní pracovníci alebo kustódi, spravujúci zbierkový fond dlhšiu alebo kratšiu dobu. Najmä v prvej polovici 20. rokov sa akútne prejavoval problém poddimenzovaného stavu odborných pracovníkov múzea. Jednou z prvých kustódiiek muzeálnych zbierok bola od roku 1909 Ema Goldpergerová. Na podnet Eleny Maróthy-Šoltésovej nastúpila do múzea Marína Oľga Horváthová (1919 – 1934).⁵ V 30. rokoch 20. storočia sa historickým zbierkam venovala ako externá kunsthistorička A. Güntherová-Mayerová (1936 – 1942), ktorá sa výraznou mierou podieľala na príprave inštalácii prvých expozícií v novopostavenej druhej muzeálnej budove. Po odchode A. Güntherovej-Mayerovej ju vystriedala Mária Mariányi, ktorá pracovala v múzeu v rokoch 1943 – 1946 a po prerušení opäť v rokoch 1951 – 1952. Od roku 1952 bolo miesto historika umenia neobsadené a kultúrohistorické zbierky spravoval Ján Hyčko, ktorý sa v rámci odbornosti venoval národopisným zbierkam. V roku 1961 sa správy výtvarných zbierok KH fondu ujala historička dejín umenia E. Okálová. V roku 1972 bolo pre verejnosť sprístupnené Múzeum Martina Benku ako samostatná expozícia SNM v Martine a E. Okálová sa podieľala i na odbornom spracovávaní diel M. Benku. E. Okálová pracovala v múzeu v rokoch 1961 – 1965 a v rokoch 1972 – 1984. Od roku 1975 spravovala umeleckohistorickú zbierku historička E. Králiková, zamestnaná v SNM v Martine od roku 1968. Jej záujem, vyplývajúci z odbornej pozície historika, bol orientovaný predovšetkým na historické zbierky. V roku 1985 nastúpila do múzea historička dejín umenia Ľ. Zatlková-Pedersenová (1985 – 1987), ktorej pracovnou náplňou bolo spravovanie výtvarných zbierok KH fondu a zbierkový fond Múzea Martina Benku, historické zbierky spravovala naďalej E. Králiková. Od roku 1995 – 1997 a s prerušením v roku 2000 – 2001 bola v múzeu zamestnaná Adriana Reľkovská-Igrinyiová a na krátky čas v rokoch 2001 – 2002 Dana Burdová. V súčasnosti spravuje celý KH fond historička dejín umenia Barbora Pekariková.

Napriek tomu, že o dejinách SNM bol už systematicky publikovaný obsahovo výpovedný materiál (Rybecký, Králiková, štúdie o jednotlivých osobnostiach)⁶, práve jeho dejiny budú akvizičným determinantom a musíme sa k nemu, aspoň v stručných medzníkoch formovania tejto inštitúcie, vrátiť.

Túžba po sebareflexii a národnej identite húževnato podporovanej zo strany vzdelancov, národovcov a spolkov, predstavovala prvé kroky v zberateľských aktivitách Slovákov. Tieto ambície sa začali naplňovať založením Matice slovenskej v Turč. Sv. Martine (ďalej MS) v roku 1863, ktorá si vytýčila ako jeden z programových cieľov zbieranie umeleckých a starožitných pamiatok. Na jej podnet vzniklo i tzv. matičné múzeum. Múzeum okrem veľkej numizmatickej zbierky, bohatého archívu a knižnice spravovalo aj umelecké

⁵ SEDLÁKOVÁ, V. Marína Oľga Horváthová. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia* 32, roč. LXXXV, 1991, s. 227.

⁶ RYBECKÝ, M. *Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1983. Dejiny Slovenského národného múzea (Projekt ústavnej úlohy). Archív výskumových správ SMM v Martine, inv. č. 790. Autorka projektu PhDr. Eva Králiková. Do návrhu projektu úlohy Dejiny SNM bola začlenená i ďalšia ústavná úloha Dejiny zbierkotvornej činnosti SNM v Martine. KRÁLIKOVÁ, E. Dejiny Slovenského národného múzea (cieľ, výsledky, problémy). In *Zborník SNM Martine : Etnografia* 36, roč. LXXXIX, 1995, s. 12-17; PODOLÁK, J. Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národných dejinách. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia* 26, roč. LXXXIX, 1985, s. 13-36.

zbierky. Išlo predovšetkým o portréty národných dejateľov, grafiky.⁷ Po rakúsko-uhorskom vyrovaní (1867) a následnom zatvorení MS sa ďalším medzistupňom smerujúcim k založeniu múzea a miestom dočasnej zberateľskej aktivity stala novostavba Národného domu v Martine (1890, ďalej Dom), v priestoroch ktorého boli sústredené národné zbierky. Novým potenciálom systematickejšej zbierkotvornej činnosti bolo založenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti v roku 1893 vďaka neúnavnej obetavej aktivite Andreja Kmeťa, ktorý inicioval i postavenie prvej muzeálnej budovy. Podľa stanov, ktoré boli oficiálne schválené až v roku 1895⁸, bola presne vymedzená jej činnosť: „...sbierať minulé i súčasné pamiatky, vzťahujúce sa na ľud a na prostredie, v ktorom žijeme.“⁹ V manuáli, vydanom MSS „*Návod ako sbierať a chrániť starožitnosti*“ sa priamo uvádza: „...medzi starožitnosti historické rátame všetko, čokoľvek za novej doby bolo v úžitku, v móde, ale už vyšlo z úžitku.“ Čo by sme mohli chápať aj ako platné kritérium pre kultúrohistorické zbierky. V návode sa však veľa o umeleckých zbierkach nepíše a pri ďalšom menovaní vhodného materiálu sa uvádza: „Čokoľvek vychodí z úžitku v izbe, v kuchyni, v komore, v pivore, na dvore, na salaši, v dielni, pri oraní, pri mlátení, pri šití, pri kresaní, pílení atď. atď., všetko treba pre sbierku, pre museum odkladať a doposielat.“¹⁰ Z uvedeného dosť jednoznačne vyplýva národopisné zameranie činnosti MSS a jednoznačný zámer, že je potrebné zbierať – všetko. Pri posudzovaní zbierkového materiálu z počiatočného obdobia činnosti MSS musíme konštatovať, že sa na zbierkový predmet nazeralo viac z pohľadu historickej existencie ako z pohľadu jeho kritického zhodnotenia. V praxi uprednostňovaný zber národopisných predmetov bol podnietený rozvojom národopisu a v dobových podmienkach mal aktuálny politický význam. Zdôvodnenie zamerania ozrejmuje i príspevok Štefana Janšáka (posledného predsedu MSS), v ktorom píše: „...chudobné národy, bez šľachty a meštianstva, medzi ktoré sme patrili aj my, položili dôraz na to, čo ich najviac charakterizovalo: etnografiu, ľudové výrobky a ľudové umelecké predmety.“¹¹ Do istej miery môžeme povedať, že umeleckým zbierkam nebola venovaná taká pozornosť aj z toho dôvodu, že umeleckohistorické zbierky nadregionálneho významu boli stále v rukách ich pôvodných majiteľov. MSS však nemohla opomenúť ani umelecko-remeselné artefakty, ktoré sa na území Slovenska nachádzali a ktoré začali čoraz pravidelnejšie rozširovať muzeálne zbierky. Keďže doslova dešifrovať zbierky získané z počiatočného obdobia formovania múzea je veľmi problematické, stručne nám ich pomáha charakterizovať základné tematické rozčlenenie v rámci KH fondu v novopostavenej prvej budove (slávnostne otvorenej v roku 1908) – cechové pamiatky, zbierka hodín, zbraní, keramiky,

⁷OKÁLOVÁ, E. Národná galéria slovenská v Martine. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia* 23, roč. LXXVI, 1982, s. 9. Po zatvorení Matice slovenskej v roku 1875 bol jej majetok zabavený – 10 629 kníh, 332 rukopisných jednotiek, 12 902 jednotiek numizmatickej zbierky, 55 starých bankoviek, 107 archeologických pamiatok, 13 umeleckopriemyselných pamiatok z 15. – 18. storočia, 2238 rytín, 23 obrazov, 182 sadrových odliatkov, zbierka živej a neživej prírody. Matičné zbierky boli až do konca storočia uložené v zapečatených miestnostiach zatvorenej Matice slovenskej. V roku 1902 boli prevezené do Nitry a odovzdané župnému múzeu ako štátny deponát. Vďaka starostlivosti funkcionárov oživej MS sa vrátila časť zbierok v roku 1923 z Nitry do Martina a roku 1942 i časť kníh a rukopisov z Budapešti. V roku 1943 sa vrátil do Martina zvyšok umeleckohistorických zbierok. MATULA, V. Z počiatkov slovenského múzejníctva (Sto rokov od založenia múzea Matice slovenskej). In *Zborník SNM v Martine : Etnografia* 4, roč. LVII, 1963, s. 23-24.

⁸Zakladajúce valné zhromaždenie sa uskutočnilo 24. apríla 1893 v Turči. Sv. Martine. Za základ stanov bol prijatý návrh Pavla Križku. Dočasná správa začala vyvíjať aktivitu ešte pred schválením stanov. Tieto boli maďarskými úradmi schválené o dva roky neskôr. GERYK, J. Počiatky Slovenského národného múzea a založenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti. In *Časopis MSS*, roč. XXXIV, 1943, č. 1-2, s. 8.

⁹JANŠÁK, Š. Vývin muzejníctva. In *Časopis MSS*, roč. XXXIV, 1943, č. 1 – 4, s. 39.

¹⁰Návod, ako zbierať a chrániť starožitnosti. In *Sborník MSS*, roč. II, Sv. I., 1897, s. 140.

¹¹JANŠÁK, Š. Cit. 9, s. 34.

porcelánu, skla, cínu, fajok a iných predmetov kultúrohistorickej povahy.¹² Na ďalšom poschodí bola inštalovaná obrazáreň a numizmatika. Iniciatíva predstavenstva a členov MSS neostala bez odozvy a muzeálne priestory začali naplňovať nové a nové zbierky, v dôsledku čoho po nástupe Jána Geryka do funkcie tajomníka MSS (1927) bola celkom pochopiteľne prijatá myšlienka výstavby druhej muzeálnej budovy. Jej postavením sa dostáva MSS do novej významnej etapy svojej existencie charakterizovanej čínorodou vedeckou a akvizíčnou prácou a predovšetkým veľkej výzvy inštalácie nových expozícií.

Podstatné informácie ohľadom budovania KH fondu nachádzame v zápisniciach zo zasadnutia odboru MSS (1936 – 1945) a v zápisniciach zo zasadania výborov MSS a valných zhromaždení (1940 – 1950, 1951 – 1959), a to v súvislosti s budovaním historickej expozície a Národnej galérie slovenskej, ktorých program nám do istej miery pomáha pochopiť dejiny kreovania zbierok KH fondu. Na dokreslenie obrazu celkového stavu umeleckých a historických zbierok zámerne v tejto súvislosti uvádzame aj zbierkové predmety získané formou deponátov, z ktorých sa podstatná časť v zbierkovom fonde KH už dnes nenachádza. Sú to deponáty Východoslovenského múzea v Košiciach (vrátené v rokoch 1950, 1954) a deponáty Krajiny slovenskej a Ministerstva školstva a národnej osvety – takmer kompletne delimitované do Slovenskej národnej galérie v Bratislave.

Základ budovania výtvarnej zbierky môžeme hľadať v zbierkotvornej činnosti matičného múzea. Z jeho umeleckej zbierky pochádzajú napr. cisárske portréty Jozefa I. (evid. č. KH 6576) a jeho manželky Alžbety od Petra Michala Bohúňa, 1866 – 1867, namaľované na objednávkou pre matičnú dvoranu,¹³ portrét kardinála Alexandra Rudnaya od J. N. Mayera, z okolo polovice 19. storočia (evid. č. H 5793) a portrét Matúša Čáka Trenčianskeho z 2. polovice 19. storočia (evid. č. KH 4603).¹⁴ Z prírastkového denníka MSS 1900 – 1911 sa dozvedáme, že portrét Matúša Čáka Trenčianskeho namaľoval a do zbierok MSS daroval v roku 1904 Konrad Švestka z Kremnice.¹⁵ V muzeálnom prostredí bolo známe, že pochádzal z matičných zbierok a na samotnom predmete sa nachádza číslo R 253. Podobne sú značené diela, ktoré boli v majetku matičného múzea. Nakoniec by mohli byť obe informácie pravdivé. Poukazoval by na to ďalší z dokumentov, v ktorom Karol Anton Medvecký píše, že MSS uvažovala o odovzdaní osobných pamiatok po dejateľoch, ako aj obrazov matičnému múzeu.¹⁶ Doposiaľ sme v archívnych prameňoch nenašli súpis týchto zbierok, ale pokiaľ sa tak stalo, mohol byť takýmto spôsobom uvedený obraz predisponovaný do zbierok MS. Po zatvorení MS, skonfiškovaní jej zbierok a navrátení zbierok do Martina, mohol sa takto obraz dostať ako matičný majetok späť do zbierok múzea. Číslo registratúry, ktoré je uvedené na katalogizačnom lístku diela a pod ktorým sa mala v archíve nachádzať zápisnica a zoznam matičných zbierok, je uvedené chybné.¹⁷ Bez súpisu predmetov z pôvodných matičných zbierok, ktoré boli darované do martinského múzea, môžeme len predpokladať, že výtvarné dielo malo takýto osud.

Z príspevku J. Geryka o histórii Slovenského národného múzea sa dozvedáme o prvom výtvarnom diele získanom do zbierok múzea Domu – portréte Juraja Slotu

¹² STRELEC, K. Z histórie expozícií Slovenského národného múzea v Martine. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia* 32, roč. LXXXV, 1991, s. 71.

¹³ Portréty boli nelogicky od seba oddelené. Portrét Jozefa I. sa nachádza v zbierkach SNM v Martine a portrét jeho manželky v zbierkovom fonde SNK – LM v Martine.

¹⁴ KRÁLIKOVÁ, E. Muzeálno-zberateľské tradície v Turci (do roku 1950). In *Zborník SNM v Martine : Etnografia* 42, roč. XCV, 2001, s. 125.

¹⁵ Archív MSS, Prírastkový denník 1900 – 1911. Archív SNM – pobočka Martin.

¹⁶ Fond MSS. Registratúra 1926. List K. A. Medvecký – MSS, Bojnice 3. 9. 1926. Archív SNM – pobočka Martin.

¹⁷ Fond MSS. List č. 772/1943 zo dňa 7. 5. 1943. Archív SNM – pobočka Martin.

Obr. 1. W. Roller: Portrét Juraja Slotu Rajeckého, 2. pol. 19. stor., olej, plátno, evid. č. KH 1699. Foto A. Podstracký, 1986. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 137 686

Rajeckého od W. Rollera z druhej polovice 19. storočia (evid. č. KH 1699), ktoré daroval rajecký rodák r. k. kňaz František Šujanský v roku 1899.¹⁸ Spolu s ďalšími dielami od P. M. Bohúňa: Portrét Jána Francisciho a Amálie Francisciovej, rod. Kasanickej z roku 1875, ktoré darovali Bohúňovi synovia v roku 1906 (evid. č. KH 318, KH 319); Jozefa Božetecha Klemensa: Cyril a Metod, 1878 (evid. č. KH 1701), Portrét Juraja Tvrdeho z roku 1859 (evid. č. KH 363); Karola Miloslava Lehotského: Portrét muža, nedatovaný (evid. č. KH 468); Karla Vítězslava Maška: Starček z Moravy, koniec 19. a začiatok 20. storočia (evid. č. KH 487), Moravanka, koniec 19. a začiatok 20. storočia (evid. č. KH 486), dar autora; Jaroslava Věšína: Pri kolíske z roku 1887 (evid. č. KH 331);¹⁹ Františka

¹⁸ GERYK, J. Vývin Slovenského národného múzea (1890 – 1942). In *Časopis MSS*, roč. XXXIV, 1943, č. 1 – 2, s. 50. V časopisoch MSS boli pravidelne uverejňovaní darcovia. K niektorým pamiatkam sa ale múzeum chcelo vrátiť podrobnejšie. V príspevku *Z histórie dopĺňovania zbierok Slovenského národného múzea* je uverejnený list od Františka Šujanského, kde okrem iného uvádza: „...nuž Slotu v závete svojom poručil ten svoj obraz rodnému Mestu svojmu, Rajcu, aby bol tam v radnici uschovaný. No i na ňom vyplnilo sa slovo – do slova. Ani svoji ho neprijali. Rajčani neprijali Slotov obraz.“ *Z histórie dopĺňovania zbierok Slovenského národného múzea*. In *Časopis MSS*, roč. XXXI, 1940, č. 4, s. 86.

¹⁹ Na katalogizačnej karte je uvedená poznámka: *Obraz bol v roku 1888 v majetku Pavla Valáška a uverejnený v Slov. pohľadoch, roč. VIII, s. 81 pod titulom „Malý honvéd“*. V Martine sa konala v rámci augustových slávností výstava maliara J. Věšína.

Obr. 2. Fr. Belopotocký: Madona, 1838, olej, plátno, evid. č. KH 451. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 6335

Belopotockého: Madona z roku 1838 (evid. č. KH 451) a šiestimi šľachtickými portrétmi z 18. storočia boli inštalované v Obrazárni prvej budovy SNM (1908 – 1932).²⁰ Inštalácia čo najväčšieho počtu obrazov bez metodickéj koncepcie odrážala skutočnosť (týkajúcej sa i iných expozícií), že sa v rámci stavebného projektu nepočítalo s deponitárnymi priestormi a podľa dobových tendencií boli vynštalované všetky zbierky.

Stavebný projekt druhej muzeálnej budovy cielene počítal s prezentáciou výtvarného umenia a dokonca sa plánovali vybudovať ateliéry pre výtvarníkov a fotografa. Projektant Milan Michal Harminec, autor návrhu aj prvej muzeálnej budovy, zakomponoval do záhradného traktu budovy na hornom podlaží priestor so svetlíkovým osvetlením, v ktorom boli inštalované zbierky Národnej galérie slovenskej (ďalej NGS), slávnostne sprístup-

²⁰ Pri uvedených obrazoch nie je nateraz možné uviesť informáciu o spôsobe a roku získania diel. Medzníkom, ktorý ohraničuje rok nadobudnutia je inštalácia obrazárne v prvej budove SNM v rokoch 1908 – 1932. V prípade obrazov P. M. Bohúňa nie je celkom jasný pôvod získaných diel. V inventárnom denníku z rokov 1895 – 1911 sú v roku 1904 popri iných predmetoch uvedené i 2 olejové obrazy veľké, 2 menšie. Predmety daroval do zbierok J. Francisci. V Archíve SNM v Martine, fond MSS sa nachádza súpis predmetov z prvej expozície, kde sa pri dielach uvádza rok 1906, dar Bohúňových synov. Súpis predmetov v expozícii prvej budovy SNM v Martine. IV. Obrazy. Vypracoval: A. Halaša. Archív SNM – pobočka Martin. Zo šľachtických portrétov vieme identifikovať portrét muža a ženy maľované ako pendanty (KH 674, KH 524), ostatné 4 mužské portréty nie je možné podľa fotografie presne identifikovať. V zbierkovom fonde sa nachádzajú nasledovné portréty, ktoré by prichádzali do úvahy aj z dôvodu nízkych evid. č. starého indexu „H“ (nové evid. č. KH 550, KH 623, KH 622, KH 1706 – 1708).

Obr. 3. Z. Palugyay: Jarná melódia, 1932, olej, plátno, evid. č. KH 1713. Foto J. Dérer, 1960. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 17 293

nenej 25. novembra 1933.²¹ Pri jej otvorení bol vydaný aj Sprievodca po NGS.²² Napriek tomu, že expozícia NGS bola od počiatku predmetom polemík, prijali členovia poroty stanovisko, že NGS bude reprezentovať vývoj slovenského výtvarného umenia od gotiky až po súčasnosť.²³ Z inštalačného zámeru jasne vyplýva, ktorým smerom sa mala uberať profilujúca sa akvizičná činnosť. Už v tom čase vlastnilo múzeum napr. celkom rozsiahly počet gotických diel, ktoré mohli zaplniť celú jednu sieň. Sformulovaný spôsob získavania diel do zbierok NGS (formou obežníkov) bol koncipovaný metodicky a v zásade systematicky, napriek úskaliam týkajúcich sa napríklad darov.²⁴ Nedostatočný bol hlavne

²¹ OKÁLOVÁ, E. Cit. 7, s. 12. Keďže múzeum nemalo adekvátneho odborníka, vypracovala prvú koncepciu NGS v roku 1933 komisia v zložení Fr. Žákavec, V. Wagner, V. V. Štech.

²² Sprievodca po zbierkach Slovenského národného múzea v Turč. Sv. Martine, I. Národná galéria slovenská. Nákladom MSS vydal Knižtlačiarsky účastinársky spolok v Turč. Sv. Martine. Sprievodcu zostavil a úvod napísal J. Geryk, grafická úprava J. Vodrážka. Náklad 2000 kusov.

²³ Rozdelenie podľa siení: 1. sieň – gotické umenie, 2. sieň – umenie baroka a ukážky ľudového umenia, 3. sieň – cudzí, aj českí umelci, ktorí mali tvorivý vzťah k Slovensku, 4. sieň – najstarší slovenskí umelci, 5. sieň – stará škola, 6. sieň – moderná galéria. OKÁLOVÁ, E. Cit. 7, s. 23.

²⁴ Vystavovateľ mal SNM darovať jedno dielo pre NGS. Za každé darované dielo malo SNM jedno odkúpiť. Každý výtvarník mal v SNM trvalo deponovať dve diela, ktoré chcelo SNM časom odkúpiť. NGS počítala s tým, že zastúpenie autora v NGS bude vecou hrdosť a národnosti, bohužiaľ, nie vždy to bolo tak vnímané obojstranne a umelci neraz žijúci na okraji biedy, dali prednosť skutočnejším aktivitám. Medzi vyzvanými umelcami boli, napr. J. Alexy, J. Augusta, M. A. Bazovský, M. Benka, L. Fulla, M. Galanda, J. Hanula, P. J. Kern, J. Koniarek, C. Majerník, Z. Medvedová, K. Sokol, F. Štefunko, A. Weiss, K. Ondreička a ďalší. Niektorí na výzvu nereagovali, napr. L. Fulla, J. Koniarek, M. Motoška atď. Do dejín slovenského výtvarného okruhu nezaradila komisia spomínaný okruh východoslovenských výtvarníkov a celkom zarážajúco nebola oslovená napr. ani Ž. Duchajová-Švehlová, žijúca v tom čase v Martine. Pozri bližšie OKÁLOVÁ, E. Cit. 7, s. 15.

finančný kapitál potrebný na vybudovanie takéhoto reprezentatívneho fondu, najmä keď sa uvažovalo o jeho neustálom dobudovávaní. Vplyv na to mal aj obyčajný ľudský faktor, a to že umelci dali prednosť finančne reálnym aktivitám. Ani dary umelcov nenarastali takou intenzitou, ako si to pôvodne SNM predstavovalo. Z darov autorov uvádzame napr. Štefana Polkorába: Sviatočné strojenie z roku 1931 (*ev. č. KH 380*); Karola Ondreičku: Večer na salaši z roku 1931 (*ev. č. KH 381*); Zola Palugyaya: Jarná melódia, 1932 (*ev. č. KH 1713*); Martina Benku: Do dediny z roku 1924 (*ev. č. KH 2578*); Gejzu Angyala: Pri obede z roku 1928 (*ev. č. KH 1710*); Ľudovíta Fullu: Dievča zo Ždiaru (*H 28*); Janka Alexyho: Madona; Miloša Alexandra Bazovského: Detvianska melódia (*ev. č. KH 5014*). Za tieto dary kúpilo SNM od uvedených autorov nasledujúce diela – Š. Polkoráb: Pred ruským kostolíkom z roku 1932 (*ev. č. KH 378*); K. Ondreička: Zima; Z. Palugyay: Z ateliéru; Ľ. Fulla: Revúcka Madona; M. A. Bazovský: Hospodár atď.²⁵ Kvôli nedostatku finančných prostriedkov bola jedným zo spôsobov získavania diel forma deponátov. V roku 1928 oslovilo múzeum Ministerstvo školstva a národnej osvety (ďalej MŠaNO) a Krajinský úrad v Bratislave (ďalej KÚ), aby pre potreby NGS zakúpili a do múzea ako deponáty darovali výtvarné diela z výstavy Spolku slovenských umelcov v Bratislave. Do výtvarného fondu pribudli diela významných slovenských súdobých výtvarníkov, napríklad Z. Palugyaya, Mikuláša Galandu, M. A. Bazovského, Štefana Straku, Ladislava Majerského.²⁶ V nasledujúcom roku, v tomto prípade múzeum opäť z výstavy Spolku slovenských umelcov v Bratislave, zakúpilo niektoré diela M. A. Bazovského, M. Benku, Júliusa Koreszku, Gustáva Mallého²⁷ a ešte v tom istom roku deponovalo MŠaNO do múzea ďalšie výtvarné diela od G. Mallého, Jaroslava Votrubu atď.²⁸ Deponáty opakovane pokračovali i v rokoch 1933, 1934, 1937, 1938, a tak opäť zásluhou MŠaNO a KÚ pribudli do zbierok významné diela od Š. Polkorába, G. Mallého, Vojtecha Ihriského, J. Alexyho, M. Galandu, M. A. Bazovského, K. Ondreičku, Cypriána Majerníka, Miroslava Motošku, Štefana Bednára, Imra Weinera-Kráľa, Arnolda

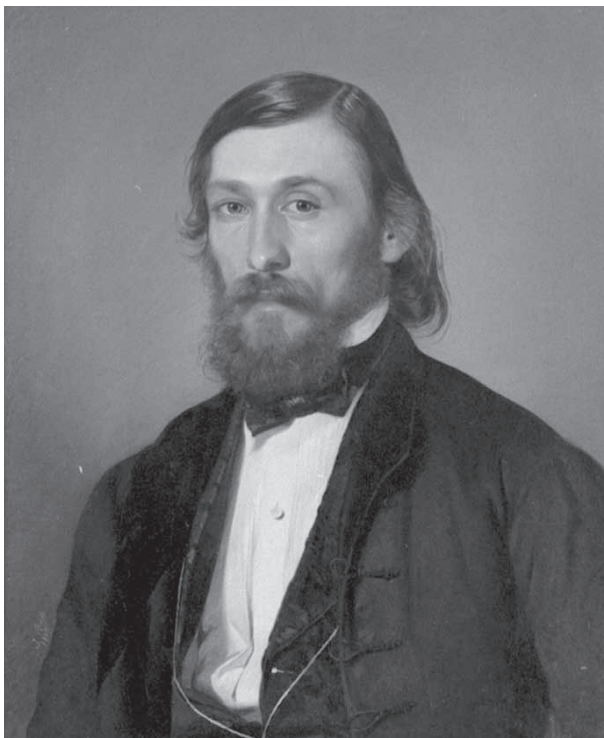
²⁵ 1933. Š. Polkoráb: Sviatočné strojenie (KH 38); K. Ondreička: Večer na salaši (KH 381); Z. Palugyay: Jarná melódia (KH 1713); M. Benka: Do dediny (KH 2578); G. Angyal: Pri obede (KH 1710); M. A. Bazovský: Detvianska melódia (KH 5014); V. Ihriský: Hlava šuhaja. Dary autorov delimitované do SNG v Bratislave: E. Lehotský: Jesen (H 24); J. Alexy: Dve ženy (H 23); Ľ. Fulla: Dievča zo Ždiaru (H 28); Ž. Duchajová-Švehlová: Štúdia; J. Alexy: Madona. Zakúpené diela: K. Šovánka: Kriváň (KH 326); Š. Polkoráb: Pred ruským kostolíkom (KH 378); J. Hanula: V zármutku (KH); V. Droppa: Polakt (KH 543); M. Motoška: Svätopluk (KH 2560); F. Štefunko: J. Škultéty (KH 2563). Zakúpené diela delimitované do SNG v Bratislave: E. Lehotský: Pri Hrone; Ľ. Fulla: Revúcka Madona; M. A. Bazovský: Hospodár; M. Benka: Na Liptovských poliach (H 36); A. Struhár: Zimná nálada; K. Sokol: Hladní, Odsúdená, Dvaja, Zbesilí; K. Pospíšil: Fedorko; J. Koniarek: Hlava Krstiteľa; L. Majerský: Ranený letec; K. Ondreička: Zima; Z. Palugyay: Z ateliéru; V. Ihriský: Ťažká robota; M. Galanda: Matka; L. Treskoň: Zajatec. – PEDERSENOVÁ-ZAŤKOVÁ, Ľ. Cit. 3, s. 81. Diela, pri ktorých je uvedený index KH, H aj v prípade ich delimitácie do SNG, boli nakoniec vrátené do SNM.

²⁶ PEDERSENOVÁ-ZAŤKOVÁ, Ľ. Cit. 3, s. 74. 1928. Dar MŠaNO v Prahe z výstavy SSU v Bratislave. Z. Palugyay: Kotlisko (KH 571); M. Majerský: Portrét J. L. Bellu (delimitované do SNG); J. Hanula: Zamyslená (delimitované do SNG); A. Kováčik: Partia Tatier (delimitované do SNG); M. A. Bazovský: Detviansky laz (KH 542); Žoltér: Ulica v Paríži (KH 577); M. Galanda: Milenci (delimitované do SNG); Š. Straka: Do kostola (KH 328); K. Šovánka: Ženská štúdia (delimitované do SNG).

²⁷ 1929. Kúpa SNM v Martine. M. A. Bazovský: Detvianska melódia (KH 396); M. Benka: Cez rozvodnenú riekú (KH 2620); J. Koreszka: Za humnami (delimitované do SNG); G. Mallý: Z kostola (vymenené so SNG za obraz Gajdoš z Heľpy (KH 2709); K. Pospíšil: podobizeň M. R. Štefánika (KH 7136). 1930. Kúpa SNM v Martine: J. Alexy: Smreky v zime (KH 608), Hlava baču (KH 705), Gajdoš (KH 671); M. A. Bazovský: Čierne grúne (KH 2704). PEDERSENOVÁ-ZAŤKOVÁ, Ľ. Cit. 3, s. 74.

²⁸ 1929. Depozit MŠaNO, Praha. G. Mallý: Pod Tatrami (KH 5003); J. Votruba: Hmla v lese (KH 423); A. Hosnedlová: Dievčatá pri kúpeli (KH 677); A. Petříček: Trh v Zlatých Moravciach (KH 676). PEDERSENOVÁ-ZAŤKOVÁ, Ľ. Cit. 3, s. 74.

Obr. 4. J. Böss: Portrét J. M. Hurbana, 1849, olej, plátno, evid. č. H 77. Foto M. Pišný, 2002. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 159 642

Weisza-Kubínčana, Z. Palugyaya, Ester Šimerovej-Martinčekovej atď.²⁹ Matica slovenská v roku 1919 obnovila svoju predchádzajúcu činnosť a zhromažďovala i výtvarné diela. V roku 1933 deponovala do SNM významné diela, ktoré ostali v jej majetku – Joža Úprka: Čičmanka z 30. rokov 20. storočia (evid. č. KH 660); J. Böss: Jozef Miloslav Hurban, 1849 (evid. č. H 77); J. B. Klemens: Portrét Andreja Sládkoviča z roku 1872 (evid. č. KH 362), J. Tvrdeho z roku 1859 (evid. č. KH 363); P. M. Bohúň: Portrét Žofie Tomanovej, Uličnej, 1861 – 1865 (evid. č. KH 2367).³⁰ V roku 1938 pribudli významné

²⁹ 1933. Depozit MŠaNO. Š. Polkoráb: Taty od Štrby (KH 379); G. Mallý: Pod Tatrami (KH 5003); J. Mandel: Jar sa ozýva (KH 545); V. Ihrský: Žiarlivý (KH 565, KH 4202). Diela delimitované do SNG. J. Alexy: V kostole; K. M. Lehotský: Dve kresby ženských aktov; M. Galanda: Zelení zbojníci; M. A. Bazovský: Heľpianka; J. Hanula: Autoportrét; K. Pospíšil: Zadumaná; L. Majerský: Utrpenie; K. Ondrejčka: Cigánsky pohreb. 1934. Depozit Krajinského úradu. J. Pospíšil: busta F. Urbánka. PEDERSENOVÁ-ZAŤKOVÁ, E. Cit. 3, s. 83. 1934. Depozit Krajinského úradu. J. Korezská: Jeseň (KH 422); G. Mallý: Jarmok v Heľpe (KH 320); Š. Žambor: Les (KH 673); J. Votruba: Bresty na jeseň (KH 419); M. Sylla: Jazero (KH 431); J. Kollár: V kroji (KH 488). Diela delimitované do SNG. J. Alexy: Žena z Heľpy; M. Galanda: Smutní zbojníci; M. A. Bazovský: Sestry; G. Mallý: Interiér v Ždiarskej doline; Z. Palugyay: Zátíšie; J. Mandel: Krajina; E. Šimerová: Kvety. 1938. Depozit Krajiny slovenskej. Gejza Szalay: Štúdia sedliaka (KH 585); J. Ilečko: Vo vinohradoch (KH 521); L. Čemický: Zátíšie (KH 1785); E. Fulla: Tatranská krajina (KH 329); A. Struhár: Hrad Devín (KH 432); Š. Polkoráb: Portrét Jesenského (KH 682); E. Križan: Práca so senom (KH 523); M. Galanda: Pastorále (KH 1733); F. Kostka: Vinobranie (KH 5076). Diela delimitované do SNG. Š. Žambor: Podobizeň J. Ilečku; J. Želibský: Hojdačky; M. A. Bazovský: Jarmok; I. Weiner-Kráľ: Matka; M. Motoška: Ranený; L. Čemický: Matka s dieťaťom, Dievčatko; T. Bártfay: Sediaca zobráčka; J. Kollár: Krajina; Š. Bednár: Básnik recituje; C. Majerník: Jazdec; A. Weiss-Kubínčan: Koň.

³⁰ Diela od P. M. Bohúňa: Portrét pani Meškovej, Portrét M. M. Hodžu spolu s dielom od L. Dunajského: Busta J. Hollého boli delimitované do SNG v Bratislave.

Obr. 5. F. Zülow: Zvieratá, 20. roky 20. storočia, kolorovaná litografia, evid. č. KH 1603. Foto A. Podstracký. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 137 393

deponáty z Východoslovenského múzea v Košiciach (ďalej VM v Košiciach), ktoré nielen kvantitatívnym, ale predovšetkým kvalitatívnym spôsobom rozšírili KH fond v oblasti maľby a grafiky, ale aj plastiky a úžitkového umenia.³¹ Z oblasti maľby to boli predovšetkým diela súdobých slovenských alebo na Slovensku pôsobiacich výtvarníkov – Jana Hálu, Elemíra Halásza-Hradíla, Ľudovíta Čordáka, Júliusa Jakobyho, Konštantína Kővári-Kačmarika, Bélu Nemessányi-Kontulyho, Andreja Š. Nováka, ale i maliarov 19. storočia zastúpených predovšetkým krajinomaľbou – Vojtecha Klimkoviča, J. Alta, Jana Müllera. Okrem olejomaľby boli súčasťou deponátu aj grafiky súdobých umelcov z Juhoslávie, Švajčiarska, Španielska, Litvy, Francúzska, Rakúska – Segij Lumac, Saša Šantel, Ivan Roch, Lubomir Ivanovič, Maurice Barrand, Emile Chambon, Ignac Apper, Alejandro Canada, Antonio Casero, Vytautas K. Jonynas, Marie Katz, Frieda Salvendy, Franz Zülow. Zbierka grafiky súvisela s aktivitou vtedajšieho riaditeľa VM Jozefa Poláka, zásluhou ktorého zazname-

³¹ Košické zbierky sú zapísané pod prírastkovým číslom 499/1938. V zbierke výtvarného umenia ostali nasledovné diela – J. Hála: Žena v kožuchu (KH 416); Ľ. Čordák: Borovice pri rieke (KH 395); A. Š. Novák: Modrý vták (KH 515); F. Salvendy: Trh v Michalovciach (KH 1618), Žatva v Hrušove (KH 1619); Hrady na Slovensku (cyklus 10 litografií KH 1767 – KH 1776); Ľ. Field: Robotníci pracujúci pri železnici (KH 1548); M. Katz: Cigánska dedina v Užhorode (KH 1621); V. Nemessányi-Kontuly: Ženy očakávajúce zázrak (KH 416). Pri tomto diele sa nachádza poznámka o maliarskej technike rozotierania maľby terpentínom, čím môže pre laika obraz pôsobiť akoby bol poškodený. Zbierka grafiky uvedených autorov je zaevidovaná pod evid. č. KH 1597 – KH 1617, KH 1620, KH 1622 – KH 1624.

Obr. 6. J. Hála: Žena v kožuchu, 1931, olej, plátno, evid. č. KH 644. Foto A. Podstracký. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 137 441

návame v Košiciach intenzívnu akvizičnú činnosť v oblasti voľnej a užitkovej grafiky, ktorá sa začala rozvíjať už po 1. svetovej vojne. Pri VM v Košiciach bola (až do roku 1927) činná kresliarska a grafická škola pod vedením Eugena Króna. Na grafickú tradíciu nadviazalo múzeum v 30. rokoch 20. storočia otvorením cyklu výstav svetovej grafiky (1933 – 1938). Zbierky VM v Košiciach deponovalo do múzea MŠaNO a v podstate ich evakuáciou išlo o záchrannú akciu po Viedenskej arbitráži v roku 1938. Výtvarné zbierky boli síce v 50. rokoch 20. storočia VM vrátené späť, ale napriek tomu niektoré ostali v zbierkach SNM. Boli to v prvom rade všetky uvedené grafické diela a niekoľko olejomalieb – V. Nemessányi-Kontuly, A. Š. Novák, L. Čordák, J. Hála.

Napriek snahe SNM sústrediť hodnotný výtvarný fond, s približujúcim sa termínom otvorenia NGS musíme priznať nedostatočnú metodickú pripravenosť múzea a akútny nedostatok diel, pričom tiež nie všetky deponáty boli vhodné do tohto reprezentatívneho výberu. Obdiv k celej akcii vzbudzuje i tá skutočnosť, že v relatívne krátkom čase na prípravu nemalo SNM dovtedy žiadneho erudovaného odborníka, ktorý by sa danou problematikou systematicky zaoberal a celú akciu pripravoval.³² Správa múzea bola viac-menej odkázaná na externú komisiu. Tento nedostatok sa stále viac a viac pripisoval

³² Absenciu interného kunsthistorika mala vyvážiť odborná porota v zložení Fr. Žákavec, V. V. Štech a V. Wagner, ktorá vykonala výber výtvarných diel do expozície.

v prípade smerovania a výberu oslovených autorov. Na jednej strane je výber autorov podľa obežníka pre nás konkrétnou a zrozumiteľnou informáciou o akvizičnom zámere – prezentovať tvorbu súdobých umelcov, oslovením ktorých bola ich tvorba akceptovaná z pohľadu kvalitatívneho výberu, na strane druhej musíme dodať, že v prípade interného odborného pracovníka by neprichádzalo k takým pochybeniam, ako napr. že neboli oslovení výtvarníci východoslovenského okruhu, a preto sa v zbierke ani nenachádzali ich diela... atď. Významná, z hľadiska aktuálneho expozičného a výstavného využitia aj v línii národopisej profilácie múzea, bola akvizícia takmer 100 kusov krojových akvarelových štúdií Jaroslava Augustu, ktoré kúpilo múzeum v roku 1930 od olomouckého nakladateľa Romualda A. Prombergera.³³ Ucelená kolekcia Augustových diel ponúkala jedinečnú príležitosť predstaviť ju verejnosti. Prvýkrát v roku 1942 pri príležitosti umelcových 65. narodenín, pričom takmer všetky diela (okrem šiestich diel z majetku autora) pochádzali zo zbierok SNM.³⁴ Zaujímavou, z dnešného pohľadu však koncepcie nevyužitou, bola akvizícia súboru olejomalieb slovenských hradov od renomovaných súdobých maliarov, napr. Z. Palugyaya, L. Fullu, J. Koreszku, Alojza Struhára, Š. Polkorába, M. A. Bazovského, ktoré si u nich na zákazku objednala Slovenská dunajská banka v Bratislave a ktoré boli nakoniec začlenené do NGS.³⁵ V roku 1935 sa v rámci propagácie múzea a jeho zbierok uvažovalo s vydaním reprodukcii uvedených olejomalieb.³⁶

Sústredený zbierkový materiál NGS sa mohol stať základom kvalitnej umeleckej zbierky, ale len v prípade jeho cieľavedomého dopĺňania. Postupne sa však všetky predpoklady budovania tejto zbierky presúvali viacej do roviny teoretickej ako praktickej. Bohužiaľ, ani v rovine teoretickej neprinášali často prijateľné riešenia, ktoré sa týkali viac-menej presunov niektorých diel do oddelenia kultúrnej histórie (napríklad gotických diel alebo diel priemernejšej kvality) a – dnes úplne archaicky – vyzneli návrhy s hlavným kritériom „národnosti“. Po nástupe historičky umenia M. Mariányi (1943) sa priebežne ešte rokovalo o akvizičnej koncepcii, a to v súvislosti so zriadením samostatných siení moravských a na Slovensku pôsobiacich českých, maďarských a nemeckých autorov, ale bez výsledkov.³⁷ V súvislosti s reінštaláciou národopisných zbierok SNM bola riešená i transformácia obrazárne prostredníctvom Povereníctva školstva, vied a umení (ďalej

³³ Zbierku akvarelových štúdií kúpilo SNM v Martine v roku 1930 v sume 24 000 korún. Dnes sú inventované pod evid. číslami KH 273, KH 2707, KH 2706, KH 817 – KH 836, KH 787 – KH 804. H 86 – delimitované do SNG v Bratislave. Z prírastkových kníh nie je celkom presný počet výtvarných diel. Časom mohlo byť do tejto zbierky pri inventovaní zaradené aj iné dielo od Jaroslava Augustu. Patrí sem i napríklad náčrtník kresieb s ev. č. KH 805 – KH 816, ktorý údajne J. Augusta daroval.

³⁴ PEDERSENOVÁ, L. Akvizičná činnosť Slovenského národného múzea v Martine v oblasti výtvarného umenia. In *Zborník SNM v Martine: Etnografia 32*, roč. LXXXV, 1991, s. 114.

³⁵ 1932. Dar Slovenskej dunajskej banky. Kolekcia slovenských hradov od popredných slovenských súčasných výtvarníkov. A. Struhár: Čachtice (KH 364), Trenčín (KH 365), Budatín (KH 366); J. Koreszka: Devín (KH 367), Smolenice (KH 425), Pajštún (H 169, delimitované do SNG), Korlátka (H 170, delimitované do SNG); Z. Palugyay: Šariš (KH 368), Kapušany (KH 369), Makovica (KH 370), Liptovský Hrádok (KH 371); Š. Polkoráb: Ostrý Kameň (KH 372), Dobrá Voda (KH 2366), Branč (KH 2366); I. Žabota: Fiľakovo (KH 383), Kaštieľ v Haliči (KH 6939); E. Fulla: Hričov (KH 385), Likava (KH 669), Orava (KH 726), Súľov (KH 2365); A. Kováčik: Sklabiňa (KH 886), Kremnica (KH 387), Sásov (KH 424); A. Struhár: Strečno (KH 430); Anton Djuračka: Krásna Hôrka (KH 501), Zvolen (KH 643); J. Hanula: Spiš (KH 681); M. A. Bazovský: Orava (delimitované do SNG); J. Kern: Strečno (delimitované do SNG).

³⁶ KRÁLIKOVÁ, E. – MINTALOVÁ, Z. Edičná a publikačná činnosť MSS a SNM do roku 1961. In *Zborník SNM v Martine: Etnografia 38*, roč. XCI, 1997, s. 30.

³⁷ OKÁLOVÁ, E. Cit. 7, s. 40. Koncepciu navrhla M. Mariányi. Napriek pokusom o záchranu stále viac a viac prevládala tendencia začlenenia NGS do expozície Slovenskej národnej histórie. V tejto veci sa veľmi angažoval historik P. Florek, ktorý chcel výtvarnými zbierkami predstaviť historický vývin Slovákov od národného prebudenia až dodnes (1944), čím by sa stratila podstata obrazárne.

Obr. 7. J. Augusta: Starec z Detvy, 1903, akvarel, evid. č. KH 833. Foto J. Dérer, 1976. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 99 561

Obr. 8. J. Soukup: Hajda, 30. – 50. roky 20. stor., akvarel, evid. č. KH 2197. Foto J. Dérer, 1969. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 62 548

Obr. 9. B. Kulhavý: Dedinský motív, 1962, masonit, evid. č. KH 919. Foto J. Dérer, 1979. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 116 522

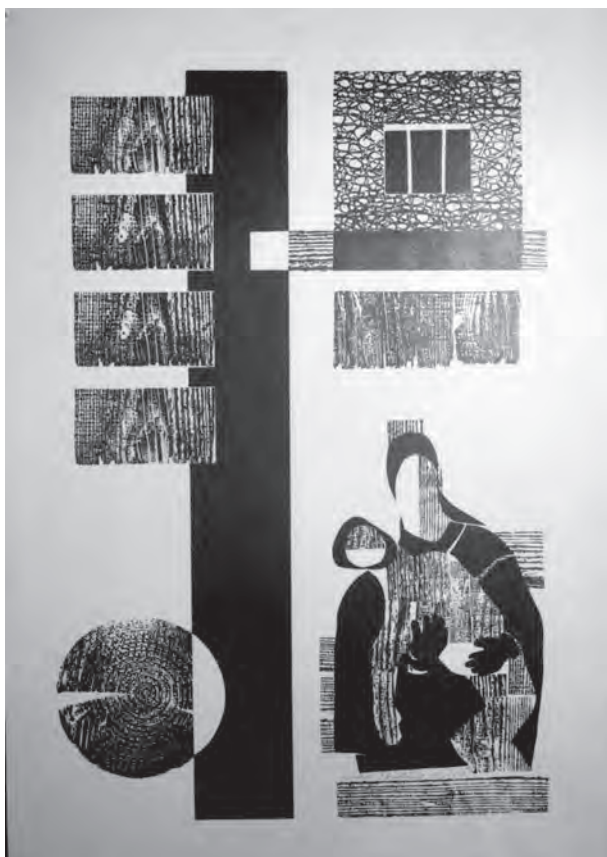
PŠVU) v tom zmysle, aby sa obsahovo zamerala na knižnú ilustráciu a grafiku, ktoré mali v Martine bohatú tradíciu. Obrazáreň by tak získala ďalší rozmer vo forme prezentácie slovenskej ilustrácie a grafiky.³⁸ Tento podnet, ktorý mohol mať zmysluplný akvizitčný potenciál do budúcnosti, zostal však paradoxne bez odozvy správy múzea.

Vznik Slovenskej národnej galérie v Bratislave (ďalej SNG) v roku 1948 prispel ku konečnému zániku NGS. Z pôvodnej zbierky NGS bolo do SNG v Bratislave presunutých približne 55 diel, a to od J. Alexyho, M. A. Bazovského, P. M. Bohúňa, Ľ. Fullu, M. Galandu, L. Majerského, G. Mallého, Z. Palugyaya, Kolomana Sokola, M. Benku, Karola Miloslava Lehotského, Ladislava Treskoňa a i. Okrem zbierok NGS to boli i diela zo zbierky plastiky, napríklad plastiky z dielenského okruhu Dionýza Ignáca Stanetiho. V roku 1960 poveril vtedajší riaditeľ múzea Vladimír Matula historika J. Hyčka, ktorý po odchode M. Mariányi (1952) spravoval aj umelecké zbierky, aby vyrovnal záležitosť s delimitáciou výtvarných diel. Záležitosť sa nepodarilo vyriešiť, a pretože vedenia oboch inštitúcií sa na zozname diel nevedeli dohodnúť, celý problém s delimitáciou bol ukončený až v roku 1975. Celkovo tak v rokoch 1951 – 1961 bolo požičaných zo zbierok martinského múzea 227 výtvarných diel, z ktorých sa do SNM vrátilo 82.³⁹ Na dokreslenie objektívnej predstavy pôvodného stavu zbierky NGS sme pri dielach v poznámke zámerne uvádzali i informáciu o delimitácii do SNG v Bratislave, ako aj spôsob získania diela (kúpa, dar, deponát). Vo vlastníctve SNM bolo v krátkom čase sústredených veľa

³⁸ MRUŠKOVIČ, Š. Slovenské národné múzeum v Martine po poštátnení (1949 – 1951). In *Zborník SNM v Martine : Etnografia* 39, roč. XCII, 1998, s. 20.

³⁹ PEDERSENOVÁ-ZAŤKOVÁ, I. Cit. 3, s. 122. Z hľadiska dohôd, ktoré diela sa majú vrátiť späť bolo opäť kritériom výberu diela s národopisnou tematikou.

Obr. 10. I. Štubňa: Madonka, 1969, litografia, evid. č. KH 1286. Foto J. Dérer, 1979. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 118 444

kvalitných výtvarných diel. Delimitáciou do SNG v Bratislave, ako aj vrátením deponátov VM v Košiciach, napriek mnohým úskaliam, bol tento pôvodný, cielene budovaný hodnotný fond značne ochudobnený a o jeho kvalite nás informujú už len príř. a inv. denníky.

Do pozície galerijnej inštitúcie sa dostáva SNM v Martine ešte raz v 50. rokoch, a to pri pokuse zriadenia Galérie žilinského kraja (ďalej GŽK) ako krajskej galérie v Martine s pôsobnosťou pre celý Žilinský kraj. J. Geryk zastával názor, aby pôvodná NGS plnila funkciu krajskej galérie a naďalej tak ostala v priestoroch múzea.⁴⁰ Predmetom riešení boli opäť i delimitácie muzeálnych výtvarných diel pre GŽK. Napriek tomu, že bola ustanovená nákupná komisia⁴¹, ktorá začala svoju činnosť naplňat' akvizíciami, predsa k reálnemu sprístupneniu GŽK nikdy nedošlo. Okrem iného to bolo aj z dôvodu neobsadeného miesta odborného pracovníka, a tak existencia GŽK trvala nakoniec podstatne kratšie ako NGS. Už v roku 1955 bola časť zbierok prevedená do SNG v Bratislave, „...pretože Martin neprejavil záujem...“⁴² Prečo nedokázalo vedenie SNM opäť využiť ponúkanú akvizíciu GŽK

⁴⁰ MRUŠKOVIČ, Š. Cit. 38, s. 20.

⁴¹ PEDERSENOVÁ-ZAŤKOVÁ, L. Cit. 3, s. 41. Zástupcovia GŽK, KNV, Povereníctva. Z výtvarníkov – L. Fulla a Fr. Štefunko, za SNG v Bratislave V. Vaculík.

⁴² PEDERSENOVÁ-ZAŤKOVÁ, L. Cit. 3, s. 42.

vo svoj prospech, ostáva len v rovine polemizujúcich úvah. Okrem záujmov zo strany SNG v Bratislave, ktorá potrebovala budovať svoj fond a vedela sa akčnejšie presadiť, pravdepodobne k tomu prispela i nemohúcnosť SNM v Martine po stroskotaní projektu NGS, ako aj jeho stále jasnejšia národopisná orientácia. Podstatná časť výtvarného fondu GŽK prešla síce do majetku SNG v Bratislave, ale časť diel bola odovzdaná administratívnu dohodou SNM v Martine a diela boli postupne zainventované do výtvarných zbierok.⁴³ Napriek tomu, že najkvalitnejšie diela boli prevedené do SNG, získalo SNM predovšetkým grafické diela slovenských autorov, napríklad Ľudovíta Fullu, Františka Kráľa, Róberta Dúbravca, Karola Hološka, Viktora Hermélyiho, Vojtecha Stašika, Ivana Štubňu. Vo vzťahu k dejinám knižnej kultúry v Martine je významné získanie 69 kusov ilustrácií k rozprávkam od Emila Makovického. Okrem grafik získalo múzeum niekoľko olejomalieb, tempier od Ladislava Záborského, Ester Šimerovej-Martinčekovej, Róberta Dúbravca, Ivana Šimku, Milana Thomku Mitrovského, Ľ. Fullu, Ambróza Akidosu (väčšinou po jednom kuse od autora).⁴⁴ Na základe prehľadu diel získaných do roku 1960 môžeme si vytvoriť predstavu o charaktere tvoriaceho sa akvizičného zamerania v oblasti umeleckých diel, ktoré v prvej fáze súviselo s jeho využitím v expozíciách NGS a historickej expozície.

V prípade inštalácie NGS môžeme hovoriť o smelej vízii, ktorá mohla priniesť veľa pozitívneho práve v smere cieleného akvizičného zamerania, a oprávnené aj priniesla, zároveň musíme dodať, že v dôsledku dejinných okolností ako i finančnej situácie a nedostatku personálneho obsadenia nemala žiadnu šancu na rozvoj, čo v konečnom dôsledku prispelo k jej úpadku a v 50. rokoch k pomalému zániku. Napriek tomu, zásluhou neúnavnej iniciatívy J. Geryka, vyvíjalo SNM v 50. rokoch 20. storočia snahu dopĺňať zbierky obrazárne.⁴⁵ Do KH fondu tak začali paradoxne, napriek vyššie uvedeným faktom, pribúdať výtvarné diela zakúpené cez Tvar a Dielo. Absenciu odborného pracovníka sa snažil J. Geryk nahradiť opätovnou spoluprácou s A. Güntherovou-Mayerovou a Karolom Vaculíkom (SNG) a v roku 1951 boli poverení kúpou diel z členskej výstavy Zväzu slovenských výtvarníkov.⁴⁶ V roku 1956 bolo takto od Jaroslava Augustu zakúpených 13 kusov, predovšetkým akvarelov a v roku 1959 dve diela.⁴⁷ Zo zásadnejších, kvalitatívne podstatnejších výtvarných diel získaných do zbierky v 50. rokoch 20. storočia ďalej uvádzame autorov: M. A. Bazovského, M. Benku, Dezidera Millyho, Vincenta Hložníka, Elenu

⁴³ Ide predovšetkým o prírastky č. 85/1952, 522/1954, 600/1956. Diela sú na zadnej strane opatrené pečiatkou GŽK s príslušným prírastkovým číslom.

⁴⁴ Fero Kráľ: Jeseň (KH 478), Váh pri Žiline (KH 1755), Lodenice (KH 1756). R. Dúbravec: Krajina z dolného Liptova (KH 537), Autoportrét (KH 1751, KH 1752), Pred výstupom (KH 1754). K. Hološko: Stromy (KH 1748), Stromy (KH 5557), Hlava muža (KH 5558), Hlava ženy (KH 5559). E. Makovický: Ilustrácie k rozprávke (KH 949 – KH 1017). V. Hermélyi: Oranie (KH 5369), Svadba (KH 5560), Krajina z juhu (KH 5561), Zimná krajina (KH 5562), Hlava starca (KH 5565). V. Stašik: Mandolinista (KH 426). Ľ. Záborský: Pražské strechy (KH 479). E. Šimerová-Martinčeková: Choč v lete (KH 532), Krajinka (KH 603). I. Šimko: Jesenná krajina (KH 492), Pohľad do Považia (KH 493). M. Th. Mitrovský: Pri hudbe (KH 583), Portrét muža (KH 593), Podobizeň dievčaťa (KH 614). A. Akidos: Kytica (KH 375), Liptovský Trnovec (KH 477). I. Štubňa: Hliadka (KH 1749, KH 1762 – KH 1763).

⁴⁵ V prvých rokoch nie je jasné, ktorý fond sa naplňal, či fond GŽK alebo fond muzeálnych zbierok. Pri niektorých získaných dielach je v prírastkovom denníku poznámka „prevzala GŽK“. Obrazáreň bola nakrátko sprístupnená ešte v roku 1952. Okrem rozobratia pôvodného fondu spečatila jej koniec aj reінštalácia pôvodných expozícií, v ktorých sa s NGS už nepočítalo.

⁴⁶ Fond SNM v Martine. Reg. 1951. List č. 1651/1951. Archív SNM – pobočka Martin.

⁴⁷ V roku 1951 jedno dielo s prírastkovým číslom 494/1951 (KH 494). V roku 1956 13 kusov diel s prírastkovým číslom 507/1956 (KH 347 – KH 355, KH 480, KH 499, KH 504, KH 1747). V roku 1957 jedno dielo s prírastkovým číslom 270/1957-2 (KH 2514). V roku 1959 dve diela s prírastkovým číslom 349/1959 (KH 533, KH 637).

Bellušovú-Haberernovú, Matildu Čechovú, Ladislava Čemického, Karola Ondreičku, Editu Ambrušovú, Júliusa Kerna, Máriu Medveckú, J. Alexyho, Zuzanu Medved'ovú, Viliama Chmela.⁴⁸ Len ojedinele, okrem diel získaných kúpou, pribúdali i deponované diela, napr. z výtvarnej pozostalosti M. Th. Mitrovského, deponáty Živeny, formou darov, napr. portréty martinských starostov od MNV v Martine.⁴⁹ Vo výtvarnom fonde KH sa dnes nachádzajú i diela, ktoré si objednalo múzeum u M. Benku ako súčasť pripravovaných národopisných expozícií. Takto boli od M. Benku kúpené diorámy „pozadie“ ku kolibe a obrazy Pltnictvo a Drevorubačstvo.⁵⁰ V nasledujúcich desaťročiach sa akvizície už uberali vytýčeným smerom v rozsahu národopisného charakteru múzea, prípadne vymedzením výtvarníkov z turčianskej oblasti cielene zameriavajúcej sa na tvorbu súčasných autorov. Do zbierkového fondu tak pribudli v 60. rokoch 20. storočia rozsiahlejšie súbory autorov Jozefa Fedoru, Jozefa Kubíčka a Josefa Soukupa. Súbor od J. Fedoru obsahuje 15 kusov akvarelových štúdií ľudovej architektúry z oblasti Liptova a Turca, pričom autor z hľadiska bližšieho národopisného výskumu uvádza meno obyvateľa domu s popisným číslom.⁵¹ V roku 1965 realizovalo SNM kúpu 12 grafických listov od českého autora J. Kubíčka s tematikou Vršateckého Podhradia⁵² a v roku 1968 zbierkový fond doplnil rozsiahly súbor (94 kusov) prevažne akvarelových štúdií ďalšieho českého autora J. Soukupa prevažne z okolia stredného Slovenska. Dielo českého maliara je datované obdobím 30. – 50. rokov 20. storočia a nadväzuje na programový záujem národopisne orientovaných umelcov moderny.⁵³ Aj tento prípad je ukážkou problému zaevidovania diel, ktorý nebol v rámci odbornosti v múzeu celkom špecifikovaný. Pôvodne boli diela zaradené do etnografických zbierok, neskôr preradené do KH fondu. Od 60. rokov 20. storočia začala sa v zbierkach výraznejšie presadzovať grafika s ľudovou tematikou, čo možno vyplývalo aj z hľadiska

⁴⁸ 1952. Z. Medved'ová: Podobizeň Pivkovej (KH 3020). 1954. Depozit Živeny. M. Benka: 11 krojových štúdií kúpených od autora (KH 505, KH 506, KH 661, KH 662, KH 666 – KH 668, KH 697, KH 698, KH 2245). 1954. I. Štubňa: Na Prašivej (KH 551), Vynášanie zbrani (KH 552). Kúpené v Tvare v Martine. 1955. M. Benka: 5ks krojových štúdií kúpených od autora (KH 655, KH 663 – KH 665, KH 2250); M. A. Bazovský: Hel'pianske domy (KH 544). Dar Finančného odboru ONV v Martine. B. Hoffstädter: Krajina (delimitované do SNG); D. Milly: Chata v Zárzivej (delimitované do SNG); V. Hložník: 1. máj 1918 (KH 5080). 1957. Z. Medved'ová: Družica z Petrovca (KH 361), Družba z Petrovca (KH 360). Kúpa v Diele v Bratislave. L. Čemický: Pálenia Vajana (KH 1711). Zakúpené v Diele v Bratislave. 1958. O. Krýslóva: Staré banické domy (KH 428), Spišské Dravce (KH 511), Ulička v Spišskej Belej (KH 696). Kúpa v Diele v Bratislave. E. Bellušová-Haberernová: Nevesta z Lendaku (KH 507), Dievča z Bošáce (KH 502). 9 krojových štúdií – E. Bellušová-Haberernová, M. Čechová: (KH 652, KH 672, KH 610, KH 613, KH 670, KH 2246, KH 651, KH 573, KH 574). F. Král': Svetom, moje svetom (KH 1273), Drotár (KH 1276), Kofadníci (KH 1277), Čičmianka (KH 1278). Kúpa v Diele v Bratislave. 1959. M. A. Bazovský: Jánošík (KH 568), Sypáre (KH 335). K. Ondreička: Od buka do buka (KH 642), Jánošíkovi priatelia (KH 641). Kúpa v Diele v Bratislave. Fugaráš (KH 594). Kúpa od Želmíry Kuhnovej z Martina. E. Ambrušová: Žena z Liptovskej osady (KH 562), Žena z Bzovíka (KH 563), Lužianka (KH 609). 1959. J. Kern: Pri kozube (KH 1715). Kúpa v Diele v Bratislave. M. Medvecká: Medvedzie (KH 376); Tetka z Medvedzia (KH 377). Obe kúpa v Diele v Bratislave. J. Alexy: Liptovská kuchyňa (KH 1712). Kúpa v Diele v Bratislave. V. Chmel: Ilustrácie ľudových piesní (KH 1022 – KH 1029). Kúpa v Diele v Bratislave.

⁴⁹ V roku 1952 deponovala Oľga Mitrovská do SNM v Martine 22 olejomalieb, ktoré sú majetkom SNM dodnes. Sú zapísané pod prírástkovým číslom 840/1952. Medzi deponátmi Živeny sa nachádzajú diela M. Th. Mitrovského: Podobizeň Šoltésovej (KH 4295), Portrét Vansovej (KH 4359), Portrét M. Mareša (KH 3022). Od Z. Medved'ovej: Portrét Pivkovej (KH 3020). 7 ks litografií od J. Vodrážku: Jánošík (KH 5053/1-7). Dar MNV v Martine: M. Th. Mitrovský: Portrét starostu Šimku (KH 314), Portrét J. Galandu (KH 316), Portrét I. Turzu (KH 470).

⁵⁰ 1952 zakúpené Pozadie ku kolibe za 15 000 Kčs. 1953 boli zakúpené Pltnictvo (KH 2293), Drevorubačstvo (KH 2503), spolu za 30 000 Kčs. Diorámy od M. Benku pre pripravovanú novú expozíciu.

⁵¹ Diela boli získané do zbierok kúpou v Diele v Bratislave. Sú evidované pod príj. č. 358/1961. Evid. č. KH 332 – KH 345, KH 945 – KH 948.

⁵² Grafické listy sú evidované pod príj. č. 21/1965. Evid. č. KH 1946 – KH 1963.

⁵³ Diela sú evidované pod príj. č. 203/1968. Evid. č. KH 2157 – KH 2243, KH 2368 – KH 2375.

Obr. 11. M. Benka: Šarišanka, okolo 1935, olej, plátno, evid. č. KH 2615. Foto J. Dérer, 1983. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 131 738

cenovej dostupnosti. Do tejto oblasti patria napr. grafické listy od E. Ambrušovej, grafické listy Zábója Bohuslava Kul'havého.⁵⁴ V 70. rokoch pretrváva snaha o systematické dopĺňanie grafických listov s národopisnou tematikou, zaznamenávajúce i interpretačný posun autorov – napr. F. Kráľ: Rozprávka o rozprávke, Oravské vertikály, Javorové husličky, 70. roky 20. storočia (evid. č. KH 3414 – KH 3416); I. Štubňa: Hodiny času, Madonka, Pastiersky motív, Katedrála (evid. č. KH 1285 – KH 1288), 60. roky 20. storočia.⁵⁵ Okrem nich v tomto období ojedinele evidujeme kúpu diel autorov slovenskej moderny, napr. M. A. Bazovského: Pastier, okolo 1940 (evid. č. KH 4220), Leštiny, okolo 1950 (evid. č. KH 4221); Želmíry Duchajovej-Švehlovej: Páračky peria, okolo 1940 (evid. č. KH 2693); J. Alexyho: Z Heľpy, 30. roky 20. storočia (evid. č. KH 3960), Mladý pár, 1918 (evid. č. KH 2465); M. Benku: Rovina, 1939 (evid. č. KH 3161), Šarišanka, okolo 1935 (evid.

⁵⁴ Diela E. Ambrušovej boli zakúpené cez Dielo v Bratislave. Sú zaevidované pod príj. č. 64/1961 a 133/1966. Evid. č. KH 2359 – KH 2364. Diela B. Kul'havého (KH 919 – KH 920) sú zaevidované pod príj. č. 52/1963.

⁵⁵ Grafické listy Fera Kráľa sú zaevidované pod príj. č. 8/1977. Grafické listy I. Štubňu zakúpené od martinského autora sú zaevidované pod príj. č. 1/1970. Grafika I. Štubňu bola pôvodne zaevidovaná do etnografických zbierok.

Obr. 12. J. Jareš: Pečenie chleba, 1919, akvarel, ceruza, evid. č. KH 4890. Foto M. Pišný, 2009. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. KH-04890-F

č. KH 2615). Niekoľkými olejomalbami bola doplnená i tvorba E. Bellušovej: Dievčatko z Polomky, 1957 (evid. č. KH 3846), Ždiaranka vo sviatočnom, 1953 (evid. č. KH 4152), Ždiaranka v šatke, 1953 (evid. č. KH 4151), Žena zo Závadky, 1957 (evid. č. KH 4150); M. Medveckej: Koníky, 1967 (evid. č. KH 3845).⁵⁶ Roku 1962 usporiadalo múzeum výstavu krajinomalieb martinskej maliarky Oľgy Krýslovej a v tomto roku zakúpilo aj jej prvé dielo Staré Kysuce, 1960 – 1962 (evid. č. KH 429).⁵⁷ Roku 1970 získalo dve jej diela – Dulice, 1969 (evid. č. KH 634), Pivnica v Riečnici, 1969 (evid. č. KH 2244) a v roku 1978 zakúpilo jej tri diela – V závetří, 1978 (evid. č. KH 4431), Konča dediny, 1977 (evid. č. KH 4430), Sypance, 1977 (evid. č. KH 4432).⁵⁸ K posledným kvalitatívne i kvantitatívne zaujímavým akvizíciám patrí súbor 38 diel českého maliara Antonína Brunnera získaný od J. Strnadovej-Brunnerovej z Prahy a diela Jaroslava Jareša. V kolekcii diel od A. Brunnera

⁵⁶ M. A. Bazovský: Pastier. Dielo evidované pod príř. č. 8/1978. Zakúpené v predajni starožitností Klenoty v Bratislave. Leštiny. Zakúpené od Anny Holej z Martina. Zaevidované pod príř. č. 36/1972. Ž. Duchajová-Švehlová: Páračky. Dielo zaevidované pod príř. č. 11/1976. Zakúpené od K. Karlovskej z Martina. J. Alexy: Z Heľpy, príř. č. 4/1978. Zakúpené od I. Puťoru z Bratislavy. Mladý pár, príř. č. 2/1973. Zakúpené od A. Tholtovej z Ružomberka. M. Benka: Rovina, príř. č. 162/1972. Zakúpené od O. Baldovského v Bratislave. Šarišanka, príř. č. 4/1976. Zakúpené od A. Ursínyovej z Martina. E. Bellušová: Dievčatko z Polomky, príř. č. 16/1977. Zakúpené v Diele v Bratislave. Ždiaranka vo sviatočnom, Ždiaranka v šatke, Žena zo Závadky, príř. č. 9/1978. Zakúpené v Diele v Bratislave.

⁵⁷ Olejomalbu zakúpilo múzeum v Diele v Bratislave. Príř. č. 31/1962.

⁵⁸ Príř. č. 2/1970 a 10/1978. Olejomalby nadobudlo múzeum kúpou v Diele v Bratislave.

sa nachádzajú štúdie žánrových výjavov z dedinského prostredia a architektonických štúdií zo stredného Slovenska, predovšetkým z Oravy (Vyšného Kubína, Jasenovej, Detvy a Čičmian) a západného Slovenska (Zemianskeho Podhradia, Bošáče), (evid. č. KH 2481 – KH 2513, KH 2516 – KH 2518, KH 2702, KH 4251, KH 2616).⁵⁹ Súbor 52 štúdií J. Jareša získalo múzeum od Lujzy Kavanovej z Prahy. Motívy zo Slovenska čerpal autor z prostredia Poník, Detvy, Hrochote (evid. č. KH 4823 – KH 4851, KH 4878 – KH 4900).⁶⁰ Zameranie akvizícií na tvorbu českých autorov, ktorí čerpali inšpiráciu na Slovensku, pokračuje i v 80. rokoch 20. storočia. Patria sem diela s národopisnou tematikou od Emila Pacovského a Jaroslava Vodrážku. Súbor 17 kusov národopisných štúdií E. Pacovského z rokov 1902 – 1906 (evid. č. KH 6391 – KH 6408), väčšinou akvarelových štúdií z oblasti Detvy a Dačovho Lomu, sa viaže k umelcovmu pôsobeniu v maliarskej kolónii v Detve, ktorá vznikla na podnet maliara J. Augustu v roku 1902 a prilákala viacerých českých maliarov.⁶¹ SNM získalo niekoľko diel J. Vodrážku už v 30. rokoch 20. storočia, a to v súvislosti s jeho pobytom v Martine, kde pôsobil ako profesor na gymnáziu. V rámci ďalších akvizícií diel tohto autora múzeum v roku 1989 získalo 19 kusov krojových štúdií z 50. – 60. rokov 20. storočia (evid. č. KH 6356 – KH 6374).⁶² Medzi posledné akvizície v oblasti výtvarného umenia patrí súbor desiatich novotlačí Paula Gauguina (evid. č. KH 7430 – KH 7439), ktoré vznikli počas maliarovo-ho pobytu v Polynézii v rokoch 1899 – 1903. Novotlače darovala do múzea Ľudmila Peterajová v roku 2000.

Okrem maliarskej tvorby časovo ohraničenej predovšetkým obdobím slovenskej moderny (súčasť expozície NGS) a druhej polovice 20. storočia sa v zbierke výtvarného umenia nachádzajú diela maliarstva 18. a 19. storočia. Okrem štátnych deponátov šľachtických zbierok (uvedené budú neskôr), ktoré patria ku kvalitatívne najhodnotnejším, to boli predovšetkým diela s náboženskou tematikou, tvoriace súčasť inventárov kostolov. Nedostatočná prvostupňová evidencia je príčinou toho, že dnes nie je možné bez porovnávacích analýz zbierkových fondov ďalších múzeí a galérií, prípadne kultúrnych pamiatok, vypátrať ich pôvod. V zbierke sa nachádzajú diela kvalitné, ale i priemerné, až ľudové, realizované neškolenými maliarmi. K zaujímavým dielam v majetku SNM patrí oltárny obraz Cyrila a Metoda od J. B. Klemensa z roku 1876 (evid. č. KH 1707), získaný darom od r. k. kňaza J. Plošica z Pároviec v roku 1876. Dielo je jednou z replík, ktoré namaľoval J. B. Klemens pre kostoly v Mojtíne, Dohňanoch a Detve. Oltárny obraz Immaculaty od Imricha Paulínyho z roku 1837 (evid. č. KH 1719) namaľoval autor pre cirkevného hodnostára J. Pribišovského. Do zbierok múzea ho v roku 1910 daroval Štefan Mišík. Oltárne plátno Kráľovná nebies, okolo 1850 (evid. č. KH 6940) od P. M. Bohúňa bolo pôvodne určené pre kaplnku v Krivej na Orave. Rovnako predpokladáme, že i oltárne plátno od Kornela Petra Bohúňa: Sv. Alžbeta uhorská z roku 1878 (so Svätou rodinou), (evid. č. KH 1700) bolo určené ako inventár do niektorého z kostolov na Orave a do múzea sa dostalo za zatiaľ nezistených skutočností. Ku komorným prácam určeným pre zberateľov patrí vzácna olejomalba Sv. Františka od Gianotti Gentileho zo 17. storočia

⁵⁹ Prír. č. 94/1971.

⁶⁰ Prír. č. 12/1979.

⁶¹ Prír. č. E-89/1987. Diela múzeum zakúpilo od J. Chválovej z Prahy v roku 1987.

⁶² Získané diela v roku 1932 sú zaevidované pod príř. č. 160/32. Žena z Heľpy (KH 929), Chlapec z Heľpy (KH 925), Chlapec z Heľpy (KH 922). Okrem uvedených diel je evidovaných v zbierkach ďalších 7 krojových štúdií (KH 591, KH 921, KH 923, KH 924, KH 926, KH 927, KH 928). Keďže sme nenašli údaje vysvetľujúce ich pôvod, predpokladáme, že boli kúpené alebo darované autorom v 30. rokoch, počas pôsobenia J. Vodrážku v Martine. Novú akvizíciu v roku 1989 – príř. č. 61/1989 darovala G. Vodrážková z Prahy.

Obr. 13. J. B. Klemens: Sv. Cyril a Metod, 1876, olej, plátno, evid. č. KH 1707. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 8

(evid. č. KH 627), ktorú v roku 1903 daroval do zbierok A. Kmet'. Rovnakého charakteru je i práca s náboženskou tematikou Sv. rodina zo 17. storočia (evid. č. KH 450) z pozostalosti Karola Šoltésa, ktorej pravdepodobne autorstvo môžeme pripísať talianskemu alebo v Taliansku školenému maliarovi. Oltárne plátno zobrazujúce Sv. Helenu s krížom (evid. č. KH 4493) z polovice 18. storočia, nemá príslušnú evidenciu, informujúcu o spôsobe jej získania. Na základe komparácii môžeme hľadať analógie s obrazom Sv. Heleny od Antona Schmidta v zbierkach SNG. Medzi ostatnými dielami s náboženskou tematikou na priemernej až amatérskej úrovni sa nachádzajú diela s uvedeným menom darcu, ale ani v prípade uvedenia darcov nám však nič nehovoria o ich primárnej lokalite a funkcii, aj keď u väčších kusov predpokladáme ich situovanie na oltári alebo ako inej súčasti inventára kostola. V mnohých prípadoch do múzea tieto diela prichádzali už často poškodené. V roku 1950 sa na SNM obrátil r. k. farár z Valče s ponukou na predaj celého oltára. Táto ponuka, ako aj ponuka od ev. a. v. farára z Horných Rykynčíc, ostali zo strany múzea kvôli

nedostatočným priestorovým kapacitám nevyužitú.⁶³ Zbierku maľby tvorí dnes približne 650 inventárnych čísel a zbierku grafiky a kresby približne 1000 evidenčných čísel.

Zbierka plastiky, ktorá mala svoje uplatnenie v expozícii NGS a Slovenskej národnej histórie, zahŕňa pomerne široké časové obdobie od gotických pamiatok až po 20. storočie. Z ikonografického hľadiska ju tvorí takmer výlučne sakrálna plastika a parciálne profánna plastika autorov 20. storočia. Z hľadiska uplatneného materiálu ju môžeme rozdeliť na drevo, sadru, mramor, kov a hlinu. Najviac zastúpená je plastika so sakrálnou ikonografiou, ktorej primárna funkcia bola presne určená v ikonografickom programe konkrétnych oltárnych celkov a bola v evidencii inventárov kostolov. V dôsledku výmeny oltárnych celkov a ich následnej prebytočnosti, ako i zanietenia darcov pre budovanie zbierok SNM, dostala sa do zbierok múzea formou darov, kúpy alebo deponátov. Musíme konštatovať, že predovšetkým táto časť zbierky najviac utrpela kvôli tomu, že predmety neboli systematicky spracovávané a s odstupom času nie je možné dnes určiť ich provenienciu.

Výnimku tvorí zbierka gotického umenia, ktorá bola odborne dôsledne spracovaná a pre svoju obsiahlosť a systematickosť si určite zaslúži bližšiu pozornosť. Umelecké zbierky SNM evidovali v 30. rokoch 20. storočia značný počet gotických diel a niekoľko gotických diel ako deponáty Krajiny slovenskej (ďalej KS) a MŠaNO. Základ budovania tohto fondu vytvoril sám A. Kmeť, keď v roku 1893 čiastočne z vlastných prostriedkov zakúpil a do múzea daroval 4 gotické tabule z Ilije, po 1520 (*eid. č. KH 2551 – KH 2554*). V príspevku A. Güntherovej-Mayerovej, uverejnenom v Sborníku MSS v roku 1937 sa uvádza, že v SNM už bolo akvizíčnou činnosťou získaných „... 11 gotických plastik a 5 obrazov z vlastného majetku MSS...“⁶⁴ Z plastik to sú: Sv. Ján Evanjelista, neurčená slovenská lokalita, 14. storočie (*eid. č. KH 2528*); Panna Mária, stredoslovenská proveniencia, po 1410 (*eid. č. KH 2462*); Sv. Ján Evanjelista, pravdepodobne spišská proveniencia, prvá polovica 15. storočia (*eid. č. KH 2336*); Panna Mária, pravdepodobne spišská proveniencia, prvá polovica 15. storočia (*eid. č. KH 4821*); Sv. Mikuláš, stredoslovenská proveniencia, 1515 – 1520 (*eid. č. KH 2533*); Sv. Matúš, stredoslovenská proveniencia (*eid. č. KH 2546*); Sv. Ján Evanjelista, stredoslovenská proveniencia, koniec 15. storočia (*eid. č. KH 4240*); Panna Mária, stredoslovenská proveniencia, koniec 15. storočia (*eid. č. KH 4239*); reliéf Klaňanie troch kráľov z Belej, okolo 1480 (*eid. č. KH 4820*); Madona z Valče, okolo 1490 (*eid. č. KH 4969*); Sv. Barbora z r. k. Kostola sv. Martina v Turč. Sv. Martine, po 1510 (*eid. č. KH 5086*) a oltárne krídla – fragment oltárneho krídla s polpostavami apoštolov, stredoslovenská proveniencia, okolo 1470 (*eid. č. KH 2289*), 4 oltárne tabule z býv. mariánskeho oltára z Ilije, po 1520 (*eid. č. KH 2551 – KH 2554*). Okrem darov a kúp bola veľká časť zbierky získaná formou deponátov. V tejto súvislosti predpokladáme významnú úlohu Vladimíra Wagnera, ktorý ako pracovník Štátneho referátu na ochranu pamiatok (1927 – 1939) prispel k získaniu niektorých deponátov do martinského múzea.⁶⁵ Z deponátov KS spravovalo múzeum oltárne krídla z r. k. Kostola sv. Bartolomeja z Fričoviec, okolo 1490 (*eid. č. KH 2278, KH 2279*); oltárne krídla z r. k. Kostola sv. Štefana kráľa vo Vítkovciach, okolo 1490 (*eid. č. KH 2280, KH 2284*) a 3 oltáre – kompaktné zachovaný Oltár sv. Martina a sv. Brikcia z r. k. Kostola sv. Martina z Dovalova, okolo 1520 (*eid. č. KH 4975*); mariánsky oltár z r. k. Kostola Sv. Kríža z Liptovského Sv. Kríža, okolo 1510 (*eid. č. KH 3075*); dve oltárne krídla z tohto kostola, po 1515 (*eid.*

⁶³ Fond SNM v Martine. Reg. 1950. List č. 1270/1950, List. č. 1127/1950. Archív SNM – pobočka Martin.

⁶⁴ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. Pamiatky pozdnej gotiky v Turci. (V majetku Slovenského národného múzea v Turč. Sv. Martine.) In *Sborník MSS*, roč. XXXI, 1937, sošit 1 – 4, s. 81.

⁶⁵ Gotické umenie zo zbierok Slovenského národného múzea v Martine. Katalóg k výstave, SNM, 1985. Autor katalógu Anton Glatz. Martin : Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., závod Neografia, 1985, s. 8.

Obr. 14. Oltár sv. Martina a sv. Brikcia z r. k. Kostola sv. Martina z Dovalova, okolo 1520, polychrómovaná drevorezba, evid. č. KH 4975. Foto J. Dérer, 1960. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 17 239

č. KH 2282 – KH 2283) a Oltár sv. Heleny z r. k. Kostola sv. Heleny v Dražkovciach. Oltár z Dražkoviec bol zaevidovaný pod jedným evidenčným číslom. V súčasnosti je rozobratý na jednotlivé časti – dve oltárne krídla, okolo 1526 (evid. č. KH 2281, KH 2285) a skupinu plastík. V oltárnej arche boli umiestnené plastiky – Madona, okolo 1526 (evid. č. KH 7369), Sv. Katarína Alexandrijská, okolo 1526 (evid. č. KH 7370), Sv. Barbora, okolo 1526 (evid. č. KH 7371). V oltárnom nadstavci plastiky Ukrižovaného, okolo 1526 (evid. č. KH 3077) a torzo plastiky Sv. Jána Evanjelistu, okolo 1526 (evid. č. KH 3080).⁶⁶ V rámci inštalácie gotickej zbierky je potrebné uviesť aj deponáty z košických zbierok získaných v roku 1938. Osemnásť deponovaných gotických diel z konca 14. a začiatku 16. storočia urobilo túto expozíciu naozaj veľkolepú. So získanými dielami už bolo možné riešiť expozíciu z hľadiska geografického členenia a časového vývoja. Až do roku 1950, kedy boli zbierky vrátené, boli v múzeu inštalované tieto gotické pamiatky východoslovenskej proveniencie. V múzeu našli na istý čas svoje miesto napr. Madona z Ružbách, reprezentujúca štýl krásnych Madon, oltárna archa zo Šiby s dvomi dvojdielnymi oltárnymi krídlami, plastiky

⁶⁶ Madona z r. k. farského Kostola Nájdenia Sv. Kríža vo Valči (KH 4969) zakúpená v roku 1935. Oltár sv. Martina a sv. Brikcia z r. k. Kostola sv. Martina z Dovalova (KH 4975) kúpa Krajinského úradu v roku 1930 a v roku 1931 ho deponoval do SNM v Martine. Oltár sv. Heleny z r. k. kostola v Dražkovciach v roku 1937 zakúpilo MŠANO a deponovalo do SNM v Martine. Mariánsky oltár z r. k. Kostola Sv. Kríža v Liptovskom Sv. Kríži (KH 3075) a dve oltárne krídla deponovala Krajina Slovenská do múzea v roku 1934. Oltárne krídla z r. k. Kostola Sv. Bartolomeja z Fričovíc (KH 2278, KH 2279) deponoval Krajinský úrad do múzea v roku 1937. Oltárne krídla z r. k. Kostola Sv. Štefana kráľa vo Vitkovciach (KH 2280, KH 2284), v roku 1932 kúpa Krajiny slovenskej od r. k. farského úradu v Jacovciach a deponovala ho do múzea v tom istom roku.

zo Šiby, Hermanoviec, Kišoviec atď. Aj tento fakt určite podporil snahu A. Güntherovej-Mayerovej, aby cielene a systematicky budovala gotickú zbierku, o čo sa do veľkej miery aj pričiniła. V roku 1939 pribudol deponát MŠaNO – gotická Madona z Chmeľnice (evid. č. KH 2549). V súvislosti s výstavou, usporiadanou v roku 1940 pri príležitosti 600. výročia povýšenia Turč. Sv. Martina na mesto, podnikla A. Güntherová-Mayerová študijnú cestu po Turci. Výsledky svojej práce publikovala v Sborníku MSS pod názvom „Príspevky k dejinám výtvarného umenia v Turci“.⁶⁷ Nadviazala tak na svoj predchádzajúci výskum, v ktorom predstavila špecifický fenomén neskorogotického obdobia v Turci. Po ukončení výstavy oslovila správa MSS jednotlivé farnosti v Turci so žiadosťou, aby boli umelecké predmety, ktoré už neboli súčasťou inventára kostola, deponované do SNM. Nadšenie pre vec odzrkadľuje postoj samotných Turčanov, napr. v odpovedi dekana z Turč. Sv. Petra Mateja Bátora: „...a tým, že nebohého A. Kmeťa žiadosť splňujem, keď prosíme aby sochy kostola Turč. Sv. Peterského...dostali sa do múzeuma...ráče ich láskavo ako dar pre Slovenské múzeum zapísať...“.⁶⁸ Touto iniciatívou získalo múzeum v roku 1940 ako dar a deponáty ďalšie cenné pamiatky turčianskej gotiky. Neskorogotické plastiky z farského úradu v Turč. Sv. Petri, po 1520 – Sv. Peter (evid. č. KH 2534), Sv. Pavol (evid. č. KH 2535), Sv. Katarína Alexandrijská (evid. č. KH 3076), Sv. Barbora (evid. č. KH 3078), Sv. Ján Evanjelista (evid. č. KH 3080). Deponovanú plastiku Madony z r. k. farského Kostola sv. Kozmu a Damiána z Hája, 1500 – 1510 (evid. č. KH 2550), deponáty z r. k. farského úradu v Mošovciach – štyri tabule z mariánskeho oltára z r. k. Kostola Najsvätejšej Trojice v Mošovciach, 1518 (evid. č. KH 4976 – KH 4979), dve tabule z hlavného oltára, okolo 1470 (evid. č. KH 2286 – KH 2287), plastiku Sv. Stanislava biskupa, koniec 15. storočia (evid. č. KH 2531), Sv. Jána Evanjelistu, 1518 (evid. č. KH 6739), plastiku Madony z Viesky, 80. roky 15. storočia (evid. č. KH 3079), torzo Madony z Mošoviec, 70. roky 15. storočia (evid. č. KH 2888), deponát – plastiku Sv. Jána Evanjelistu z r. k. Kostola Jána Krstiteľa vo Vrútkach, okolo 1500 (evid. č. KH 2887). Okrem darov a deponátov, pochádzajúcich z cirkevného majetku, zakúpilo SNM plastiku Madony z Krásnej Lúky, koniec 3. štvrtiny 14. storočia (evid. č. KH 4782) zo zbierok Pavla Okoličaniho z Bešeňovej. V roku 1944 obohatili zbierku gotického umenia dve oltárne krídla z hlavného Oltára Sv. Kríža z r. k. Kostola vo Sv. Kríži, 1540 – 1550 (evid. č. KH 3534 – KH 3535).⁶⁹ Významnou pamiatkou bol deponát r. k. farského úradu v Turč. Sv. Martine z r. k. Kostola sv. Martina – kamenná krstiteľnica.⁷⁰ Budovanie gotickej zbierky bolo po 40. rokoch 20. storočia zastavené, najviac kulminovalo koncom 30. a začiatkom 40. rokov 20. storočia. Posledná významná akvizícia turčianskej proveniencie bola realizovaná až v roku 1969 v súvislosti s výstavbou Múzea slovenskej dediny (ďalej MSD). Do MSD bol prevezený objekt dreveného r. k. Kostola sv. Štefana kráľa z Rudna s interiérovým zariadením – oltár, patronátna lavica, kazateľnica, organová skriňa a liturgické predmety.⁷¹ Súčasťou oltárnej archy boli tri neskorogotické plastiky, okolo 1480 (pôvodne inventár stredovekého kostola) – Madona (evid. č. KH 291/b), Sv. Štefan kráľ (evid. č. KH 291/c) a Sv. Mikuláš biskup (evid. č. KH 291/a). Nateraz posledná akvizícia do zbierkového fondu bola kúpa

⁶⁷ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. Príspevky k dejinám výtvarného umenia v Turci. In *Sborník MSS*, roč. XXXI, 31-34, 1934, sošit 1 – 4, s. 44-77.

⁶⁸ KRÁLIKOVÁ, E. Cit. 14, s. 127.

⁶⁹ Deponát umiestnil do muzeálnych zbierok MŠaNO v Bratislave v roku 1940.

⁷⁰ V roku 1943 ju deponoval r. k. farský úrad v Turčianskom Sv. Martine pod číslom HDp. 916. V príručkovom denníku je evidovaná pod číslom 156/1943.

⁷¹ Kúpa od r. k. biskupského úradu v Banskej Bystrici. Pohyblivý inventár je zaevidovaný vo fonde kultúrnej histórie.

Obr. 15. Sv. Ján Evanjelista z r. k. Kostola sv. Jána Krstiteľa vo Vrútkach, okolo 1500, polychrómovaná drevorezba, evid. č. KH 2887. Foto J. Dérer, 1976. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 103 209

Obr. 16. Sv. Zachariáš, 1762 – 1764, polychrómovaná drevorezba, evid. č. KH 7137. Foto M. Pišný, 2012. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. KH-07137-F

od súkromného majiteľa v Kolačkove v roku 1974. Plastika Sv. Stanislava biskupa, pravdepodobne koniec 14. storočia (*evid. č. KH 5073*) bola pôvodne kúpená ako ľudová plastika a zaevidovaná do národopisného fondu, neskôr správne zaradená do gotickej zbierky KH fondu. Okrem A. Güntherovej-Mayerovej za komplexné vedecké zhodnotenie gotickej zbierky vďačíme Antonovi C. Glatzovi.⁷² V roku 1985 usporiadalo SNM v spolupráci so SNG v Bratislave výstavu gotického umenia zo zbierok SNM v Martine a pri jej príležitosti bol vydaný aj katalóg.

Zbierka plastiky so sakrálnou ikonografiou mala byť v akvizičnom zámere SNM významovým pendantom zbierky ľudového umenia. Z kvalitatívneho hľadiska je však

⁷² GLATZ, A. Cit. 66.

veľmi rôznorodá. V prvom rade je to samostatne profilujúca sa zbierka gotických diel. Nachádzame tu mimoriadne kvalitné plastiky a pomerne veľa plastík priemernej produkcie, prípadne až rustikálneho charakteru. Tento stav vznikol v dôsledku nesystematického určovania materiálu. Viaceré diela boli nakoniec preradené do zbierky ľudového umenia. A. Kmeť sa ako darca prejavil vo všetkých odboroch. Nebolo to inak ani v prípade zbierky polychrómovej plastiky, pričom dary A. Kmeťa patria k najstarším získaným zbierkovým predmetom. V roku 1907 daroval do zbierok Ukrižovaného Krista z Hodruše, z konca 19. storočia (*evid. č. KH 2327*). Pravdepodobne v tomto období daroval aj ďalšie predmety – Ukrižovaného Krista neznámej proveniencie, z konca 19. storočia (*evid. č. KH 2328*) a skupinu z Ukrižovania z Banskej Štiavnice, z polovice 18. storočia. Tvoria ju Ukrižovaný Kristus (*evid. č. KH 2322*), Mária Magdaléna (*evid. č. KH 2324*) a Panna Mária (*evid. č. KH 2323*). Zbierka polychrómovej drevorezby 18. – 19. storočia je budovaná viac-menej náhodne rôznymi darcami. V rokoch 1932, 1933, 1934 bolo uskutočnených viacero kúp od E. Reifa z Banskej Štiavnice, ktorý bol darcom rozsiahlejšieho počtu sošiek, zapísaných pod príř. č. 158/1932, 246/1932, 44/1933, 63/1933, 67/1934 a 79/1934. Plastiky majú väčšinou ľudový charakter, a preto boli viaceré oprávnené preradené do národopisných zbierok. Napriek tomu je dodnes v KH fonde evidovaných približne 43 plastík od tohto majiteľa. S menom ďalšieho zberateľa, ktoré sa v KH fonde neobjavuje síce v takom rozsiahlom počte, sú spojené plastiky zo zbierky učiteľa Karola Kovalíka z Turčeka. Významným súborom polychrómovej plastiky, kvalitatívne vysoko presahujúcim domácu dielenskú tradíciu, bol súbor barokových plastík z dielne v Kremnici usadeného sochára sliezskeho pôvodu D. I. Stanetiho. Súbor bol pôvodne súčasťou inventára bývalého farského Kostola Blahoslavenej Panny Márie v Kremnici. Velikášska prestavba farského kostola, patriaca k vrcholným konceptom neskorobarokového umenia na Slovensku, realizovaná sochárom D. I. Stanetím a maliarom A. Schmidtom, vytvárala dôsledný ikonografický program spolupôsobením maliarstva, sochárstva. Okrem hlavného oltára sa tu nachádzalo ďalších šesť bočných oltárov. V roku 1880, v dôsledku banskej ťažby, musel byť kostol zo statických dôvodov asanovaný. Po roku 1880 boli plastiky rozpredané na viaceré miesta. Časť z nich kúpil v roku 1907 gróf Š. Ambrózy z Tesárskeho Mlyňana. Keďže zoznam polychrómovaných plastík nebol vedený, ich identifikácia z hľadiska situovania na oltároch je nemožná. Do zbierok SNM – doposiaľ bez informácie za akých podmienok – dostali sa plastiky Sv. Zachariáša, 1762 – 1764 (*evid. č. KH 7137*), Sv. Alžbety, 1762 – 1764, ktoré pravdepodobne boli súčasťou jedného oltára, dve sediace ženské figúry a desať anjelikov, 60. roky 17. storočia (*evid. č. KH 7315 – KH 7322, KH 5074*).⁷³ V príspevku o inštalácii kultúrnohistorickej zbierky A. Güntherová-Mayerová o nich píše ako o plastikách z Tesárskeho Mlyňana, ktoré boli pôvodne v kremnickom kostole.⁷⁴ Plastiky sú charakteristické monochrómnou zlátenou polychrómiou. Na základe analógií môžeme do súboru diel z dielenského okruhu D. I. Stanetiho priradiť aj štyri menšie plastiky kľačiacich anjelov (*evid. č. KH 6734 – KH 6735, KH 2414, KH 2444*). V 70. rokoch 20. storočia boli plastiky Sv. Zachariáša, Sv. Alžbety a dvoch kľačiacich ženských figúr delimitované do SNG v Bratislave, odkiaľ sa do SNM vrátila len plastika Sv. Zachariáša.

⁷³ BALÁŽOVÁ, Barbora. Oltár Nanebovzatia Panny Márie bývalého farského kostola v Kremnici. In *ARS*, 1–3. Bratislava : Slovak Academic Pres, 1998, s. 191. Plastiky vedené ako Svätec, Svätica a sediace ženské figúry boli neskôr identifikované ako plastika Zachariáša a Sv. Alžbety. BALÁŽOVÁ, Barbora – CHMELINOVÁ, Katarína. Katalóg vystavených diel. In *Industriálna krajina? Stredoslovenské banské mestá v 16. – 18. storočí*. (Ed.) Chmelinová, Katarína. Slovenská národná galéria : Bratislava, 2010, s. 169.

⁷⁴ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. Nová inštalácia Kultúrno-historickej zbierky. In *Časopis MSS*, roč. XXIX, 1938, č. 1 – 2, s. 37.

Obr. 17. Pohľad do interiéru Kostola sv. Štefana kráľa z Rudna v Múzeu slovenskej dediny, barokový oltár s neskorogotickými plastikami, polychrómovaná drevorezba. Foto M. Fabian, 1995. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 153 813

K ďalším významným prírastkom, ktoré obohatili zbierku polychrómovanej drevo-rezby, patrila akvizícia z tolerančného chrámu v Liptovskej Kokave. Prvá z nich bola získaná v roku 1969, ďalšia v roku 1975. Z inventára kostola bola do SNM prevezená empora, súbor oltárnych plastík a svietniky, ktoré kvalitatívne zodpovedajú práci domácej, značne rustikalizovanej polohe. Charakteristickým prvkom pre oltárne plastiky je monochrómna biela polychrómia. Inventár kostola bol zaujímavý ikonografickým programom. Na oltári sa nachádzali postavy starozákonných prorokov zo začiatku 19. storočia – Árona (evid. č. KH 260), Mojžiša (evid. č. KH 259), spolu so sediacimi anjelmi (evid. č. KH 2479, KH 2480) a vo vrchole oltára bolo umiestnené súsošie Sv. Trojice – Boha otca (evid. č. KH 2477), Syna (evid. č. KH 2478) a Ducha Svätého v podobe holubice (evid. č. KH 2617). Na emporových doskách (evid. č. KH 261 – KH 288) sú vyobrazení apoštoli a evanjelisti. K inventáru kostola patria i drevené svietniky (evid. č. KH 2473 – KH 2476).

V roku 1969 bol z majetku r. k. biskupského úradu v Banskej Bystrici do zbierok SNM zakúpený r. k. Kostol sv. Štefana kráľa z Rudna spolu s vnútorným zariadením. Kostol bol ako najstarší drevený objekt na strednom Slovensku zaradený do výberu cirkevných objektov pre MSD a následne translokovaný. Inventár kostola sa tak dostal do zbierkového fondu KH (plastika, úžitkové umenie), pričom plastiky ostali súčasťou interiéru kostola. Z pôvodného

stredovekého kostola sa zachovali tri neskorogotické plastiky (Madona, Sv. Štefan kráľ, Sv. Mikuláš), o ktorých sme sa už zmienili a ktoré boli sekundárne situované v barokovej oltárnej arche.⁷⁵ Druhú skupinu pamiatok tvoria liturgické predmety pôvodne používané pri bohoslužbe. Barokový ochodzový oltár zdobia barokové plastiky s odlišným obdobím ich vzniku: apoštoli Peter (*eid. č. KH 291/h*) a Pavol (*eid. č. KH 291/g*) z konca 18. storočia, situovaní nad priechodmi a dve plastiky evanjelistov Mareka a Matúša zo začiatku 18. storočia, sekundárne umiestnené po bokoch oltára. Zvyšné dve plastiky evanjelistov – Sv. Lukáša a Sv. Jána s postavou Krista, zo začiatku 18. storočia (*eid. č. KH 292/a-e*), sú situované z hľadiska ich primárnej funkcie – na kazateľnici. V oltárnom nadstavci je umiestnená socha archanjela Michala (*eid. č. KH 291/f*) z konca 18. storočia. Plastiky sa nevymykajú bežnej domácej produkcii, pričom kvalitatívne vyspelejšie sú staršie plastiky štyroch evanjelistov, ktoré pôvodne tvorili výzdobu kazateľnice. Z vybavenia kostola sa do KH fondu dostala kazateľnica so zvukovou strieškou z konca 17. storočia (*eid. č. KH 292*), patronátna lavica z 18. storočia (*eid. č. KH 293*) a organová skriňa z 18. storočia (*eid. č. KH 294*).

Zbierku plastiky tvorí ďalej profesionálna tvorba autorov Jozefa Pospíšila, Fraňa Štefunka, Joža Úprku, Františka Gibalu, Tibora Bártfaya, Karola Dúbravského, Miroslava Motošku, Jána Kulicha, Vladimíra Kompánka, Bedřicha Kafku atď. Z väčšej časti súvisela táto torzovitá zbierka s akvizíciami pre NGS. V roku 1933 zakúpilo múzeum niekoľko diel od M. Motošku: Svätopluk, bronz, okolo 1920 (*eid. č. KH 2560*), Fr. Štefunka: Busta J. Škultétyho, bronz, 1932 (*eid. č. KH 2563*), J. Pospíšila: Fedorko (delimitované do SNG), Jána Koniarka: Hlava Krstiteľa, 1906 (delimitované do SNG), Ladislava Majerského: Ranený letec (delimitované do SNG), Vojtecha Ihriského: Ťažká robota (delimitované do SNG). Ešte v roku 1933 pribudli deponáty MS – Ladislava Dunajského: Busta Jána Hollého, okolo 1850 (*HDp. 1909*) a deponáty MŠaNO – V. Ihriský: Žiarlivý, 1928 – 1932 (*eid. č. KH 2565*), J. Pospíšil: Zadumaná (delimitované do SNG), Busta Daniela Licharda, sadra, 1930 – 1934 (*eid. č. KH 3098*), L. Majerský: Utrpenie (delimitované do SNG). V roku 1936 deponát KS pre NGS – Busta Pavla Orságha Hviezdoslava, 1930 – 1936 (*eid. č. KH 2561*) od V. Ihriského, v roku 1938 Vinobranie, 1937 – 1938 (*eid. č. KH 5076*) od Jozefa Kostku. V roku 1938 kúpilo SNM od nakladateľstva U nás v Bratislave busty od Pavla Bána: Tomáš Garrigue Masaryk, 1920 – 1938 (*eid. č. KH 2264*), Eduard Beneš, 1935 – 1938 (*eid. č. KH 7122*), M. R. Štefánik, prvá tretina 20. storočia, 1920 – 1921 (*eid. č. KH 7099*). V roku 1939 získalo SNM ako dar od Výboru pre postavenie pomníka M. R. Štefánika bronzovú plastiku M. R. Štefánika z roku 1939, zobrazeného ako letca, od jeho priateľa sochára B. Kafku (*eid. č. KH 6742*). Otakar Španiel urobil po Štefánikovej smrti jeho posmrtnú masku, ktorú v roku 1941 získalo múzeum v rámci Štefánikovej pozostalosti z Ministerstva národnej obrany v Bratislave. V roku 1943 pribudli dve busty A. Kmeťa od Fr. Gibalu z roku 1937 (*eid. č. KH 2557*) a Fr. Štefunka z roku 1936 (*eid. č. KH 7108*). V 50. rokoch pokračovali akvizície ďalej pre NGS a niekoľkými dielami aj pre formujúcu sa Galériu žilinského kraja (ďalej GŽK). Na rozdiel od predošlých rokov bol spôsob získania predovšetkým kúpou. V 50. rokoch múzeum zakúpilo diela od Kolomana Makovínyho: Úderník, 1950 (*eid. č. KH 1558*), Rudolfa Pribiša: Hlava vidiečanky (delimitované do SNG), Ľudovíta Gogu: Vinobranie, 1950 (*eid. č. KH 2520*), J. Pospíšila: Oráč, okolo 1950 (*eid. č. KH 4875*), Jánošík, okolo 1950 (*eid. č. KH 3992*), J. Kulicha: Vynášanie Moreny, okolo 1950 (*eid. č. KH 2521*),

⁷⁵ Podľa neskorogotických plastík boli urobené kópie a tieto boli umiestnené do oltárnej archy v kostole z Rudna v MSD. Originály sa nachádzajú v depozitári plastiky v hlavnej budove SNM v Martine.

Jánošík, okolo 1950 (*ev. č. KH 2572*). K dielam, ktoré boli zakúpené pre potreby GŽK v Tvare v Martine, patrí dielo Alexandra Trizuljaka: Zvárač Horváth, okolo 1960 (*ev. č. KH 7126*), reliéf Rudolfa Pribiša: V nemocnici, 1951 (*ev. č. KH 2556*). Medzi posledné diela získané do fondu patrí kúpa v Diele v Bratislave v roku 1969 od A. Trizuljaka: Detvanec, bronz, 1950 – 1969 (*ev. č. KH 7143*). Zbierka plastiky súvisí jednoznačne s inštaláciou NGS a GŽK. Bola to komorná plastika nosnej generácie sochárov 1. polovice 20. storočia. V 50. rokoch boli realizované posledné akvizície. Na rozdiel od maliarstva, nezaznamenávame v sochárstve (hlina, kov) ďalšie ambície v súvislosti s budovaním tejto zbierky. Keďže dary a deponáty nemohlo SNM pravdepodobne striktniejšie usmerňovať, viacej nám o akvizičnom zámere napovedá iná forma získania diela, a to kúpa. Z týchto nákupov najviac vystupujú do popredia portrétné busty osobností národných dejín a diela s národopisnou tematikou. S portrétnymi bustami sa nepočítalo len pri inštalácii NGS, ale aj historickej expozície, a to najmä v časti obdobia politického a národného boja Slovákov, až po prevrat v roku 1918. Táto časť dejinného vývinu Slovákov mala byť ilustrovaná okrem literárno-historického materiálu aj trojrozmernými výtvarnými dielami. Chýbajúci trojrozmerný materiál mal byť zapožičaný práve z oddelenia NGS. Idea spočívala v predstave vytvorenia národného panteónu slovenských dejateľov v bronz, mramore.⁷⁶ Zbierku plastiky tvorí približne 300 evidenčných čísel.

Doteraz sme sa venovali predovšetkým maľbe, grafike, plastike, jednému z druhov výtvarného umenia, no súčasťou muzeálnych zbierok sú však i predmety umelecko-remeselného a historického charakteru, ktoré patria ku kvantitatívne najbohatším. Po prevezení zbierok kultúrnej histórie v roku 1935 do múzea pracovala už v tom čase A. Güntherová-Mayerová s pomerne rozsiahlym materiálom, ktorý vznikol spojením matičných zbierok, zbierok Domu a akvizíciami MSS. Zbierky mali naplniť siene historickej expozície, sprístupnenie ktorej sa plánovalo v roku 1938. V inštalačnom pláne vychádzala z programu J. Hofmana z roku 1933.⁷⁷ Jeho koncepcia bola vskutku veľkorysá, ale v zásade A. Güntherová-Mayerová narazila na aktuálny problém nedostatočne vybudovaného fondu, a preto boli zbierky dočasne inštalované na treťom poschodí ako študijný fond. Vlastnou iniciatívou, dotazníkovou akciou a osobnou zainteresovanosťou⁷⁸ síce prispela k rozšíreniu zbierky, predsa však podstatnú akvizíciu tvorili nakoniec deponáty (vyše 300 kusov) VM v Košiciach, ktorú do múzea deponovalo MŠaNO po pričlenení Košíc k Maďarsku.⁷⁹ S týmto materiálom, ktorý výrazne obohatil a rozšíril zbierkový fond nielen umeleckého remesla, vyvstala otázka reinštalácie expozície do väčších priestorov. Nové tematické rozdelenie inštalačného plánu, vypracované A. Güntherovou-Mayerovou, odzrkadľovalo štruktúru, bohatosť a rôznorodosť sústredného zbierkového fondu s ohľadom na histo-

⁷⁶ Zápisnice zo zasadnutia odboru MSS 1936 – 1945. Zápisnica zo zasadnutia poradného sboru SNG pre výtvarné umenie, dňa 7. januára 1944. Archív SNM – pobočka Martin. Fond SNM v Martine. Otázka inštalácie zbierok Slovenskej národnej histórie.

⁷⁷ Názvy jednotlivých častí oddelenia podľa scenára J. Hofmana: 1. Doba hradištná, 2. Stredovek, 3. Humanizmus a reformácia 16. – 18. storočie, 4. Protireformácie (činnosť Jezuítov), 5. Slovenské obrodzenie, 6. Slovenské povstanie 1848 – 1849, 7. Národné hnutie Slovákov za absolutizmu, 8. Národný život doma i za hranicami pred vojnou a za vojny, 9. Zo života generála M. R. Štefánika. PEKARIKOVÁ, B. Alžbeta Güntherová-Mayerová – jej činnosť v Slovenskom národnom múzeu v Martine v rokoch 1936 – 1942. In *Stretnutie so životom a dielom Alžbety Güntherovej-Mayerovej (1905 – 1973)*. Zborník príspevkov z kolokvia, 27. november 2003, Bratislava. Bratislava: Gerlach Print, spol. s r. o., s. 76.

⁷⁸ Zo zápisnice zasadnutia Kuratória SNM z 30. mája 1938 v správe o činnosti Kultúrnohistorického oddelenia vyplýva, že A. Güntherová-Mayerová podnikla 22. júna 1938 cestu do Bratislavy, aby konala vo veci krajinských deponátov. Krajina slovenská poskytla následne 23 diel. PEKARIKOVÁ, B. Cit. 77, s. 74.

⁷⁹ Prír. č. 499/1938.

rický vývin, štýl a región: I. spišské, šarišské a liptovské pamiatky; II. neskorogotické pamiatky Turca; III. pamiatky od 2. polovice 16. storočia do konca 17. storočia; IV. cirkevné pamiatky barokového umenia, V. svetská kultúra (prezentovaná pamiatkami cechov na Slovensku); VI. vojenské a poľovnícke zbrane; VII. umelecký priemysel; VIII. rokokový a empírový interiér; IX. umelecký priemysel (odvetvia cinárstva, hodinárstva, zlatníctva od 17. do 19. storočia).⁸⁰ Z uvedeného je zrejme základné tematické členenie umelecko-remeselnej zbierky na sakrálnu (14. – 18. storočie) a profánnu, predovšetkým cechovú výrobu. Oproti historickej inštalácii V. Wagnera je prístup A. Güntherovej-Mayerovej, ako historičky umenia, citeľný z akcentu postavenom na samostatnej inštalácii sakrálneho umenia gotických a barokových pamiatok.⁸¹ V roku 1938 vyšiel prostredníctvom Kníhtlačiarkeho účastinárskeho spolku v Turč. Sv. Martine Sprievodca zbierkami múzea, pričom úvody k jednotlivým oddeleniam napísali správcovia fondov. Za KH zbierky text spracovala A. Güntherová-Mayerová.⁸²

Umelecko-remeselné pamiatky zo zbierok SNM predstavujú viaceré aspekty ich interpretácie. V prvom rade je to primárna funkcia predmetu súvisiaca s používaním a jeho výskytom. Súčasne je cenným dokladom historických údajov, potvrdzujúcich existenciu cechov, manufaktúr atď. Ďalším aspektom jeho interpretácie je výtvarno-materiálové hľadisko, ktoré zároveň predstavuje i základné rozdelenie zbierkových predmetov. Predmety sú rozdelené do zbierok – skla (tvorí ju približne 600 inv. čísel), keramiky (kamenina, fajansa, ktorú tvorí ju približne 760 inv. čísel), porcelánu (približne 260 inv. čísel), cínu, bronzu, medi (približne 300 inv. čísel), striebra (približne 80 inv. čísel), textilu (vexikológia, súčasti odevov, cechové prestieradlá, približne 80 inv. čísel).

Zbierka cínových pamiatok v kultúrohistorickom fonde múzea tvorí pomerne ucelený súbor, ktorý bol vybudovaný do polovice 20. storočia. A tu sú údaje v prírastkovom denníku, ako pri iných zbierkach, pomerne skúpe. Príslušné údaje nám nenapovedajú o systematickom budovaní tejto zbierky, ale dozvedáme sa skôr o tom, že vznikala sporadicky a náhodne, a to darmi jednotlivcov. Táto zbierka je dokladom toho, že aj keď vznikala nesystematickou akvizíciou, a bola dopĺňaná len sporadicky, môže výnimočnou súhrnou okolností vzniknúť zaujímavý súbor reálií. Zbierka je rozdelená na profánne, cechové a liturgické predmety. K profánnym patria taniere, misy, naberačky, kanvice – pôvodne inventár šľachtických domácností. V najväčšom počte sú zastúpené práve cínové taniere (približne 42 kusov) a misy (6 kusov) z produkcie slavkovského cínu. Z tohto počtu daroval doň len A. Kmeť 9 kusov tanierov. Odlišnú funkciu predstavujú odmerné nádoby – cínové holby, žajdlíky (*ev. č. KH 3036, KH 3141, KH 3139, KH 3140, KH 3231*). K reáliám dokumentujúcim existenciu a činnosť cechov patria predovšetkým cechové fľaše a džbány. K najstarším cechovým pamiatkam patrí honosná kanvica obuvníckeho cechu z roku 1671 (*ev. č. KH 3206*), cechová kanvica tkáčskeho cechu z roku 1680 (*ev. č. KH 3662*), džbán cechu čižmárov z roku 1793 (*ev. č. KH 3164*), šesťboká fľaša obuvníckeho cechu z Radvane z roku 1698 (*ev. č. KH 3104*), dar A. Kmeťa, kanvica cechu kolárskeho a debnárskeho z roku 1709, ktorá pochádza zo zbierok matičného múzea (*ev. č. KH 3045*), džbán cechu čižmárskeho z roku 1739 (*ev. č. KH 3663*). Mošovce patrili k najvýznamnejším remeselníckym centrom v Turci v 18. storočí. K zachovaným dokladom

⁸⁰ Expozícia napriek inštalačným ťažkostiam bola sprístupnená v roku 1940. PEKARIKOVÁ, B. Cit. 78, s. 78.

⁸¹ Pri problematycznych reínštalačiách NGS boli gotické pamiatky z expozície vyradené. Zásluhou A. Güntherovej-Mayerovej bola časť pamiatok vyinštalovaná v expozícii Kultúrnej histórie.

⁸² Sprievodca zbierkami múzea. Slovenské národné múzeum v Turč. Sv. Martine. Nákladom MSS, Turč. Sv. Martin 1938. Zostavil P. Florek.

tejto tradície patrí fľaša obuvníckeho cechu z Mošoviec z roku 1777 (*evid. č. KH 3196*), ktorú daroval do zbierok v roku 1900 samotný obuvnícky cech. Zaujímavé sú cechové fľaše, kde ich príslušnosť k cechu zobrazuje i samotný tvar nádoby. Takúto fľašu v tvare podkovy z roku 1743 daroval do zbierok A. Kmeť (*evid. č. KH 3109*). Okrem cechových a profánných predmetov sú ojedinele zastúpené i liturgické reálie, napr. sväteničky z 18. storočia (*evid. č. KH 7413, KH 3044*), z 19. storočia (*evid. č. KH 3051, KH 3163*), kropenička z 18. storočia (*evid. č. KH 3046*), cínový kalich s paténou zo 17. storočia, ktorú daroval do zbierok Ev. a. v. farský úrad v Lučenci (*evid. č. KH 3040, KH 3169*), omšové nádoby na vodu (ampuly) z 19. storočia, dar Švarca z Pukanca (*evid. č. KH 3047, KH 3048*).⁸³ Ako to už bolo neraz prízvukované pri genézach zbierok, základy aj tejto zbierky položil opäť A. Kmeť, ktorý v rokoch 1901 – 1907 daroval 23 cínových predmetov z 18. storočia. Ide o predmety rôzneho charakteru – taniere, cukorničku, krčahy, cechové fľaše, sväteničku, krížik, holby. K ďalším väčším darcom patrila rodina Vrchovsko-Lichardovská zo Skalice, ktorá v roku 1899 darovala päť cínových tanierov a mís z 18. storočia. Okrem súkromných darcov to bol tiež významný dar od Obecného úradu vo Vrútkach, zásluhou ktorého v roku 1931 získalo múzeum 195 cínových predmetov, predovšetkým príborov. V 50. rokoch 20. storočia získalo múzeum formou štátneho depozitu päť cínových tanierov z 18. – 19. storočia z majetku Révaiovskej rodiny z kaštieľa zo Štiavničky (*evid. č. KH 3168, KH 3170 – KH 3173*). Posledný prírastok do zbierky cínových pamiatok je secesný kalamár z pozostalosti spisovateľa Jozefa Gregora Tajovského, okolo 1900 (*evid. č. KH 4565*), ktorý získalo múzeum v roku 1979 od rodiny Ormisovej z Bratislavy. V zbierke umeleckého remesla tvoria cínové predmety najväčšiu časť, a to nielen z hľadiska kovových materiálov, ale aj jeho úžitkovej rôznorodosti. Okrem cínových cechových reálií sa nachádza v zbierke niekoľko ukážok prác cechových obradových predmetov z pozláteného striebra – pohár obuvníckeho cechu z Krupiny z roku 1712 (*evid. č. KH 1601*), pokál čižmárskeho cechu z Banskej Štiavnice, datovaný 1778 (*evid. č. KH 2845*), kridlový klenot čižmárskeho cechu z roku 1730 (*evid. č. H 1446*).

V súvislosti s cechovými pamiatkami, ako sú zvolávacie tabuľky, cechové nádoby či drevené truhlice na uchovávanie cenností, tvoria samostatne sa profilujúcu skupinu cechové pohrebné štíty. V zbierke SNM je zachovaná ucelená kolekcia pohrebných štítov pätnástich cechových spoločností. Podstatná časť sa dostala do zbierok v 30. rokoch 20. storočia a najviac sú zastúpené cechy z oblasti Turca – Mošoviec, Slovenského Pravna, Martina, Vrútok, niekoľko z bližšie nešpecifikovaných lokalít v Turci, niekoľko pohrebných štítov z Košice a malá časť pohrebných štítov neznámej proveniencie. K najstarším, datovaným z obdobia 18. storočia, patria cechové pohrebné štíty z Mošoviec. Najmä mošovské pohrebné štíty sú okrem dôležitého pramenného materiálu o cechových organizáciách zaujímavé i z hľadiska maliarskeho prejavu. Ikonografiou pohrebných štítov sa bližšie zaoberala Mária Halmová a zosumarizovala evidenciu pohrebných štítov podľa jednotlivých cechov – pohrebné štíty cechu čižmárskeho z Mošoviec z roku 1767 (*evid. č. KH 1660 – KH 1665*), cechu krajčírskoho z roku 1780 (*evid. č. KH 1640, KH 1635 – KH 1637*), cechu garbiarskeho z Martina z roku 1794 (*evid. č. KH 1674 – KH 1679*), cechu kožušnickeho z Mošoviec z roku 1795 (*evid. č. KH 1668 – KH 1673*), cechu mäsiarskeho z neznámej turčianskej lokality z 18. storočia (*evid. č. KH 1642 – KH 1643*), cechu kováčskeho z Mošoviec z roku 1819 (*evid. č. KH 1680 – KH 1684, H 1627/d*), cechu kováčsko-remenárskeho z neznámej turčianskej lokality z roku 1833 (*evid. č. KH 1638 – KH 1639, KH 1651 – KH 1653*),

⁸³ KRÁLIKOVÁ, E. Cínové pamiatky v zbierke Slovenského národného múzea – Etnografického ústavu v Martine. In: *Zborník SNM – História* 28, roč. LXXXII, 1988, s. 179-198.

Obr. 18. Cínová konvica kolárskeho a debnárskeho cechu, 1709, evid. č. KH 3045. Foto J. Dérer, 1977. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 104 846

cechu mlynárskeho z Mošoviec z roku 1834 (evid. č. KH 1693 – KH 1694), cechu kožušnickeho z Vrútok z roku 1843 (evid. č. KH 6752 – KH 6753), cechu kožušnickeho zo Slovenského Pravna z roku 1843 (evid. č. KH 3210 – KH 3215), združeného cechu mlynárskeho, tkáčskeho, kovárskeho, čižmarskeho a tesárskeho z Košec z roku 1844 (evid. č. KH 1654, KH 1656 – KH 1659), cechu čižmarskeho z Mošoviec z roku 1856 (evid. č. KH 1666 – KH 1667, KH 1689 – KH 1692), cechu mäsiarskeho z Mošoviec z roku 1859 (evid. č. KH 1634, KH 1685 – KH 1688), pohrebne štíty cechu krajčirského z 19. storočia z neznámej lokality (evid. č. KH 1644 – KH 1649), cechu čižmarskeho z 19. storočia z neznámej lokality (evid. č. KH 3085, KH 6922).⁸⁴

Z materiálov meď a bronz sa v zbierkach nachádzajú predovšetkým duté miery – holby, žajdlíky. Len niekoľkými kusmi je zastúpený iný druh úžitkového riadu, napr. kanvica na víno (evid. č. KH 5245), vanička na chladenie vína (evid. č. KH 5246), obe z 18. storočia, pôvodne pochádzajúce z majetku Rakovských – Benických z kaštieľa v Rakove, ktoré získalo múzeum do zbierok v roku 1945 formou deponátu. Z révaiovského majetku pochádza liturgické náčinie a náradie používané pri súkromných adoráciách. Skupinu týchto liturgických predmetov tvoria kalichy, patény a monštrancia z pozláteného striebra z 18. storočia.⁸⁵ Zbierku liturgického náradia významne obohatil deponát KS v roku

⁸⁴ HALMOVÁ, M. Cechové pohrebne štíty vo fonde SNM – EM v Martine. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia* 40, roč. XCIII, 1999, s. 54-67.

⁸⁵ Prír. č. 33/1946. Monštrancia (KH 2856); Kríž (KH 2860); Kalichy (KH 2859, KH 3858, KH 2855, KH 2857, KH 2847 – KH 2849).

Obr. 19. Pokál čižmárskeho cechu z Banskej Štiavnice, 1778, striebro, evid. č. KH 2845. Foto J. Dérer, 1976. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 104 119

Obr. 20. Omšový kalich z Fričoviec, 1474 – 1487, striebro, evid. č. KH 2853. Foto J. Dérer, 1976. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 104 128

1937, ktorým získalo múzeum pozlátený omšový kalich (*evid. č. KH 2853*) s paténou (*evid. č. KH 2852*) z Fričoviec z rokov 1474 – 1487. Predmety pochádzajú z r. k. Kostola sv. Bartolomeja vo Fričovciach.⁸⁶ Spolu s omšovým kalichom z Batizoviec, datovaným okolo polovice 14. storočia (*evid. č. KH 5462*), sú jedinečným dokladom kvalitnej zlatníckej práce na území Slovenska, z oblasti Spiša.⁸⁷

Predmety súvisiace s liturgickými potrebami katolíckej alebo evanjelickej cirkvi boli získavané do zbierok predovšetkým v druhej polovici 20. storočia a súviseli s projektom národopisno-historického výskumu objektov pre MSD. Výskum sakrálnej architektúry pre potreby MSD riešila E. Okálová úlohou „Rustikálna sakrálna architektúra v Múzeu

⁸⁶ Prír. č. 121/1937.

⁸⁷ Kalich je darom r. k. farského Kostola Všetkých svätých v Batizovciach. Prír. č. 447/1930.

slovenskej dediny⁸⁸. Informácie získané v teréne mali byť východiskovým materiálom pre konkrétny výber sakrálnych objektov. Výber Kostola sv. Štefana Kráľa z Rudna, koncom 60. rokov 20. storočia, uskutočnil Andrej Polonec, Jozef Turzo. Kostol dispozíciou prezentoval najstarší typ drevených kostolov na strednom Slovensku. Spolu s objektom bolo zariadenie kostola prevezené do MSD a okrem plastík boli predmetom výkupu aj liturgické odevné súčasti – alby, ornáty, štóly, manipuly, odevy pre mendíkov, prikrývky na kalich (palla, vélum).⁸⁹ Napriek snahe sa pre MSD nepodarilo získať objekt dreveného kostola východného rítu, zodpovedajúceho dispozično-architektonického významu, a preto sa uvažovalo o alternatívne rekonštrukcie kostola. Zariadenie bolo plánované získať zo zátopovej oblasti z kostolov v Dare, Starine, Veľkej Poľane, Zvale, Ostrožnici a Smolníku. Nakoniec sa pre potreby MSD podarilo získať inventár – liturgické náradie a náčinie z kostola v Zvale. Výber dreveného evanjelického kostola a. v. bol uskutočnený taktiež v 60. rokoch 20. storočia (A. Polonec, J. Turzo) a mal ním byť kostol z Podhorian, ktorý bol spolu so zariadením prevezený do MSD.⁹⁰ Pomerne veľký počet liturgických náčiní a náradí bolo získaných kúpou v roku 1982 z inventára ev. a. v. kostola v Kremnici.⁹¹ Súbor predmetov predstavujú cínové taniere z 18. – 19. storočia (*eid. č. KH 5217 – KH 5220*), nožnice na zhasínanie sviečok z 19. storočia (*eid. č. KH 5221 – KH 5222*), cínové a drevené svietniky z 18. storočia (*eid. č. KH 5213 – KH 5216*), oltárne antependiá z 18. storočia (*eid. č. KH 5223, KH 5236*). K jedinečným pamiatkam sepulkrálného charakteru patria dve pohrebné schránky z roku 1773 (*eid. č. KH 5234, KH 5235*) rodiny Johanna Georga Szivého, kremnického senátora z 18. storočia. V súvislosti s akcentom položeným u evanjelikov na slovo obsahujú pôsobivé trúchlivé texty, odporúčania sa do Božej ochrany a rozlúčky so živými na zemi. V roku 1995 bola odkúpená časť liturgického vybavenia od r. k. kňaza E. Ondrika z aktívneho kňazského pôsobenia v Turč. Michale v 60. – 80. rokoch 20. storočia. Akvizícia bola zameraná na textilie – bohoslužobný odev – alby (*eid. č. KH 6885 – KH 6886*), ornáty (*eid. č. KH 6884, KH 7398 – KH 7402*), štóly (*eid. č. KH 6889 – KH 6891*), pallum (*eid. č. KH 6892, KH 6893*), vélum (*eid. č. KH 6895 – KH 6900*).⁹²

Zbierka skla v KH fonde bola spočiatku budovaná len veľmi torzovito. Tvorí ju sklo slovenskej a českej proveniencie. Z najstarších predmetov, ktoré ojedinele prichádzali do múzea, môžeme uviesť sklárske výrobky liptovskej sklárne Malužiná huta, ktorá vznikla v 80. rokoch 18. storočia a zanikla v druhej polovici 19. storočia. Z jej produkcie sa v zbierke nachádzajú výrobky z charakteristického zelenkavého skla s bublinkami – tanier (*eid. č. KH 4161*), tanier (*eid. č. KH 4163*), darcom ktorých je P. P. Zguth v roku 1901 a čaša (*eid. č. KH 5186*),⁹³ ktoré sú datované do prvej polovice 19. storočia. K najstarším datovaným predmetom patria výrobky českej proveniencie z 19. storočia. Týka sa to predovšetkým úžitkového hutného skla zdobeného rytím, emailom, zlátením. K jedinečným zbierkovým predmetom patria cechové fľaše z 19. storočia z bezfarebného skla, zdobené leptaním, pravdepodobne slovenskej proveniencie, viažuce sa k niektorému

⁸⁸ OKÁLOVÁ, E. Rustikálna sakrálna architektúra v Múzeu slovenskej dediny. Čiastková výskumová správa za roky 1981 – 1983. Archív SNM – pobočka Martin, VS č. 733.

⁸⁹ Prír. č. 6/1970. Kúpa od L. Hromádku. R. k. farský úrad v Slovenskom Pravne.

⁹⁰ OKÁLOVÁ, E. Cit. 88, s. 8.

⁹¹ Prír. č. 4/1982. Odkúpené od Ev. a. v. farského úradu v Kremnici.

⁹² Prír. č. 3/1995.

⁹³ KRÁLIKOVÁ, E. K niektorým sklárskym výrobkom slovenskej proveniencie v zbierkach Slovenského národného múzea – Národopisného múzea v Martine. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 31*, roč. LXXXIV, 1990, s. 223.

Obr. 21. Fľaša čižmárskeho cechu z Hnúšťa, 1867, sklo, evid. č. H 1523, Foto J. Dérer, 1978. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 79 514

z cechov. Príslušnosť k danému cechu určovala použitá ikonografia na čelnej strane výrobku – fľaša čižmárskeho cechu, rok 1867, Hnúšťa (evid. č. H 1523), fľaša garbiarskeho cechu, 1863, neznámej lokality (evid. č. H 1521), fľaša kolárskeho cechu, 1878, neznámej lokality (evid. č. H 3482), fľaša kolárskeho cechu, 1827, neznámej lokality (evid. č. KH 5307), fľaša kováčskeho cechu, 1856, Vestenice (evid. č. H 1514), fľaša debnárskeho cechu, 1823, Brezno (evid. č. KH 4580). K výnimočným zbierkovým predmetom patrí floribus – cechová fľaša krajčírskoho cechu z neznámej lokality s nápisom „Vivat pani majstry/n/a“ (evid. č. H 1528). Okrem hranatých fliaš sa v zbierke nachádza i sklenená cechová nádoba v tvare kulača čižmárskeho cechu zo začiatku 19. storočia z oblasti Gemera (evid. č. KH 5190), dar A. Kmeťa. Ku kvantitatívnemu, ale i kvalitatívnemu nárastu zbierky dochádza v roku 1953, kedy ju obohatili dary slovenských sklární z Utekáča, Lednických Rovní, Katarínskej Huty. Časť zbierky zo slovenských sklární bola rozdelená medzi zbierky kultúrnej histórie a etnografie. Do fondu kultúrnej histórie bolo zaradené predovšetkým fúkané, hutne tvarované nápojové sklo – poháre a čaše z prvej polovice 20. storočia, najmä 30. – 50. rokov. Sklárske produkty sú ako vzorová ukážka produkcie týchto sklární zastúpené len po jednom, výnimočne po dvoch, troch kusoch a sú dokladom umeleckej invencie slovenských sklární, na ktoré nadviazali dizajnéri druhej polovice 20. storočia. Aj keď sa fond skla v etnografických zbierkach kontinuálne naplňoval

Obr. 22. Stolová nádoba s vrchnákom v podobe jablčka, 2. pol. 18. storočia, fajansa, Holič, evid. č. KH 3334. Foto M. Pišný, 2010. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. KH-03334-F

i v druhej polovici 20. storočia a cielene sa dobudovával predovšetkým v 70. – 80. rokoch 20. storočia so zameraním na sklo úžitkové – nápojové stolové a obalové⁹⁴, zbierka skla v KH fonde bola dopĺňaná veľmi sporadicky. Väčšinou to boli predmety, ktoré sa vymykali z rámca vidieckeho prostredia a nebolo ich možné zaradiť do etnografického fondu. Boli realizované kúpou cez n. p. Klenoty a starožitníctva. Okrem sklenených predmetov viažucich sa k osobnostiam národného, kultúrneho života a pamiatok národných dejateľov, je najvýznamnejšia akvizícia realizovaná v spomínanom roku 1953 zo slovenských sklární – Utekáča, Lednických Rovní a Katarínskej Huty. V rámci etnografickej zbierky skla sa systematicky klasifikácii a odbornému spracovávaniu venoval K. Strelec. Zo zbierky skla KH fondu sa parciálne vyberali predmety, ktoré korešpondovali so záujmom spracovávania sklárskych výrobkov zaradených do etnografických zbierok, napr. v práci Karola Strelca v edícii Fontes „Historické fľaškové sklo“.⁹⁵ E. Králiková v príspevku čiastočne zhodnotila niektoré sklárske výrobky.⁹⁶ Zbierka skla v KH fonde bola ojedinele doplnená akvizíciou z pozostalosti literárneho vedca, historika a akademika Jiřího Horáka a jeho manželky Anny Horákovéj-Gašparíkovej (1992) a pozostalosti po významnom archeológovi Antonovi Šichmanovi-Petrovskom (1995). Súčasťou pozostalosti obsahujúcej široký materiálový záber je nápojové úžitkové fúkané sklo a lisované sklo z druhej polovice 20. storočia. Nový

⁹⁴ FERKLOVÁ, D. Sklo v zbierkovom fonde Slovenského národného múzea v Martine. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia* 38, roč. XCI, 1997, s. 106.

⁹⁵ STRELEC, K. Historické fľaškové sklo. Fontes SNM – EM, zv. XV. Martin : Osveta pre SNM – EM, 1992.

⁹⁶ KRÁLIKOVÁ, E. Cit. 93, s. 221-235.

vývoj tejto zbierky zaznamenávame v roku 2004, a to získanou kolekciou úžitkového skla autora Jaroslava Tarabu, dizajnéra sklární Rona, a. s., Lednické Rovne, zo 70. – 80. rokov 20. storočia (evid. č. KH 7533 – KH 7555).

V počiatkoch boli do zbierok fajansové predmety získavané spontánne a ojedinele ako kvalitnejší keramický produkt. Doposiaľ prvým číselne identifikovaným predmetom je konvička na mlieko z 1. polovice 19. storočia, ktorú darovala do zbierok Amália Fábryová zo Slatiny v roku 1908 (evid. č. KH 3265). C. k. továreň na majolikový riad v Holíči bola najvýznamnejšou keramickou továrňou na Slovensku. Založil ju manžel Márie Terézie, František Lotrinský v rokoch 1736 – 1743. Cisársko-kráľovský podnik podporovaný výhodami, bol vďaka tomu istý čas jedným z najaktívnejších podnikov s rozmanitou produkciou v strednej Európe. Ďalšie fajansové výrobky holičskej produkcie boli získané do zbierok ojedinele ako dary, ale aj kúpou, napr. v roku 1912 kalamár, 1745 – 1786 (evid. č. KH 122) z Verešváru od neznámeho majiteľa, kalamár, 1745 – 1786 (evid. č. KH 109) zakúpený od Jurenku z Myjavu v roku 1929. Systematickejšie bola tvorená zbierka fajansy v 30. rokoch 20. storočia. To, že sa aspoň torzovite dostalo do muzeálnych zbierok niekoľko kusov stolového servisu a úžitkových predmetov, je súhra udalostí. Po smrti grófa Pálfiho (zomrel bez dedičov) prejavil štát záujem o záchranu umeleckej zbierky pred jej rozpredaním do zahraničia. V roku 1924 zorganizovalo VM v Košiciach verejnú dražbu jeho majetku v Piešťanoch (30. 6. a 1. 7. 1924). Ďalšia dražba sa uskutočnila v pražskom Klementíne a predajná výstava v hoteli Imperial v Karlových Varoch. Obe akcie organizoval vtedajší riaditeľ VM J. Polák.⁹⁷ Základ muzeálnej zbierky vznikol kúpou na verejnej dražbe v Prahe v roku 1931. Do zbierok múzea ju získal pravdepodobne J. Geryk.⁹⁸ Zakúpené predmety tvorili kedysi súčasť stolového, tzv. „pálfiovského“ servisu, zdobeného charakteristickým zeleným dekórom, inšpirovaným rouenskou manufaktúrou, ktorý vznikol na objednávku Pálfiovcov. V tom istom roku pribudli do zbierok predmety kúpené v Nitrianskych Sučanoch (evid. č. KH 3486, KH 4927, KH 116 – KH 117, KH 57, KH 4949, KH 3483).⁹⁹ V roku 1932 a 1933 získalo múzeum niekoľko fajansových predmetov od známych zberateľov, a to Gustáva Vodu z Lučenca a E. Reifa z Banskej Štiavnice. Od E. Reifa bolo zakúpených 7 ks fajansových lekárenských nádob, 1745 – 1786 (evid. č. KH 14, KH 81, KH 83, KH 95, KH 112 – KH 113, KH 3344) a svätenička z 18. storočia (evid. č. KH 129) s plastickým kvetinovým motívom. G. Voda daroval 7 ks súčastí stolového servisu, 1745 – 1786 (evid. č. KH 102, KH 4913, KH 3240, KH 4905, KH 3670, KH 3352, KH 4906).¹⁰⁰ K zaujímavým a obľúbeným výrobkom holičskej manufaktúry patrili tzv. „ovocný“ servis s rokokovými tvarmi, pričom dekór pozostával z jabĺk, hrušiek atď. Najväčší úspech dosahovali s naturalisticky modelovanými misami na rôzne druhy omáčok, pochutín, nápojov, ktoré mali podobu ruží, kapusty, špargle, sliepky, papagája, páva, ryby.¹⁰¹ V zbierkach múzea sa nachádzajú tri výrobky z tejto série, a to fľaša v podobe papagája (evid. č. KH 105) z rokov 1745 – 1786, stolová nádoba s vrchnákom v podobe jabĺčka z 2. polovice 18. storočia (evid. č. KH 3334) a misa v podobe kapustnej hlávky z obdobia 1745 – 1786 (evid. č. KH 96).¹⁰² K ďalším sériám patrili napr. typy s krajinomalbou na spôsob holandských

⁹⁷ Dostupné na: <http://pezincan.pezinok.sk/index.php?yggid=article&cat=2000-09&article=5471>

⁹⁸ Zbierkové predmety sú zapísané pod príř. č. 113/1931.

⁹⁹ Zbierkové predmety sú zapísané pod príř. č. 356/1931.

¹⁰⁰ Zbierkové predmety sú zapísané pod príř. č. 216/1933.

¹⁰¹ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. *Slovenská keramika*. Turč. Sv. Martin : Neografia, 1942, s. 34.

¹⁰² Na katalogizačnom lístku pri evid. č. KH 105 je uvedené, že fľaša bola kúpená na dražbe v Prahe v roku 1931. Stolová nádoba v tvare jabĺčka bola kúpená v roku 1938 od J. Schottiga v Bratislave a je zapísaná pod príř. č. 259/1938.

krajín. Cennou ukážkou je zachovaná polievková misa, 1745 – 1786 (*evid. č. KH 3786*) získaná kúpou v Nitrianskych Sučanoch. Továreň realizovala i výrobu figurálnych prác, plastík Madony, reliéf Piety atď. Túto produkciu zastupuje v múzeu napr. kalamár v podobe mnícha. Zbierka fajansy bola inštalovaná v roku 1937 v rámci študijnej zbierky kultúrnej histórie na 3. poschodí druhej budovy SNM. V roku 1938 sa však situácia zmenila, a to získaním významného deponátu z VM v Košiciach, ktorý bol už uvedený v rámci genézy zbierky NGS a historickej expozície. Zbierkový fond, okrem iného, bol výrazne obohatený o úžitkovú a dekoratívnu produkciu. Pravdepodobne ako martinské múzeum, aj VM v Košiciach obohatilo svoje zbierky prostredníctvom verejnej dražby pálfiovskej zbierky, nakoľko sa na nej priamo podieľal jeho riaditeľ J. Polák. Východoslovenskými zbierkami bol doplnený a kompletizovaný pálfiovský servis a viacerými kusmi bola doplnená produkcia holičskej fajansy, a to predovšetkým o zastúpenie figurálnej plastiky. Okrem fajansy bol významnou súčasťou deponátu kávový a dezertný servis z produkcie meissenskej porcelánky z 18. storočia, ktorý pôvodne pochádzal z kaštieľa v Pohorelskej Maši. Servis bol zdobený plastickou mrežovou ozdobou s maľovaným vtáčim motívom. Súbor pozostával zo 117 kusov – 48 dezertných tanierov, 24 kávových šálok, 24 podšálok, podnosov, konvičiek, konvíc, cukorničky. Žiaľ, tak ako iné zbierky, aj tieto boli v roku 1950 vrátené VM v Košiciach.

Okrem fajansy a keramiky sa v zbierkovom fonde nachádzajú porcelánové úžitkové a dekoratívne výrobky. Porcelán však uvedieme veľmi okrajovo, pretože zbierka je budovaná nesystematicky, náhodne a torzovite. Darmi alebo kúpami bola zbierka dopĺňaná nesúrodo, nekompletne, predovšetkým výrobkami z produkcie českých porcelánok (Dubí, Stará Role, Slavkov, Karlové Vary, Březová atď.), niekoľkými kusmi viedenskej produkcie z druhej polovice 19. storočia, pričom pomerne často nachádzame v zbierke poškodené predmety. Výnimočnejšie bol zbierkový fond doplnený porcelánom, aj keď len niekoľkými kusmi, pochádzajúcim z révaiovských zbierok z Mošoviec a zo Štiavničky a z majetku barónky Mariety Leonhardiovej z Nitrianskej Blatnice (Šarfie). V oboch prípadoch to boli deponáty, ktoré zbierku obohatili, aj keď len torzovite, o cenné ukážky úžitkového stolového porcelánu z produkcie meissenskej porcelánky z 19. storočia. Pre tieto výrobky bola charakteristická kobaltová modrá farba s kvetinovým motívom v kartušiach – kalamár (*evid. č. KH 3541*), svietnik (*evid. č. KH 3614*), tanierik (*evid. č. KH 3615*), ktoré patria do jednej série. Druhú výrobnú sériu tvoria výrobky z 18. storočia, a to so svetlou glazúrou s kvietkami doplnenými plastickými kvetmi – cukornička (*evid. č. KH 3659*), tanierik (*evid. č. KH 3683*). Dve ukážky tanierov zo série s cibuľovými motívmi, tzv. cibuľáku (*evid. č. KH 3543, KH 3569*) z 19. storočia prepájajú porcelánovú produkciu s Čechami. Česká porcelánka v Dubí, pobočka meissenskej porcelánky, začala koncom 19. storočia vyrábať riad s cibuľovým vzorom, ktorý sa tiež nachádzal v majetku grófy Leonhardiovej, pričom však zmenila aj technológiu výroby, pri ktorej bola ručná maľba nahradená tlačou a len niektoré detaily boli domaľované. Z majetku grófy Leonhardiovej je z produkcie tejto porcelánky napr. konvička s cibuľovým vzorom z 19. storočia (*evid. č. KH 3566*). Z produkcie meissenskej porcelánky pochádza i empirická kobaltová váza s plastickými girlandami (*evid. č. KH 4055*) z 18. storočia. Okrem meissenského porcelánu je porcelánová produkcia doplnená niekoľkými ukážkami výroby tanierov bežnej produkcie viedenskej porcelánky zo začiatku 19. storočia, ktoré majú jednoduchú profiláciu, bielu glazúru a ústrednú kvetinovú maľbu na úžitkovej ploche (*evid. č. KH 3490 – KH 3492, KH 3494, KH 3502, KH 3507 – KH 3508, KH 3606*). Zaujímavé sú dve žardiniéry zo začiatku 19. storočia (*evid. č. KH 64, KH 54*) s tzv. staroviedenským dekórom, pričom povrch nádoby je zdobený prelamovanou technikou. Podnos s takouto výzdobnou

Obr. 23. Čajová porcelánová súprava, BAVARIA, 1. pol. 20. storočia, evid. č. KH 7013/1-17. Foto M. Fabian, 1997. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 155 701

technikou a staroviedenským motívom daroval do zbierok aj A. Kmeť v roku 1904 (*evid. č. KH 20*). Do zbierky porcelánu sa predmety z 20. – 30. rokov 20. storočia začali dostávať až pomerne neskoro, a to v súvislosti s už spomínanými pozostalosťami J. Horáka a manželky A. Horákovvej-Gašparíkovej (1992) a A. Šichmana-Petrovského (1995), ktoré obsahovali i porcelán, sklo a keramiky. Zo zaujímavých predmetov uvádzame kompletnú čajovú súpravu z produkcie nemeckej porcelánky BAVARIA z prvej polovice 20. storočia. (*evid. č. KH 7013/1 – 17*). Napriek nesystematickosti jej budovania má práve táto zbierka veľký potenciál v súvislosti s akvizíciou produkcie výrobkov druhej polovice 20. storočia.

Významovo a obsahovo je bohatá zbierka kremnickej kameniny. Okrem zbierky kremnickej kameniny v Múzeu mincí a medailí v Kremnici a SNM v Bratislave, vlastní martinské múzeum najviac artefaktov.¹⁰³ Kremnická továreň na kameninový riad bola založená začiatkom 19. storočia. Okolo polovice 19. storočia bola jednou z najznámejších v Uhorsku. V roku 1886 ju odkúpila firma Karolíny Kossuchovej z Katarínskej Huty, čím sa paradoxne stala filiálkou sklárne v Katarínskej Hute. Výrobky z 30. – 50. rokoch 19. storočia, ktoré realizovala továreň podľa vzorov hardmuthovskej viedenskej továrne, nachádzajú sa i v zbierkach SNM v Martine. Sú to solitery jedálenských stolových súprav (omáčniky, soľničky, tanier, konvice). Jednoduché, tvarovo čisté výrobky s uplatneným charakteristickým znakom staroviedenského dekóru (hardmuth) – kobaltový dekor pozostávajúci z bodov a čiar rôznej intenzity – tanier z prvej polovice 19. storočia (*evid. č. KH 3262, KH 3269, KH 3270, KH 3287 – KH 3289*). Luxusnejšie boli výrobky s reliéfnym

¹⁰³ ŽILČÁK, J. – HORVÁTHOVÁ, M. Krása kameniny. In *Pamiatky a múzeá* 40, 4/96, s. 45.

Obr. 24. Váza, okolo 1810, kamenina, Kremnica, evid. č. KH 82. Foto J. Dérer, 1983. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 130 249

opracovaním okrajov tanierov, úchytiek – napr. trojnožka, okolo 1820 (*evid. č. KH 6516*), s použitím obľúbeného prelamaného a mrežovaného tela výrobku, kvetináč s prelamaným telom z prvej polovice 19. storočia (*evid. č. KH 4341*), dar A. Kmeťa, košík z prvej polovice 19. storočia (*evid. č. KH 3672, KH 3675*). K výnimočným, tak z hľadiska štýlovej čistoty, ako i jemnosti črepu, patrí váza s antikizujúcim tvarom na štvorcovom podstavci s dvoma uchami, okolo roku 1810 (*evid. č. KH 82*), dar G. Vodu z Lučenca v roku 1937. Koncom 19. a začiatkom 20. storočia sa produkcia prispôbuje ľudovému vkusu – džbány, krčahy, čutory, poháre s farebným florálnym dekórom a s motívom vtáčika. Patrí sem i kolekcia zvonovitých pohárov a tanierikov (*evid. č. KH 55 – KH 58, KH 110 – KH 111, KH 4859 – KH 4865*). K luxusnejšej produkcii patria stolové súpravy s uplatneným motívom kohútika, s výraznou farebnosťou žltej glazúry a zeleným zoomorfným motívom (*evid. č. KH 5018, KH 5019 – KH 5024*) z rokov 1900 – 1918. K výrazovo unikátnym patria secesné výrobky s výrazným plastickým dekórom, ktorých výroba pretrvala prakticky až do 30. rokov 20. storočia. Typické ukážky produkcie, početne zastúpené v zbierke kameniny, sú dezertné stolovacie súpravy – dezertné podnosy na nohe a dezertné tanieriky (*evid. č. KH 3531, KH 3664, KH 3843, KH 3957, KH 3958, KH 4984, KH 5225, KH 5252, KH 5256, KH 4985 – KH 4988, KH 4996, KH 4997, KH 5027 – KH 5030, KH 5052/1*

– 6, KH 6052 – KH 6056). Okrem Kremnice pracovali koncom 18. a začiatkom 19. storočia, hlavne na území východného Slovenska, ďalšie manufaktúry na výrobu kameniny (Košice, Prešov, Spišská Nová Ves, Kežmarok, Rožňava, Muráň). Z tejto produkcie sa v zbierke nachádzajú úžitkové predmety z továrne na kameninu v Muráni a Spišskej Novej Vsi, ktorých produkciu reprezentujú najmä maľované taniere, okolo polovice 19. storočia (evid. č. KH 3439, KH 3445, KH 3446, KH 3784, KH 3315 – KH 3318). Uplatnená na nich je maľba studenými farbami na glazúru, pričom prevládajú syté zelené révové listy. Zbierke kameniny sa odborne venovala E. Králiková. Zo zbierok slovenských múzeí zhromaždila obsahovo bohatý materiál, s informáciami o výskyte kremnickej kameniny v majetku niektorých maďarských inštitúcií. Výstupom študijnej úlohy bola výstava *Slovenská kamenina (od roku 1800 do 1. polovice 20. storočia)* realizovaná v roku 1983 v SNM v Martine. Prvýkrát od expozícií v 30. rokoch 20. storočia bola takto sprístupnená zbierka továrenskej a manufaktúrnej výroby kameniny na Slovensku (Kremnica, Spišská Nová Ves, Rožňava, Košice). Časť exponátov pochádzala zo zbierok SNM v Martine.¹⁰⁴

V roku 1937 sa A. Güntherová-Mayerová pričínila o získanie 25 kusov keramických dekoratívnych a úžitkových výrobkov z produkcie továrne na keramiky v Modre. Továreň sa po príchode Juraja Landsfelda reorganizovala na úč. spol. Slovenská keramika. J. Landsfeld viedol podnik v rokoch 1919 – 1923. Od roku 1923 do roku 1928 viedol podnik J. Procházka a od roku 1929 pôsobil v továrni ako technický vedúci sochár, keramikár J. Liebscher, ktorý bol aj zároveň učiteľom keramickej školy, založenej pri podniku v roku 1924.¹⁰⁵ A. Güntherová-Mayerová sústredila aj ukážky úžitkovej keramiky – jednoducho profilovaných váz s čistými líniami, s aplikovanou zaujímavou viacfarebnou glazúrou. Dôležitou časťou produkcie modranskej továrne na výrobu keramiky, bola i tvorba nadväzujúca na ľudový prejav. Okrem ľudovej exportnej produkcie vyrábali v dielnach figurálnu keramiky podľa návrhov súdobých sochárov, keramikárov. Vo figurálnej plastike sa tematicky orientovali i na modernú tvorbu podľa západoeurópskych vzorov so žánrovými výjavmi. V rámci akvizície sa popri ľudovej tematike objavujú i náboženské a mytologické výjavy, ako aj zvieracie motívy. Na túto časť sa orientovala A. Güntherová-Mayerová, a tak do zbierky pribudli diela z 30. rokov 20. storočia od výtvarníkov J. Znoja: Kĺmenie husí (evid. č. KH 4946), Rozsievateľ (evid. č. KH 4965), Vinárka (evid. č. KH 4943); J. Liebschera: Dievčatá (evid. č. KH 4941), Drevorubač (evid. č. KH 4942), Futbalista (evid. č. KH 4938), Léda (evid. č. KH 4939), Tanečnica (evid. č. KH 4940); Júlie Horovej: Žena s putienkou (evid. č. KH 4966), Ženský akt (evid. č. KH 4956), Vinobranie (evid. č. KH 4951), Kľačiaci (evid. č. KH 4945); Stanislava Mikulášтика: Ženský akt (evid. č. KH 4960), Kúpajúce sa devy (evid. č. KH 4947); Andreja Dúbravského: Tramp (evid. č. KH 4944); J. Vanča: Kúpajúce sa ženy (evid. č. KH 4952), Kozliatko (evid. č. KH 4953), Sokolka (evid. č. KH 4959), Žobrák (evid. č. KH 4248), Sediaca (evid. č. KH 4957), Záhradníčka (evid. č. KH 4958); Karla Nováka: Kôň (evid. č. KH 4955); Vojtecha Friča: Útek do Egypta (evid. č. KH 4950). Predmety obohatili zbierky v rokoch 1937 a 1938.¹⁰⁶ Produkciu modranskej keramiky doplnil i deponát VM v Košiciach – dve diela od keramikárky Jolany Kirczovej: Teliatko (evid. č. KH 4967) a Spievajúci šuhajko (evid. č. KH 4968), ktoré ostali v martinskom zbierkovom fonde napriek tomu, že takmer všetky deponáty boli VM vrátené. SNM v Martine má vo svojich zbierkach rozsahovo síce nie veľkú, ale pritom unikátnu

¹⁰⁴ SÝKOROVÁ, E. Výstavnícka činnosť Slovenského národného múzea – Etnografického ústavu v rokoch 1981 – 1985. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia* 26, roč. LXXIX, 1985, s. 252.

¹⁰⁵ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. Cit. 101, s. 53.

¹⁰⁶ Zbierkové predmety sú evidované pod príř. č. 199/1937, 350/1938.

Obr. 25. J. Horová: Ženský akt, 30. roky 20. storočia, Modra, hlina, evid. č. KH 4956. Foto J. Dérer, 1980. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 123 084

kolekciu modernej modranskej keramiky, ktorá našla svoje expozičné využitie v rámci inštalácie zbierok KH na treťom poschodí a neskôr aj v rámci jej reinštalácie, a to po získaní deponátov z VM v Košiciach.¹⁰⁷ A. Güntherová-Mayerová sa nevenovala len súdobej modernej keramike. Zaoberala sa tiež dielom stupavského keramikára Ferdiša Kostku, ktorý nadviazal na ľudovú fajansu a tematicky sa orientoval na prácu roľníka.¹⁰⁸ O jeho tvorbe publikovala v autorskej monografii, vydanéj v roku 1953.¹⁰⁹ Vydaniu publikácie predchádzala akvizícia zameraná na získanie diel F. Kostku do zbierok martinského múzea. V roku 1936 deponovala KS 17 ks Kostkových diel s tematikou poľnohospodárskych prác a v roku 1939 Vinohradnícky cyklus (*HDp. 131 – HDp. 144*), ktorý vytvoril základ etnografickej zbierky.¹¹⁰ Aj tento bol, podobne ako i cyklus 12 ks plastík s názvom Vinohradnícky rok od Ignáca Bizmayera, paradoxne začlenený do zbierkového fondu keramiky národopisného oddelenia. V 90. rokoch rozšírila zbierku pozostalosť J. Horáka a manželky A. Horákovej-Gašparíkovej a pozostalosť po A. Šichmanovi-Petrovskom. Väčšinou išlo o úžitkové a dekoratívne predmety z 2. polovice 20. storočia. V roku 2002 do zbierky pribudol súbor úžitkovej a dekoratívnej keramiky od významnej slovenskej keramikárky Jitky Petrikovičovej, tvoriacej v Martine, ktorej tvorba bola ukončená v roku

¹⁰⁷ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. Cit. 74, s. 34.

¹⁰⁸ THURZOVÁ, M. Fajansa a plastiky s poľnohospodárskymi motívmi v zbierkach Slovenského národného múzea v Martine. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 30*, roč. LXXXIII, 1989, s. 195.

¹⁰⁹ GÜNTHEROV-MAYEROVÁ, A. *Ferdiš Kostka*. Bratislava : Tvar, 1953.

¹¹⁰ Zbierkové predmety sú zapísané pod príř. č. 88/1936 a 155/1939.

2012. Súbor dekoratívno-úžitkovej keramiky obsahuje ukážky jej keramickej tvorby z rokov 1970 – 2000 (evid. č. KH 7472 – KH 7513).

V rámci realizovanej historickej expozície mali svoje nezastupiteľné miesto i pamiatky po významných osobnostiach kultúrneho a politického života – memorabilie, ktorú tvorí približne 300 inventárnych čísel. V zbierke sa nachádzajú osobné pamiatky po vyše 100 významných osobnostiach. Početná zbierka memorabilíí významovo tvorí samostatnú ucelenú skupinu. Okrem primárneho historického kontextu vypovedajúcom o konkrétnej osobnosti a jej dejinnom význame, ich môžeme interpretovať aj z tematicko-materiálového hľadiska, napr. vývoja umeleckých remesiel. Nás však bude zaujímať ich primárny význam. Zmieňuje sa o nich A. Güntherová-Mayerová už vo svojom príspevku *Nová inštalácia Kultúrno-historickej zbierky*, v ktorom informovala verejnosť o vyinštalovaní pamiatok tohto charakteru. Plánované oddelenie národnej histórie nebolo možné realizovať pri otvorení muzeálnej budovy, a tak A. Güntherová-Mayerová upovedomila na pamiatky po národných dejateľoch inštalovaním výstavy národných pamiatok. Vystavené medzi nimi boli osobné pamiatky po Ľudovítovi Štúrovi, Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi, Michalovi Miloslavovi Hodžovi, Štefanovi Markovi Daxnerovi, Jankovi Franciscim, Štefanovi Moyzesovi, Danielovi Lichardovi, Andrejovi Kmeťovi, Jankovi Kalinčiakovi, Martinovi Kukučínovi a ďalších. Slovenskej verejnosti adresovala výzvu: „...pamiatky po slovenských dejateľoch a z národného života slovenského dajú sa ešte zadovážiť, a preto prosíme každého, aby nám v tejto sbieracej akcii pomáhal“. Uvádza príklady takýchto pamiatok: „...rytiny, litografie, proklamácie, dobrovoľnícka uniforma, zástavy, odznaky, spolkové pamiatky ap.“¹¹¹ Pre nás je to zaujímavá informácia o tom, že už v tom roku muselo múzeum vlastniť určitý počet národných pamiatok po slovenských dejateľoch a zároveň to bola informácia o naliehavosti ich sústredenia v muzeálnych zbierkach. Tento fakt sa pravdepodobne veľmi výrazne nezmenil ani v roku 1941. V rámci osláv 80. výročia pamätného národného zhromaždenia v roku 1861 v Turč. Sv. Martine bola A. Güntherová-Mayerová povolaná Prípravným výborom memorandových slávností do komisie, ktorá mala na starosti usporiadanie memorandovej výstavy.¹¹² Ambícia A. Güntherovej-Mayerovej ukázať výstavou vývin politických a kultúrnych požiadaviek Slovákov a prostredníctvom trojrozmerného materiálu sprítomniť hlavných dejateľov slovenského politického života, nemohla byť zrealizovaná v takom rozsiahlom zámere. Z dôvodu slabého zastúpenia trojrozmerného materiálu musela byť inštalácia riešená predovšetkým archívnym materiálom. Jej iniciatíva však v roku 1938 neostala bez odozvy a pri inštalácii memorandovej výstavy v roku 1941 mohla vyinštalovať upomienkové memorandové predmety – náramnicu, prstene a memorandový pohár.¹¹³ Zvlášť cenné memorandové šperky z roku 1861, ktoré vyrábal liptovský zlatník Ondrej Uličný – dva prstene (evid. č. KH 7355, KH 2867) darovala do múzea spisovateľka M. O. Horváthová z Turč. Sv. Martina.¹¹⁴ Pôvod ostatných memorandových šperkov – náramnice (evid. č. H 813), prsteňa (evid. č. H 814) a náušnice (evid. č. KH 6754) sa doteraz nepodarilo zistiť. V prírastkovom denníku sa napríklad v roku 1903 uvádzajú ako dar od Idy Hurbanovej emailové náušnice, ale nemôžeme s istotou potvrdiť, že sa to týka uvedených šperkov, aj keď ich charakter výzdoby zodpovedá

¹¹¹ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. Cit. 74, s. 38.

¹¹² A MSS. List č. 1178/41 z 2. apríla 1941. Archív SNM – pobočka Martin.

¹¹³ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. Memorandová výstavka v Slovenskom národnom múzeu. In *Časopis MSS*, roč. XXXII, 1941, č. 2 – 3, s. 47–48.

¹¹⁴ Prírastkový denník 1931 – 1941, príř. č. 445/1938. Pôvod ostatných memorandových šperkov sa doteraz nepodarilo zistiť.

memorandovým šperkom.¹¹⁵ Nárast pamiatok osobností národného života previazaných s memorandovými udalosťami vyplýval priamo z historického kontextu Turč. Sv. Martina ako politického, kultúrneho, spolkového a vydavateľského centra, v ktorom sa od 60. rokov 19. storočia usadzujú významné osobnosti kultúrneho a politického života. Turč. Sv. Martin sa stal miestom podpísania Memoranda národa slovenského, prijatého 6. – 7. júna 1861, sídlom Matice slovenskej a sídlom knihtlačiarne a, samozrejme, Slovenského národného múzea, práve ktoré po zatvorení Matice slovenskej preberá vedúcu zbierkovtvoornú úlohu. V súvislosti s augustovými slávnosťami, každoročne konanými v Turč. Sv. Martine, sa v zbierkovom fonde nachádzajú ojedinelé predmety. Sú to napr. servítka s uhorským erbom uprostred a tlačeným menu z augustových slávností konaných dňa 4. augusta 1886 v Turč. Sv. Martine (*eid. č. KH 2041, KH 2032*). Alebo je to servítka s tlačou I. budovy Matice Slovenskej (*eid. č. KH 2033*). Servítka darovala v roku 1937 Amália Šimko-Klanicová z Turč. Sv. Martina. Ona darovala do zbierok tiež zásteru, ktorú pri matičných obedoch počas augustových slávností nosili dievčatá pri servírovaní (*eid. č. H 1474*).¹¹⁶ K národným dejateľom, s ktorých menami sa v zbierke osobných pamiatok stretávame, nepochybné patria: L. Štúr, Š. M. Daxner, S. H. Vajanský, J. Kalinčiak, J. Murgáš, A. Kmeť, A. Sládkovič, A. Hlinka, J. Francisci, J. M. Hurban, M. Kukučín, K. Kuzmány, K. A. Medvecký, Š. Moyzes, E. Maróthy-Šoltésová atď. Zbierka memorabilii sa začala naplňať ešte v 19. storočí. Niektoré z nich mali zaujímavú, spletitú cestu, kým sa dostali do múzea. V roku 1894, rok po vzniku MSS, zaslal do jej opatery učiteľ Karol Miloslav Lehotský tobolku po L. Štúrovi (*eid. č. KH 2742*). V liste adresovanom Andrejovi Halašovi píše: „...*Mám tu česť zde pripojenú tobolku, navštívku a dva kvety – v tobolke položené – odoslať... by ste tieto vzácne veci oddať ráčili do nášho národného muzeuma, aby sa tak zachovali pre naše potomstvo*“. „*Pripojená tobolka, navštívka a kvety (dva) sú po nebohom slávnom mužovi Ludovít Štúrovi.*“¹¹⁷ Najviac pamiatok sa celkom oprávnene viaže k osobnosti A. Kmeťa. Okrem predmetov darovaných A. Kmeťom do múzea, ktoré tvoria nemalý počet, sem patria aj jeho osobné predmety, napr. fotoaparát (*eid. č. KH 2751*), nákrčník (*eid. č. KH 5495/a*), náprsenka (*eid. č. KH 5495/b*), okuliare (*eid. č. KH 2718*), cylinder s obalom a kefkou (*eid. č. KH 4952/a – c*), kalamár (*eid. č. KH 2738*), tabatierka (*eid. č. KH 2863*), písací stôl (*eid. č. KH 5202*), ako aj predmety archívnej povahy – členský diplom Klubu prírodovedeckého v Praze (*eid. č. KH 2048*) a diplom Spolku Sv. Vojtecha (*eid. č. KH 6536*). História viacerých predmetov ostáva pre nás naďalej zahalená tajomstvom, napr. pôvod stoličky Jána Hollého (*eid. č. KH 6515*). Zo štítku MSS sa dozvedáme, že bola údajne zhotovená z duba, pod ktorým J. Holly sedával. V roku 1925 oslovil správu múzea M. M. Hodža, ev. farár v Sučanoch, aby mu dali informácie o jej pôvode. Odpoveď z múzea bola veľmi stručná, a to, že o nej nič nevedia. Z ďalších pamiatok uvádzame vejár Ludmily Daxnerovej z Viedenského bálu z roku 1861, s tlačou slovenských krojov a dejateľov (*eid. č. H 1012*). Z pamiatok po J. Franciscim, ktorý mal k myšlienke existencie muzeálnej inštitúcie blízky vzťah, veď organizoval ve-

¹¹⁵ Fond MSS. Inventárny denník 1895 – 1900. Archív SNM – pobočka Martin.

¹¹⁶ Prír. č. 190/1937.

¹¹⁷ Z histórie dopĺňovania zbierok Slovenského národného múzea. In *Časopis MSS*, roč. XXXI, 1940, č. 4, s. 86. V liste ďalej rozoberá okolnosti získania tobolky, ktorú si pôvodne zo saka L. Štúra vzal po jeho smrti Lehotského švagra Gustáva Kolény, ktorý študoval v Modre a bol v priamom kontakte s L. Štúrom. Po jeho smrti si vzal od neho tobolku, ktorú vyšila Štúrova čiteľka a vložil do nej navštívku darovanú Štúrom a dva kvety, jeden umelý a jeden živý, z pohrebného venca L. Štúra. Pred smrťou ich dal zaťovi K. M. Lehotského Samovi Rapošovi, od ktorého ju Lehotský nakoniec získal a daroval do zbierok.

denie zbierky na matičný dom, v ktorom mali byť inštalované matičné zbierky¹¹⁸, patrí k najzaujímavejším napr. kytica zarámovaných kvetov z farebného vosku (evid. č. H 2940) s nápisom na stuhe: „Rozpomienka na príchod Liptovského župana Jána Francisciho dňa 24. nov. 1864 v Sv. Mikuláši“, prikrývka (evid. č. KH 5483), ktorú zhotovil Karol Francisci, brat J. Francisciho, počas pobytu vo väzení v roku 1848 v Plešivci spolu so Š. M. Daxnerom, D. Lojkom a M. M. Bakulíny¹¹⁹, teplomer (evid. č. KH 2734), nádoba na pušný prach (evid. č. KH 3715), pomôcky na čistenie fajky (evid. č. KH 3719), peňaženka (evid. č. KH 3724), kalamár (evid. č. KH 3844), strieborné pero (evid. č. KH 7354). Zaujímavý, i keď neoverený, je i pôvod pamiatok po L. Štúrovi – košť L. Štúra v plechovej krabici (evid. č. H 785), košť L. Štúra adjustovaná v ráme (evid. č. H 787) a vlasy L. Štúra (evid. č. H 786). Vieme, že Daniel Lačný, priateľ L. Štúra z Modry, sa staral o postreleného L. Štúra a bol i pri pitve, pričom si vypýtal viaceré úlomky rozštiepenej kosti. Jeden dal bratovi L. Štúra a druhý venoval matičnému múzeu. V roku 1943 boli prevezené matičné zbierky do SNM v Martine. Nemáme však informáciu, že medzi nimi bola aj košť L. Štúra.¹²⁰ Niekoľko osobných pamiatok venovala do zbierok spisovateľka, kustódka zbierok SNM M. O. Horváthová (1919 – 1934). V roku 1938 to bolo strieborné pero (evid. č. KH 2743) aj s prípisom, z ktorého sa dozvedáme, že ho dostala od ctiteľov pri premiére hry „Slovenská sirota“, pri slávnostnom otvorení Národného domu. Drobnosti súvisiace so ženskými prácami, ako kazeta na šijacie potreby (evid. č. H 2308), „šivačka“, poduška na špendlíky (evid. č. H 2301).¹²¹ So ženskou ručnou prácou súvisiace predmety doplnili ďalšie dary, napr. ihelník (evid. č. H 4021) od E. Daxnerovej v roku 1915, dve kazety na šitie rakúskej proveniencie s postriebrenými predmetmi, ktoré darovala A. Vanovičová, rod. Petrikovichová z Turč. Sv. Martina (evid. č. H 4026, H 4025),¹²² skrinka na šijacie potreby od E. Maróthy-Šoltésovej (evid. č. H 4294) alebo kazeta od Márie Uličnej z Liptovského Mikuláša (evid. č. H 4024). Živena darovala v roku 1939 do múzea stôl E. Maróthy-Šoltésovej, členky Živeny a redaktorky časopisu Živena (evid. č. KH 5200).¹²³ Vymenovávanie pamiatok po významných dejateľoch nie je však primárna úloha tejto práce, okrajovo sa v rámci iných zbierok s nimi budeme zaoberať pri niektorých pozostalostiach. Sú cenné svojou jedinečnosťou výpovednej hodnoty, veľmi atraktívne aj z pohľadu verejnosti. V 2. polovici 20. storočia boli pamiatky po významných dejateľoch verejnosti najčastejšie prezentované, okrem konkrétnych výročí osobností, v rámci rôznych výstav, venovaných širšiemu kultúrno-politickému pohľadu. Nateraz jediná prezentácia obsahovo zameraná na túto špecifickú zbierku bola výstava „Memorabilia – Neznáme pamiatky známych osobností“, usporiadaná v roku 1999 (autorka výstavy E. Králiková).

K nesporne zaujímavým zbierkovým predmetom patria stuhy z pohrebných vencov významných osobností. 22 kusov stuh z pohrebných vencov E. Maróthy-Šoltésovej veno-

¹¹⁸ MATULA, V. Cit. 7, s. 20.

¹¹⁹ V inventárnom denníku 1895 – 1911 sme našli v roku 1904 predmety darované J. Franciscim. Uvádza sa tu: 2 olejové obrazy veľké, 2 menšie, 2 pištole, 2 medaile, vyšívané prestieradlo a písacie náčinie postriebrené, zbierka rukopisov a listín. Na katalógových kartách je pri iných predmetoch uvedené, že pochádzajú z pozostalosti J. Francisciho dňa 23. 06. 1910, ale bez uvedenia mena darcu, ide pravdepodobne o rodinného príslušníka.

¹²⁰ „Po vyvarení boli kosti biele ako sneh, z ktorých neskoršie som poslal jablko Eudovítovmu bratovi Jánovi Štúrovi a kúsok dúčeľa dal som zapraviť knihárovi Šimekovi do rámy, zhotoveného z lepenky a sklom pokrytého, aby nebola vystavená vplyvu povetria a predsa ju bolo možné vidieť.“ Dostupné na: <http://www.referaty10.com/referat/Zivotopisy/1/tema-1-9-Zivotopisy.php>.

¹²¹ Prír. č. 445/1938.

¹²² Prír. č. 176/1974.

¹²³ Prír. č. 166/1939.

valo do zbierok ústredie Živeny (evid. č. H 3987 – H 3999, H 4928 – H 4938).¹²⁴ Odkazy, ktoré tam ich darcovia s pietnou spomienkou nechali napísať, sú pre nás s odstupom času dokladom prejavovaných osobných, rodinných a pracovných vzťahov. Napr. stuha E. Maróthy-Šoltésovej, na ktorú dala rodina vyhotoviť nápis „Drahej tete Želka s deťmi“, alebo stuha od študentov obchodnej akadémie s nápisom „Veľkej dcére slovenského národa žiactvo obchodnej akadémie“. Okrem stúh z pohrebných vencov E. Maróthy-Šoltésovej sa nachádzajú vo fonde i stuhy S. H. Vajanského (evid. č. H 4939 – H 4946), Jána Bottu (evid. č. H 4947), J. Francisciho (evid. č. H 4948 – H 4951). V zbierkovom fonde je druhostupňovo spracovaných 33 ks pohrebných stúh, ale pomerne veľký počet stúh ešte len na odborné spracovanie čaká.

V rámci KH fondu je nutné spomenúť rozsiahlu zbierku fajok (okolo 180 kusov) a fajčiarskeho náčinia – mešce, tabatierky, špičky, pipasáre a rôzne čistiace pomôcky, obsahujúcu približne 350 inventárnych čísel. Časovo a tematicky ucelená zbierka, ktorú tvoria fajky prevažne z druhej polovice 19. storočia a začiatku 20. storočia, patrí k najväčším zbierkam v slovenských múzeách. Materiálovo sú v nej zastúpené fajky z morskej peny, dreva, hliny, kovu, porcelánu a skla. Celoslovenskú výstavu tematicky zameranú na prezentáciu fajok zo zbierok SNM v Martine realizovala v roku 1989 E. Králiková.

Ďalšie prírastky, ktoré v 40. rokoch 20. storočia významnou mierou obohatili a rozšírili zbierku militáriu KH fondu boli legionárske pamiatky a pozostalosť po M. R. Štefánikovi (zbierka obsahuje približne 1000 inventárnych čísel). Ako už bolo uvedené, plánovalo SNM sústreďiť vo svojich zbierkach i pamiatky na 2. svetovú vojnu.

Pozostalosť, ktorú odkúpil Československý štát od Štefánikovej rodiny, bola najprv uložená v Památníku osvobození v Prahe a v roku 1940 prevezená do Bratislavy. Ešte v roku 1935 žiadalo SNM Ministerstvo národnej obrany v Prahe (ďalej MNO v Prahe) o zapožičanie niektorých významnejších pamiatok do historickej expozície. MNO bolo ochotné vypožičať len jeho francúzske uniformy. Správa SNM sa preto obrátila na MNO v Bratislave, aby podniklo kroky a celá pozostalosť prešla do múzea v Martine. Zásluhou gen. Ferdinanda Čatloša, ministra národnej obrany (1939 – 1945), bola po krátkej inštalácii v Bratislave celá pozostalosť slávnostne prevezená do Turč. Sv. Martina (26. 9. 1940).¹²⁵ O jej význame nasvedčuje spôsob aj rýchlosť s akou bola inštalovaná, a to už v nasledujúcom roku.¹²⁶ Rôznorodá pozostalosť obsahovala archívny a knižničný materiál, osobné predmety (napr. hygienické, stolovacie, odev, zbrane, súčasti rovnošiat), vedecké predmety, nábytkové kusy, výtvarné diela od Štefánikovho priateľa, výtvarníka Františka Šimona Tavíka, ktoré rozšírili zbierku výtvarného umenia o japonské drevoryty a niekoľko predmetov dokumentujúcich Štefánikovu vášeň pre mágiu a kúzla, ktoré môžeme zaradiť do odboru spoločenskej zábavy. Kvantitatívne najbohatšiu časť pozostalosti predstavujú predmety privezené zo Štefánikových zahraničných ciest (Rusko, Polynézia), ktoré sú jedinečným dokumentom Štefánikovho zberateľského záujmu. Pamiatky po M. R. Štefánikovi prichádzali ojedinele už i v predchádzajúcich rokoch, pred hromadnou akvizíciou v roku 1940. V prírastkovom denníku v rokoch 1931 – 1940 sme našli niekoľko darov osobných pamiatok venovaných SNM v rokoch 1936 a 1940, ktoré darovala rodina M. R. Štefánika.

¹²⁴ Sú zapísané pod príř. č. 304/49.

¹²⁵ Prevezenie pozostalosti po gen. M. R. Štefánikovi do SNM. In *Časopis MSS*, roč. XXI., č. 3, s. 49.

¹²⁶ Expozícia bola verejnosti prístupná 1. 6. 1941. V šiestich sieňach za sebou boli vyinštalované zbierky podľa fotografií zo Štefánikovho parížskeho bytu. 1. sieň bola venovaná Štefánikovej rodine, rodnému kraju, študentským časom i pôsobeniu na Tahiti, v Tasmánii, Samarkande, Ura Tjube. Ďalšie štyri siene predstavovali miestnosti Štefánikovho bytu v poradí – predsieň, pracovňa, knižnica, salón, spálňa. Posledná miestnosť bola venovaná pietnej pamiatke leteckej katastrofy. PEKARIKOVÁ, B. Cit. 77, s. 79.

Obr. 26. Fajka, morská pena, 19. storočie, evid. č. KH 6091. Foto M. Červeňanský, 1988. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 143 093

V roku 1936 získalo múzeum od jeho brata, Kazimíra Štefánika niekoľko osobných a vojenských pamiatok, napr. aviatcké pilotské rukavice (*evid. č. H 2599*), gumový ohrievač na žalúdok (*evid. č. H 2679*), koženú tobolku na vizitky (*evid. č. H 2604*), dôstojnícku tobolku na mapy (*evid. č. H 2601*), čínske a japonské brokáty (*evid. č. H 1598/a – c*), koženú aktovku (*evid. č. H 2600*), brokátové kňazské rúcho z Číny (*evid. č. H 2597*), fotografie z parížskeho bytu (*F 4 – F 51*) atď.¹²⁷ Výskyt Štefánikových pamiatok ozrejmuje skutočnosť, že celá Štefánikova pozostalosť bola majetkom rodiny, ktorá si niektoré pamiatky aj ponechala a po nejakom čase ich buď predala alebo darovala do múzea. Tak sa nachádzajú Štefánikove pamiatky okrem SNM v Martine napr. v Balneologickom múzeu v Piešťanoch a SNM – Historickom múzeu v Bratislave. Okrem pamiatok pochádzajúcich zo Štefánikovej rodiny sa ojedinele vyskytujú aj pamiatky získané mimo rodiny – napr. v roku 1936 dar legionárskej obce v Turč. Sv. Martine, ktorá do múzea darovala Štefánikovu legionársku blúzu (*evid. č. H 2595*), legionárske nohavice (*evid. č. H 2596*), taliansky kožený opasok (*evid. č. H 3971*), čiapku (*evid. č. H 3963*), ruskú dôstojnícku šabl'u (*evid. č. H 3975*)

¹²⁷ Prírastkový denník 1931 – 1941. Dar Kazimíra Štefánika je zapísaný pod príř. č. 6/1936 a predmety sú zaevidované pod evid. č. H 2597 – H 2605. Pod príř. č. 303/1940 je zapísaný dar Olgy Hajčovej z Bratislavy. Sú to predmety archívnej povahy – navštívenky M. R. Štefánika s evid. č. H 2700 – H 2703. Archív SNM – pobočka Martin.

atď.¹²⁸ V roku 1939 daroval V. Zima, úradník Československého Červeného kríža v Turč. Sv. Martine, petrolejovú lampu (*evid. č. KH 4252*), pri ktorej údajne M. R. Štefánik študoval.¹²⁹ Na tragédiu smrti M. R. Štefánika poukazuje zaujímavý dar Kolomana Babilonského, riaditeľa meštianskej školy vo Vrbovom pri Piešťanoch, ktorý obsahuje kurióznu pozostalosť fragmentov nájdených na mieste leteckého nešťastia vo Vajnorochoch.¹³⁰ Z prírastkového denníka sa dozvedáme, že súčasťou kultúrohistorického fondu boli aj fotografie, ktoré prevzal vtedajší kurátor fondu. Nachádzame medzi nimi i fotografie dokumentujúce život a osobnosť M. R. Štefánika.¹³¹ Ďalšie osudy zbierky boli podmienené dejinnými udalosťami. Viaceré zbierky cudzokrajnej etnografie boli v spolupráci s Náprstkovým múzeom v Prahe odborne identifikované. Následne, či už v záujme jej záchranu alebo iného vedeckého využitia v rámci odbornosti SNM, boli predmety postupne prečíslované a rozdelené do ďalších fondov – európskej a mimoeurópskej etnografie (s novými indexmi „E“ a „P“). Pri prečíslovaní sa pri viacerých predmetoch stratila kontinuita s pôvodným „Š-kovým“ indexovým číslom a vznikli tak duplicitné čísla. V 60. rokoch 20. storočia, v rokoch politického uvoľnenia, plánovalo SNM – HM v Bratislave inštaláciu expozície M. R. Štefánika. K jej inštalovaniu však nedošlo, a to zapríčinilo, že niektoré prevezené zbierkové predmety (vtedy ešte s nedôslednou administratívnou výpožičnou evidenciou) ostali v depozitároch SNM – Historického múzea v Bratislave. Súčasťou pozostalosti bola i rozsiahla knižnica. Knižné jednotky, ktoré prichádzali do múzea, boli spravované v príručných knižniciach podľa jednotlivých odborov, ktorú spravoval príslušný kurátor. Knižnica M. R. Štefánika bola vyčlenená z historického oddelenia a pričlenená ku knižnici. V „delimitačných“ rokoch (1960) bola knižná pozostalosť (cca 980 knižných jednotiek) odovzdaná Matici slovenskej.¹³² Po zrušení expozície M. R. Štefánika v 50. rokoch 20. storočia ostala jeho pozostalosť až do 90. rokov 20. storočia pre verejnosť neprístupná. Svojej rehabilitácie sa dočkala až v roku 1992 v autorskej výstave V. Zuberca „Milan Rastislav Štefánik – vedec, politik, zberateľ“. Odvtedy bola osobnosť a dielo M. R. Štefánika predmetom odborného záujmu z viacerých hľadísk a boli mu venované viaceré odborné štúdie sprostredkujúce verejnosti túto mnohostrannú osobnosť. Z najvýznamnejších výstav uvádzame „Obrazopis sveta. Objektívom Milana Rastislava Štefánika“, realizovaná autorským kolektívom – Dušan Kováč, E. Králiková, Marián Pauer, ktorej premiéra bola v roku 2005 v SNM v Bratislave. Výstava bola realizovaná pri príležitosti 125. výročia narodenia M. R. Štefánika. V roku 2009, pri príležitosti 90. výročia úmrtia M. R. Štefánika realizovalo SNM v spolupráci so Slovenským národným archívom a Slovenským rozhlasom rozsiahlu výstavu „Štefánik – človek a legenda“ (libreto výstavy E. Králiková) otvorenú v SNM v Bratislave. Doteraz najucelenejšia výstava o živote a diele M. R. Štefánika sprístupnila verejnosti vojenskú a politickú kariéru spolutvorcu nového štátu. Na výstave boli po prvýkrát prezentované

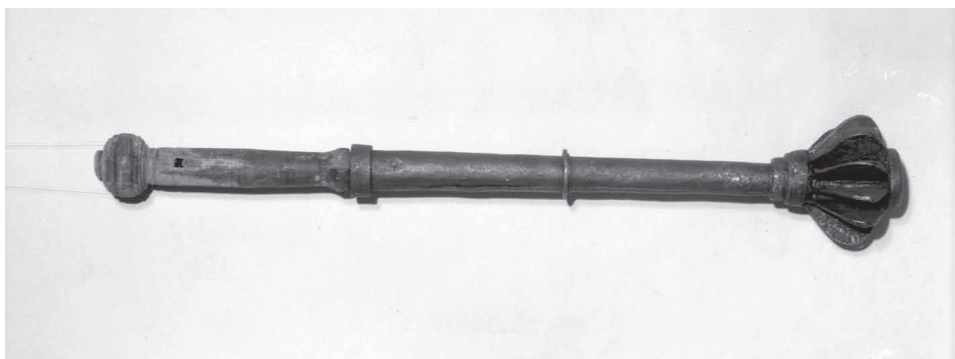
¹²⁸ Prírastkový denník 1931 – 1941. Zbierkové predmety sa nachádzajú pod evid. č. H 3962 – H 3965, H 3967 – H 3972, H 3974 – H 3976. Prír. č. 6/1936. Archív SNM – pobočka Martin.

¹²⁹ Prírastkový denník 1931 – 1941. Prír. č. 6/1939. Archív SNM – pobočka Martin.

¹³⁰ Prírastkový denník 1931 – 1941. Archív SNM – pobočka Martin. Predmety sú zapísané od prír. č. 304/1940 a zaevidované do historického fondu s indexom „H“, H 2704 – H 2707. Kúsok obhorených talianskych novín, kúsok vaty, päť kusov rozličných trosiek z lietadla a vetvička z rakvy M. R. Štefánika.

¹³¹ Fotografie boli spracovávané pod evid. č. „F“. Súbežne však boli fotografie ako zbierky archívnej povahy zaraďované do Archívu SNM v Martine. Pod prír. č. 338/1938 sa tiež nachádzajú i fotografie dokumentujúce osobnosť M. R. Štefánika, napr. F 194 – Štefánik v Šrobárovom sade, F 195 – Rodina MRŠ, F 196 – M. R. Štefánik s priateľmi. V roku 1941, pod prír. č. 153/1941, získalo múzeum fotografie havárie lietadla vo Vajnorochoch, ktoré darovalo Ministerstvo národnej obrany v Bratislave.

¹³² Fond SNM. Archív SNM – pobočka Martin. Materiál k plneniu príkazov (na odstraňovanie závad zistených pri revízií 1961). Pôvodná správa knižnice SNM k plneniu príkazov riaditeľa SNM, body 83, 84, 85. K bodu 83.

Obr. 27. Palcát, 16. storočie, Slovensko, evid. č. KH 5711. Foto A. Kovačková, 1988. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 79 502

archívne dokumenty uložené v Slovenskom národnom archíve. V súčasnosti je podstatná časť zbierkových predmetov zo Štefánikovej pozostalosti inštalovaná v Múzeu Milana Rastislava Štefánika v Košariskách (SNM – Múzeum slovenských národných rád).

Pomerne veľkú zbierku, približne 700 inventárnych čísel, v rámci kultúrnohistorického fondu tvorili predmety vzťahujúce sa k vojenstvu – militárie. Z prírastkového denníka sa dozvedáme, že v počiatoch boli militárie prijímané viac-menej náhodne a kolekcia sa rozširovala príležitostne predovšetkým darmi. Špecifickým darcom boli Okresné úrady, notariáty atď. V roku 1931 darovalo mesto Vrútky prilby veliteľa stráže z druhej polovice 19. storočia.¹³³ V roku 1944 získalo múzeum od Okresného úradu v Martine odevné súčasti turčianskeho úradníka z konca 19. storočia.¹³⁴ Ide o šabl'ové tašky na úradné spisy s turčianskym erbom, opasky s puzdrom na náboje, čákov zamestnanca turčianskej stolice, taška na náboje, ručnica. Pamiatky tohto druhu boli parciálne dopĺňané darmi od súkromných osôb, ktorých mená sú evidované v prírastkovom denníku, ale pomerne často sú uvedené bez bližšieho popisu, a tak ich nebolo možné identifikovať. Napriek náhodnosti budovania tejto zbierky si múzeum vyprofilovalo pomerne bohatú ukážku zbraní a vojenských súčastí s klasickým triednikom na chladné a palné zbrane (18. – 19. storočie), so zastúpením niekoľkých významných jednotlivín – palcát zo 16. storočia (evid. č. KH 5711), vojnové sekery zo 16. storočia (evid. č. H 873, H 874, H 878), bojové kladivo (evid. č. KH 5950). Pri prečísľovaní na KH index bola zbierka nanovo revidovaná a druhostupňovo spracovaná.¹³⁵ Súčasťou kultúrnohistorického fondu SNM v Martine, ktorá bola tematicky prepojená so Štefánikovou pozostalosťou, bola pomerne rozsiahla zbierka legionárskych pamiatok. Podľa projektového návrhu J. Hofmana mali byť súčasťou historickej expozície aj legionárske pamiatky inštalované v oddelení pamiatok súvisiacich s bojom za slobodu a udalosťami po roku 1918. V rámci delimitačných záležitostí však bola i táto zbierka predisponovaná do SNM – HM v Bratislave.

Po ukončení 2. svetovej vojny jednou z priorít múzea bola inštalácia výstavy „Slovenské národné povstanie vo fotografiách a dokumentoch“, ktorá bola sprístupnená v auguste

¹³³ Prírastkový denník 1931 – 1941. Archív SNM – pobočka Martin. V prírastkovom denníku sú zapísané pod číslom 102/1931. H 5289, H 5290.

¹³⁴ Prírastkový denník 1943 – 1949. Archív SNM – pobočka Martin. V prírastkovom denníku sú zapísané pod číslom 90/1944. KH 5771, KH 5762, H 4212 – H 4216.

¹³⁵ V roku 2002 bolo vyše 50 kusov zbraní odpísaných. Tematicky boli medzi úbytkami prevažne palné zbrane – pušky a pistole z obdobia 19. storočia a sečné zbrane – uhorské šable z 19. storočia.

1946. V Archíve SNM v Martine bol sústredený ucelený fond písomných a fotografických materiálov k dejinám SNP. Aj v tomto smere sa mala ďalej vyvíjať akvizičná činnosť. Podľa rozhodnutia Slovenskej národnej rady sa mal materiál o SNP sústrediť v SNM a spolu s pamiatkami z 1. svetovej vojny, legionárskymi a Štefánikovými pamiatkami mali vytvoriť rovnocenný ekvivalent Památníku osvobození v Prahe.¹³⁶ Napriek snahe sústrediť v múzeu aj pamiatky 2. svetovej vojny (už rok po vojne získalo múzeum darom niekoľko takýchto pamiatok – napr. horský kanón, maďarskú pušku, ruský automat, ľahký guľomet, protipancierovú päsť, ťažký guľomet, granáty),¹³⁷ ako už vieme, nestalo sa tak. Exponáty vystavené na výstave o SNP realizovanej v múzeu 25. augusta 1945, prevzal Ústav Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici pravdepodobne hneď po skončení výstavy.

Okrem zbraní obsahuje zbierka i pomerne veľký počet materiálu archeologického charakteru – hroty striel z obdobia z konca 14. storočia až do 18. storočia. Veľká časť z nich pochádzala z pozostalosti baróna Ernesta Emila Hoeninga, ktorú v roku 1894 daroval do múzea A. Kmeť. E. E. Hoening sa svojimi výskummi v Púchove na Skale v rokoch 1888 – 1894 pričínal o odkrytie púchovskej kultúry. Torzo tejto zbierky bolo začlenené do KH fondu, podstatná a vzácna časť Hoeningovej zbierky bola zaradená do zbierkového fondu archeológie.

K pamiatkam, ktoré významným spôsobom obohatili výtvarnú a umelecko-remeselnú zbierku, patrili révaiovské pamiatky (približne 600 inventárnych čísel), ktoré získalo múzeum v 40. rokoch 20. storočia.¹³⁸ Ich hodnota je vysoká tak z hľadiska lokálneho, viažu sa k územia a dejinám Turca, ako aj nadregionálnym významom cudzej proveniencie. V prípade révaiovských pamiatok to nebolo prvýkrát, čo sa mohli stať súčasťou zbierkového fondu SNM v Martine a múzeum sa k možnosti získania umeleckých predmetov zachovalo s nepochopiteľnou letargiou. V 40. rokoch 20. storočia bola SNM v Martine poskytnutá časť révaiovských zbierok vetvy Révai – Hubai zo Sklabinského hradu. Komisia na základe ich obhliadky vypracovala posudok, v ktorom zaujala negatívne stanovisko a neprejavila záujem o získanie pamiatok do zbierkového fondu. Bohužiaľ, nemáme k dispozícii kompletný súpis, ak vôbec bol vypracovaný. Informácie je možné čerpať len zo záverečného rozhodnutia komisie, z ktorého sa dá utvoriť síce minimálna predstava o charaktere zbierok, nie však o rozsahu zachovaných artefaktov. Komisia rozčlenila predmety pochádzajúce z 18. – 19. storočia do jednotlivých kategórií podľa zastúpenia a profilácie zbierky – mobiliár, zbrane a výzbroj, plány, nárysy barokových stavieb a kaštieľov, archíválie, veduty, mytologické obrazy, archeologická zbierka, úžitková keramika, súčasti vojenských rovnošiat, textil. Hlavnými argumentmi, ktoré hovorili v jej neprospech boli, že je zbierka „ako nesústavný konglomerát najrozličnejších hodnotnejších a bezcenných predmetov...“¹³⁹ a podľa stanoviska komisie predmety cudzej proveniencie nespĺňali kritériá akvizičného

¹³⁶ KRÁLIKOVÁ, E. Cit. 14, s. 119.

¹³⁷ Prírastkový denník 1943 – 1949. Archív SNM – pobočka Martin. Zbierkové predmety sú zaevidované v prírastkovom denníku pod príř. č. 50/1946, 111/1946, 292/1946.

¹³⁸ Fond MSS. List č. 1215/40 zo dňa 28. mája 1940. Archív SNM – pobočka Martin. Bližšie k tematike révaiovských muzeálnych zbierok pozri: PEKARIKOVÁ, Barbora. Révaiovské pamiatky vo fonde SNM v Martine. In *Rod Révai v slovenských dejinách*. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie. 16. – 17. septembra 2008, Martin. M. Kovačka, E. Augustinová, M. Mačuha (Eds.). Martin : Slovenská národná knižnica, 2010 (Studia historico-bibliographica Turociensia, 3.), s. 313-329; ŠTIBRANÁ, I. Obrazová galéria Révaiovcov – analýza dobového portrétu. In *Rod Révai v slovenských dejinách*. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie, 16. – 17. septembra 2008, Martin. M. Kovačka, E. Augustinová, M. Mačuha (Eds.). Martin : Slovenská národná knižnica, 2010 (Studia historico-bibliographica Turociensia, 3.), s. 356-372.

¹³⁹ Fond MSS. List č. 1215/40, zo dňa 28. mája 1940. Archív SNM – pobočka Martin.

programu múzea. Okrem toho závažným dôvodom boli znehodnotené predmety, ktorých reštaurovanie by si vyžadovalo finančné prostriedky. Zbierka, podľa komisie, „...*zväčša priemernej umeleckej kvality*...“¹⁴⁰ bola ohodnotená na 15 000 slovenských korún. Z tejto sumy bolo SNM ochotné zaplatiť maximálne 8000 Sk. Odmietavé stanovisko sa zakladalo na tvrdení, že ide o predmety poškodené a provenienciou nesúvisiace so Slovenskom. Zarážajúce je to i preto, že v prípade darov uvedené príčiny neboli dôvodom odmietnutia. Z archívnych materiálov sa bližšie informácie nedozvieme. Negatívne stanovisko môžeme chápať aj ako dôsledok napr. finančných (zriadenie národopisných a paradoxne historických expozícií v 30. rokoch 20. storočia) a v neposlednom rade i politických faktorov.

Révaiovské zbierky mali svoje ďalšie osudy a po vojne sa stali predmetom konfiškácie štátu.¹⁴¹ V roku 1945 poverilo SNM kurátorku historického oddelenia M. Mariányi prevzatím týchto pamiatok do fondu.¹⁴² Ďalšiu časť pamiatok prevzala v roku 1946 z Banskej Bystrice archívarka Mária Jeršová.¹⁴³ SNM ako jediná celonárodná inštitúcia bola poverená zmapovaním šľachtických pamiatok na území Slovenska a ich sústredenie do SNM v Martine.¹⁴⁴ Táto akvizícia, pokiaľ by bola zrealizovaná, určite by bola veľkým prínosom. Do zbierkového fondu sa ale nakoniec dostali len révaiovské pamiatky, niekoľko pamiatok (obrazy, úžitkové predmety) z majetku rodiny Rakovských-Benických z Rakova a úžitkové predmety z kaštieľa grófkych Mariety Leonhardiovej z Nitrianskej Blatnice.¹⁴⁵ Akvizície révaiovských pamiatok sa vyskytli i v ďalších rokoch. V roku 1950 deponovala Správa lesného podniku, sídliaca v kaštieli Révaiovcov v Turčianskej Štiavničke, do múzea 185 kusov umeleckohistorických predmetov. Podstatnú časť zbierky predstavovali grafiky (145 grafík), ďalej to bolo niekoľko úžitkových predmetov (hodiny, nádoby, svietniky, atď.), odev (kabáty župného úradníka) a niekoľko solitérnych nábytkových kusov.¹⁴⁶ V roku 1959 získalo múzeum 9 kusov révaiovských pamiatok, ktoré boli zabavené Verejnou bezpečnosťou a na základe rozhodnutia Referátu pre školstvo a osvetu v Martine depo-

¹⁴⁰ Tamtiež.

¹⁴¹ Fond MSS. List č. 148/45, zo dňa 14. mája 1945. Archív SNM – pobočka Martin. Tu sa v mnohých prípadoch stávajú ich cesty spletité. Viaceré boli, pravdepodobne v dôsledku ich záchranu, rozobraté a poprevádzané na rôzne miesta. Podobne i časť révaiovských pamiatok bola počas povstania prevezená z kaštieľa v Štiavničke do kaštieľa v Mošovciach, odkiaľ bola v roku 1944 premiestnená do Banskej Bystrice a následne, ešte v tom istom roku, späť do Martina.

¹⁴² Fond MSS. List č. 150/1945, zo dňa 11. júla 1945. Archív SNM – pobočka Martin.

¹⁴³ Fond MSS. List č. Reg. MSS, č. j. 320/1946, zo dňa 21. februára 1946. Archív SNM – pobočka Martin.

¹⁴⁴ Fond MSS. List č. 1468/1945, zo dňa 21. januára 1945. Archív SNM – pobočka Martin. Podľa rozhodnutia Povereníctva SNR pre školstvo a osvetu v Bratislave bola správa v SNM v Martine poverená, aby boli všetky pamiatky muzeálnej hodnoty sústredené v SNM v Martine. S cieľom získať prehľad o evidencii šľachtických pamiatok rozposlalo poverenie školstva a národnej osvety obežníkové listy na Miestne národné výbory (ďalej MNV), na základe ktorých sa mali MNV, kultúrne inštitúcie, ale aj súkromné osoby prihlásiť k takémuto majetku. Prihláška ku súpisu nepriateľského majetku, ktorý sa konfiškujú podľa dekr. Prez. rep. č. 108/1945 Sb. a ktorý prihlasovateľ má u seba. Prihláška obsahuje okrem iného aj trestné ustanovenia v prípade nepredloženia prihlášky o evidencii takýchto predmetov. SNM v Martine sa prihlásilo k štátnym deponátom prideleným z Prikazu Povereníctva školstva č. 895/46. Prihláška obsahuje stručný súpis pamiatok z révaiovských kaštieľov v Mošovciach a Turčianskej Štiavničke, predmety z kaštieľa Rakovských – Benických v Rakove a predmety z kaštieľa barónky Mariety Leonhardiovej v Nitrianskej Blatnici.

¹⁴⁵ Umeleckohistorické predmety boli najprv pridelené do SNM v Martine ako deponáty, následne boli zaradené do zbierkového fondu s indexom „H“ a po ich prečísľovaní do indexu „KH“.

¹⁴⁶ Fond MSS. List č. 1058/1950, zo dňa 22. 6. 1950. Archív SNM – pobočka Martin. List obsahuje súpis deponovaných pamiatok do SNM v Martine. Po viacerých presunoch pamiatok nie je dnes možné určiť, či boli pamiatky pôvodne inventárom kaštieľa v Turč. Štiavničke, alebo v Mošovciach.

nované do múzea.¹⁴⁷ Olejomal'by patria dnes ku kvalitatívne najhodnotnejším – napr. portréty od Johanna Michaela Millitza alebo vzácna olejomal'ba Krista s trňovou korunou (predpokladaná talianska proveniencia). Zatiaľ posledná akvizícia v súvislosti s révaiovskými pamiatkami, ktoré významným spôsobom dopĺňajú obraz dobového inventára, bola realizovaná v roku 2007. Do zbierkového fondu bolo zakúpených niekoľko nábytkových kusov – pôvodne súčasť jedálenskej súpravy pozostávajúcej z rozťahovacieho stola so stoličkami a príborníka v historizujúcom slohu z 19. storočia (*evid. č. KH 7847 – KH 7855*), pravdepodobne rakúskej proveniencie a vyrezávané zlátené zrkadlo.¹⁴⁸ V roku 1960 bola opäť otvorená otázka usporiadania deponátov šľachtických zbierok v múzeách. SNM sa k deponovaným zbierkam zachovalo priam macošsky, pretože požiadalo o presun deponovaných pamiatok do iného múzea s odôvodnením na odborné národopisné zameranie inštitúcie. Révaiovské pamiatky prevzal v roku 1961 ONV v Martine a v roku 1964 ich presunul do správy novozriadeného Turčianskeho múzea Andreja Kmeťa (ďalej TMAK). Presuny zbierok za nevyjasnených podmienok sú vždy komplikáciou a sú jednoznačne v neprospech tej-ktorej zbierky a nebolo tomu inak ani v prípade révaiovskej zbierky. Po presune do majetku TMAK-u sa do jeho evidencie nedostali už napr. niektoré nábytkové kusy, ktorých ďalší osud je neznámy.¹⁴⁹ Ani samotný presun cez ONV do TMAK-u neprebehol kompletne a niektoré diela ostali naďalej v majetku SNM.¹⁵⁰ Pričlenením TMAK-u k SNM v Martine v roku 2004 sa rozdelená révaiovska zbierka po dlhom období opäť zhodnotila.

Z materiálového hľadiska je najpočetnejšie zastúpená mal'ba – hoci dnes v torzovitom stave, pôvodne tvoriaca súčasť révaiovskej portrétnej galérie z 18. – 19. storočia a grafika, predovšetkým anglickej proveniencie, populárnej v 19. storočí. Z úžitkového umenia sú cenným dokladom dve súpravy pozlátených insígnií k slávnostnému odevu turčianskeho župana, adjustované v kazete z 19. storočia. Väčšia, honosnejšia sa skladá zo šable (*evid. č. KH 3792*), ozdobného pásu (*evid. č. KH 3793*), spínacieho pásu na mentieku (*evid. č. KH 3794*), dvoch ostrôh (*evid. č. KH 3795 – KH 3796*), časti ozdobnej reťaze (*evid. č. KH 3797*), retiazky na pripínanie šable k pásu (*evid. č. KH 3798 – KH 3799*), ozdoby na čiapku (*evid. č. KH 3800*), 41 kusov gombičiek (*evid. č. KH 3801 – KH 3842*). Menšia kazeta obsahuje ozdobnú ripsovú viazanku (*evid. č. KH 2889*), pštosie pero (*evid. č. KH 2890*), ozdobný pás (*evid. č. KH 2891*), náramok (*evid. č. KH 2892*), sponu (*evid. č. KH 2893*), 36 ks gombičiek (*evid. č. KH 2894 – KH 2930*), opasok župana (*evid. č. KH 2931*). Ďalej to je niekoľko liturgických predmetov z konca 18. storočia – monštrancia (*evid. č. KH 2856*), omšové kalichy (*evid. č. KH 2857 – KH 2859*) z pozláteného striebra, ktoré boli využívané pri súkromných

¹⁴⁷ Fond MSS. List č. 712/1959, zo dňa 4. 5. 1959. Archív SNM – pobočka Martin. ONV – Referát pre školstvo a osvetu v Martine prevzal 3. mája 1959 od Okresného oddelenia MV, odd. VB 9 olejomalieb, ktoré pochádzali z kaštieľa v Mošovciach. Pamiatky boli uložené ako deponáty 4. mája 1959 v SNM v Martine.

¹⁴⁸ Kúpa dňa 14. 7. 2007. Zbierkové predmety sú zaradené do fondu pod evidenčnými číslami KH-07847 – KH-07855.

¹⁴⁹ Poverenictvo školstva a kultúry vydalo prípisom č. 10316/1960-C-I, zo dňa 30. marca 1960 nariadenie usporiadať záležitosť deponátov. Na základe tohto prípisu požiadalo SNM v Martine ONV – Odbor pre školstvo a kultúru prevziať deponáty alebo ich presunúť do iných múzeí. Fond MSS. List č. 1855/1960, zo dňa 30. 12. 1960. Archív SNM – pobočka Martin. V rokoch 1959 – 1960 bol delimitovaný révaiovský archív do Štátneho slovenského ústredného archívu v Bratislave.

¹⁵⁰ Z malieb to boli napr. F. v. Valckenborch: Nočný banket; Ch. Lederswach: Lot a jeho dcéry, Bolesný Kristus; Frans Floris: Bohyňa mora; J. Zanussi: Portrét baróna Révaia. Okrem malieb predovšetkým umeleckoremeselné predmety – liturgické predmety – monštrancia, kalich, insígnie turčianskeho zemana v kufriku, úžitkové predmety z porcelánu a keramiky, niekoľko šperkov.

Obr. 28. Ch. Lederwasch: Lot a jeho dcéry, 1687, olej, plátno, evid. č. KH 7121. Foto M. Pišný, 1997. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 156 331

bohoslužbách. Do tejto kategórie patrí napr. aj domáci oltárik so Zvestovaním z poslednej tretiny 18. storočia (*evid. č. HDp. 2940*), pravdepodobne export z nemeckých oblastí. Predstavu vkusu majiteľa ďalej dopĺňa niekoľko kusov šperkov, odevu a odevných súčastí objednávaných a šitých na zákazku v módných centrách v 19. storočí – Viedeň, Paríž, Budapešť. Prezентujú ho zbrane a nábytkové kusy (rokokový anglický sekretár oblepený maľovanou tapetou a kolorovanou grafikou (*evid. č. KH 1152*), rokokový konzolový stôl (*evid. č. KH 1151*), dve intarzované rohové skrine (*evid. č. KH 1162, KH 1163*). Okrem predmetov priemernej hodnoty (predovšetkým v portrétnej galérii tvorba regionálnych maliarov – Anton Konikovič, Ján Kovary) obsahuje zbierka i niekoľko olejomalieb, ktorých kvalita presahuje význam regiónu. Pre Révaiovcov pracovali maliari, ktorí portrétovali členov významných šľachtických rodín – Johann Michael Millitz, Johann Michael Michl, František Zallinger, Johann Daniel Donat, Vincenz Fischer atď. Medzi najhodnotnejšie v zbierke patria olejomalby, ktoré sú vyjadrením zberateľských snáh Révaiovcov na umeleckom trhu. Ich prostredníctvom sa tak na Slovensko a do zbierok múzea dostali cenné diela Fransa Florisa: Bohyňa mora, okolo 1560 (*evid. č. KH 526*), Fredericka van Valckenborcha: Nočný banket, po 1600 (*evid. č. KH 6411*), Christoph a Lederwascha: Lot a jeho dcéry, 1687 (*evid. č. KH 7121*), portrét sv. Pavla, 1752 (*evid. č. KH 72*), Apoštol alebo neznámy svätec, 1752 (*evid. č. KH 152*) – obe diela pripísané Eliasovi Möglovi.

Kontakty MSS s americkými Slováckmi boli cieľavedome obojstranne budované už krátko po založení MSS. Vzťahy neboli budované len v rovine žiadostí o finančnú pomoc od zahraničných Slovákov na vybudovanie prvej muzeálnej budovy,¹⁵¹ ale i žiadosťou o zasielanie predmetov do zbierok, časopisov atď. Ako prvé prichádzali predovšetkým knihy, mince, bankovky, fotografie. Na základe zozbieranej finančnej čiastky dala MSS zhotoviť plastickú mapu, pre ktorú bola v prvej budove, spolu s ďalšími predmetmi, vytvorená tajná miestnosť.¹⁵² Spočiatku nebol nárast pre KH fond až taký výnimočný. Za pozornosť stojí fonograf na zachytenie zvukových záznamov, ktorý darovali americkí Slováci. Fonograf bol zvlášť cennou pomôckou, pretože vďaka nemu realizoval výskum a zaznamenal K. A. Medvecký časť nápevov z Detvy pre rovnomennú monografiu.¹⁵³ Fonograf bol zainventovaný do zbierkového fondu KH (*evid. č. KH 5163*). Oživenie vzťahov medzi MSS a americkými Slováckmi priniesla nová generácia činovníkov MSS (K. A. Medvecký, J. Geryk). Okrem zámeru vybudovania knižného fondu, obrátili sa na nich opäť s požiadavkou o finančnú pomoc pri výstavbe druhej muzeálnej budovy, samozrejme, s reálnejšími podmienkami. Na základe kontaktov MSS s predstaviteľmi rôznych krajanských spolkov, napr. Slovenskej ligy či Nezávislého národného spolku, uvažovala MSS o tom, že v novootvorenej budove múzea bude súčasťou historickej expozície aj sieň venovaná zahraničným Slovákom.¹⁵⁴ Za najvýznamnejší dar pre zbierkový fond KH od amerických krajanov považujeme zbierku predmetov prinesených matičnou delegáciou (J. Cíger-Hronský, K. Plicka, J. Cincík, K. Čulen), ktorá v rokoch 1935 – 1936 navštívila krajanov v USA a Kanade. V roku 1939 ich darovala MS do zbierok SNM, a sú zapísané pod prírastkovým číslom 201/1939. K najvýznamnejším a kvantitatívne najviac zastúpeným patrili odznaky. Zbierka obsahovala napr. vyznamenania, zástavy, predmety z uhlia – ťažítka s menami J. Čulena, J. Cincíka a K. Plicku. Súčasťou daru bola i pozostalosť po významnom Slováckovi, vedcovi, prvom členovi MSS v Amerike – Jozefovi Murgašovi (*evid. č. KH 4222 – KH 4238*).

Okrem zbierky odznakov amerických Slováckov sa nachádza v múzeu ďalšia časť odznakov, viažucich sa k dejinám 1. a 2. svetovej vojny a časť k historickým medzníkom druhej polovice 20. storočia. Musíme skonštatovať, že okrem odznakov privezených matičnou delegáciou, je v súčasnosti z celkového počtu, približne 300 inventárnych čísel, len pomerne malá časť spracovaná. Z informácií, ktoré momentálne máme k dispozícii, sa dozvedáme o dvoch darcoch – Mincovni v Kremnici (prír. č. 290/1940) a Správe Oravskej priehrady (prír. č. 253/1954), ktorá pri príležitosti stavby priehrady darovala súbor odznakov. Spomedzi osobných darcov najväčší počet odznakov daroval Fedor Houdek z Bratislavy (prír. č. 61/1939) a J. Hyčko (prír. č. 461/1955). Okrem ich výtvarnej výpovednej hodnoty sú zaujímavé z hľadiska dokumentácie historických medzníkov k dejinám rozličných spolkov, organizácií, kultúrnych a športových akcií, ako sú odznaky pri príležitosti sokolských sletov, Jiráskových slávností v Bratislave v roku 1921, Pražského vzorkového veletrhu,

¹⁵¹ Prvotnou ambíciou MSS bolo vystavať prvú muzeálnu budovu len z príspevkov amerických Slováckov, ktorá na znak najväčšieho mecéna mala niesť meno ROVNIANEKIANUM. Bližšie pozri KRÁLIKOVÁ, E. Muzeálna slovenská spoločnosť a Slovenské národné múzeum – ich vzťah ku krajanom v USA. In *Zborník SNM – HISTÓRIA* 38, roč. XCII, 1998, s. 95.

¹⁵² KRÁLIKOVÁ, E. Cit. 14, s. 130.

¹⁵³ KRÁLIKOVÁ, E. Cit. 151, s. 96.

¹⁵⁴ Zbierkovou iniciatívou bola poverená Slovenská liga v Amerike, ktorá mala pamiatky zbierať, dokumentovať a posielat' správe SNM. KRÁLIKOVÁ, E. Cit. 151, s. 99. Táto myšlienka rezonovala i naďalej. V roku 1943 A. Güntherová-Mayerová ju v súvislosti s pripravovanou historickou expozíciou navrhovala doplniť o zbierky Slováckov z celej Európy a Ameriky.

Obr. 29. Ťažítko z uhlia s menom delegáta Matice slovenskej J. Cincíka, 1936, evid. č. KH 4279. Foto J. Dérer, 1979. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 116 736

hasičského dobrovoľného zboru, ďalej k 10., 15., 20. a 40. výročiu Československého štátu, agrárnej sedliackej jazdy, pri príležitosti odovzdania internátov na Lafranconi, odznaky Československej dunajskej plavby, žilinskej župy futbalovej, klubu slovenských turistov a lyžiarov, k Medzinárodnému dňu žien, otvoreniu novej budovy MS alebo významných osobnostiam, odznaky členov Hlinkovej mládeže atď.

Zbierka numizmatiky tvorila spočiatku samostatný odbor. Mala svojho kustóda Jána Petrikovicha, zásluhou ktorého bola v múzeu cielené systematicky budovaná a v Č MSS bol pravidelne uverejňovaný katalóg numizmatických zbierok. V rokoch 1936 – 1943 spravoval zbierku Ján Šikura. Po jeho odchode bola zbierka postupne včlenená do KH fondu a spravovaná príslušným odborným pracovníkom. V roku 1979 bola takmer celá numizmatická zbierka delimitovaná do SNM – Historického múzea v Bratislave. Po delimitácii ostala v majetku SNM v Martine len časť tejto rozsiahlej zbierky, odznaky, žetóny a medaily, ktoré múzeum získalo prevažne v období formovania SNM. Múzeum mincí a medailí v Kremnici realizovalo v rámci vedecko-výskumnej úlohy evidenciu liatych a razených medailí po roku 1918 so špecializáciou na razené medaily, ktoré sa nachádzajú v zbierkach múzeí a galérií. Do úlohy sa zapojilo i SNM v Martine a vypracovalo evidenciu neskatalogizovaných medailí.¹⁵⁵ Zbierku tvoria medaile predovšetkým z obdobia 19. a prvej polovice 20. storočia, ojedinele z 18. storočia, vydávané pri príležitostiach pamätných výročí panovníkov Rakúsko-uhorskej monarchie, významných osobností,

¹⁵⁵ Zoznam medailí – zbierka SNM, Martin. Vypracovala E. Králiková. V súpise je evidovaných 1495 kusov medailí. Len časť z nich bola druhostupňovo spracovaná do KH fondu.

spolkov, organizácií, medaile razené k výročiu významných historických udalostí atď. V roku 1995 bola v múzeu realizovaná výstava „Slovenská medaila 95“, prevzatá z Múzea mincí a medailí v Kremnici. Do scenára výstavy jeho spoluautorka E. Králiková včlenila časť venovanú J. Petrikovichovi, prvému kustódovi numizmatických zbierok, a to pri príležitosti 150. výročia jeho narodenia.

V rámci kultúrohistorického fondu sa nachádza značná časť materiálu, ktorý môžeme označiť ako archívny materiál. Sú to predovšetkým tlačoviny, mapy, pohľadnice, diplomy, plagáty, ale aj fotografie a albumy. V prípade fotografií sme sa v inventárnych denníkoch stretli s tým, že fotografie bežne preberal príslušný pracovník KH fondu, ktorý ich musel aj spracovať. Zároveň však boli fotografie zaraďované aj do archívu, podobne to bolo aj s diplomami, plagátmi, mapami atď. V KH fonde sa vyskytol dosť veľký počet tlačovín – výstrižkov z novín, časopisov, mnohé len z toho dôvodu, že na druhej strane bola uverejnená podobizeň národného dejateľa, prípadne informácia o nejakej udalosti, pohľad na zámok, hrad atď. V tomto prípade musíme uviesť, že hlavne tlačoviny v podobe výstrižkov z novín sú zaradené do zbierkového fondu neoprávnene.

V rámci tlačovín sa nachádza rozsiahly súbor pohľadníc z konca 19. storočia – 1. polovice 20. storočia. Môžeme ich rozdeliť podľa národopisnej tematiky, historických osobností, historických udalostí. Niektoré, ako napr. pohľadnice československých légii (*evid. č. KH 1862 – KH 1869*) plnili cieľ propagovať československé légie v Rusku. Väčšinou bola na nich zobrazená podobizeň legionára, doplnená krátkym propagandistickým textom: „...pravý úspech je jedině možný sebeobětovaním“. V malom počte ich daroval do múzea v roku 1921 P. Štarke.¹⁵⁶

Najrozsiahlejšiu časť, viac ako 100 kusov, predstavujú pohľadnice s národopisnou tematikou. Od konca 19. storočia boli populárne reprodukcie výtvarných diel s národopisnou tematikou, ktoré prispievali k upevňovaniu národnej identity. Z inventárnych denníkov sa zároveň dozvedáme aj dôvod ich existencie v zbierkovom fonde múzea. Bez ohľadu na to, či sa nachádzajú v KH fonde alebo v archíve, prichádzali do múzea ako povinné výtlačky. Najviac zastúpené sú reprodukcie originálov diel krojových štúdií diel J. Úprku, potom sú to reprodukcie výtvarných diel A. Frolku, J. Koudelku, V. Plesnivého, K. Šimúnka. Okrem krojových štúdií boli predmetom zobrazenia aj romantické žánrové výjavy s textami pesničiek, reprodukované podľa originálov diel autorov, napr. J. Roubu, J. Strnadu, J. K. Janovského. Edície pohľadníc boli tlačené nakladateľstvami A. Kiesswettera v Uherskom Hradišti, J. Pitharta v Prahe, J. Plichtu v Prahe, R. Prombergera v Olomouci. Okrem reprodukcii diel českých a moravských autorov sú vo fonde zaradené i pohľadnice s reprodukciami diel slovenských maliarov, napr. M. A. Bazovského, M. Benku, J. Alexyho, ktoré vychádzali tlačou v Neografii v Turč. Sv. Martine a niekoľko kusov pohľadníc so zvykoslovnými námetmi z Juhoslávie, tlač Tipografia v Záhrebe. Súbor pohľadníc daroval v roku 1946 Karol Doležal z Bratislavy.¹⁵⁷ V roku 1944 bola získaná séria pohľadníc „Slovensko v iniciálach“ Slovenskej národnej knižnice v Martine. Darovala ich Neografia v Turč. Sv. Martine ako povinný výtlačok (*evid. č. KH 2020 – KH 2028*). Z ucelených súborov vydávaných tlačou evidujeme v zbierkach série svätých obrázkov. Pre širšiu potrebu boli v roku 1814 vydávané tlačou vo Viedni medirytiny svätých obrázkov Š. Langeru so životopisnými údajmi. Séria grafík je evidovaná pod *evid. č. KH 2103 – KH 2156*.

¹⁵⁶ Sú zaevidované pod príř. č. 36/1921.

¹⁵⁷ *Evid. č. KH 1838 – KH 1945, KH 1980 – KH 1984, KH 1992, KH 1994.*

Filatelia¹⁵⁸, ktorá sa dnes nachádza v zbierkovom fonde KH, tvorila v dejinách zbierkotvornej činnosti samostatný odbor. Počiatky zbierky sú spojené s aktivitou J. Geryka, ktorý bol celoživotným zberateľom poštových známok a túto svoju záľubu preniesol i na pôdu SNM.¹⁵⁹ Gerykovou ambíciou bolo, aby sa do zbierok dostali všetky známky, ktoré sa používali na území Slovenska od dôb „...najstarších až podnes“. Rozdelené by boli do troch období: „...najstaršie až do r. 1918, známky za bývalej ČSR a známky z obdobia Slovenského štátu (1939 – 1945)“.¹⁶⁰ Zbierka filatelie, ako samostatný odbor, bola v rámci muzeálnych vedných odborov pričlenená k historickému odboru. Nedostatočné personálne obsadenie spôsobovalo, že zbierku spravoval ten, kto viedol historické oddelenie. Po odchode historika P. Šikuru (1943) túto povinnosť prevzala M. Mariányi, ktorá viedla evidenciu týchto zbierok, pričom J. Geryk si ponechal vedenie zbierky a spravoval ju aj po poštátnení múzea (1949). Podľa jej uvedeného rozdelenia na tri historické obdobia a z prehľadu ďalších činností v zbierke filatelie nám nie je jasná otázka budúcej profilácie zbierky. Gerykovým odchodom z postu správcu SNM končí akákoľvek perspektíva rozvoja a dopĺňania tejto zbierky. J. Geryk zbierku odovzdal v roku 1960 J. Hyčkovi, ktorý viedol historické oddelenie po odchode M. Mariányi. Prvú evidenciu filatelie v prírastkovom denníku sledujeme od roku 1940. Známkami boli do múzea získavané v rokoch 1940 – 1953.¹⁶¹ Zbierka filatelie má vedený vlastný inventárny denník, v ktorom pod číslom 624 je evidovaný posledný zápis. Zo zápisov sa dozvedáme, že nepoužité celé hárky a hárčeky distribuovalo za Slovenského štátu Ministerstvo dopravy a verejných prác v Bratislave, ktoré prevzalo i riadenie pošty a Poštový hospodársky úrad, oddelenie cenín v Bratislave. Niektoré známky boli získané kúpou alebo darom. Pri revízii KH fondu bol nájdený aj značný počet neinventovaných použitých poštových známok. Predpokladáme, že boli šťastie získané vďaka rozsiahlej korešpondencii múzea s inými kultúrnymi inštitúciami aj mimo Slovenska, ako aj zásluhou Gerykových známych, ktorí mu známky nosili z celého sveta. Pritom je možné, že po Gerykovom odchode z múzea sa jednoducho pokračovalo v odkladaní takýchto použitých známok. Súbor použitých známok rozličnej proveniencie ostáva zatiaľ nespracovaný. Po obsahovej stránke zbierka zahŕňa poštové známky z obdobia Slovenského štátu a povojnového obdobia z rokov 1946 – 1953. Pozostáva z nepoužitých poštových hárkov a hárčekov tlačených podľa návrhov Š. Bednára, A. Kováčika, M. Benku, K. Svolinského, J. Cincika v dvoch tlačiarňach – Grafii v Bratislave a tlačiarňi Andrej vo Zvolene. Známkami z obdobia Slovenského štátu predstavujú najmä portréty osobností kultúrneho a politického života, napr. A. Hlinku, M. R. Štefánika, J. Murgaša, J. Tisa, L. Štúra, M. Rázusa. Po roku 1945 aj predstaviteľov českého kultúrneho a politického života, napr. T. G. Masaryka, E. Beneša, K. Gottwalda, B. Šmerala atď. Do tlače boli zaradené i známky s ľudovou tematikou „Deťom“ (1948) podľa návrhu K. Svolinského a poštové známky tzv. „príležitostné“, vydávané pri určitých výročiach, napr. memorandových slávností, Československej obce Sokolskej atď. Okrem týchto poštových známok zbierka obsahuje i známky novinové (na distribúciu obchodných tlačovín), letecké (určené pre leteckú prepravu na vyplatenie poštových zásielok), doplatné (na uhradenie poštového poplatku). Zaujímavú emíziu tvoria známky „tatranské“ s motívmi tatranských

¹⁵⁸ Bližšie pozri ĎUDÍKOVÁ, A. O filatelii v Slovenskom národnom múzeu v Martine. In *Zborník SNM v Martine : Etnografica 51*, roč. CIV, 2010, s. 149-163.

¹⁵⁹ Po príchode do Martina sa stal členom Klubu slovenských filatelistov (ďalej KSF). ĎUDÍKOVÁ, A. Cit. 158, s. 150.

¹⁶⁰ ĎUDÍKOVÁ, A. Cit. 158, s. 153-154.

¹⁶¹ Sú evidované pod príř. č. 305/1940, 253/43, 266/1943, 11/44, 41/44, 103/44, 120/44, 334/44, 386/44, 150/45, 22/46, 408/48, 409/48, 410/48, 411/48.

štíto, plies, kvetov, napr. „Zelené pleso, Kriváň, Kamzík, Javorina, Kvety Tatier“ atď. Z emisie „Ľudové motívy“ z roku 1939 sa v zbierke nachádzajú tri známky: „Vyšivačka“, „Drevorubač“ a „Žena pri prameni“ realizované podľa návrhov M. Benku. J. Geryk sa zaslúžil aj o rozšírenie námetov jej obsahu. Jeho pričinením bola vydaná emisia známok pri príležitosti 100. výročia narodenia A. Kmeťa, 100. výročia uzákonenia spisovnej slovenčiny a 80. výročia založenia MS.

Od 50. rokov 20. storočia informácie o budovaní KH fondu začínajú byť v zápisničných knihách veľmi kusé a rozhodne nie je možné urobiť si z nich predstavu koncepcie a stratégie ďalšieho budovania tohto fondu. Na čo bol pri akvizíciách kladený dôraz, ukazuje prehľad, čo sa do fondu získalo. Od 50. rokov, paradoxne po zrušení Národnej galérie slovenskej, dostávajú sa do zbierky výtvarné diela slovenskej modernej alebo diela súdobých autorov vychádzajúcich v tvorbe z ľudovej tematiky. Okrem bežných administratívno-personálnych problémov tu boli i problémy týkajúce sa špecializácie a odbornosti múzea. Od roku 1948, po poštátnení múzea, čoraz častejšie sa skloňuje jeho národopisná orientácia. V konečnom dôsledku problém profesionálnej orientácie nebol interným problémom SNM, spor sa odohrával na celoslovenskej platforme. Na poradách MŠaNO v Prahe bol prerokovávaný problém interpretovaný v neprospech SNM: „SNM v Martine je určené širokým vrstvám národa, Vlastivedné múzeum predovšetkým cieľom vedeckým“... „a bude zbierať materiál účelne vyberaný“. Hlavné ťažisko SNM malo tkvieť v národopise a kultúrnej histórii, na archeológii sa mali podieľať obe múzeá spoločne. SNM sa malo zaujímať hlavne o pietne pamiatky národné, Vlastivedné múzeum v Bratislave o diela umeleckej galérie. SNM napokon uznesenia rešpektovalo, avšak a priori odmietalo delimitáciu zbierok.¹⁶² Problém, s ktorým muselo múzeum zápoliť, bol i stále rastúci tlak zo strany PŠVU ohľadne reinstalácie expozícií v duchu nových politických smerníc. SNM pritom chcelo reinstaláciu expozícií riešiť len čiastkovo. PŠVU vysielalo kvôli tomuto tzv. „lietajúcu komisiu“, ktorá mala odstraňovať inštalačné problémy. Členkou komisie za PŠVU bola i A. Güntherová-Mayerová. V reinstaláciách expozícií v 50. rokoch 20. storočia vidíme počiatok vylúčenia KH zbierok z expozícií. Zo zbierok starého umenia na I. medzипoschodí (gotika, barok, cechy, zbrane, holičská keramika, porcelán, moderná keramika, sklo, cínové nádoby, zbierka hodín atď.) boli do depozitára umiestnené gotické a barokové zbierky, predbežne i zbrane, cechové pamiatky boli inštalované pri remeslách, porcelán cudzej proveniencie ako i pamiatky M. R. Štefánika boli uložené do depozitára.¹⁶³ Od 50. rokov minulého storočia sa zo zápisničných konaní pre národopisný odbor dajú vysledovať primárne študijné a akvizičné ciele s dobudovávaním zbierkových fondov aj v súvislosti s výstavbou Múzea slovenskej dediny (ďalej MSD). Nič také nezaznamenávame v prípade KH fondu, pre ktorý, na rozdiel od národopisných fondov, nebol pravdepodobne vypracovaný rámcový akvizičný zámer, dôležitý pre jeho dlhodobý rozvoj. Problém sa dlhodobo prejavoval i v dôsledku nedostatku odborných pracovníkov. Po odchode M. Mariányi musel túto pozíciu suplovať v 50. rokoch J. Hyčko. V súvislosti s osobitnou vedeckovýskumnou

¹⁶² SNM – činnosť v roku 1957. SNM malo spravovať: 1. Kompletný národopis a skanzen; 2. Časť prírodovedných zbierok, tzv. Kmetianum; 3. Historický odbor: a) Archeológiu Slovenska, b) Archív Slovenska, c) Slovenskú národnú galériu, d) Kultúre a politické dejiny Slovenska. Slovenské vlastivedné múzeum v Bratislave malo spravovať: 1. Kompletný všeobecný prírodovedný odbor; 2. Historický odbor: a) Všeobecnú galériu výtvarného umenia, b) numizmatiku. Archív SNM – pobočka Martin.

¹⁶³ Fond SNM. Správa J. Geryka k preinštalovaniu zbierok v SNM v Martine v roku 1951, s. 5. Archív SNM – pobočka Martin.

Obr. 30. Plechová kazeta J. Murgaša s maliarskym náčiním, evid. č. KH 4268. Foto M. Pišný, 2002. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 159 940

úlohou o poľnohospodárstve a pastierstve, na ktorej riešenie sa podujal i J. Hyčko,¹⁶⁴ vedenie kultúrohistorických zbierok vnímal len okrajovo a v zápisniciach z porád viackrát upozorňoval na problémy spojené so spravovaním KH fondu.

Po roku 1961, vznikom špecializovaného ústavu, dochádza v rámci odbornosti múzea k dôslednejšiemu národopisnému zameraniu vedecko-výskumných úloh a v dôsledku toho i akvizičnej činnosti. Napriek tomu sa však naďalej javili perspektívy získavania kvalitatívne bohatého výpovedného dvojrozmerného a trojrozmerného materiálu do KH fondu. Odborné zameranie vnímalo aj samotné múzeum, pretože sa v správe o výstavnej činnosti pri informácii o výstave maliarky O. Krýslovej v roku 1962 uvádza, že okrem výstavných akcií, ktoré bezprostredne súviseli s programom činnosti múzea, realizuje i podujatia, ktoré z pracovnej koncepcie múzea priamo nevyplývajú.¹⁶⁵ Napriek tomu sú do výstavného programu múzea pravidelne zaradované výstavy, reprezentujúce tvorbu aj súdobých autorov. Zlúčenie SNM v Martine a Vlastivedného múzea v Bratislave prinieslo s odstupom času negatívny zásah nielen do zbierok KH fondu – od 60. rokov sa uskutočnili viaceré delimitácie, ktoré výrazne ochudobnili tento fond. Delimitácie boli už naznačované v 50. rokoch. V zápisnici z 5. novembra 1954 sa uvádza informácia o presune kultúrohistorických zbierok do Bratislavy, pretože na Slovensku môže byť

¹⁶⁴ PODOLÁK, J. Poľnohospodárstvo na Slovensku ako predmet etnografického výskumu. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia* 30, roč. LXXXIII, 1989, s. 43.

¹⁶⁵ OKÁLOVÁ, E. Výstava krajín Oľgy Krýslovej v Slovenskom národnom múzeu. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia* 3, roč. LVI, 1962, s. 193.

len jedno celoslovenské múzeum s vlastivedným charakterom.¹⁶⁶ Či už boli tieto úvahy opodstatnené alebo nie, faktom ostáva, že v tej dobe sa nečrtali ani dobré podmienky pre samotnú MSS, pretože v období plánovaných osláv 60. výročia jej založenia, pod vplyvom zákazu spolkov (Zákonník č. 68/51), nebola jasná ani jej ďalšia budúcnosť. Na návrh J. Hyčka schválila Ústavná rada SNM delimitáciu numizmatických zbierok do SNM v Bratislave. Delimitácia sa dotkla i révaiovských zbierok. Okrem niekoľkých výtvarných diel a užitočných predmetov odovzdalo múzeum révaiovské pamiatky Okresnému národnému výboru v Martine, ktorý ich po zriadení vlastivedného múzea – Turčianskeho múzea Andreja Kmeťa (dnes MAK) predisponoval do jeho majetku. V 70. rokoch bola uzavretá i delimitácia výtvarných zbierok do SNG v Bratislave a do SNM – HM v Bratislave boli presunuté legionárske a vojenské pamiatky. Napriek tomu, že do múzea nastúpila historička umenia E. Okálová (1961), z istých dôvodov sa práca kurátora KH zbierok prelínala s prácou v národopisných zbierkach. V rámci vedecko-výskumnej činnosti (1963) spracovávala napr. ľudovú plastiku v zbierkach SNM (Ľudové drevené sošky. Edícia Fontes, 3. zv.) a venovala sa tvorbe ľudového rezbára J. Kemku z Heľpy.¹⁶⁷ Významnou prioritou múzea bola výstavba MSD a zariaďovanie objektov, ktoré mali byť sprístupnené verejnosti. Je pochopiteľné, že práve v týchto rokoch práce kulminovali a všetka snaha a aktivita boli sústredené týmto smerom. Okrem výstavby objektov ľudových stavieb a prezentácie ľudovej kultúry, bola pôvodne súčasťou projektu aj výstavba a zariadenie zemianskych objektov z regiónov Turiec, Liptov a Orava. Archívny výskum so zameraním na zariadenie zemianskych kúrií na Orave a Liptove realizovala E. Králiková, ktorá sa v súvislosti s prezentáciou usadlosti vo Vyšnom Kubíne zaoberala inventárom hospodárskeho dvora na Orave v 18. storočí a realizovala výskumnú úlohu k zemianskej usadlosti v Kráľovej Lehote¹⁶⁸ a Vyšnom Kubíne. Na základe výsledkov výskumu bola akvizícia zameraná na nákup nábytku a interiérových doplnkov do expozíčných objektov. V roku 1976 boli od M. Jakubcovej z Beňadikovej¹⁶⁹ a v roku 1981 od A. Plžíkovej zo Zubrohľavy¹⁷⁰ zakúpené nábytkové súčasti určené do zemianskych usadlostí na Orave a Kráľovej Lehote (objekt nie je dodnes sprístupnený).¹⁷¹ Je škoda, že v priebehu etnografických výskumov lokalít takmer celého Slovenska nebola väčšia pozornosť venovaná výskumu a získavaniu pamiatok zemianskej kultúry. V rámci KH zbierok zastupuje túto časť pamiatok len veľmi malé percento predmetov prevažne z oblasti denných potrieb (s výnimkou révaiovských zbierok) z oblasti Turca.

Po roku 1989 sa zmenili i výstavné aktivity a do výstavného programu boli zaradené viaceré projekty s dovedty tabuizovanými témami, ktoré mohli ukázať šírku a bohatosť kultúrnohistorických zbierok, napr. *Laudetur Jesus Christus* (1997) realizovaná v Turčianskej galérii v Martine, *Ad Memoriam Sancti Martini* (1997), *Memorabilie – Neznáme pamiatky známych osobností* (1999), *Cesta dejinami* (2000) a tiež už uvedené výstavy venované osobnosti M. R. Štefánika. V roku 2005 to bola výstava *Obrazopis sveta. Objektívom*

¹⁶⁶ Fond SNM. Zápisničná kniha výborov a valných zhromaždení MSS 1951 – 1958. Zápisnica zo zasadnutia výboru MSS, zo dňa 5. novembra 1954. Archív SNM – pobočka Martin.

¹⁶⁷ Fond SNM. PHÚ SNM – NO v Martine na rok 1963. II. Oblasť Vedecko-výskumných a odborných činností. I. Vedeckovýskumná činnosť. Archív SNM – pobočka Martin.

¹⁶⁸ KRÁLIKOVÁ, E. Inventár hospodárskeho dvora na Orave v 18. storočí vo svetle archívnych dokumentov. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 14*, roč. LXVII, 1973, s. 216-233.

¹⁶⁹ Prír. č. 8/1976.

¹⁷⁰ Prír. č. 7/1981.

¹⁷¹ KRÁLIKOVÁ, E. Historicko-archívny výskum zemianskej usadlosti v Kráľovej Lehote. Výskumová správa. Archív SNM – pobočka Martin, VS č. 308/76.

Milana Rastislava Štefánika, v roku 2009 *Štefánik – človek a legenda* a v roku 2011 *Tahiti*. K významným výstavám venovaným zakladateľským osobnostiam SNM patrila výstava venovaná A. Kmeťovi (1991), J. Gerykovi (1992). Osobnosti A. Kmeťa boli venované i ďalšie výstavy, a to v roku 1993 *Pro Memoriae* a v roku 2008 výstava realizovaná v rámci Roka Andreja Kmeťa.

Nový potenciál budovania KH fondu vidíme v prepojení so súčasnou etnológiou zameranou na výskum druhej polovice 20. storočia. SNM v Martine vyvíjalo v minulosti viaceré odborné aktivity v tomto smere, ale nestali sa nikdy prioritami vo vedeckej činnosti múzea. V rokoch 1960 – 1988 sprístupnilo niekoľko výstav, tematicky zameraných na vývoj kultúry v období socializmu: *Slovenská dedina kedysi a dnes* (1960), *Dvanásť rokov socialistickej dediny v Turci* (1965), *Socialistická prestavba dediny* (1973). V roku 1985 sa v SNM v Martine konal celoslovenský metodologický seminár „Aktuálne problémy národopisnej muzeológie“ so zameraním na dokumentáciu obdobia druhej polovice 20. storočia – dokumentovanie ľudového umenia, ľudovoumeleckých výrobkov, ale ďalších oblastí spôsobu života v rôznych socio-profesijných prostrediach. Výsledkom tohto diania bola výstava *Premeny slovenskej dediny* (1988) realizovaná v Martine a následne v Prahe (1988 – 1989).¹⁷² Výstavné aktivity a publikovaný materiál zaoberajúci sa dokumentáciou života druhej polovice 20. storočia priniesli celkom logicky viaceré otázky, ale predovšetkým otvorili nové perspektívy v oblasti záujmu etnografie dovtedy ohraničujúcej sa najmä na dedinské prostredie. Netýkali sa len výrobnopracovných postupov, ale premietli sa i do typológie a prezentácie domu a jeho zariadenia, a to najmä v súvislosti s podnikmi z mestského prostredia. Výskum kultúry bývania realizovaný na vytypovaných objektoch v turčianskej obci Blatnica (riešiteľka Marta Pastieriková) priniesol konkrétne výsledky naznačenej problematiky a bol pre nás veľmi podnetným z pohľadu súčasného akvizičného zamerania.¹⁷³ Aj v súvislosti s týmto výskumom konštatujeme absenciu cielenej akvizície, ktorá mohla byť vyústením výskumu a mohla priniesť do zbierkových fondov mnoho cenného materiálu, ktorý s odstupom času bude možné len veľmi ťažko získať (máme na mysli konkrétne výtvarné aktivity, napr. štrikované zvieratká z chemlonu, ktoré sa naťahovali na fľaše a pod.).

Okrem akvizícií, v súvislosti so získanými pozostalosťami J. Horáka a manželky A. Horákovvej-Gašparikovej a A. Šichmana-Petrovského, v rámci ktorých boli do zbierok prijaté zbierkové predmety úžitkového a dekoratívneho umenia druhej polovice 20. storočia, boli cieľene zakúpené predmety z tejto oblasti až v roku 2012. Základné skupiny, ktoré sa v rámci akvizície vyprofilovali, predstavujú úžitkové a dekoratívne predmety tematicky a materiálne dopĺňajúce existujúce zbierky (sklo, porcelán, keramika, kov atď.). Novým materiálom, ktorý v zbierkach nie je samostatne zastúpený a ktorý sa začína výrazne profilovať, je materiál 20. storočia – plast. V nadväznosti na akvizičnú orientáciu by mal prebiehať aj odborný výskum zameraný na kultúru každodennosti rozdielneho životného štýlu, a to tak v dedinskom, ako i v mestskom prostredí.

¹⁷² ČUKAN, J. Dokumentácia spôsobu života a kultúry v súčasnom vývojovom štádiu. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 32*, roč. LXXXV, 1991, s. 128-130. Výstava bola jedným z výstupov Št. plánu RVT IX-8-4-01-3.

¹⁷³ Závery publikovala v Zborníku SNM – Etnografia v príspevkoch rozdelených do základných tematických skupín týkajúcich sa dekoratívnosti interiéru, základného vybavenie interiéru a stavebnej kultúry tejto turčianskej obec. PASTIERIKOVÁ, M. Stavebná kultúra turčianskej obce. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 35*, roč. LXXXVIII, 1994, s. 76-108; PASTIERIKOVÁ, M. Základné vybavenie blatnického interiéru. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 36*, roč. LXXXIX, 1995, s. 58-80; PASTIERIKOVÁ, M. Dekorativnosť blatnického interiéru v rokoch 1986 – 1989. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 40*, roč. XCIII, 1999, s. 24-35.

GENESIS OF THE 'CULTURAL FUND' COLLECTION OF
THE SLOVAK NATIONAL MUSEUM IN MARTIN
(Character and history of creating the collections
of the cultural-historical fund)

Barbora Pekariková

S u m m a r y

Creation of collections of cultural history as we know it at present was affected not only by the social and historical circumstances, but the character of the fund was substantially marked by soulful work of individual custodians, the professionals of the so-called “Kmet” and the “Geryk” generation. Its foundation was created by collections for the Museum of the House and the Slovak Museum Society. We have relevant information about the history of the Slovak Museum Society; however, we often know only a little about how to obtain objects, the names of donors, provenance of collection items acquired especially in the early days of formation it. The information vacuum is caused by insufficient file work in the management of acquisitions logs, which began to be systematically recorded from the thirties of the 20th century, after moving all the other collections into the new museum building. Also the materials – generic collections range of the KH Fund is surprising. Early collections were built solely by the gifts; from the thirties of the 20th century, the purchase method of obtaining items or deposition of artistic monuments was more and more often used. Carefully targeted acquisitions for the KH Fund were recorded in connection with the establishment of the Slovak National Gallery and historical exposition dedicated to the significant milestone in the Slovak history. The exposition of the Slovak National Gallery – as for the scope and quality of art works of the authors mainly of the first half of the 20th century – made a preposition for a professionally created collection. The first art gallery in Slovakia was actually created from its basics. Also the ancient art, which later passed into historical exposition, was a part of the original conception. Alžbeta Günterová-Mayerová contributed significantly to building a collection of Gothic art. Based on a study tour round the Turiec region, which took place in 1940, several Gothic works of the Turiec origin were added to the collections. Despite the systematic and methodical efforts of creating the cultural and historical collections, it was not possible to fulfil the scenario of the Slovak National Gallery exposition and the historical one. State depositions of the thirties of the 20th century, mainly from the Slovenská Krajina, the Ministry of Education and Enlightenment, the provincial office Krajinský Úrad and the depositions of the Východoslovenské Museum, Košice, thanks to which the museum started to reinstall the exhibition. In the forties of the 20th century the museum received two major collections – the estate of Milan Rastislav Štefánik, transferred to the museum in 1940, and memorabilia from the Révai family properties in the villages Turčianska Štiavnička and Mošovce, confiscated by the state after World War II. Despite the efforts of Ján Geryk in preservation of the homeland museum, after its nationalization (1948) its ethnographic profiling has been increasingly promoted. In fifties of the 20th century, in the spirit of these trends and also political ‘motivation’, the KH collections were taken out from the exhibition. The Slovak National Gallery was cancelled; the exhibition about M. R. Štefánik and some KH collections were incorporated into ethnographic installations. Despite this trend, in fifties and sixties of the 20th

century there were new systematic additions to collections of fine art – painting, graphics. Paradoxically, acquisitions resulted from the ethnographic trend of the museum and the works of authors of the second half of the 20th century, e.g. Edita Ambrušová, Bohuslav Kulhavy, Ivan Štubňa, Jaroslav Soukup, Jozef Fedora, etc. began to prevail. Nevertheless, several oil paintings by authors of the first half of the 20th century, e.g. Martin Benko, Janko Alexy, Miloš Alexander Bazovský, etc., were added. The collections of the cultural and historical fund of the Slovak National Museum, Martin are diverse as for typology, species and art terms. In addition to the collections of art (painting, graphics, sculpture), the largest part is made just by art history collections. An originally separately managed collection of numismatics (badges, tokens, medals), built mainly by its first custodian Ján Petrikovich, and a philately collection, managed by J. Geryk, were originally incorporated into the section of cultural history. An extensive collection of glass production of Slovak glassworks (Lednické Rovné, Utekáč, Katarínska Huta), a collection of Kremnica stoneware and a great Holičska earthenware collection rank among the largest ones. The collection of great art and historical importance is a guild items collection, a collection of liturgical equipment and gear (tin, copper, and glass), a collection of militaries and a richly represented collection of pipes and smoking utensils. Particularly valuable collections include the memorabilia of important personalities of Slovak cultural and political history built from the early establishment of the museum. Apart from these materials also collection objects of archival character, e.g. diplomas, postcards, maps, emblems, insignia, etc. are incorporated into the cultural and historical fund. In connection with the construction and building of the Museum of Slovak village, liturgical tools and equipment inventories of churches (the Roman-Catholic Parish Church of St. Štefan of the village of Rudno, the Roman-Catholic Parish Church of St. Peter of the village of Turčiansky Peter, the Evangelic Parish of the town Kremnica, the Greek Catholic Church of the village of Zvaly, and also objects of everyday life included into the inventory of a yeoman farmhouse in the town of Vyšný Kubín and a to-be-built yeoman farmhouse of the village of Kráľova Lehota. Due to the extension of materials and thematic diversity of the cultural historical fund it seems quite problematic to replenish its collections also in relation to its potential future development. The Slovak National Museum, Martin, as the only institution in Slovakia with some distinctive ethnographic focus, should also concentrate on documenting the culture of the second half of the 20th century, still absent in the museum collections of the cultural fund. Last acquisition in 2012 therefore focused on collecting items of the second half of the 20th century. Basic groups that have been shaped during the acquisition – utility and decorative items – complete the already existing collections of glass, porcelain, ceramics, metal, etc., thematically and materially.

INŠPIRAČNÉ ZDROJE TVAROV A ORNAMENTIKY VÝROBKOV SLOVENSÝCH DROTÁROV KONCOM 19. A V PRVÝCH DESAŤROČIACH 20. STOROČIA

*Monika Váleková, Slovenské národné múzeum v Martine – Múzeum Martina Benku;
e-mail: monika.valekova@snm.sk*

Abstract: *Tinker craft, based on manual wire binding, a specific phenomenon of the Slovak history and culture, surpassed significant changes in its development in the second half of the 19th and the first decades of the 20th century. The paper deals with those expressed in tinker articles. In comparison with other craft products, they came through a complex evolution from archaic forms to artistic craft work in a relatively short time. The process was particularly encouraged by modernization of life. Wire products contained older elements and, at the same time, new inspirations belonging to different social classes and national cultures got domesticated in them.*

Keywords: *wire, ornaments, inspiration, folk craft, art craft.*

Úvod

Slovenskí drotári, ktorí sa naučili ručne spracovávať – viazať a ohýbať drôt obohatili domácu i európsku kultúru o originálne transparentné výrobky. Aj napriek špecifickým vlastnostiam drôtu, vývoj tvarov a ornamentiky použitej vo výrobkoch z neho nebol procesom uzavretým, teda neprebíchal izolovane od vonkajších vplyvov a podnetov. Hľadáním inšpiračných zdrojov, ktoré výrazne ovplyvnili vzhľad i typy výrobkov slovenských drotárov v druhej polovici 19. a v prvých desaťročiach 20. storočia, kedy sa drotárske remeslo ocitlo na vrchole svojho vývinu a zákonite aj jeho produkcia dosiahla najväčší vzostup, sa zaoberá táto štúdia.¹ Predmetnej problematike, okrem stručných zmienok,² doteraz nebola v odbornej literatúre venovaná patričná pozornosť³ podrobnejšie analyzujúca a mapujúca vývin a premeny drotárskej produkcie a jej inšpiračné zdroje.³

¹ Štúdia vychádza z dizertačnej práce: Umelecké aspekty drotárstva. Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, Katedra dejín a teórie umenia. Trnava, 2008. Opiera sa o zbierkový fond drotárstva Považského múzea v Žiline.

² Etnologička Irena Pišútová naznačila podobnosť prvkov ornamentiky bežných drotárskych prác a ľudových prác z iných materiálov. Pozri: PIŠÚTOVÁ, I. Slovenské drotárstvo. In *Umění a řemesla*, 1967, č. 6, s. 235-240. Historička drotárstva Katarína Hallonová naznačila inšpiračné zdroje výrobkov z drôtu – slovenskú ľudovú ornamentiku, najmä výšivky a čipky, bez podrobnejšej analýzy naznačuje vplyv dekorativizmu a secesie na drotárske práce. Pozri: HALLONOVÁ, K. Cesty slovenského drotárstva. In *Tradicia dnes?* Bratislava : ÚEUV 2007, s. 95-113. ISBN 978-80-88852-55-1.

³ Pri spracovaní predmetnej témy sa ukázalo problematickým presnejšie datovanie vzniku jednotlivých výpletov a prvkov, ako aj ich názvoslovie, ktoré zatiaľ v odbornej literatúre absentujú a čakajú na spracovanie. Názvy čerpám z literatúry, opieram sa predovšetkým o dva nasledovné príspevky: MLICH, Š. Ozdobný prvok v drotárstve. In *Drotárstvo ako remeslo, umenie a podnikateľská aktivita*. Zborník Považského múzea. Zostavil M. Mrva. Žilina 1992, s. 21-26. MLICH, Š. Ozdobný prvok v drotárstve II. In *Drotárstvo – história a súčasnosť*. Zborník z konferencie. Zostavil M. Mrva. Žilina : Považské múzeum 2002, s. 61-70. ISBN 80-88877-31-8.

Obr. 1. Debničkový lyžičník z drôtu, prvá polovica 20. storočia. Považské múzeum v Žiline – zbierkový fond drotárstva, evid. č. D 56. Foto A. Kucharčíková

Predpokladá sa, že drotárstvo – doplnkové vandrovné zamestnanie, sa formovalo v prvých desaťročiach 18. storočia na severozápade Slovenska – v okolí Bytče a v oblasti Kysúc. Medzi najznámejšie drotárske obce tohto regiónu patrili okrem uvedenej Bytče aj Veľké Rovné, Dlhé Pole, Kotešová, Kolárovice, Štiavnik, z kysuckej oblasti Nesluša, Turzovka, Vysoká nad Kysucou a i. Neskôr, pravdepodobne na konci 18. storočia, sa drotárstvom začali živiť aj muži z desiatich obcí severného Spiša. Podľa historika Alojza Pavlíka drotárstvo vzniklo „z potreby spevňovať nový alebo opravovať rozbitý hlinený riad, ktorý potom ďalej mohol slúžiť svojmu účelu”.⁴ Popri opravách vandrovní drotári vyrábali aj predmety, ktorými položili základy drotárskeho remesla. Neveľké nároky na vybavenie drotárov spôsobilo narastanie ich počtu, čo si vyžadovalo hľadanie nových odbytišťa ich práce a produktov, preto putovali do väčšiny európskych krajín a v druhej polovici 19. storočia prenikali i na ázijský a americký kontinent. Výrobky vandrovných drotárov zdobila archaická ornamentika. Bola podriadená tvaru predmetu – logicky vychádzala z jeho konštrukcie (napríklad prekrížené kostrové drôty tvoriace obdĺžniky, štvorce, kosoštvorce, trojuholníky), alebo plnila funkčné poslanie (napríklad krúžky ako držadlá či oká na zavesenie na stenu). Výrobky vandrovných drotárov ukázali možnosti ručného spracovania drôtu, jeho tvárnosť či konštrukčné možnosti, čo predstavovalo dôležitý základ pre ďalšie napredovanie drotárskeho remesla.

Výrazný posun v dejinách drotárstva nastal v druhej polovici 19. storočia, kedy začali vznikať drotárske dielne. Umožnili to spoločensko-právne a ekonomické zmeny, ktoré v tom čase prebiehali vo viacerých krajinách Európy a vytvorili priaznivé podmienky pre vznik živností. Podľa Adama Prandu slovenskí drotári založili vo svete viac ako 320 drotárskych dielní, pričom na Slovensku, v Čechách a na Morave takáto forma podnikania dlhodobejšie neuspela.⁵ Drotárom zamestnanie v nich prinieslo nové pracovné i sociálne istoty, v dôsledku čoho v období od druhej polovice 19. storočia do prvej svetovej vojny výrazne narástol ich počet, pričom tiež najviac geograficky expandovali.

⁴ PAVLÍK, A. Vývin drotárstva na severozápadnom Slovensku do prvej svetovej vojny. In *Zborník spoločenské vedy – História I*. Bratislava 1968, s. 70.

⁵ PRANDA, A. Slovenské drotárstvo. In *Drotárstvo ako remeslo, umenie a podnikateľská aktivita*. Zborník Považského múzea. Zostavil M. Mrva. Žilina 1992, s. 59-68.

Obr. 2. Dierkový lyžičník z drôtu, prvá polovica 20. storočia. Považské múzeum v Žiline – zbierkový fond drotárstva, evid. č. D 4530. Foto A. Kucharčíková

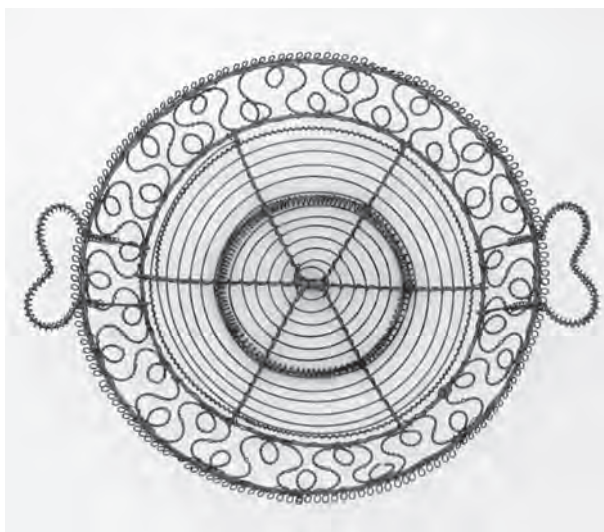
Obr. 3. Košík drôtený s rúčkou inšpirovaný tvarom hlinených obedárov – dvojačiek, prvá polovica 20. storočia. Považské múzeum v Žiline – zbierkový fond drotárstva, evid. č. D 579. Foto A. Kucharčíková

Organizácia práce v drotárskych dielňach sa čiastočne priblížila dobovému priemyselnému podnikaniu. Zefektívnil sa výrobný proces tak del'bou práce, ako aj používaním nových pracovných pomôcok, nástrojov i materiálov. Tým sa drotárstvo v druhej polovici 19. storočia začalo vnútorne diferencovať – súbežne vedľa seba existovali jeho viaceré formy – vandrovná i dielenská, rozlišujúca sa podľa počtu zamestnancov na väčšie a menšie dielne. Vzhľad výrobkov dielní v tomto období ovplyvnili nové materiály – plech, priemyselne vyrobené siete rôznych typov, ako aj nové techniky – pájkovanie, zváranie, povrchová úprava predmetov (cínovanie, niklovanie), pričom v drotárskych prácach dominovala ručná práca nad strojovou. Dobovým zvyklostiam sa prispôbil predaj výrobkov prostredníctvom ponukových listov a katalógov.⁶

Dielenská produkcia zákonite priniesla rozšírenie škály i vzhľadu remeselných výrobkov z drôtu. Ich typy, tvary a ornamentika sa v porovnaní s remeselnými výrobkami z iných „klasickejších“ materiálov utvárali oneskorene, až v druhej polovici 19. storočia mali rôzne východiskové inšpiračné zdroje. Pri rešpektovaní praktických vlastností a výtvarných daností drôtu i technike jeho spracovania sa do výrobkov premietali zväčša

⁶ Podrobnejšie pozri: KLAPITA, M. Slovenské drotárstvo v histórii a tradícii. In *Drotárstvo ako remeslo, umenie a podnikateľská aktivita*. Zborník z konferencie Považského múzea v Žiline. Zostavil M. Mrva. Žilina : Považské múzeum 1992, s. 43-45. GULEJA, K. *Svet drotárov*. Martin : Matica slovenská, 1992. ISBN 80-7090-232-9. HALLONOVÁ, K. *Drotárstvo I. a II.* Žilina : Považské múzeum, 1992. ISBN 80-9000417-8-7.

Obr. 4. Misa drôtená s uchami v tvare srdca, prvá polovica 20. storočia. Považské múzeum v Žiline – zbierkový fond drotárstva, evid. č. D 368. Foto A. Kucharčíková

inšpirácie z tvarov ľudovoremeselných⁷ a umeleckoremeselných⁸ výrobkov z rôznych materiálov.

Najrozšírenejšie drotárske výrobky ľudovoremeselného charakteru

Najrozšírenejšiu a do istej miery masovú produkciu väčšiny veľkých i malých drotárskych dielní tvorili úžitkovo-dekoratívne doplnky do domácností, určené predovšetkým pre vidieckych a chudobnejších mestských zákazníkov. Zachovali si ľudovoremeselný charakter, vyznačovali sa nekomplikovanými tvarmi a praktickou funkciou. Mnohé z nich kopírovali výrobky zo slamy, prútia, ľubov, dreva či hliny, ktoré drotári poznali z vlastného prostredia. Do drôtu premietli univerzálne tvary keramiky, ako aj ďalších osvedčených praktických výrobkov používaných vo vidieckych domácnostiach, ktoré stvárnením v drôte v porovnaní so svojimi vzormi získali nový vzhľad a estetické kvality.⁹

K tomuto typu výrobku patria dva druhy lyžičníkov (varešníkov). Dierkový typ mal predlohu v drevených výrobkoch. Rovnako ako predloha, aj drôtený výrobok mal vodorovnú časť funkčnú – určenú na odkladanie lyžíc a variev, zatiaľ čo zvislá časť bola zdobená napríklad kosoštvorcami či prvkami plochých špirál (závitníc). Druhý typ drôtených lyžičníkov – debničkový bol tvarom a konštrukčnými východiskami podobný výrobkom z prírodných pletacích materiálov – ľubov, prútia, slamy. Jeho drôtená verzia nevychádzala aj napriek istej podobnosti týchto materiálov a drôtu z ich spleťania, ale býval viazaný originálnou drotárskou technikou, pričom dná a boky v niektorých variantoch vyplňala priemyselne vyrábaná sieť. V jeho drôtenej realizácii mával zdobenú hornú časť jednoduchou, až archaicky pôsobiacou ornamentikou pozostávajúcou zväčša z niekoľkých kruhov.

⁷ Ľudovoremeselné predmety – produkty domácej výroby vyznačujúce sa zvyčajne jednoduchým tvarom a úžitkovou funkciou dominujúcou nad estetickou. Ide o výrobky nevyučeneho dedinského výrobcu, respektíve remeselníka vyrábajúceho pre dedinskú societu.

⁸ Umeleckoremeselné predmety – produkty mestského remeselníka, respektíve manufaktúry. Tvarom a celou kompozíciou náročnejšie predmety, v ktorých sa úžitková funkcia spája s estetickou. Vyznačujú sa využitím remeselných techník a prvkov z umeleckých slohov.

⁹ Nové výrobky navrhovali a zrejme aj zavádzali do výroby majitelia dielní.

Obr. 5. Košík drôtený s ozdobným uchytením rúčky inšpirovaný porcelánovými predmetmi, detail uchytenia rúčky, 1888. Považské múzeum v Žiline – zbierkový fond drotárstva, evid. č. D 1102. Foto A. Kucharčíková

Spomínané lyžičníky z dreva či prírodných pletacích materiálov, ako aj z drôtu sa používali nielen na Slovensku, ale aj v celej strednej a západnej Európe.¹⁰

Hlinené obedáre – „dvojačky“, o ktorých etnologička Ester Plicková uvádza, že „majú svoju *frapantnú antickú rímsku verziu*“¹¹, sú v zjednodušenej podobe jednej nádoby doložené na Slovensku od prvej polovice 19. storočia.¹² V nich mali svoj predobraz košíky pletené špirálovým výpletom s okrúhlo tvarovanými bokmi, užším hrdlom a rúčkou, prípadne s vekom. Vyskytovali sa s väčším i menším rozmerom. Aj ďalšie drotárske práce evokujú veľmi univerzálne, po storočia zachovávané a vyrábané tvary hlinených i drevených nádob, najmä mís a tanierov. V najjednoduchších drôtených variantoch ich zdobila striedma výzdoba, obmedzená len na drôt ovinutý pružinou, ktorým výrobcovia zvýraznili tvar nádoby.

Hračky z drôtu bývali tiež inšpirované ľudovými prácami – napr. drevenými kolískami a vozíkmi, ako aj zmenšeninami samotných výrobkov drotárov – najmä kuchynských doplnkov a pomôcok (šľahače, koše, vešiaky). Podľa etnologičky Sone Kovačevičovej sú „*tvarovo zmenšené formy z tradičného prostredia*“, pričom „*sa vyznačujú iluzívnosťou reality a tým zapájajú detskú fantáziu do tvorivej hry*“.¹³

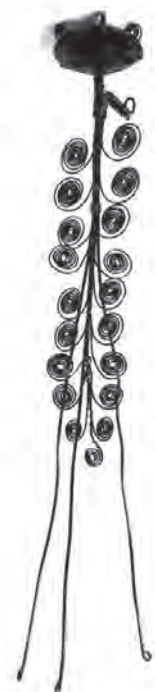
V posledných desaťročiach 19. storočia sa škála dekoratívnych prvkov najrozšírejších drotárskych prác pod vplyvom dobového dekorativizmu rozrástla. Slovenskí drotári sa usilovali prispôbiť svoje výrobky požiadavkám trhu – obohatiť ich podoby o móдне

¹⁰ *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska I*. Bratislava : Veda, 1995, s. 320.

¹¹ PLICKOVÁ, E. Výtvarné hodnoty tradičnej hrnčiny – zdroj stále živej inšpirácie. In *Keramika. Staré techniky pre nový život*. Bratislava : ÚEUV, 2004, s. 15.

¹² *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska II*. Bratislava : Veda, 1995, s. 415.

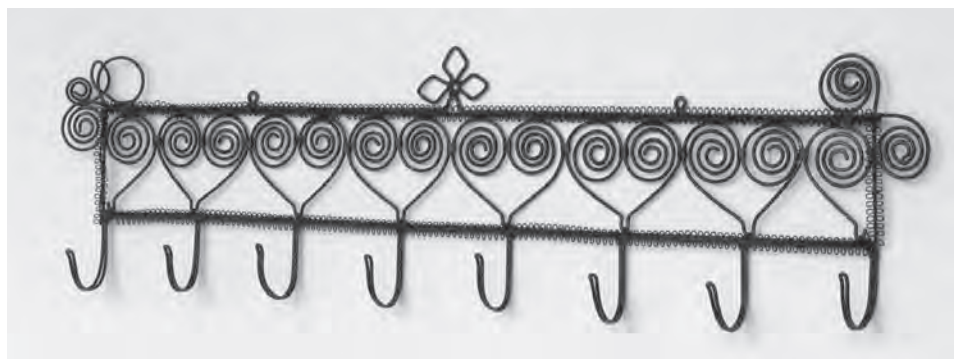
¹³ KOVAČEVIČOVÁ, S. Slovenskí drotári a umenie. In *Ars*, 1969, č. 1, s. 132-138.

Obr. 6., 7. Košík drôtený s visiacimi ozdobami na hornom okraji, začiatok 20. storočia. – Vešiak drôtený – kópia historického predmetu vytvorená Ľubomírom Smržíkom. Považské múzeum v Žiline – zbierkový fond drotárstva, evid. č. D 4266, D 3379. Foto A. Kucharčíková

prvky a prispôbiť ich dobovému vkusu i sortimentu používanému v krajine pôsobenia. V drotárskych prácach sa okrem tvaroslovia ľudovo-remeselných výrobkov objavujú tiež ornamentálne prvky známe z umeleckoremeselných prác z porcelánu, kameniny, keramiky, skla, drevorezbárskych a kovaných predmetov. Mnohé dielne slovenských drotárov sídlili v druhej polovici 19. storočia vo väčších európskych mestách, kde sa vplyv umeleckých slohov rozšíril skôr ako na vidieku. Podľa výskumu Suzanne Tardieuovej, ktorá skúmala časový posun prijatia prvkov z umeleckých slohov do ľudového prostredia, sa barokové prvky začali uplatňovať po päťdesiatich rokoch, kým rokokové, klasicistické a empírové boli už adaptované priebežne.¹⁴ Vzhľadom na rozdielnosť charakteru drôtu a materiálov vytvárajúcich kompaktný povrch (napríklad drevo, hĺina), je pôvodná predloha do drotárskych výrobkov premietnutá často len podobnosťou tvaru, či situovaním ornamentiky na predmete – najčastejšie na uchách mís alebo horných okrajoch predmetov. Prenosom ornamentiky do drôtených prác drotári zväčša viac kresbovo plošnejšie ako trojrozmerné, zobrazili základné kontúry dekoratívneho motívu.

¹⁴ DANGLOVÁ, O. Ľudová ornamentika a historické štýly. In *Ornament a štýl*. Bratislava : Slovenská archeologická spoločnosť, Slovenská národopisná spoločnosť, 1996, s. 27-36.

Obr. 8. Vešiak drôtený s motívom srdíc, začiatok 20. storočia. Považské múzeum v Žiline – zbierkový fond drotárstva, evid. č. D 4963. Foto A. Kucharčíková

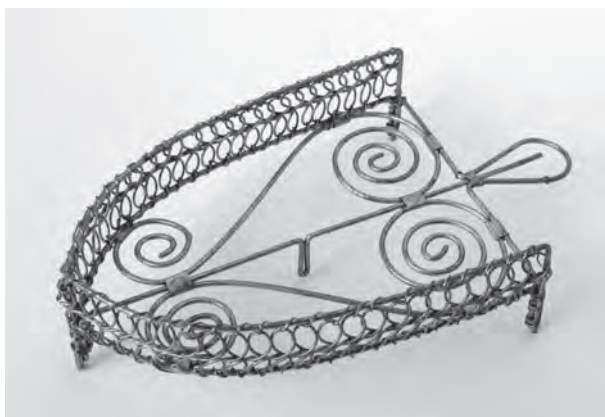
Z umeleckoremeselných výrobkov boli do bežných drotárskych výrobkov premietnuté viaceré ozdobné detaily. Z porcelánových a kameninových mís drotárske práce prevzali rôzne varianty dekoratívnych úch. Obľúbené boli uchá v tvare srdíc zhotovené z hladkého drôtu, alebo ozdobené pružinou, respektíve radom slučiek, ktoré majú svoju príbuznosť s ozdobnými prelamanými držadlami na rokokových miskách. Dôkazom ich úspešnej adaptácie v drotárstve sú rôzne variácie, ktoré pretrvávajú aj v súčasných ľudovo-remeselných výrobkoch. Ďalší variant predstavovali uchá zo stáčaných drôtených pružín, pripomínajúce stáčaný dekór používaný v keramických, porcelánových či strieborných umeleckoremeselných prácach.¹⁵ Zachovali sa napríklad na drôtenom ozdobnom okraji kameninového taniera francúzskej proveniencie. Prvok prepletaných línií tiež zdobil rúčky porcelánových neorokokových košíkov a v 19. storočí sa stal rozšíreným ozdobným prvkom dekorujúcim výrobky zo zliatiny. Ďalším detailom drôtených košíkov inšpirovaným neorokokovými porcelánovými košíkmi, známymi z produkcie meissenskej manufaktúry v rokoch 1840 – 1843, je spôsob ozdobného pripojenia rúčky k nádobe. O jeho adaptácii do tvaroslovia drotárskych výrobkov svedčia viaceré modifikované podoby – napríklad kombinované so zaužívanou drotárskou ornamentikou plochých špirál. Objavuje sa početne a v rôznych dekoratívnych variantoch, aj v úplne zjednodušených podobách, zbavených ozdôb na košíkoch, nosičoch na poháre a pod. Tento prvok sa používal v drotárskych prácach ešte aj v prvej polovici 20. storočia.

Pôvodná ornamentika drôtených výrobkov mala zvyčajne plošný charakter, pričom jej jemnú plasticosť vytvárala len vlastná hrúbka drôtu, príležitostne znásobená drôtom ovinutým tenším drôtom. Vyššie spomínané inšpirácie umeleckoremeselnými produktmi dobových manufaktúr, ale tiež drotárskych umeleckoremeselných prác¹⁶ dodali ornamentike bežných drotárskych výrobkov oveľa plastickejší účinok – napríklad pružinu, stáčané drôty, dekór zo slučkového výpletu. Pod vplyvom plastických ozdobných prvkov a rastúceho dekorativizmu druhej polovice 19. storočia sa ornamentika rozrastala a drotárske ozdobné prvky získali podobu samostatne visiacych trojrozmerných prvkov. Príkladom toho je útvar

¹⁵ Používal sa napríklad vo výrobkoch Kráľovskej manufaktúry v Kodani, okolo 1780. POCHE, E. – HEJDOVÁ, D. *Porcelán*. Praha : Kentaur, 1994. Je známy tiež z neorokokových soľničiek zo striebra. FORREST, T. – ATTERBURY, P. : *Poznávame starožitnosti. Porcelán a striebro*. Bratislava : Perfekt, 1998, s. 96-97.

¹⁶ Je im venovaná nasledujúca kapitola tejto štúdie.

Obr. 9. Podložka pod žehličku s motívom srdca, prvá polovica 20. storočia. Považské múzeum v Žiline – zbierkový fond drotárstva, evid. č. D 53. Foto A. Kucharčíková

podobný šiškám a zvončekom, ktoré často zdobili okraje drôtených košíkov, mís a závesné kvetináče. Princiipiálne sú podobné visiacim sklíčkam na honosných barokových krištáľových lustroch, známych napríklad z českej produkcie svetidiel z 19. storočia.¹⁷

Do podôb drôtených mís a košíkov sa premietli pre ľudové prostredie neobvyklejšie tvary – hranaté, oválne. K rovným dnám pribudli ozdobné nožičky či nízke podstavce z vlnoviek a slučiek, ktoré prináležali vplyvu a vkusu mestského prostredia. Horné okraje týchto predmetov zdobil dekór z radov navzájom sa dotýkajúcich slučiek – jeho umiestnenie pripomína perforované, resp. zvlnené či zúbkované okraje nádob z porcelánu, keramiky, kameniny či zo zliatiny.

K veľmi častým prvkom v prácach z drôtu patrí plochá špirála (závitnica), ktorá plne rešpektuje kresbové, tvárne a technologické danosti drôtu. V drotárskych prácach sa udomácnila pravdepodobne v poslednej tretine 19. storočia. Možno tak usudzovať podľa dobových výtvarných diel drotárov a ich výrobkov z prvých dvoch tretín uvedeného storočia, na ktorých sa tento prvok nenachádza. Do drôtených prác prenikol z úžitkových predmetov 19. storočia, čerpajúcich z umeleckých slohov (gotiky, renesancie, baroka, rokoka, klasicizmu), v ktorých tvarosloví a ornamentike sa prvok plochej špirály (závitnice) či plastickej volúty často objavoval.

Plochá špirála napríklad v drotárskych výrobkoch ukončuje kostrové drôty mís a vešiakov, čo pôsobí prirodzene, pretože nielen ozdobne ale aj technicky i prakticky rieši konštrukciu výrobku.¹⁸ Tento spôsob jej použitia evokuje uchá barokových a rokokových krčahov (hlinených, cínových) na koncoch tvarovaných do volúty.¹⁹ Popri tomto spôsobe uplatnenia býval prvok plochých špirál (závitníc) v drotárskych prácach rôzne modifikovaný. Napríklad ako dvojica obojstranných plochých špirál samostatne, alebo s kosoštvorcem či slzou uprostred. Uvedené zoskupenie ornamentiky malo svoj inšpiračný zdroj vo volútach kombinovaných s akantovým listom (zjednodušeným na kosoštvorec) či mušľou (zjednodušenou do tvaru slzy). Zvyčajne boli tieto prvky umiestnené na horných okrajoch závesných predmetov – vešiakov, stojanov na pokrievky, lyžičníkov, teda sa vyskytuje na podobnom mieste ako

¹⁷ Je veľmi pravdepodobné, že tieto trojrozmerné dekoratívne prvky do bežnej produkcie prenikli z náročnejších umeleckoremeselných prác drotárov, ktorým venujeme samostatnú kapitolu.

¹⁸ V jednoduchších a pravdepodobne aj typologicky starších konštrukciách drôtených vešiakov bývali drôty ukončené namiesto plochej špirály malými krúžkami.

¹⁹ Sú známe napríklad z produktov holičskej fajansovej manufaktúry. HRBKOVÁ, R. *Holíčska fajansa*. Bratislava : Tvar, 1954, s. 25, 39, 42.

Obr. 10. Misa na podstavci inšpirovaná tvarom porcelánových a kameninových predmetov, prvá polovica 20. storočia. Považské múzeum v Žiline – zbierkový fond drotárstva, evid. č. D 297. Foto A. Kucharčíková

pri výrobkoch z iných materiálov. Rozšírenosť a obľúbenosť tohto ornamentálneho prvku môžeme okrem drotárskych výrobkov doložiť aj ďalšími príkladmi zo slovenského ľudového prostredia. Napríklad dekoruje uchá črpákov z Podpoľania z konca 19. storočia, ktorých tvary preukazujú značnú podobnosť so spomínanými ornamentálnymi prvkami drotárskych prác.²⁰ Obdobný motív je známy tiež z fasády domu vo Východnej – pravdepodobne je datovaný prelomom 19. a 20. storočia, ako aj z detvianskeho kríža. Obľúbenosť iba jednej či zdvojenej plochej špirály dokladajú aj ľudovoremeselné a ľudovoumelecké práce z iných materiálov – v plastickejších podobách ich nájdeme vyrezávané na detvianskyh krížoch alebo v keramických prácach Ferdiša Kostku z 30. rokov 20. storočia, ovplyvnených výrobkami holičskej a stupavskej fajansovej produkcie.²¹

Zhodu dekoru plochých špirál (závitníc) rytmicky zo seba vychádzajúcich, použitých na drôtenom svietniku, ilustrujú predmety rôzneho charakteru, pochádzajúce z rôznych oblastí, časových období i sociálnych vrstiev. Ide o výšivku z Hontu, maľbu kraslice zo Zliechova²² a o starobylosti a územnom rozšírení tejto ornamentiky svedčí gotická kovaná výzdoba aplikovaná na drevenej truhlici z Francúzska.²³

Ďalším obľúbeným dekoratívnym prvkom v drotárskych výrobkoch je srdce. Objavuje sa často aj v iných ľudovoremeselných prácach – vo výšivkách, keramike či v drevorezbách – napr. na detvianskyh krížoch. V prácach z drôtu (okrem už uvedených úch mís) ho nachádzame rôzne modifikované, pričom najpočetnejšie bývajú srdcia tvarované zo spojených obojstranných plochých špirál. Spôsob ich použitia v drotárskych výrobkoch evokuje kovácke práce, z ktorých si ho drotári osvojili. Na kovaných predmetoch bol tento motív známy už v románskom slohu, z ktorého sa zachoval napríklad v bránach sakrálnych

²⁰ DANGLOVÁ, O. *Dekor symbol*. Dekoratívna tradícia na Slovensku a európsky kontext. Bratislava : Veda, 2001, s. 45.

²¹ FRANCOVÁ, Z. Premeny tvaru a dekoru na západoslovenskej fajanse od 19. do prvej polovice 20. storočia. In *Keramika. Staré techniky pre nový život*. Bratislava : ÚĽUV, 2004, s. 32-33.

²² DANGLOVÁ, O. Cit. 14, s. 29.

²³ de MORAT, H. *Dějiny užitého umění*. Praha : Odeon, 1983, s. 268-270.

Obr. 11. Vešiaky na kefy, prvá polovica 20. storočia. Považské múzeum v Žiline – zbierkový fond drotárstva, evid. č. D 71, D 72, D 70. Foto A. Kucharčíková

objektov.²⁴ Životaschopnosť tohto dekoratívneho prvku potvrdzujú aj renesančné a barokové umeleckoremeselné kované práce.²⁵ V 19. storočí sa tento motív v rôznych obmenách tiež používal v priemyselných kovových konštrukciách z hrubej kovovej tyčoviny a zliatiny (napr. altánky, mosty, brány, mreže). Prvok srdca sa v drotárstve, podobne ako v kovaných prácach, používal vedľa seba rytmicky radený ako výplň plášteľa predmetu – napríklad stojana na fľašu, alebo samostatne vyplňal plochu podložiek pod žehličku či kostry vešiakov. Vďaka svojej variabilite a ladnej kresbe obohacuje aj súčasnú ornamentiku drotárskych remeselných výrobkov a umeleckoremeselných prác.

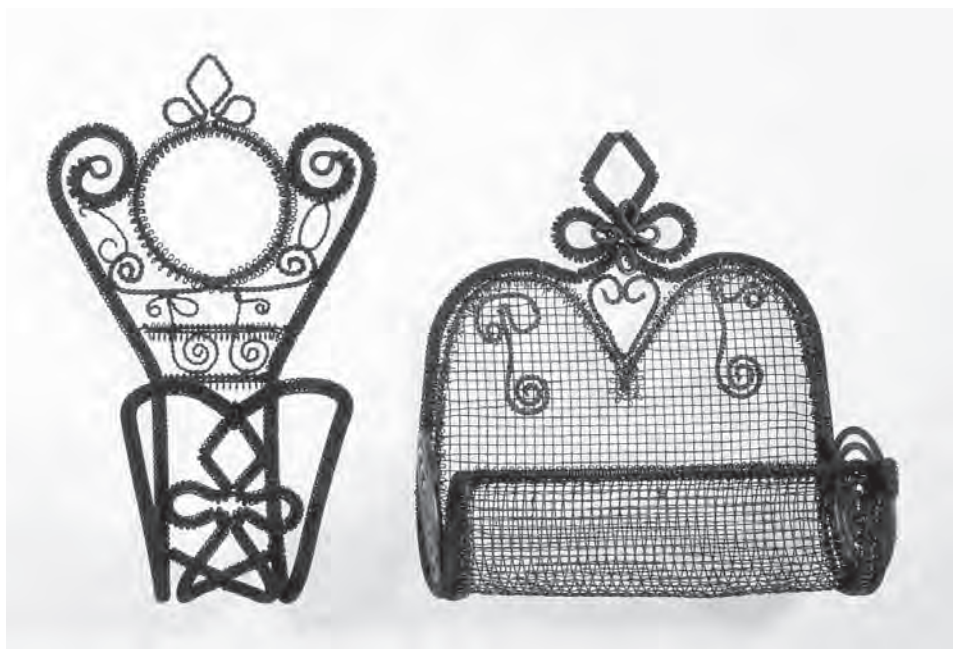
Rovnako ako na drevorezárskych a kamenárskych prácach či výšivkách, aj na drotárskych predmetoch je frekventovaný motív d'atelinového trojlístka, ktorého listy bývali rozmanito tvarované. Najčastejšie zdobil vrchnú časť závesného predmetu, kde býval umiestnený samostatne, alebo medzi dvoma obojstrannými plochými špirálami.²⁶

Vznik a vývoj skupiny bežných úžitkovo-dekoratívnych drotárskych výrobkov je výsledkom viacvrstvových kultúrnych procesov. Za najkľúčovejší z nich možno považovať proces akulturácie – preberania typov výrobkov, ich tvaroslovia a ornamentiky z ľudovoremeselných prác, ako aj dekoratívnych prvkov z umeleckoremeselných prác a ich pevnej

²⁴ Tamže.

²⁵ RAKOVICKÝ, V. *Umelecké kovárstvo a zámočníctvo*. Bratislava : Tatran, 1987, s. 34-35, 84- 85.

²⁶ Na rozdiel od ostatných ľudovoremeselných výrobkov v ornamentike výrobkov z drôtu nie sú zastúpené ľudské postavy a sakrálna ornamentika sa vyskytuje zriedkavo, najčastejšie je zastúpený jej výskyt krížom.

Obr. 12. Vešiak na kefu a polička v hornej časti so štylizovaným motívom akantu, prvá polovica 20. storočia. Považské múzeum v Žiline – zbierkový fond drotárstva, evid. č. D 322, D 324. Foto A. Kucharčíková

adaptácie – začlenená do technologického a výrazového systému drotárskych výrobkov. Ich prirodzený vzhľad rešpektujúci tvárnosť drôtu prejavenu v kresbe línie, svedčí o zhodnotení a prispôbení preberaných podnetov danostiam príslušného materiálu. V štylizovaných formách výrobkov z drôtu býva mnohokrát pôvodný inšpiračný zdroj málo čitateľný – zostáva len náznakový, čo je prejavom udomácnenia a pevného včlenenia prvkov prevzatých z výrobkov z iných materiálov, nakoľko získali svoj osobitý výraz, nové funkčné, estetické a vizuálne kvality.

Skupina bežných drotárskych výrobkov, ktoré európske dielne slovenských drotárov produkovali koncom 19. a na začiatku 20. storočia si aj napriek ich rozptýleniu v rôznych krajinách zachovala príbuzné znaky ornamentiky, tvarov a typov výrobkov.²⁷ Ku zblíženiu produkcie dielni prispievali technicko-výrazové možnosti drôtu, vzájomná výmena skúseností medzi drotármi, ale tiež požiadavky trhu odrážajúce vkus a potreby vidieckej i chudobnejšej mestskej vrstvy.

Umeleckoremeselné práce z drôtu

Úspechy väčších drotárskych dielni založených slovenskými drotármi a obľúbenosť ich výrobkov na trhoch a s tým narastajúce sebavedomie ich majiteľov viedlo k vzniku a rozvoju umeleckoremeselného odvetvia. Od ľudovoremeselnej línie výrobkov sa odčlenilo pravdepodobne koncom 19. storočia. Odrážali sa v ňom aktuálne dobové umelecké výrazy, kultúrne vplyvy a tradície pretrvávajúce v krajinách pôsobisk dielni. Majitelia drotárskych

²⁷ Svedčia o tom napríklad ponukové listy a katalógy dielni v Moskve, Varšave, Paríži a v Berne.

Obr. 13. Tanier na dekoratívnom drôtenom podstavci, prvá polovica 20. storočia. Považské múzeum v Žiline – zbierkový fond drotárstva, evid. č. D 317. Foto A. Kucharčíková

dielni sa týmito výrobkami usilovali osloviť vyššie spoločenské vrstvy (priemyselníkov, obchodníkov, bankárov a pod.), medzi ktorých vďaka svojim podnikateľským úspechom i oni patrili. Od bežnej produkcie ľudovoremeselného charakteru sa umeleckoremeselné predmety líšili nielen typmi výrobkov, ale aj ich náročnejšou konštrukciou a tvarom i širšou škálou ornamentiky. Popri cínovaní a niklovaní začali väčšie dielne tieto výrobky pre majetnejších zákazníkov povrchovo upravovať drahými kovmi.²⁸ Na konci 19. a začiatku 20. storočia za svoje výrobky získavali majitelia dielni ocenenia na dobových výstavách. Svedčia o tom napríklad úspechy moskovskej dielne Štefana Hunčika a Imricha Krutošika, rodákov z Vysokej nad Kysucou, ktorá patrila k najväčším a varšavskej dielne Jozefa Holánika-Bakeľa, rodáka z Dlhého Poľa, ktorá sa predchádzajúcej vyrovnala originalitou svojich výrobkov. Zo záveru 19. a začiatku 20. storočia sú z ich ponuky známe umeleckoremeselné predmety, ktoré sú inšpirované ornamentikou i tvarom rokokových a barokových prác, respektíve ich neoslohových variantov. Patrí k nim misa na dekoratívnom podstavci so štyrmi nožičkami, ktorá sa objavila medzi výrobkami spomínaných drotárskych dielni vo viacerých variantoch. Tvarom, dekoratívnymi prvkami i konštrukciou je veľmi podobná rokokovej kameninovej mise známej z druhej polovice 18. storočia z produkcie manufaktúry v Holíči.²⁹ Drôtená misa stojí na zložitejšom podstavci so štyrmi nohami ukončenými plochými špirálami. Spája ich kruh zabezpečujúci stabilitu podstavca, ku ktorému je pripnutá misa zdobená na hornom okraji. Ručne tvarovaný drôt v porovnaní s porcelánom, alpakou či sklom je materiál veľmi subtilný, vyznačuje sa odlišnými výstavbovými i výrazovými princípmi. Majstri v snahe priblížiť sa predlohe – jej objemu, dekóru, konštrukcii i funkčnosti hľadali nové technické riešenia a výrazové prostriedky. Drôtený výrobok k vzhľadu predlohy z masívnejšieho materiálu priblížili použitím výzdobného prvku – drôtu ovinutého hustou pružinou, ktorý použili na pletenie podstavca. Tým dosiahli veľmi jemnú

²⁸ Napríklad moskovská dielňa Hunčika a Krutošika. Svoje výrobky pozlacoval a postriebroval aj Jozef Holánik-Bakeľ.

²⁹ HRBKOVÁ, R. Cit. 19, s. 48.

Obr. 14. Luster z drôtu inšpirovaný historickými lustrami zo skla, prvá polovica 20. storočia. Považské múzeum v Žiline – zbierkový fond drotárstva, evid. č. D 2528/a – c. Foto A. Kucharčíková

štruktúru vytvárajúcu dojem plasticity a objemnosti. Misa s rokokovými inšpiráciami sa zachovala v niekoľkých obmenách – na jednej z nich podstavec býval dekorovaný aj motívom štyroch srdiec, doplnených prvkom špirál.³⁰ Jej viaceré varianty, medzi ktorými sú aj tvarom jednoduchšie, svedčia o tom, že tento typ misy sa postupne včlenil aj do skupiny ľudovo-remeselných prác.

Plastický prvok drôtu obtočeného pružinou sa vyskytoval napríklad tiež v bohato zdobených vešiakoch na kefy a uplatnenie našiel aj v dvoch rámkoch na obrazy, ktoré sú v zbierkovom fonde Považského múzea v Žiline. Ich tvary sa približujú krivkám a ornamentike rokokových a barokových predmetov, respektíve ich neoslohovým variantom. Vrchné časti predmetov dekoruje akant či mušľa a ploché špirály.³¹ Udomácneniu prvku

³⁰ HUNČÍK, Š. – KRUTOŠÍK, I. *Katalóg výrobkov*. Moskva 1905, Zbierkový fond drotárstva Považského múzea v Žiline.

³¹ Spomínané prvky ornamentiky (plochých špirál – závitníc) boli rozšírené v umeleckoremeselných prácach renesancie, dynamickejšie formy nadobudli v zložitých akantových ornamentoch zdobiacich barokový nábytok či rámy oltárnych obrazov. Drotárski majstri sa s prvkom špirály a akantu mohli stretnúť prostredníctvom historizujúceho nábytku a hodín (Pozri: MICHALIDES, P. *Umelecké remeslá na Slovensku*. Bratislava: Tatran, 1980, s. 31, 37.), výzdoby oltárov – napríklad v Kostole Svätého Michala, v drotárskej obci – vo Veľkom Rovnom, alebo sa vyskytovali v neobarokových a neorokokových kovaných prácach z konca 19. storočia. Pozri: FIALA, A. Kováčsko-zámočnícke práce v období historizmu v Bratislave. In *Historizmus v umeleckom remesle*. Zborník príspevkov zo sympózia usporiadaného pri príležitosti výstavy Historizmus v umeleckom remesle. Bojnice, 2002, s. 100.

Obr. 15. Mísy z drôtu inšpirované umeleckoremeselnými predmetmi z iných materiálov. Reprodukcia z knihy SLESIN, S. – ROZENSZTROCH, D. – MENARD, J. L. – CLIFF, S. – DE CHABANEIX, G.: Wire. Everyday Things

špirály ovinutej pružinou v drotárskej ornamentike vďačíme najmä vplyvom moskovskej dielne Štefana Hunčíka a Imricha Krutošíka a varšavskej dielne Jozefa Holánika-Bakel'a, v ktorých ponukových listoch a katalógu zo začiatku 20. storočia sa predmety s týmto výpletom nachádzajú.³²

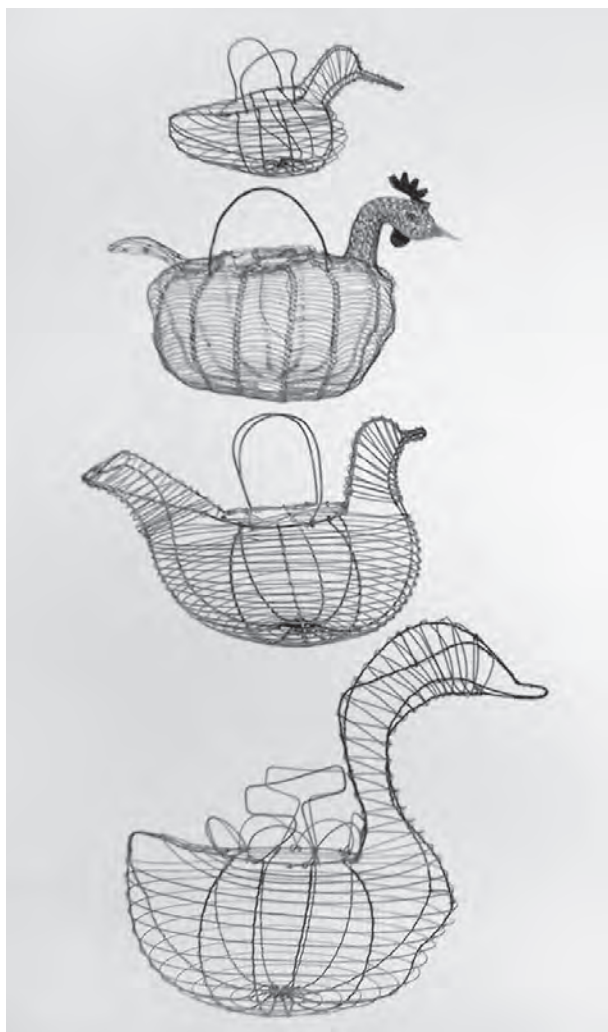
Osobitú pozornosť si zasluhuje aj dvojica predmetov umeleckoremeselného charakteru s monogramom JP. Ide o vešiak na kedy, ornamentálne zdobený motívom akantu a plochých špirál a poličku, ktorá stojí na hranici umeleckoremeselných a umeleckopriemyselných výrobkov kombináciou jednoduchej priemyselne vyrobenej siete s ornamentikou srdca, štvorlístka, akantu pletených plastickými prvkami zo stáčaného drôtu či pružiny. Neobvyklé je technicko-tvarové riešenie poličky – tvar spodnej časti určujú ploché špirály vyplňajúce boky. Na podobnom tvarovom riešení je založený aj kalamár z dielne Pacikovcov z Veľkého Rovného, ktorí podnikali v Berne³³, čo nasvedčuje, že boli vyrobené v rovnakej dielni. Základný tvar kalamára mal svoju predlohu v kameninových umeleckoremeselných prácach.

Z posledných desaťročí 19. storočia je známa výroba kameninových košíkov na vajíčka v podobe kohútov.³⁴ Tieto predmety inšpirovali tvorbu drôtených košíkov (taktiež na vajíčka) v podobách sliepok, husí a kačíc, ktoré sú pozoruhodné ľahkosťou „prekreslenia“ pôvodného vzoru do drôtu, čím sa z tvaroslovného hľadiska priblížili k prvým zoomorfným plastikám. Ich tvary, námetovo rozdielne v porovnaní s kameninovými košíkmi v podobe kohútov,

³² Potvrdenie tejto domnienky by si vyžadovalo ďalší výskum v krajinách západnej a južnej Európy.

³³ FAPŠO, L. *Veľké Rovné, cesta dejinami, cesta životom, alebo kde drotárstvo na svet prišlo*. Malá knižnica drotára. Žilina : Považské múzeum, 2006, s. 16. ISBN 80-88877-43-1.

³⁴ Napríklad od Theodore Decka z roku 1880. ATTERBURY, P. – LARS, T. *Encyklopédia starožitností*. Bratislava : Perfekt, 1995, s. 85. ISBN 80-8046-002-7.

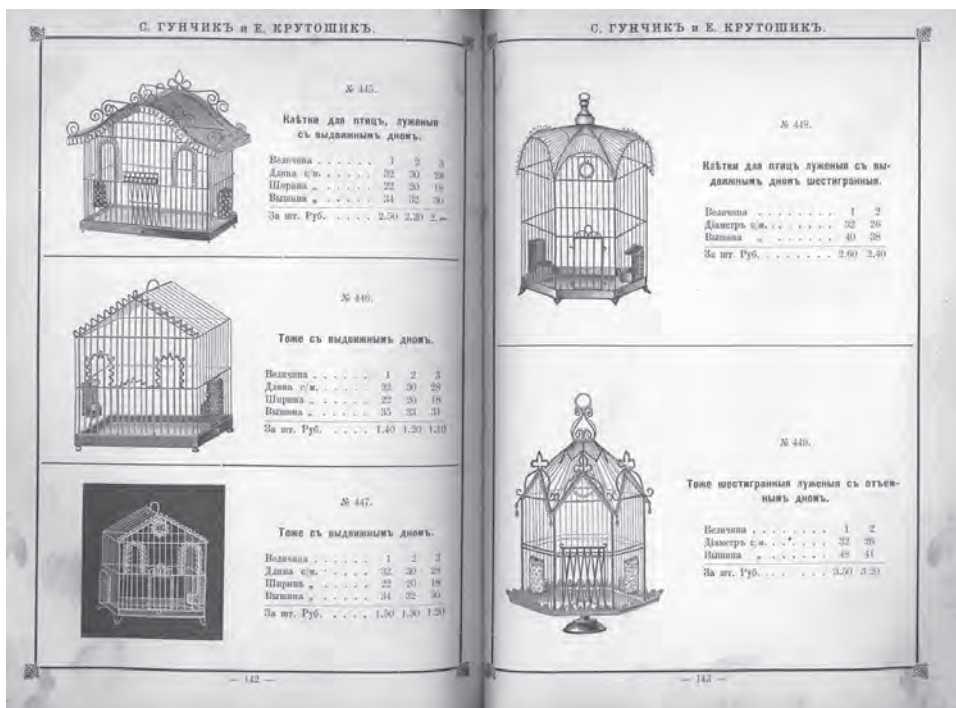

Obr. 16. Košíky v tvare sliepky a kačice inšpirované kameninovými nádobami. Reprodukcia z knihy SLESIN, S. – ROZENSZTROCH, D. – MENARD, J. L. – CLIFF, S. – DE CHABANEIX, G.: Wire. Everyday Things

sa približujú k prácam z druhej polovice 18. storočia, ktoré vyrábala holičska manufaktúra – kameninové dekoratívne nádoby v tvare naturalisticky stvárnených zvierat – kanvice v podobe papagájov, teriny v podobe bažantov, sliepok, kohútov, husí či kačíc.³⁵ Historička umenia Zuzana Francová uvádza: „Tieto tvary mali tiež svoj predobraz v Štrasburgu, ale boli rozšírené aj v iných európskych, napr. durínskych manufaktúrach.“³⁶ V kolekcii výrobkov z drôtu sa zachovali ich viaceré tvary navzájom odlišné technickými a výtvarnými prístupmi stvárnenia, pričom niektoré z nich sa vernosti napodobnenia predlohy približujú použitím plechu. Na zdroj inšpirácie týchto drôtených predmetov vo výrobkoch francúzskych či nemeckých manufaktúr poukazuje tiež fakt, že sú pravdepodobne západoeurópskej

³⁵ HRBKOVÁ, R. Cit. 19, s. 17, 43-44.

³⁶ FRANCOVÁ, Z. Cit. 21, s. 32-33.

Obr. 17. Ukážka z ponukového katalógu továrne Štefana Hunčíka a Imricha Krutošika v Moskve, 1905, s. 143. Považské múzeum v Žiline – zbierkový fond drotárstva, evid. č. D 641. Foto A. Kucharčíková

proveniencie, nakoľko ich výskyt na Slovensku a v Čechách nie je známy a neobjavujú sa ani v ponukových materiáloch ruských a poľských dielní.³⁷

Ojedinele sa medzi drotárskymi prácami objavujú tvarovo veľmi náročné drôtené výrobky, ktoré zrejme neboli vyrábané sériovo v dielnach. Ich tvary a ornamentika svedčia o inšpiráciách umeleckoremeselnými prácami zo skla, alpaky, porcelánu z 18. a 19. storočia. Sú pozoruhodné náročnosťou vyhotovenia, no na druhej strane chýba im často zosúladenie tvaru, konštrukcie a použitej techniky (výpletu).

V zbierke Považského múzea sa nachádza misa (neznámej proveniencie) na konštrukčne zložitom podstavci, ktorá pripomína komplikované tvaroslovie predmetov z porcelánu, či striebra z obdobia neoslohov. Misa sa k zložitosti týchto prác približuje tiež výpletom z drôtu ovinutým pružinou a výzdobou zvončekmi. Stred vyplňa hlinený tanier s naturalizovaným rastlinným dekórom, čo predstavuje historizmom druhej polovice 19. storočia obľúbenú kombináciu kovu s inými materiálmi (najmä sklom). Dekorativizmus a nefunkčnosť zložitého stojana, evokujúceho organické tvary, pravdepodobne stonky rastlín, pôsobí rustikálne a ťažkopádne, nakoľko sa vzdŕaľuje prirodzenému výrazu zobrazeného motívu.

Ďalšia z mís kalichovitého tvaru je pravdepodobne francúzskej proveniencie. Pravouhlým ukončením masívneho podstavca pôsobí v porovnaní s predchádzajúcou misou štýlovejšie

³⁷ SLESIN, S. – ROZENSZTROCH, D., – MENARD, J. L. – CLIFF, S. – DE CHABANEIX, G. *Wire. Everyday Things*. New York : Group, 1994, s. 46.

Obr. 18. Detské hračky – kolíska a postieľka s kvetinovým dekórom, začiatok 20. storočia. Považské múzeum v Žiline – zbierkový fond drotárstva, evid. č. D 28, D 31. Foto A. Kucharčíková

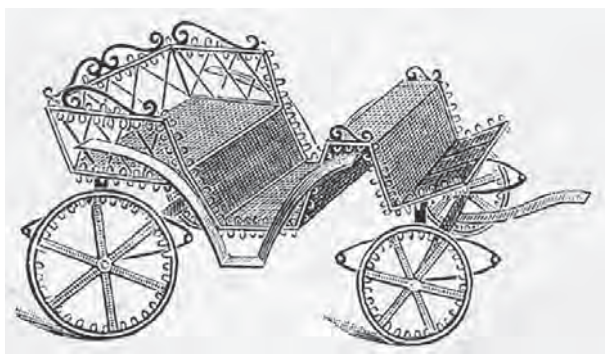
a vyvázenejšie. V tvare i vo výzdobe odráža vplyv francúzskeho empíru. Miskovitú časť zdobia pre empír typické girlandy zjednodušené na voľne spustené retiacky. Jemnosť a plastická štruktúra hustej pleteniny zhotovenej rôznymi výpletmi korešponduje s obľúbenosťou jemného zložitého dekóru rozšíreného v 19. storočí, ktorý sa rozvinul v období neoslohov a súvisel tiež s novými zdokonalenými technikami používanými v umeleckom remesle.³⁸ Naopak, len jednoduchým lineárnym výpletom, ktorý je znásobený plastickým ovinutým drôtom, je zhotovená plytkejšia misa s hranatým, jemne profilovaným podstavcom. Poukazuje na predlohu zlatníckych výrobkov či prác zo skla, o čom svedčí aj zúbkovité ukončenie jej horného okraja a plastické kruhové medailóny pravidelne rozmiestnené po obvode, známe napríklad na českom skle z obdobia *biedermeieru* a druhého rokoka. Predlohu v tvare podnosu zo skla má tiež drôtený podnos obdĺžnikového tvaru s kruhmi umiestnenými v štyroch rohoch.³⁹ Tento fakt svedčí o tom, že slovenskí drotári prispôbovali sortiment, tvary i ornamentiku výrobkov podľa požiadaviek krajiny, v ktorej pôsobili.

Vplyvy viacerých umeleckoremeselných prác sú čitateľné tiež v bytovom doplnku – empírovom kandelábri s rokokovými prvkami, kombinovanom s dvojramenným stojanom na sviečky, ktorý sa vyznačuje zložitou tvarovou výstavbou a ornamentikou inšpirovanou svetidlami zo skla. Podstavec predmetu je zdobený ornamentikou, ktorá sa až naturalisticky približuje k napodobneniu listov rastlín. Plášť lucerny navrchu je vypletený v baroku a rokoku obľúbenou mriežkovou ornamentikou. Kandeláber bohato dekorujú tiež visiace útvary – zvončeky. Na základe analýzy dekóru a tvaru sa domnievame, že predlohou mohol

³⁸ RILEYOVÁ, N. *Dějiny užitého umění. Vývoj užitého umění a stylistických prvků od renesance do postmoderní doby*. Praha : Slovart, 2004, s. 210-213. ISBN 80-7209-549-8.

³⁹ Sklenený podnos je vystavený v expozícii *Umenie 19. storočia* Národní galerie v Klástore sv. Jiří v Prahe.

Obr. 19. Detská hračka – drôtený vozík inšpirovaný plechovou hračkou, detail z ponukového listu dielne Jozefa Holánika-Bakeľa, začiatok 20. storočia. Považské múzeum v Žiline – zbierkový fond drotárstva, evid. č. D 724. Foto A. Kucharčíková

byť typ svietnika z farebného, hutne tvarovaného skla kombinovaného s mosadzou, ktorého dekór naturalisticky napodobňuje listy a plody ovocných stromov. Známy je z Francúzska z obdobia okolo roku 1800.⁴⁰ Honosný tvar drôteného svietnika a predimenzovaný dekór pôsobia v spojení s výrazom drôtu cudzorodo a rustikálne. Nesúlad materiálu s tvaroslovím a praktickou funkciou kandelára ilustruje krízu umeleckého remesla v posledných desaťročiach 19. storočia.

V drotárskych prácach sa vplyv historických slohov prejavil pomerne neskoro, ešte aj na prelome 30. – 40. rokov 20. storočia v kolekcii lustrov. Najmohutnejší z nich sa vyznačuje spojením typu barokového krištáľového lustra (zo zámku Hluboká), datovanom druhou tretinou 19. storočia s konštrukciou príznačnou pre empírový sloh. Jeho autor sa s prekvapujúcou precíznosťou pridrižoval detailov predlohy – napr. visiacich zvončekov, či šišíek.⁴¹

Súlalom výtvarných daností drôtu a praktickej funkcie sa vyznačuje osobitá kategória drotárskych výrobkov – vtáčie kliecky. K ich najznámejším i najúspešnejším výrobcom patrila už spomínaná dielňa Š. Hunčíka a I. Krutošika v Moskve, o čom svedčí, že na výstave v Londýne v roku 1903 za ne získali zlatú medailu. Široká škála vyrábaných typov sa zachovala v ponukovom katalógu spomínanej dielne z roku 1905. K tvarovo zaujímavým patria napríklad pagody, v ktorých sa prejavila obľúbenosť japonského umenia, prítomná v európskom výtvarnom umení a umeleckom remesle v druhej polovici 19. storočia. Najčastejšie sú však kliecky inšpirované mestskou i vidieckou architektúrou – napríklad domčeky z masívnejšími barokizujúcimi štítmí zdobenými plochými špirálami, historizujúce zámočky s množstvom vežičiek, secesné vilky so strieškami organických tvarov. Gul'até strechy niektorých kliecok evokujú architektúru pravoslávnych chrámov, ktoré mohli drotárom, pôsobiacim v Moskve slúžiť ako inšpirácia. Priečelia a striešky kliecok zväčša bohato zdobia dekoratívne prvky používané aj v bežných úžitkovo-dekoratívnych premetoch – plochá špirála, akant, trojlístok. Silnejúci vplyv secesie, ktorý sa prejavil na rukopise týchto predmetov pozmenil výraz ornamentiky. Voľne plynúca drôtená línia je nenútené formovaná do ladnejších, organickejších pôsobiacich tvarov. Ornamentálne prvky na klieckach sú tiež prispôbené tvarom i veľkosťou miestu ich použitia – sú napríklad aj priestorovo tvarované (trojlístok na rohoch kliecky).

⁴⁰ Svietnik je inštalovaný v stálej expozícii Umenie ohňa: sála skla a keramiky, Umeleckoprůmyslové muzeum v Prahe.

⁴¹ Jeho autorstvo Karol Guleja pripísal Jozefovi Kerakovi, autorovi insitných plastík z drôtu. Vzhľadom na zložitosti technik a vypracovanosti detailov lustra v porovnaní s výrazom plastík založených na jednoduchosti tvarov a výpletov sa toto tvrdenie javí ako málo pravdepodobné.

Obr. 20. Stojan na vajíčka, misa na podstavci, podnos na zákusky, začiatok 20. storočia. Považské múzeum v Žiline – zbierkový fond drotárstva, evid. č. D 43, D 42, D 38. Foto A. Kucharčíková

Záľuba v napodobňovaní prírody, silnejúca v druhej polovici 19. storočia, na čo nadviazala aj secesia príklonom k rastlinnej ornamentike, obohatila skladbu drotárskych dekoratívnych prvkov a motívov o nové – vetvičku, margarétu, ľaliu. Klietky často zdobili tiež zvieracie motívy, najmä vtáctvo. Moskovská továreň Hunčíka a Krutošíka ponúkala aj vtáčie klietky s podstavcami, podobajúcimi sa na kus nábytku. Oblo tvarované nohy podstavca evokujú ohýbaný stôl, ktorým sa preslávil majiteľ viacerých nábytkárskych dielní Michael Thonet, keď sa v 19. storočí stali jeho práce veľmi módnymi v celej Európe.⁴²

Ojedinelú skupinu umeleckoremeselných výrobkov z drôtu predstavujú detské hračky. Tie takisto patrili do výrobného programu viackrát spomínaných dielní Hunčíka a Krutošíka v Moskve a Holánika-Bakeľa vo Varšave.⁴³ Holánikove mechanické hračky – koče čerpali z dobových umeleckopriemyselných plechových hračiek.⁴⁴ Spolu s ďalšími, ktoré imitovali mestské bytové zariadenie – kolisky a postieľky, či sedacie a stolovacie súpravy a záhradný nábytok, ich ponúkala aj spomínaná moskovská továreň. Predlohou k bytovým doplnkom boli miniatúry slúžiace ako hračky či dekoratívne predmety, ktoré sa vyrábali zo zliatiny, prípadne ich konštrukcie vyplňali technikou filigránu a sú známe z obdobia okolo polovice 19. storočia.⁴⁵ V drotárskych dielňach ich často kombinovali s priemyselne vyrábanými sieťkami, ktorých strohosť tlmili jemnou ornamentikou. V nej sa prejavil individuálny rukopis majstrov charakteristický uvoľnene vedenou líniou drôtu a použitím menej obvyklých motívov rastlín (margaréty, tulipánu), ktorých prítomnosť i stvárnenie svedčí o vplyve secesie.

⁴² RILEYOVÁ, N. Cit. 38, s. 125-126.

⁴³ Nachádzajú sa v HUNČÍK, Š. – KRUTOŠÍK, I. Cit. 30, s. 130-145 a v reklamnom letáku J. Holánika-Bakeľa v zbierke Považského múzea v Žiline.

⁴⁴ MALLALIEU, H. (ed.). *Ilustrované dejiny starožitností*. Bratislava : INA spol. s r. o., 1997, s. 556-587. ISBN 80-8053-048-3.

⁴⁵ Sú inštalované a datované v stálej expozícii Klenotnica: sála kovov a iných materiálov, Umeleckoprůmyslové museum v Prahe.

Obr. 21, 22. Stojan na noviny, kôš na papier, začiatok 20. storočia. Považské múzeum v Žiline – zbierkový fond drotárstva, evid. č. D 65, D 210. Foto A. Kucharčíková

Umeleckoremeselné práce z drôtu zo záveru 19. a začiatku 20. storočia odrážajú svojím výrazom, formou, ornamentikou a inšpiračnými zdrojmi pre obdobie ich vzniku charakteristickú situáciu umeleckých remesiel. Na jednej strane ilustrujú krízu podôb týchto prác, na druhej strane nájdenie pozitívnych východísk z tejto situácie. Vo vtáčích klietkach či detských hračkách drotári dosiahli spojenie vkusu s prirodzeným výrazom materiálu, technikou jeho spracovania a praktickou funkciou, za čo získali ocenenia na výstavách a tým obohatili dobovú skladbu umeleckoremeselných prác o výrobky s osobitými (výtvarnými i praktickými) kvalitami. Možno ich považovať za umeleckoremeselné práce dobrej kvality, ktoré boli v súlade so zámermi silnejúcimi na európskom kontinente v posledných desaťročiach 19. storočia, usilujúcimi sa vrátiť vkus predmetom každodennej potreby – zachovaním súladu materiálu, praktickej funkcie a estetiky predmetov. Drotárski majstri sa pri výrobe vtáčích klietok a detských hračiek vzdialili od predlôh – umeleckoremeselných prác z iných materiálov (hoci ich úplne neopustili) a prejavili viac individuálnej tvorivosti. Naplno zhodnotili výtvarné a výrazové danosti drôtu – kresbu, ktorou vytvárali nové námety dekoru (napríklad ornamentika rastlinná detských hračiek, zvieracia i geometrická ornamentika vtáčích klietok). Prejavili sa v nich znaky secesie, predovšetkým jej dôraz na líniu, ktorá voľne plynie a kreslí ornament, čo korešpondovalo s charakterom drôtu. Zrejme tu niekde sa otváral priestor pre

Obr. 23. Misa na nožičkách, začiatok 20. storočia. Považské múzeum v Žiline – zbierkový fond drotárstva, evid. č. D 646. Foto A. Kucharčíková

uplatnenie individuálnych výtvarných prejavov drotárov – uvoľňovanie ich rukopisu a predpoklad pre emancipáciu umenia od remesla. Zároveň spomínané drotárske práce prispeli k rozšíreniu výrazovej škály drôtu a k pozdvihnutiu remeselnej i výtvarnej kvality bežných výrobkov z drôtu.

Ďalšia skupina výrobkov slovenských drotárov čerpala prvky z umeleckoremeselných prác z iných materiálov a z rôznych historických slohov (empíru, baroka, rokoka, biedermeieru či neoslohov). Aj napriek odlišnosti výtvarných a technologických daností drôtu v porovnaní s ostatnými materiálmi tieto inšpirácie viedli k vzniku nových dekoratívnych prvkov, výpletov a technologicko-pracovných postupov. Obohatili ich novým tvaroslovím, konštrukčnými riešeniami (napríklad podstavce mís), novými technikami či dekoratívnymi prvkami. Mnohé z nových technologických postupov, výpletov a dekoratívnych prvkov sa v drotárstve uplatňujú aj v súčasnosti. Krízu umeleckých remesiel v druhej polovici 19. storočia odrážajú práce honosného vzhľadu, v ktorých sa prejavil dobový dekorativizmus. Mnohé pôsobia rustikálne, čo vyplýva z nesúladu použitého materiálu, tvaru a praktickej funkcie.

Umeleckoremeselné a úžitkové práce moderných tvarov

Samostatnú skupinu predmetov z drôtu predstavuje skupina umeleckoremeselných a úžitkových prác moderných tvarov, ktorá sa v produkcii drotárskych dielní objavila na prelome 19. a 20. storočia. Výrobky, ktorým venujeme pozornosť v tejto kapitole, nadobudli nové kvality výtvarného výrazu dosiahnuté súladom drôtu, jednoduchosťou foriem vychádzajúcich z geometrických tvarov a logickým uplatnením dekoratívnych prvkov v konštrukcii.

V jednej skupine predmetov majstri minimalizovali použitie drotárskych techník založených na ručnom ohýbaní a viazaní drôtu. Čiastočne ho nahradilo pájkovanie či tvarovanie strojom, čím tieto predmety nadobudli dynamickejší a univerzálnejší výraz. Z násobuje ho tiež používanie strojom zhotovených sietí na vyplnenie plášťa predmetu a strojom upravovaných – lisovaných drôtov – s jemným ozdobným reliéfom. Strohejší vzhľad spôsobený strojovou produkciou a priemyselne vyrobenými polotovarmi majstri zjemňovali kombinovaním s ručne tvarovanými dekoratívnymi prvkami. V druhej skupine predmetov, na rozdiel od predchádzajúcej, je obsiahnutej viac ručnej práce. Štýlová čistota týchto predmetov spočíva

vo voľnejšom narábaní s prvkami i motívmi používanými v bežnej drotárskej produkcii (najmä plochej špirály a kruhu). Novou výtvarnou kvalitou v drotárskych prácach sa stal tiež drôt použitý ako voľne plynúca línia, ktorá určuje primárny tvar predmetu, vstupuje do jeho konštrukcie a rieši praktické požiadavky.

Skupina výrobkov moderných foriem z prelomu storočí zodpovedala nielen svojim vzhľadom, ale aj typmi predmetov nárokom dynamickejšie sa modernizujúcich vrstiev spoločnosti – obchodníkov, bankárov, vyšších i nižších úradníkov z priemyselne vyspelejších miest Európy. Zohľadňovali vkus a praktické potreby spomínaných vrstiev spoločnosti, zodpovedajúce ich pracovným či voľnočasovým činnostiam. Odrážali teda životný štýl príznačný pre tieto modernizujúce sa vrstvy spoločnosti v závere 19. a na začiatku 20. storočia.

Medzi produkty drotárskych dielní patrili aj predmety na vybavenie obchodov, úradov a kancelárií. Pre ne vyrábali ozdobnejšie spony na spisy, stojany na pečiatky či odpadkové koše. So zavádzaním elektriky do kancelárií, obchodov i domácností pribúdali tienidlá na lampy vyznačujúce sa ľahkosťou a prirodzenosťou vlniacich sa línií – ich tvary mali širokú a rozmanitú škálu vychádzajúcu z kvetov, hviezd a pod. Medzi výrobkami drotárskych dielní sa objavujú aj predmety spojené s osobnou hygienou (držiačky na mydlo, spongeie, zubné kefky či na toaletný papier).

S narastajúcou popularitou posielania pohľadníc (a s tým súvisiaceho cestovania) sa obľúbeným produktom dielní v závere 19. storočia stávali stojany na ne. Väčšie patrili k vybaveniu obchodov. Vyrábali sa v rôznych podobách – stojanové i závesné. Niektoré z nich tvorila len jednoduchá kostra, ktorá vychádzala z kruhu, iné mali podobu hviezdy s plastickou ozdobou navrchu. K novým výrobkom patrili tiež stojany na fotografie, ktorých obľúbenosť v spoločnosti rýchlo narastala (známe sú z dielní v Rusku, ale tiež zo západnej Európy). Účelnosť sa v nich spájala s estetickou – secesné línie rytmicky sa opakujúceho prvku bývali komponované do vejárovitého tvaru. Iný variant stojanov na fotografie predstavujú do jedného či viacerých pásov alebo polkruhov radené, navzájom sa prelínajúce, rovnako veľké kruhy z ozdobného lisovaného drôtu.

V spomínanom období sa módnym stalo napríklad trávenie voľného času na piknikoch v prírode, čo podmienilo produkciu pomôcok na restovanie až prekvapivo rôznych veľkostí a tvarov (obdĺžnikov, kruhov či hviezd). V uliciach miest pribúdali kaviarne a hotely, ktoré drotárske dielne zásobovali nosičmi na poháre a fľaše, otváračmi a vyťahovačmi na korkové zátky s jednoduchými i ozdobne tvarovanými rúčkami. Spomínané predmety vyrábali napríklad dielne v dnešnom Nemecku, Francúzsku, Rusku. Pre hotely tiež dielne vyrábali ďalšie pomôcky, urýchľujúce prácu v kuchyni, ako stojany na sušenie tanierov, koše na varenie zemiakov či stojany na varenie vajčiek známe vo viacerých variantoch.

Menili sa tiež nároky na domáce stolovanie. Z priemyselne upravovaných drôtov vyrábali jednoducho pletené košíky rôznych tvarov, ktoré pripomínajú košíky z alpaky a striebra. Pozitívne zúročenie prvkov z umeleckoremeselných prác a ich aplikovanie vo výrobku modernej formy predstavuje misa z priemyselne upravených drôtov na podstavci v tvare kruhu s organicky vkomponovanými štyrmi nožičkami dotvorenými pružinovým výpletom. Spolu s ďalšou misou na guľovitom podstavci sú dôkazom jednotnej vyváženej a harmonickej skladby tvarov. Toto tvrdenie sa vzťahuje aj na stojany na noviny pre trafiky a kaviarne a podnosy na zákusky a torty – menšie pre domácnosti a väčšie pre cukrárne, v ktorých drotári inovatívne do konštrukcie výrobku zakomponovali prvky plochých špirál, známe už z ľudovoremeselných úžitkovo-dekoratívnych výrobkov. Zaujímavú zložku dielenskej produkcie slovenských drotárov predstavuje na prelome

storočí popri spomínaných predmetoch tiež kombinovanie keramických i porcelánových kachlíc a tanierov s drôtenými dekoratívnymi okrajmi prispôbenými ornamentike kachlice, alebo taniera.

Skúsenosti s drôtom, výplety a prvky ornamentiky z prác predchádzajúceho polstoročia dokázali majstri tvorivo zhodnotiť. Odpúťali sa od starších vzorov, no pritom stavali na výpletoch (pružinové) i ornamentike (vlnovky, ploché špirály), ktoré dokázali organicky včleniť priamo do konštrukcie výrobku. Pod vplyvom secesnej línie na začiatku 20. storočia výraz drôtu nadobudol ľahkosť a eleganciu.

Záver

Drotárske remeslo, považované za jeden z najtypickejších fenoménov slovenskej histórie a kultúry, ktorého vznik a rozšírenie motivovala predovšetkým potreba materiálneho zabezpečenia obyvateľov chudobných oblastí severozápadného Slovenska, prekonalo vo svojom historickom vývoji zaujímavé kvalitatívne zmeny. Tie sa prejavili tak v sociálnom postavení drotárov, ako aj v utváraní drotárskych výrobkov, ktoré v porovnaní s inými remeslami za pomerne krátky čas prekonali pomerne zložitý vývoj od archaických podôb po umeleckoremeselné práce. Tento proces podliehal rôznym zmenám, menila sa skladba tvarov, ornamentiky, pribúdali nové typy výrobkov, ktorých vznik podnecovala najmä modernizácia života. Popri udomácnovaní nových prvkov, početne čerpajúcich z tvaroslovia historických slohov, vo výrobkoch pretrvávali aj staršie prvky, preto sú drotárske práce pozoruhodné spojením prvkov z rôznych časových období. Popri tom počas svojho vývoja prijali tiež inšpirácie z výrobkov z iných materiálov prináležiace rozdielnym sociálnym vrstvám a národným kultúram. Drotárske práce sú teda vzhľadom na rôzne podnety, ktoré ich formovali výsledkom pestrej mozaiky spoločenských a kultúrnych vplyvov z rôznych oblastí, čím v sebe obsiahli rozmer multikulturálnosti. Pozoruhodná je tiež široká škála typov a druhov výrobkov, ktoré si aj v období priemyselnej výroby zachovali technológiu ručného viazania drôtu – etnický atribút, ktorý v spomínanom období možno považovať za osobitý vklad, ktorým slovenská kultúra obohatila svetovú.

Dôležitú rolu pri napredovaní drotárskeho remesla zohrali inšpirácie čerpané z ľudovo-remeselných a dobových umeleckoremeselných prác z iných materiálov, ktoré motivovali objavovanie nových výrazov a foriem, čím napomohli rozvinúť tvary, ornamentiku a konštrukčné riešenia drotárskych výrobkov. Ďalší vývoj drotárskych prác na prelome storočí smeroval ku hľadaniu pre drôt prirodzeného výtvarného výrazu, pričom táto črta vrcholila v umeleckoremeselných prácach moderných foriem. V nich sa otváral priestor pre uplatnenie individuálnych výtvarných prejavov drotárov – uvoľňovanie ich rukopisu a predpoklady pre emancipáciu umenia od remesla.

Hoci drotárske remeslo kvôli zmenám, ktoré priniesla prvá svetová vojna, ako aj lacnejším priemyselným produktom takmer zaniklo, v súčasnosti sa teší veľkému záujmu ľudových i umeleckých remeselníkov, ako aj výtvarníkov. V ich úžitkovej i voľnej tvorbe tradičné drotárske prvky a výplety nielen pretrvávajú a prispôsobujú sa aktuálnym estetickým hodnotám, ale stávajú sa aj nositeľmi obsahovo-výrazových hodnôt.

Na príklade procesu premien podôb výrobkov slovenských drotárov v druhej polovici 19. a na začiatku 20. storočia možno vnímať utváranie tradičnej kultúry ako živý proces prijímania prvkov z rôznych kultúr (spoločenských, etnických). Ich začlenením do existujúceho systému jednou generáciou ich nasledujúce generácie prijímali ako homogénne súčasti vlastnej kultúry. Práca s drôtom je vlastne od svojho počiatku určitým príbehom o spoznávaní neznámeho, hľadaní a experimentovaní...

Literatúra a pramene:

- BEDNÁRIK, R. Hmotná kultúra slovenského ľudu. In *Slovenská vlastiveda II*. Bratislava, 1943.
- CAMBELL, G. (ed.) *The Grove Encyclopedia of Decorative Arts*. New York : Oxford University Press, 2006.
- DANGLOVÁ, O. Úvod. In *Dekoratívny prejav – tradícia a súčasnosť*. Etnologické štúdie 6. Zostavili O. Danglová a J. Zajonc. Bratislava : Veda, 1998, s. 7-8. ISBN 80-224-0523-X.
- FERKO, V. *Svetom, moje, svetom*. Bratislava : Tatran, 1985.
- GULEJA, K. Slovenskí drotári nositelia ľudových česko-slovenských vzťahov. In *Slovanský prehľad*, 1959, s. 292.
- GULEJA, K. *Bez názvu. Rukopis o dejinách drotárstva*, Pomocný materiál oddelenia drotárstva Považského múzea v Žiline.
- HOLEC, R. Slovenskí drotári do roku 1918 ako sociálnoekonomický a národný fenomén. In *Drotárstvo ako remeslo, umenie a podnikateľská aktivita*. Zborník z konferencie. Zostavil M. Mrva. Žilina : Považské múzeum, 1992, s. 7-14.
- HUNČÍK, Š. – KRUTOŠÍK, I. *Katalóg výrobkov*. Moskva 1905, Zbierkový fond drotárstva Považského múzea v Žiline.
- KAHOUN, K. Reflexia o Dekoratívnom prejave – tradícii a súčasnosti. In *Slovenský národopis*, 1999, č. 2 – 3, s. 226-229.
- KALAVSKÝ, M. Remeslo a domácka výroba. In *Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry*. Edit. R. Stoličná. Bratislava : Veda, 2000, s. 62-82.
- KOVAČEVIČOVÁ, S. Od symbolu k ornamentu a štýlu. In *Ornament a štýl*. Zborník z konferencie. Bratislava : Slovenská archeologická spoločnosť, Slovenská národopisná spoločnosť, 1996, s. 37-48. ISBN 80-88709-31-8.
- KOVAČEVIČOVÁ, S. Dekoratívny prejav a jeho spoločensko-kultúrny kontext (vybrané príklady). In *Dekoratívny prejav – tradícia a súčasnosť*. Etnologické štúdie 6. Zostavili Oľga Danglová a Juraj Zajonc. Bratislava : Veda, 1998, s. 9-20. ISBN 80-224-0523-X.
- KOVÁČ, D. a kol. *Kronika Slovenska I – II*. Bratislava : Fortuna Print, 1998 – 1999. ISBN 80-7153-174-X, 80-88980-08-9.
- MICHALIDES, P. *Výtvarná úžitková tvorba na Slovensku*. Bratislava : Pallas, 1978.
- PIŠŤOVÁ, I. *Slovenskí drotári*. Katalóg Slovenského národného múzea. Bratislava, 1967.
- PIŠŤOVÁ, I. Kapitola z drotárskej výroby. In *Vlastivedný časopis*, 1967, č. 3, s. 112-115.
- PIŠŤOVÁ, I. Drotárske remeslo a nositelia jeho tradícií. In *Svetom. 50 rokov výrobného družstva*. Zostavil D. Ferko. Veľké Rovné : Svetom, výrobné družstvo, 1991, s. 54-60. ISBN 80-217-0350-4.
- PIŠŤOVÁ, I. *Drotárske umelecké remeslo a umenie*. In: *Drotárstvo ako remeslo, umenie a podnikateľská aktivita*. Zborník z konferencie. Zostavil M. Mrva. Žilina : Považské múzeum 1992, s. 39-41.
- PLICKOVÁ, E. *Krása hlíny. Tri storočia tradičného hrnčiarstva na Slovensku*. Bratislava : Fortuna Print, 1996. ISBN 80-7153-091-3.
- Pomocný materiál oddelenia drotárstva Považského múzea v Žiline
- PRAŽENICOVÁ, V. Dom a hospodárska usadlosť Štefana Hunčíka, drotára a podnikateľa. In *Vlastivedný zborník Považia XVIII*. Zostavil M. Mrva. Žilina : Považské múzeum, 1999, s. 75-83. ISBN 80-88877-00-8.
- PROCHÁZKA, K. *Kolárovičtí dráteníci*. Národopisná štúdia. Praha, 1905.
- STRAKA, J. Drotárstvo v USA. In *Drotárstvo ako remeslo, umenie a podnikateľská aktivita*. Zborník z konferencie. Zostavil M. Mrva. Žilina : Považské múzeum, 1992, s. 27-32.
- ŠKVARNA, D. *Začiatky moderných slovenských symbolov. K vytváraní národnej identity od konca 18. do polovice 19. storočia*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2004. ISBN 80-8083-014-2.
- ŠKVARNOVÁ, M. Sakrálne motívy v prácach drotárskych majstrov a umeleckých remeselníkov v zbierke Považského múzea v Žiline. In *Sakrálne zbierkové predmety v múzeách na Slovensku I. a II*. Zborník zo seminárov. Dolný Kubín : Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, 2002, s. 136-146. ISBN 80-968880-1-3.

- ŠKVARNOVÁ, M. Tradícia ako východisko pre súčasné voľné a úžitkové umenie a dizajn (na príklade diel z drôtu). In *Umenie na Slovensku v historických a kultúrnych súvislostiach 2006*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie. Trnava : Trnavská univerzita – Filozofická fakulta – Katedra dejín umenia a kultúry, 2007, s. 175-184. ISBN 978-80-8082-136-4.
- Universální lexikon umění*. Praha : Grafoprint-Neubert, 1996. ISBN 80-85785-46-3.
- URBANCOVÁ, V. *Slovenská etnografia v 19. storočí*. Martin : Matica slovenská, 1987.
- Užití umění ve sbírkach Moravské galerie v Brně*. Katalóg výstavy. Brno, 1971.
- ZAJONC, J. Ornament v tradičnej kultúre – pokus o komplexné vymedzenie. In *Ornament a štýl*. Zborník z konferencie. Zostavil E. Krekovič. Bratislava : Slovenská archeologická spoločnosť, Slovenská národopisná spoločnosť, 1996, s. 13-26. ISBN 80-88709-31-8.

SOURCES OF INSPIRATION FOR FORMS AND ORNAMENTATION OF SLOVAK TINKERS PRODUCTS AT THE END OF THE 19TH AND IN THE EARLY DECADES OF THE 20TH CENTURIES

Monika Váleková

Summary

It is assumed that tinkering, an additional wandering job based on hand-made wire binding, originated in the early decades of the 18th century in the north-west of Slovakia around the town of Bytča and the Kysuce region. Along with repair of crockery, wandering tinkers produced also simple objects decorated with archaic ornaments and thus laid the foundations of tinker craft. A significant shift in the history of tinkering occurred in the second half of the 19th century, when tinkering workshops began to emerge. The organization of work in them got partly closer to contemporary industrial business, which brought a significant increase in range, morphology and ornamentation of craft wire products. Wire products, whose types, shapes and ornamentation formed later than other craft products from more 'classic' materials, until in the second half of the 19th century they showed different starting sources of inspiration. Respect to practical features and artistic predispositions of wire and technology of its largely manual processing reflected into products with various forms of inspiration coming from folk craft works from wood, wicker, terracotta and artistic craft porcelain, alpaca, metal products of various historical styles. An important role in advancing of tinker craft was played by influence of folk contemporary artistic craft works from other materials that encouraged the discovery of new expressions and forms, and thus helped to develop the shapes, ornaments and technology designs of tinker products. Further development of tinker work at turn of the centuries headed towards searching a natural artistic wire expression, when this feature culminated in modern forms of commercial works. They opened the space for application of individual artistic expression of tinkers – the release of their typical handwriting and prepositions for emancipation of art from craft. The process of transformation of Slovak tinkers product shapes in the second half of the 19th and early 20th century can serve as an example of the formation of traditional culture as a living process of taking elements from different cultures (social, ethnic). Their integration into the existing system by one generation was taken by future generations as a homogeneous part of their own culture.

K OTÁZKE VPLYVU HOLÍČSKEJ MANUFAKTÚRY NA DŽBANKÁRSKU VÝROBU V BOLERÁZE

Daniel Hupko, Slovenské národné múzeum – Múzeum Červený Kameň v Častej;
e-mail: daniel.hupko@snm.sk

Abstract: *The village of Boleráz in the district of Trnava ranks among the major centres of jug production, which was founded by descendants of the Habánska pottery masters. It is included into the sites where pottery production was significantly affected by assumption of shapes and patterns of the faience dishes factory in Holíč. The paper is a case study which primary objective is to show, on the example of two collection objects, a plate and a cover for a serving dish from the collections of the Slovak National Museum - Museum in Červený Kameň, Častá, the impact of the Holíč faience dishes factory on the production in Boleráz. Also the author seeks an answer to the question of dating these objects with respect to their decorative character and method of work.*

Keywords: *faience, impact, Strasbourg pink decor, decor of boar, Boleráz, Holíč.*

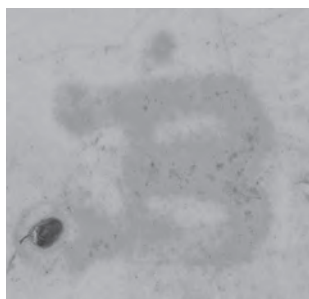
Vďaka otvorenosti bolerázskych majstrov voči novým vplyvom a ich odvahe preberať vzory z výzdoby fajansového riadu z produkcie holičskej manufaktúry, patrí dielňa v Boleráze medzi tie džbankárske strediská, ktoré boli výrazne ovplyvnené produkciou holičskej manufaktúry.¹ Vplyv továrne na výrobu fajansového riadu v Holíči na západoslovenskú džbankársku výrobu je nepopierateľný a známy, venovali sa mu už viaceré autorky.² Stále však chýbajú prípadové štúdiá, ktoré by vplyv Holíča na západoslovenskú fajansu demonštrovali na konkrétnych príkladoch. Habánsko-slovenská fajansa je sústredená predovšetkým v múzeách, ktoré k jej zbieraní inklinujú na základe svojej špecializácie alebo územnej pôsobnosti. Vynikajúce súbory západoslovenskej fajansy možno nájsť v Západoslovenskom múzeu v Trnave, Záhorskom múzeu v Skalici, v Múzeu mesta Bratislavy v Bratislave, ale i v SNM – Etnografickom múzeu v Martine, ako aj vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach. Jestvujú však i opomínané zbierky výrobkov západoslovenských džbankárov, ktoré nie sú odbornej verejnosti dostatočne známe. Takou je i málopočetná kolekcia v zbierkach SNM – Múzea Červený Kameň v Častej, ktorá dosiaľ pozornosti bádateľov unikala.³ Napriek tomu, že nevznikala cielene a koncepcne, obsahuje pozoruhodné výrobky džbankárskych dielní, pôsobiacich na západnom

¹ PIŠŤOVÁ, I. *Fajansa*. Bratislava : Tatran, 1981, s. 23.

² HRBKOVÁ, R. Vliv Holičské manufaktury na lidové džbánkařství. In *Český lid*, 1960, roč. 47, č. 1, s. 13-15; PIŠŤOVÁ, I. Vplyv holičskej manufaktúry na výrobu ľudovej fajansy. In *Vlastivedný časopis*, 1982, roč. 31, č. 2, s. 76-78; ZAJÍČKOVÁ, M. Vplyv holičskej manufaktúry na západoslovenskú džbánkársku výrobu. In *Múzeum*, 1994, roč. 39, č. 2, s. 11-13.

³ Nezmiňuje sa o nej ani BAKOŠOVÁ, J. Zo zbierok fajansy a kameniny na Červenom Kameni. In *Vlastivedný časopis*, 1971, roč. 20, č. 3, s. 131-134.

Obr. 1., 2. Plytký fajansový tanier, Boleráz. Detail značky taniera. SNM – Múzeum Červený Kameň, evid. č. P 1921. Foto Jozef Tihányi

Slovensku. Súčasťou tejto kolekcie sú i dva predmety, ktoré kvalitou umelecko-remeselného spracovania naznačujú svoj pôvod v holičskej továrni na fajansový riad. Ich zaradenie k produktom manufaktúry v Holiči však nie je jednoznačné. Nie sú to však úplne ľudové práce, odkazujúce na bohatú keramickú produkciu západoslovenských vidieckych majstrov. Najvýstižnejšie ich možno označiť slovami Alžbety Güntherovej-Mayerovej ako panské práce.⁴

Vzhľadom na svoje postavenie bola holičska továreň na fajansový riad výrazným inšpiračným zdrojom. Jej produkty boli ovplyvnené nielen produkciou popredných európskych dielní (Castelli, Štrasburg, Viedeň či Meissen), ale i orientálnymi vzormi. Dnes je často opomínaný i vplyv ľudových hrnčiarov, ktorí boli povolani do holičskej továrne ihneď po jej založení. Holičska fajansa bola prostredníctvom ich práce ovplyvnená i ľudovou džbankárskou výrobou, ktorá mala na západnom Slovensku dlhú tradíciu.⁵ Sortiment produktov továrne bol veľmi široký a zodpovedal nárokom klientov, ktorí boli odberateľmi holičských výrobkov.⁶ Preberanie vzorov nebolo v dejinách keramickej výroby ničím neobvyklým a v našom prostredí sa k nemu uchýľovali už i habánski majstri: vždy išlo ruka v ruke s dobovými módnymi trendmi a snahou zabezpečiť si stály odbyt svojich výrobkov.⁷ Medzi strediská, ktoré bezprostredne reagovali na holičsku produkciu a boli ňou ovplyvnené najvýraznejšie, patrí Boleráz, Stupava, Smolenice a Častá.⁸

⁴ Autorka tento výstižný termín použila v spojení s fajansovými výrobkami z Bolerázu vo svojej knihe GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. *Slovenská keramika*. Martin : Matica slovenská, 1942, s. 46.

⁵ KRETZ, F. O vlivu selských prací hrnčičských na tovární výrobky holičské. In *Časopis Moravského musea zemského*, 1908, roč. 8, s. 141-144.

⁶ IRŠA, R. *Holičska manufaktúra. Dejiny. Črepnisko z roku 1789*. Skalica : Záhorské múzeum, 1991, s. 11.

⁷ K tejto problematike pozri SLEPČANOVÁ, M. Inšpirácia a vplyvy v majolikárskej výrobe (talianska majolika, orientálna keramika a slovenská fajansa). In *Múzeum*, 1994, roč. 39, č. 4, s. 7-10.

⁸ PIŠŤUTOVÁ, I. Cit. 2, s. 77.

Obr. 3. Plytký fajansový tanier, Holíč. SNM – Múzeum Červený Kameň, evid. č. P 3373. Foto Jozef Tihányi

Od prvej štvrtiny 18. storočia badať rozklad habánskej džbankárskej výroby: džbankárski majstri zo západného Slovenska odchádzali pracovať do holičskej manufaktúry, ale i do dielní jej podobných v českých krajinách alebo v Rakúsku. Tých, čo zostali verní svojmu remeslu, trh prinútil svoje výrobky prispôbiť módnym produktom z Holíča. Tak prešli v druhej tretine 18. storočia rokokové vzory z holičskej fajansy do tvorby vidieckych džbankárov.⁹ Fajansové výrobky z Bolerázu, ako strediska džbankárskej výroby, patria k najlepším imitáciám produkcie holičskej manufaktúry. Pre práce bolerázskych majstrov, kopírujúce holičské predlohy, je charakteristické recipovanie chinosérií a dekoru tzv. indiánskych kvetov vo vysokožiarových farbách, kytic domácich kvetov s ružou uprostred, lambrekýnového ornamentu v štylizovanej podobe,¹⁰ štrasburského dekoru ruží a drobných kvietkov,¹¹ modrého kvetinového dekoru kontúrovaného mangánovou farbou,¹² či tzv. rouenského (pálffyovského) dekoru, ktorý bolerázski majstri napodobňovali nielen v zelenej, ale i v modrej farebnosti.¹³ Bolerázski džbankári na svojich prácach uplatňovali i jedinečný a na výrobkoch iných stredísk zatiaľ nezachytený motív diviaka, variantne sprevádzaného palmami, stvárneného maľbou mangánovej farby, resp. výrazne štylizovane poňatého v mangánovo-žlto-zelenej farebnosti.¹⁴

Pre džbankárskych majstrov z Bolerázu je v druhej polovici 18. storočia charakteristické používanie mufľových farieb a vypaľovanie nádob na tretí oheň, vďaka čomu sa im podarilo doceliť prvotriednu dokonalosť originálnych fajansových nádob vyrobených

⁹ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. Cit. 4, s. 28.

¹⁰ ZAJÍČKOVÁ, M. Cit. 2, s. 12.

¹¹ FRANCOVÁ, Z. Rastliny a plody vo fajanse. In *Remeslo Umenie Dizajn*, 2002, roč. 3, č. 4, s. 50.

¹² GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. Cit. 4, s. 35.

¹³ HRBKOVÁ, R. *Holíčska fajansa*. Bratislava: Tvar, 1954, s. 18.

¹⁴ Porovnaj: FRANCOVÁ, Z. Zvieracie tvary a dekoru vo fajanse. In *Remeslo Umenie Dizajn*, 2001, roč. 2, č. 4, s. 43 a PIŠŤOVÁ, I. Cit. 1, s. 23.

Obr. 4. Plytký fajansový tanier, Holíč. SNM – Múzeum Červený Kameň, evid. č. P 4380. Foto Jozef Tihányi

v Holíči.¹⁵ Používanie purpurovej farby v maľbe, ktorá je súčasťou palety muflových farieb, svedčí o dielenskej praxi viacerých majstrov v holičskej manufaktúre, v prospech čoho hovorí i vysoká kvalita niektorých boľerázskych výrobkov.¹⁶ Heřman Landsfeld presvedčivo argumentuje, že „muflová výroba“, ako spôsob zdobenia muflovými farbami nazýva, sa do Boľerázu dostala okolo roku 1770 z holičskej manufaktúry. Vzájomné styky boľerázskych majstrov s manufaktúrou v Holíči dokazuje aj prípad taniera, ktorý na svojom dne nesie modrú značku HF a nachádza sa v Moravskom zemskom múzeu v Brne. Vyformovaný a dvakrát vypálený bol v holičskej továrni, muflovými farbami vymaľovaný a tretikrát vypálený v niektorej z boľerázskych dielni okolo roku 1830.¹⁷ Tento Landsfeldom popísaný prípad možno vysvetliť rozpredávaním už hotových výrobkov, hoci aj bez maľovaného dekoru, z produkcie továrne v rámci vyrovnávania záväzkov manufaktúry, ktoré prebiehalo až do polovice 19. storočia.¹⁸

Dvojica výrobkov boľerázskych majstrov v zbierkovom fonde SNM – Múzea Červený Kameň je vhodným príkladom na demonštrovanie vplyvu holičskej manufaktúry na činnosť ľudových džbankárov. Ide o okrúhly tanier a osemhranný poklop na servírovaciu misu. V oboch prípadoch ide o kvalitné panské práce, odkazujúce na bohatý sortiment holičskej továrne na fajansový riad. Skutočnosť, že sa zachovali v zbierkovom fonde múzea, ktorého základ tvoria, okrem pôvodného vybavenia hradu Červený Kameň, aj interiérové zariadenia

¹⁵ LANDSFELD, H. *Lidové hrnčířství a džbánkářství*. Praha : Orbis, 1950, s. 30-31.

¹⁶ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. Vznik a vývoj výroby fajansy – majoliky na Slovensku. In PETROVÁ-PLESKOTOVÁ, A. (ed.). *Po stopách výtvarnej minulosti Slovenska. Výber z diela Alžbety Güntherovej-Mayerovej*. Bratislava : Pallas, 1995, s. 169.

¹⁷ LANDSFELD, H. Cit. 15, s. 33 a 137.

¹⁸ Porovnaj: KYBALOVÁ, J. *Holičska fajans 1743 – 1827* [Katalóg výstavy]. Praha : Národní galerie, 1964, s. 6 a IRŠA, R. Cit. 6, s. 33.

Obr. 5. Poklop na servírovaciu misu, pohľad zbokú, Boleráz. SNM – Múzeum Červený Kameň, evid. č. P 1925.
Foto Jozef Tihányi

dvadsiatich ôsmich kaštieľov z územia západného Slovenska¹⁹ svedčí o tom, že odberateľmi výrobkov bolerázskych džbankárov nebol iba vidiecky ľud či mešťania a zemanania, ako sa uvádza v staršej literatúre,²⁰ ale i príslušníci vyššej šľachty. Oba predmety sa do zbierok červenokamenského múzea dostali ako konfiškáty Národnej kultúrnej komisie pre Slovensko so sídlom v Bratislave v rokoch 1945 – 1953. Odborná evidencia múzea však neumožňuje identifikovať ich pôvodného majiteľa ani objekt, v ktorom boli skonfiškované.

Plytký fajansový tanier²¹ s priemerom 23 cm, so zvlneným okrajom a hrubým črepom, napodobňuje dobovo veľmi obľúbené taniere s dekorom kytice s tzv. štrasburskou ružou, ktoré sa v Holíči vyrábali počas posledných štyroch desaťročí 18. storočia a patrili k bežnému sortimentu manufaktúry. Tento pestrý kvetinový dekor totiž začali v Holíči používať po roku 1760 a v kombinácii s oslnivo bielou polevou patrí k najvýznamnejším inováciám, ktorými holičska manufaktúra ovplyvnila domácu keramickú tvorbu.²² Tanier z červenokamenskej zbierky je na dne značený modrou literou B, ktorá jednoznačne odkazuje na niektorú z bolerázskych džbankárskych dielni. Maľba na tanieri je kvalitnou prácou zručného maliara, vytvorila ju istá ruka ľahkými ťahmi. Detailná znalosť holičskej predlohy je v tomto prípade nepopierateľná a na prvý pohľad zjavná. Maliar taniera kompozíciu i farebné stvárnenie tzv. štrasburského dekoru detailne poznal, o čom svedčí porovnanie s taniermi, vyrobenými v holičskej manufaktúre. Holičske taniere neboli prácou jedného maliara, o čom svedčia dochované kusy z produkcie manufaktúry. Preto, hoci je maľba dominantnej kytice vo svojej štruktúre vždy konštantná, sú pre ňu charakteristické drobné odchýlky (porovnaj obr. 3²³ a obr. 4²⁴). Dekor so štrasburskou ružou je výsledkom transformácie orientálnych kvetinových vzorov, predovšetkým pivonky, ktorá bola charakteristickým výzdobným

¹⁹ KRAMPLOVÁ, J. Vznik a rozvoj múzea na hrade Červený Kameň. In *Múzeum*, 1988, roč. 33, č. 2, s. 39.

²⁰ Porovnaj: PIŠŤUTOVÁ, I. Cit. 2, s. 78 a GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. Cit. 4, s. 41.

²¹ SNM – Múzeum Červený Kameň v Častej (ďalej iba SNM – MČK), zbierka porcelánu, skla, keramiky (ďalej iba ZPSK), ev. č. P 1921, príř. č. ČK 02692.

²² KYBALOVÁ, J. *Evropská fajáns ze sbírek Uměleckoprůmyslového muzea v Praze* [Katalóg výstavy]. Praha : Galerie hlavního města Prahy, [1992], s. 19 a KYBALOVÁ, J. Cit. 18, s. 11-12.

²³ SNM – MČK, ZPSK, ev. č. P 3373, príř. č. ČK 02691. Značené HF.

²⁴ SNM – MČK, ZPSK, ev. č. P 4380, príř. č. ČK 110/78. Značené HP.

Obr. 6. Maľba diviaka na poklope na servírovaciu misu, detail, Boleráz. SNM – Múzeum Červený Kameň, evid. č. P 1925. Foto Jozef Tihányi

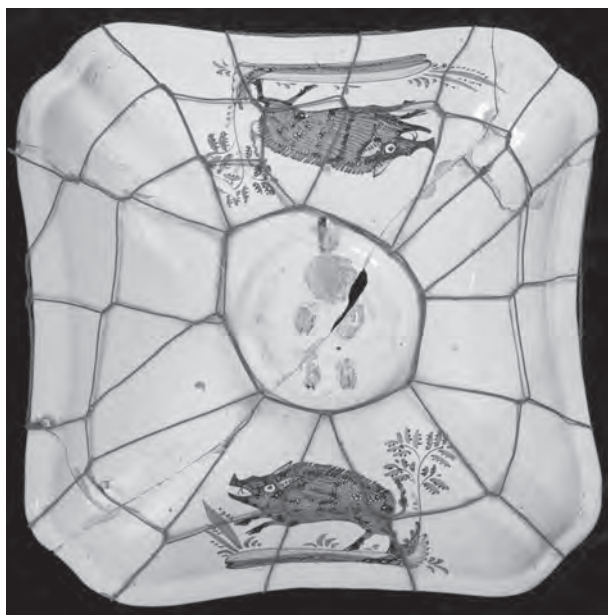
prvkom čínskeho porcelánu.²⁵ Pre holičské výrobky je však príznačné, že kvetinový dekor vychádza zo stredoeurópskej flóry a podaný je vždy v prirodzených farbách a tvaroch.²⁶ Táto názorová zmena sa pretavila i do výzdobných motívov slovenskej ľudovej fajansy, ktorá dovtedy, ako dedičstvo habánskej tradície, lipla na talianskych vzoroch, štylizovaných rastlinných motívoch či vzoroch prevzatých z dekoru tureckej fajansy.²⁷

Umiestnenie dekoru na bolerázskom tanieri je disproporčné. V porovnaní s holičskou predlohou zasahuje viac do plochy dna, zatiaľ čo v prípade prác z holičskej manufaktúry je situovaný viac k okraju a jeho os kopíruje zakrivenie okraja taniera. Z hľadiska druhového zloženia a farebného poňatia je zloženie kytice na tanieroch z Holiča ustálené. V jej strede dominuje purpurovočervená rozkvitnutá ruža, sprevádzaná mierne rozvinutým ružovým púčikom, smerujúcim doprava, ktorý je situovaný už na okraji taniera. Celá kompozícia je sprevádzaná kvetinovými ratolestami v žltu-oranžovej a modrej farebnosti, pričom modré kvietky sa nachádzajú v dolnej časti kytice pod centrálnou ružou. Na rozdiel od holičskej predlohy je kytica na tanieri z Bolerázu zakončená vo svojej hornej časti kompozíciou modrých nezábudiek a jej os smeruje od okraja do stredu taniera (porovnaj obr. 1, 3 a 4). Plocha bolerázskeho taniera pôsobí zaplnenejšie ako holičské taniere, najmä zásluhou menších, ale

²⁵ FRANCOVÁ, Z. Cit. 11, s. 50.

²⁶ Výnimkou sú, samozrejme, fajansové výrobky, ktoré sú priamo inšpirované východoázijskými vzormi. HRBKOVÁ, R. Cit. 13, s. 12.

²⁷ Porovnaj: KYBALOVÁ, J. Cit. 18, s. 4; FRANCOVÁ, Z. Cit. 11, s. 49 a KYBALOVÁ, J. Ohlasy osmanské kultúry ve středoevropském uměleckém řemesle. In NOVÁKOVÁ, H. (ed.). *Tulipán v lesku půlměsíce. Turecká keramika 15. – 17. století a její ohlasy v Evropě* [Katalóg výstavy]. Praha : Národní galerie, 2003, s. 17.

Obr. 7. Poklop na servírovaciu misu, pohľad zhora, Boleráz. SNM – Múzeum Červený Kameň, evid. č. P 1925. Foto Jozef Tihányi

pomerne mohutných kytíc kvetov na okraji taniera, jednej v purpurovo-modro-oranžovej a druhej v žlto-modrej farebnosti. Okrem nich sú na ploche okraja symetricky rozložené tri a na ploche taniera dve vetvičky s listkami. Štrasburská ruža na výrobkoch holičskej manufaktúry bola tiež dopĺňovaná olistenými vetvičkami alebo samostatnými lístkami. V Holiči však tieto lístky mali predovšetkým pragmatickú funkciu. Ich úlohou bolo prekryť kazy polevy, keďže sa na dekoráciu kvetinovou maľbou nepoužívali bezchybné výrobky, ale nádoby s drobnými technologickými chybami na poleve, ktoré bolo možné veľmi ľahko prekryť maľovaným lístkom či kvietkom.²⁸ V prípade bolerázskej práce je pri umiestňovaní vetvičiek s lístkami evidentná snaha o symetrické vyvázenie maľovaného dekoru. Napriek všetkým týmto odchýlkam od holičskej predlohy, tanier z Bolerázu zásluhou vysokokvalitnej polevy, elegantnému tvarosloviu a výtvarnému spracovaniu dekoru je hodnotnou ukážkou tzv. panskej práce, priamo napodobňujúcej výroby manufaktúry v Holiči.²⁹

Druhým predmetom, priamo odkazujúcim na holičsku fajansu, je osemhranný poklop na servírovaciu misu³⁰ so štvorcovým pôdorysom, s dĺžkou hrany 24 cm. Tento neznačený fajansový výrobok sa do zbierok múzea dostal už poškodený: rozbitý a spevnený starým drôtovaním, ktoré vzniklo pred rokom 1945. To znamená, že hodnotu poklopu poznal už jeho predchádzajúci vlastník a v záujme jeho uchovania nechal poklop odrôtovať. Napriek anonymite, do ktorej absencia značky poklop radí, možno skonštatovať jeho jednoznačnú príslušnosť k niektorej z bolerázskych džbankárskych dielní. Dekor poklopu je hlavným vodidlom, ktorý odhaľuje provenienciu predmetu. Ide o už uvedený charakteristický bolerázsky motív diviaka. Nejde však o jeho silne štylizovaný variant s palmami v mangánovo-

²⁸ HRBKOVÁ, R. Cit. 13, s. 12.

²⁹ Rovnako kvalitná ukážka bolerázskeho taniera so štrasburskou ružou sa nachádza v zbierkach Záhorského múzea v Skalici. Za informáciu ďakujeme PhDr. Márii Zajíčkovej.

³⁰ SNM – MČK, ZPSK, ev. č. P 1925, príř. č. ČK 05805.

Obr. 8. Poklop na servírovaciu misu, pohľad zhora, Holič. SNM – Múzeum Červený Kameň, evid. č. P 1927. Foto Jozef Tihányi

žlto-zelenej farebnosti, ako ho publikuje napr. Irena Pišútová,³¹ ale o realisticky podaného diviaka v skoku na pažiti s naznačenou vegetáciou, pričom celý výjav je monochromaticky poňatý v mangánovej fialovej. Tanier s obdobným dekorom, značený modrou literou B, sa nachádza v zbierkovom fonde Múzea mesta Bratislavy.³² To je hlavný argument, ktorý dovoľuje poklop z červenokamenskej zbierky jednoznačne považovať za produkt niektorej z bolerázskych dielní.

Motív diviaka je z hľadiska fajansy, vyrobenej na území dnešného Slovenska, jedinečný. Zatiaľ sa nepodarilo nájsť jeho predlohu v produkcii niektorej z manufaktúr, ktoré mali mienkotvorný vplyv na produkciu ľudovej fajansy.³³ Mangánová farba, ktorou je poklop dekorovaný, je jednou zo štyroch vysokožiarových farieb, typických nielen pre habánske výrobky, ale aj produkty džbankárov z habánsko-slovenského obdobia. Naturalistické poňatie diviaka v kombinácii s ľahkými ťahmi štetca prezrádza zručného majstra, ovládajúceho techniku tieňovania. Práve ona v kombinácii s detailným spracovaním motívu, najmä štetín na chrbte diviaka a celkovým výrazom jeho tváre, nastoľuje domnienku, že autorom maľby je majster, dlhšie školený, alebo priamo pracujúci v holičskej továrni na fajansový riad.

Inšpiráciu produkciou holičskej manufaktúry dokazuje predovšetkým tvar poklopu, ktorý je totožný s analogickými výrobkami z Holiča.³⁴ Ide o príklad osemhranného poklopu so štyrmi mierne konkávne prehnutými dlhšími stranami a štyrmi kratšími stranami. Každá z kratších strán má v strede ryhu, ktorá plynule prechádza po celej kupole poklopu

³¹ PIŠÚTOVÁ, I. Cit. 1, s. 310, kat. č. 115.

³² Za informáciu ďakujeme Mgr. Zuzane Francovej. Tanier bol publikovaný: FRANCOVÁ, Z. Cit. 14, s. 43.

³³ Dekor diviaka nenachádzame ani v najnovšej práci, ktorá podáva reprezentatívny prierez produkciou holičskej manufaktúry. BALLA, G. *Holics, Tata és Buda kerámiaművészete a 18. században*. Budapest : Novella Könyvkiadó, 2009, 232 s.

³⁴ Na komparáciu sme použili holičský poklop, evidovaný v SNM – MČK, ZPSK, ev. č. P 1927, príř. č. ČK 05979.

Obr. 9. Poklapy na servírovacie misky, pohľad z boku. Boleráz – evid. č. P 1925 (vľavo) a Holíč – evid. č. P 1927 (vpravo). SNM – Múzeum Červený Kameň. Foto Jozef Tihanyi

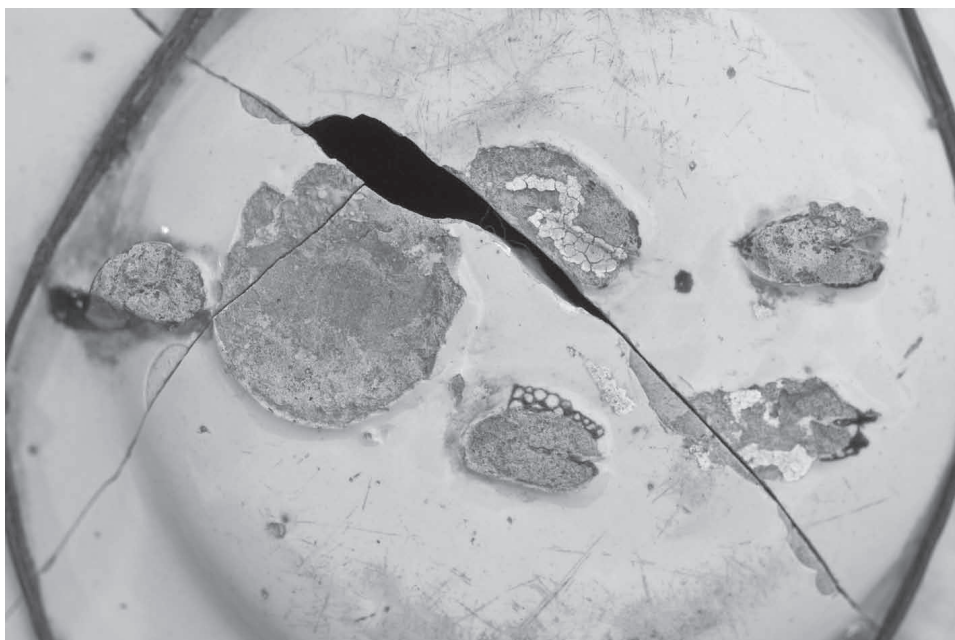
a pri pohľade zhora vytvára diagonály, vychádzajúce z centrálneho kruhu na vrchole poklopu. Ak sa na poklapy pozrieme z boku, výšková disproporcía medzi poklopom z Holíča a z Bolerázu je evidentná v neprospech výrobku bolerázskych džbankárov.

Rukoväť bolerázskeho poklopu je v tomto kontexte veľmi pozoruhodná: hoci sa nezachovala a na podnose po nej zostali len zvyšky, odkazuje priamo na holičské vzory. Holičské výrobky mali totiž vždy precízne vypracované rukoväte. Teriny a poklapy servírovacích mís sú dekorované rukoväťami v podobe plastických plodov ovocia, či dokonca zeleniny – redkovky alebo uhorky. Časté sú i rukoväte v podobe štyroch ohnutých listov, sústredných okolo píniovej šišky. V prípade omáčnikov boli uplatňované držadlá v tvare zvieracích hláv.³⁵ Napriek tomu, že oblasť holičskej drobnej plastiky, ktorá bola ovplyvnená súdobou porcelánovou produkciou, najmä meissenskej porcelánky, nie je dostatočne prebádaná, patrila k rovnoprávnej zložke sortimentu továre v Holíči.³⁶ Plastická rukoväť bolerázskeho poklopu bola vo vzťahu k holičským vzorom značne inovatívna. Na centrálnom kruhu na jeho vrchole zostali zachované iba fragmenty plasticky stvárneného sediaceho diviaka, ktorý bol dekorovaný mangánovou fialovou, rovnako ako zvyšok predmetu. Na poklope možno ešte dnes jednoznačne identifikovať tvar kopýt, chvosta a miesto, kde bol zadok diviaka prichytený k poklopu.

Otázka datovania oboch bolerázskych predmetov zo zbierok SNM – Múzea Červený Kameň je pomerne komplikovaná. Keď zoberieme do úvahy rok 1770 ako medzník prevzatia muflovej výroby bolerázskymi džbankarmi z holičskej manufaktúry, je možné vznik taniera zaradiť najskôr do tretej tretiny 18. storočia a najneskôr do prvej tretiny 19. storočia. Vzhľadom na charakter jeho výzdoby, ktorá pomerne precízne sleduje holičsku predlohu a jej maliarske kvality sú v kontexte bežných výrobkov bolerázskych džbankárov nadpriemerné, možno vznik taniera umiestniť na prelom 18. a 19. storočia. V prípade poklopu na servírovaciu misu s dekorom diviaka je určenie obdobia vzniku komplikovanejšie. Jednoznačná inšpirácia tvarmi poklopov z továrne v Holíči určuje ich vznik na prelome 18. a 19. storočia. Použitie mangánovej fialovej, ktorá je farbou vysokého žiaru, však dovoľuje posunúť ich vznik až do tretej štvrtiny 18. storočia, teda do obdobia pred začiatkom používania muflových farieb bolerázskymi džbankarmi. V tom prípade by ale poklop vznikol v čase vrcholu výroby holičskej továre.

³⁵ HRBKOVÁ, R. Cit. 13, s. 11-12.

³⁶ KYBALOVÁ, J. Cit. 18, s. 13-14.

Obr. 10. Detail zvyškov rukoväte v tvare sediaceho diviaka, Boleráz. SNM – Múzeum Červený Kameň, evid. č. P 1925. Foto Jozef Tihányi

Rovnako je v tejto súvislosti na mieste otázka, čo bolo motiváciou výroby takýchto predmetov. Z hľadiska odbytu džbankárskej produkcie išlo určite o progresívny krok, ktorý rozšíril okruh zákazníkov bolerázskych džbankárov. Otázkou však zostáva, kto boli títo odberatelia. Boli bolerázske výrobky lacnejším variantom holičských jedálenských servisov, alebo tieto výrobky bolerázski majstri začali vyrábať v období postupného útlmu činnosti továrne na fajansový riad v Holiči a neskôr i jej úplného zániku a ich produkty boli reakciou na stále neochabujúci záujem o servisy v holičskom štýle?

Tanier a poklop na servírovaciu misu, ktoré sa nachádzajú v červenokamenskej zbierke porcelánu, skla, keramiky svedčia o tom, že bolerázske výrobky mali svoje miesto i v domácnostiach vyššej šľachty. To, či boli bývalými majiteľmi používané na účel, na ktorý boli vyrobené, alebo boli iba súčasťou umeleckej zbierky, nevedno. Odpovede na túto i predchádzajúcu otázku bude potrebné hľadať v archívnych prameňoch: podať odpovede môžu predovšetkým dobové inventáre šľachtických rezidencií z druhej polovice 18. a prvej polovice 19. storočia.

ABOUT THE IMPACT OF THE HOLÍČ FAIENCE MANUFACTORY ON THE JUG PRODUCTION IN BOLERÁZ

Daniel Hupko

S u m m a r y

Products of Boleráz jug makers rank among the quality examples of folk pottery. So-called ‘manor’ works of Boleráz are fairly well known in professional literature, but as for a three-dimensional material they are only a little explored. Effects of faience dishes from the Holíč manufactory are clearly noticeable in the Boleráz products: Boleráz jug makers were inspired not only by the look of Holíč make containers used in low and high dishes. There was also a significant transfer of patterns from the Holíč dishes, which, in a modified form, appeared on the Boleráz faience. These faience products of Boleráz rank among the best imitations of the Holíč manufactory production. The roots of the transfer of shape and decor characteristics of the Holíč faience into folk pottery production environment date back to the first quarter of the 18th century. It is associated with a decomposition of the Habánska jug production. For existential reasons a lot of jug masters went to work for the Holíč manufactory and also to similar workshops in Bohemia or Austria. Those who stayed were forced by the market to adapt their products to fashionable products of Holíč. Thus, the rococo patterns passed from the Holíč faience on the country jug makers’ products in the second third of the 18th century. The products of Boleráz jug makers are represented in the collections of the Slovak National Museum – Museum of Červený Kameň, Častá by two high-quality items. A decor called Strasbourg Rose was a characteristic and, perhaps, the most common decor that was included into the decoration arsenal of not only Boleráz jug production centres but, in a stylized and simplified form, also of many other centres of west Slovakia jug production. The sets of dishes with Strasbourg Rose on were the most popular products of the Holíč factory. They were produced practically from the beginnings of the factory throughout the second half of the 18th century. This decor used on a plate of Boleráz (P 1921) shows a detailed knowledge of the Holíč pattern although it is applied in a reduced and slightly modified form. The difference is also in placing the decor in the area of the plate. Diametrically different, however, is the use of small branchlets with leaves, which, in case of Holíč dishes, were to hide small defects of glazing. The Boleráz plate shows an evident attempt of painter to distribute symmetrically the branchlets. Thus, the area of the Boleráz plate makes an impression of being fuller than in Holíč patterns. Apart from copying the vintage, popular and socially valued Holíč dishes with Strasbourg Rose on, another typical yet nowhere else used decor of Boleráz jugs is a decor of boar painted with manganese violet paint. The lid decoration on a serving dish (P 1925) is inspired by morphology of the Holíč dishes; it is decorated with a quality painting of a naturalistic conception of boar. A handle on the lid is considered an innovation in terms of Holíč faience factory products. Although not preserved till nowadays, it had a form of a sitting boar, contoured with manganese violet paint. The painting in its uniqueness and brilliant performance allows us to think that the author of the painting is a master, long educated or working directly in the Holíč manufactory. Both products of Boleráz, the plate and the lid, are a tangible evidence of how the Holíč dishes designs were perceived – as the dishes designed for wealthy strata of population and an evidence of folk jug makers’ ability to respond to market needs with a sufficient ancient painting ability and artistic ingenuity.

DOKUMENTÁCIA HISTORICKÝCH KROVNÝCH KONŠTRUKCIÍ NA ÚZEMÍ REGIÓNU TURIEC

Eubor Suchý, Krajský pamiatkový úrad Prešov;
e-mail: lubor.suchy@pamiatky.gov.sk

Karol Ďurian, Krajský pamiatkový úrad Žilina, pracovisko Martin;
e-mail: karol.durian@pamiatky.gov.sk

Peter Krušínský, Katedra pozemného staviteľstva a urbanizmu,
Stavebná fakulta, Žilinská univerzita;
e-mail: krusop@fstav.uniza.sk

Abstract: *In Slovakia historical roof constructions as one of the few, often neglected, parts of historical monument values, have not been systematically analysed yet. This ignorance is a straightforward consequence of a limited knowledge of an era, evolution, typology, a construction system consisting of many excellent carpentry details and the knowledge of carpentry work techniques. All the information brought by architectural – technical – historical research could contain breakthrough data about monument evolution in history and evolution of construction systems generally.*

Keywords: *Slovakia, Turiec region, documentation, roof, church.*

Historické krovy ako jedna z mála zabudnutých súčastí pamiatkových hodnôt nehnuteľných kultúrnych pamiatok neboli na Slovensku do súčasnosti systematickejšie skúmané. Vzhľadom na to sú naše poznatky o týchto konštrukciách nedostatočné. Táto neznalosť vyplýva z obmedzených informácií o ich veku, vývoji, typológii, konštrukčnom systéme s množstvom pozoruhodných detailov a taktiež o práci tesárov v minulosti. Predovšetkým je však zarážajúca všeobecná neznalosť o tejto problematike a jej marginalizácia medzi projektantmi – česť výnimkám. Historické krovy miznú hlavne kvôli ich ignorácii vlastníkov objektov, ktorí vnímajú krovy ako druhoradú a neatraktívnu súčasť stavby, zväčša nevnímateľnú návštevníkmi, schovanú pod krytinou, ktorá je nedostatočne využitá. Väčšinou sa krovy vnímajú na profánnych historických objektoch ako priestor, ktorý treba premeniť na zarábajúce štvorcové metre, prípadne využiť na obytné priestory. Do novovytvorených priestorov je požadované osadiť čo najväčšie presvetľovacie plochy, ktoré v mnohom už nerešpektujú ani základné princípy architektonického a kompozičného členenia objektu, vytvárajúc tak namiesto obytného podkrovia ďalšie poschodie. Krovy, hlavne v objektoch kaštieľov a kostolov, trpia najmä nepravidelnou, často žiadnou údržbou, či prípadným neodborným zásahom do konštrukcie.

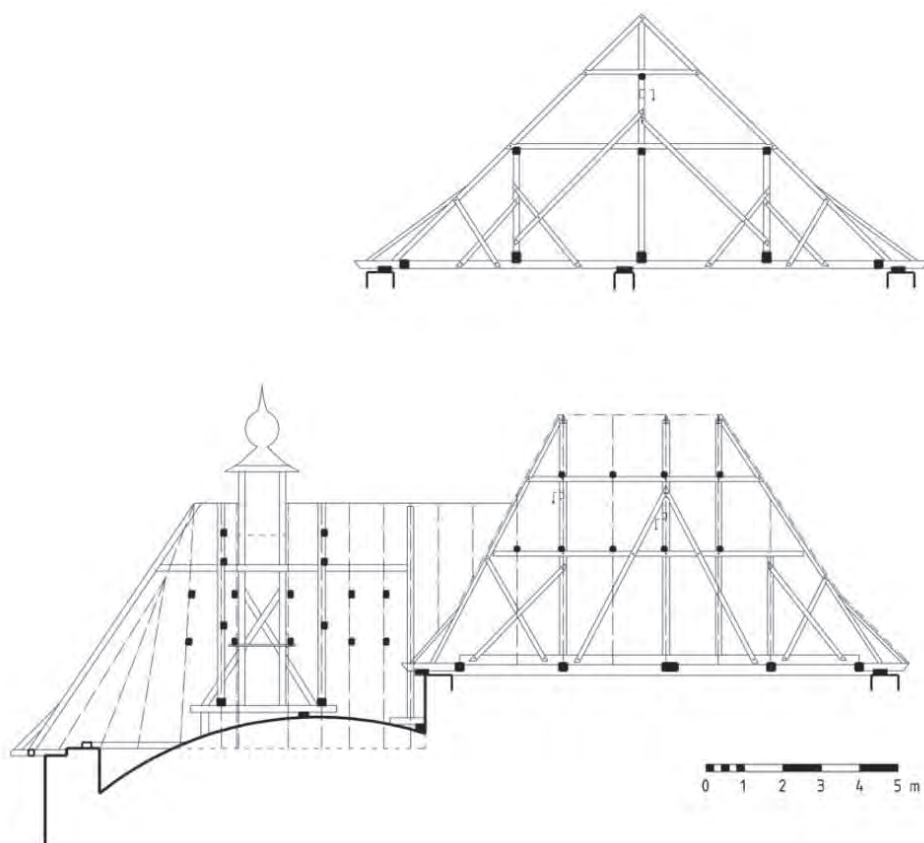
Historický krov ako dôležitá a neodmysliteľná súčasť stavieb by mal byť pred plánovanou obnovou podrobený dôslednému pamiatkovému výskumu tak, ako ostatné časti stavby. Pred analýzou stavebno-historických etáp objektov je mimoriadne dôležité vypracovať presné zameranie a zdokumentovanie konštrukcií, vrátane všetkých artefaktov a detailov, nachádzajúcich sa práve v podkroví. Získané poznatky môžu priniesť až

Obr. 1. Abramová, r. k. Kostol sv. Kozmu a Damiána. Krov presbytéria. Foto K. Ďurian, 2008

objavné skutočnosti (napr. významné, priam prevratné nálezy v Katedrále sv. Martina v Spišskej Kapitule počas architektonického a umelecko-historického výskumu, realizovaného v rokoch 2006 – 2007).¹ Práve podstrešie spolu s krovom dokáže odpovedať na množstvo otázok spojených s architektonicko-historickým vývojom stavby bez deštruktívnych zásahov výskumníka do konštrukcií. Odstránením týchto konštrukcií, predovšetkým historických a ich nahradením novými, vrátane nevhodných zásahov do horizontálnych a vertikálnych konštrukcií, nenávratne zaniká množstvo významných a niekedy až ojedinelých informácií o histórii objektu. Krovy ako také sú práve tými fenoménmi, ktoré okrem funkčno-technickej hodnoty ochrany objektu pred nepriaznivým počasím boli a mnohé aj dnes sú dielom remeselne zdatných a umelecky citiacich tesárov. Dôležité a v súčasnosti mimoriadne aktuálne je, aby si hlavne odborníci uvedomili význam strešných konštrukcií, predovšetkým tradičných a historických. Postupnú zmenu myslenia vlastníkov a investorov pri obnove kultúrnych pamiatok môžu „prebudit“ práve tí, ktorí tieto rekonštrukcie a prestavby navrhujú a realizujú (projektanti, remeselníci) v spolupráci s fundovanými odborníkmi na historickú architektúru. Tiež je potrebné zvýšiť informovanosť verejnosti o danej problematike formou publikovania výsledkov zo zaujímavých výskumov.

¹ JANOVSÁ, M. Katedrála sv. Martina v Spišskej Kapitule. In *Terra Scepusiensis – Terra Christiana 1209 - 2009: Spišský hrad, Spišská kapitula; dve centrá v dejinách Spiša*. Levoča : Spišské múzeum, 2009, s. 83-106.

Obr. 2. Socovce, r. k. Kostol Narodenia P. Márie. Rezy krovom

V rokoch 2004 – 2005 bola na základe spolupráce medzi Slovenským národným múzeom v Martine, Krajským pamiatkovým úradom Žilina – pracovisko Martin a Stavebnou fakultou Žilinskej univerzity – Katedrou pozemného staviteľstva a urbanizmu realizovaná príprava ku komplexnej výstave o gotickom kultúrnom dedičstve zachovanom v Turci, počas ktorej sa uskutočnilo čiastočné zameranie sakrálnych gotických objektov v tomto regióne. Na základe dobrej spolupráce so Žilinskou univerzitou a jej profesionálneho prístupu, potvrdeného aj pri monitorovaní aktivity trhlín na pamiatkových objektoch, bola opätovne dohodnutá ďalšia spolupráca na komplexnejšom preskúmaní niektorej z problémových oblastí, dotýkajúcich sa historických objektov v Turci. Na konferencii, zameranej na problematiku drevostavieb, organizovanej Katedrou pozemného staviteľstva a urbanizmu Žilinskej univerzity, sa okrem iného rokovalo aj o historických krovoch a ich marginálnom postavení v rámci stavebno-historického výskumu na Slovensku. Odborníci v danej oblasti sa zároveň dohodli na budúcej spolupráci na komplexnom zmapovaní, zdokumentovaní a zameraní krovov sakrálnych objektov v regióne Turiec. Spoločne pripravili žiadosť o pridelenie prostriedkov z grantového systému Obnovme

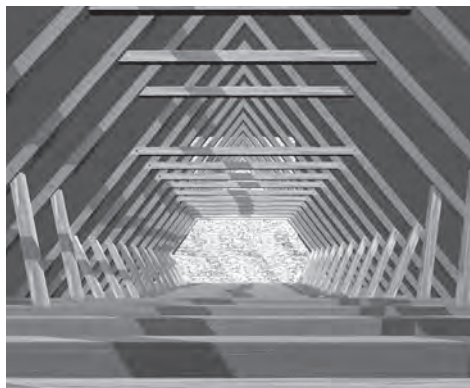
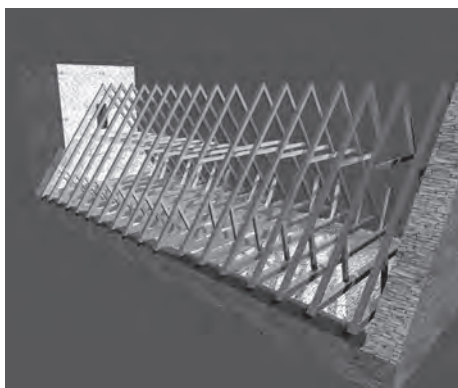
Obr. 3. Turčiansky Peter, r. k. Kostol sv. Petra. Krov. Foto K. Ďurian, 2008

si svoj dom Ministerstva kultúry SR pre rok 2008, ktorú predkladala Katedra pozemného staviteľstva a urbanizmu. Úsilie, vynaložené na prípravu projektu, bolo korunované pridelením dotácie, aj keď nie celkove v požadovanej výške, ale v dostatočnej na zrealizovanie výskumu a dokumentácie historických krovov v regióne Turiec a predbežnom prieskume krovov regiónu Orava.²

Cieľom projektu bolo ucelené zdokumentovanie krovových konštrukcií na historickej sakrálnnej architektúre v regióne Turiec a predbežné zmapovanie v regióne Orava. Zároveň išlo o naštartovanie postupného, cieleného a podrobného zmapovania ďalších regiónov na území Slovenska v tejto, u nás doposiaľ takmer neprebádanej oblasti. Zároveň je cieľom projektu šírenie osvetu medzi vlastníkami historických objektov, predovšetkým národných kultúrnych pamiatok i odbornej verejnosti, že neoddeliteľnou súčasťou pamiatkových objektov sú aj strechy, hlavne ich historické krovové konštrukcie, ktoré okrem typológie vypovedajú aj o tradičnom tesárskom remesle, ktoré u nás de facto už neexistuje.

Realizácia projektu bola časovo náročná, základná dokumentácia trvala 5 mesiacov. Vzhľadom na počet zameriavaných krovov sa musel na realizácii podieľať viacčlenný kolektív, vrátane študentov Stavebnej fakulty Žilinskej univerzity, ktorý – rozdelený do štyroch pracovných skupín – zameriaval jednotlivé krovky a následne ich postupne zakresľoval. Zároveň študenti spracovali 3D modely troch vybraných krovov.

² Ministerstvo kultúry SR – Obnovme si svoj dom 1.3: IKKTLN159I. Dokumentovanie historických krovových konštrukcií na území Oravy a Turca, 2008.

Obr. 4. Turčiansky Peter, r. k. Kostol sv. Petra. Vizualizácia M. Kraččík

Obr. 5. Turčiansky Michal, r. k. Kostol sv. Michala. Krov. Foto K. Ďurian, 2008

Obr. 6. Příbovce, r. k. Kostol sv. Šimona a Júdu. Krov. Foto K. Ďurian, 2008

Región Turiec sa nachádza v severozápadnej hornej časti Slovenska, územne vymedzenej pohoriami Veľkej Fatry, Malej Fatry na severe a na juhu Kremnickými vrchmi. Región Turiec v súčasnom administratívno-územnom členení zahŕňa okresy Martin a Turčianske Teplice. Cez územie Turca viedlo už v staroveku a najmä v ranom stredoveku niekoľko významných obchodných ciest (napr. Via magna), spájajúcich Podunajsko a Nitriansko so severným Slovenskom a následne Malopoľskom a Sliezsikom. Turiec bol čiastočne osídlený už od staroslovanských a veľkomoravských dôb. Počiatky kresťanstva v Turci možno celkom spoľahlivo určiť na základe donácie uhorského kráľa Kolomana, v ktorej daroval benediktínom zo zoborského kláštora sv. Hypolita pri Nitre majetky v okolí súčasnej obce Kláštor pod Znievom, ktorí tu podľa zachovaných písomných prameňov vystavali kláštor a pôvodný románsky kostol. Z románskych pamiatok sa zachovala len severná loď rímskokatolíckeho Kostola Narodenia Panny Márie v Socovciach, čo bolo preukázané umelecko-historickým výskumom, spracovaným Mgr. Ľubošom Kürthym a Mgr. Barbarou Glockovou.³ Podľa ústneho tradovania sa predpokladá, že pôvodný kostol, zasvätený sv. Michalovi, stál na mieste súčasného Kostola sv. Mikuláša. Ďalšie, archeologicky preukázané, ale v súčasnosti už neexistujúce románske kostoly z 12. storočia, sa nachádzali pri r. k. Kostole sv. Martina v Martine a r. k. Kostole sv. Ondreja v Sebeslavciach pri Blatnici. Intenzívny náboženský, hospodársky

³ KÜRTHY, L. – GLOCKOVÁ, B. Umelecko-historický výskum rímskokatolíckeho Kostola Narodenia Panny Márie v Socovciach, 2007.

Obr. 7. Háj, r. k. Kostol sv. Kozmu a Damiána. Krov. Foto K. Ďurian, 2008

a najmä kolonizačný rozvoj nastáva v regióne až za vlády uhorského kráľa Belu IV. po tatárskom vpáde v roku 1241. Hrad Turiec, neskôr premenovaný na Znievsky, ako jeden z mála neporušených prečkal tatársky vpád a následne ho panovník vyňal spod vlastníctva benediktínov zoborského kláštora sv. Hypolita pri Nitre a začal s jeho rozsiahlou prestavbou – úpravou na kráľovský hrad pod vedením magistra Ivanka. V súvislosti s prestavbou hradu Turiec a jeho povýšením na kráľovský hrad (taktiež v súvislosti s možným prechodným ubytovaním kráľovskej rodiny v zmysle nepriamych písomných prameňov), daroval kráľ Belo IV. pravdepodobne v rokoch 1248 – 1250 dve poplužia zeme pod hradom žobravému rádu – františkánom, ktorý tu pôsobil len veľmi krátko a neusadil sa tu dlhodobejšie. V roku 1251 kráľ Belo IV. vydal listinu s kráľovskou pečaťou o založení prepozitúry Panny Márie rehole premonštrátov v Kláštore pod Znievom.⁴ Založením prepozitúry sa stal Kláštor pod Znievom jedným z najvýznamnejších náboženských a vzdelanostných centier vtedajšieho Uhorska. Činnosť kláštora kráľ Belo IV. zabezpečil darovanými majetkami, ktoré sa rozprestierali v katastrach dnešných obcí Kláštor pod Znievom, Lazany, Slovany, Valča a Leziachov. Vymedzené územie bolo vyňaté spod právomoci župana a tým sa vytvorilo územie, v historických analógiách nazývané „Džzavie“. Belo IV. premonštrátov pravdepodobne povolal priamo z materského kláštora rádu, z francúzskeho Prémontré. Činnosť konventu na tomto

⁴ BEŇKO, J. K počiatkom kresťanstva a stredovekých kostolov v Turci. In *Slovenská archivistika*, roč. 30, 1995, č. 2, s. 36-44.

Obr. 8. Martin-Priekopa, r. k. Kostol Povýšenia sv. Kríža. Krov. Foto K. Ďurian, 2008

mieste bola zabezpečovaná v stavbách, ktoré po sebe zanechali predchádzajúce rehole. Toto provizórium bolo však krátkodobé a realizovaná bola výstavba nového kláštora spolu s kostolom v duchu ranej gotiky.⁵ Tento typ ranogotической architektúry s cisterciánsko-burgundským vplyvom, uplatnený v kláštornom Kostole Blahoslavenej Panny Márie v Kláštore pod Znievom bol použitý v modifikovanej, rustikálnejšej a v niektorých prípadoch oveľa jednoduchšej podobe, pravdepodobne na štrnástich dedinských farských kostoloch v rámci územia Turca. Bolo to v lokalitách Turany, Sučany, Martin, Vrútky, Turčiansky Peter, Belá, Necpaly, Kláštor pod Znievom – farský kostol, Slovenské Pravno, Ivančina, Abramová, Dražkovce, Turčiansky Michal a Mošovce. Kostoly v uvedených lokalitách boli vybudované v rozpätí 115 rokov (od roku 1260 – pravdepodobné dokončenie samotného kláštorného Kostola Blahoslavenej Panny Márie v Kláštore pod Znievom do roku 1375 – značne modifikovaná a rustikalizovaná podoba výstavby r. k. Kostola sv. Kozmu a Damiána v Abramovej). Pre tento modifikovaný typ je charakteristická pravouhlá svätyňa, zaklenutá krížovou klenbou s ťažkými kamennými rebrami, dosadajúcimi buď na konzoly alebo na polopiliere, spájajúce sa vo vrchole do svorníkov. Ďalej to bola obdĺžniková loď zastropená dreveným trámovým stropom, predstavaná veža na západnej strane s nartexom v prízemnej časti a pristavaná prízemná sakristia na severnej strane svätyne. V uvedenej podobe sa kostoly zachovali len v niekoľkých lokalitách, a to v Turanoch, Sučanoch, Turčianskom Petre, Belej, Necpaloch, Ivančinej

⁵ KŮRTHY, L. – GLOCKOVÁ, B. Architektonicko-historický výskum Kláštora premonštrátov v Kláštore pod Znievom, 2007.

Obr. 9. Háj, ev. a. v. kostol. Krov. Foto K. Ďurian, 2008

a Abramovej. Menšími úpravami – zaklenutím lodí v období baroka a renesancie boli upravené kostoly v Sučanoch, Turčianskom Petre, Belej a Necpaloch.⁶

Z obdobia stredoveku sa takmer intaktne zachovali krovky na r. k. kostoloch v Abramovej a v Belej-Duliciach, ale aj nad svätyňou r. k. kostola v Socovciach. Krovky nad loďou aj svätyňou (zachované pôvodné dve priečne väzby) na kostole v Abramovej je možné z typologického hľadiska zaradiť medzi najjednoduchšie konštrukčné formy bez pozdĺžneho viazania, používané predovšetkým na sakrálnych stavbách v stredoveku (známe u nás od začiatku 14. storočia, napr. krovky na r. k. kostole v Bijacovciach, okres Levoča, datované 1338), ale tiež prežívajú aj v mladšom období (napr. krov nad loďou r. k. kostola v Slatvine, okres Spišská Nová Ves, z druhej polovice 16. storočia).⁷ Skúmané krovky nad loďou a svätyňou na kostole v Abramovej boli dendrochronologicky datované rokmi zoťatia použitých drevín (smrekovec opadavý) do obdobia 1470/1471. Zároveň patria k najstarším známym dreveným konštrukciám (krovom) na území Turca. Pozoruhodným zistením sú krovky nad loďou a svätyňou r. k. kostola v obci Belá-Dulice, kde sú dodnes zachované takmer v celom rozsahu najstaršie krovky zo skúmaných objektov v regióne Turiec. Krovové konštrukcie s hambalkami sú už pozdĺžne viazané hrebeňovou rámovou stojatou stolicou, čo je typologicky mladšia forma, ako je to pri krovoch na kostole v Abramovej, ktoré sú bez

⁶ MENCL, V. Gotická architektúra horného a stredného Považia. In *Vlastivedný časopis*, roč. 18, 1969, č. 3, s. 97-112.

⁷ SUCHÝ, Ľ. Bijacovce – rímskokatolícky Kostol Všetkých svätých, krovové konštrukcie nad loďou a svätyňou. KPÚ Prešov, 11/2006.

Obr. 10. Slovenské Pravno, ev. a. v. kostol. Krov. Foto K. Ďurian, 2008

pozdĺžneho viazania. Krovy na kostole v Belej-Duliciach sa podarilo dendrochronologicky datovať do obdobia zoťatia použitých drevín na rok 1409 (smrekovec opadavý). Uvedené hambalkové krovy patria z typologického, ale aj z historického hľadiska k najvýznamnejším dosiaľ známym krovom na skúmanom území Turca a zasluhujú si podrobný architektonicko-historický výskum. Nad presbytériom r. k. kostola v Socovciach je pomerne malý, avšak o to „hustejší“ krov s pätnými vzperami a stredovou stojatou stolicou, dendrochronologicky datovaný rokom 1436.

Dedinský farský kostol bol čiastočne modifikovaný na mestský v Martine v druhej polovici 15. stor. a prvej polovici 16. stor. (dostavba južnej a severnej lode). V iných lokalitách boli výraznejšie (v neskoréj gotike – Slovenské Pravno, Turčiansky Michal, v renesancii – Dražkovce a v baroku – farský kostol v Kláštore pod Znievom) modifikované a upravené tak, že pri mnohých zostali z pôvodného typu len stopy v dispozícii, napr. vo farskom kostole v Kláštore pod Znievom, alebo len časti pôvodného architektonického mobiliáru – portály, okná, konzoly a i. Z daného obdobia sa intaktne zachovali krovy nad loďou (1474) a svätyňou (1505) r. k. kostola v obci Turčiansky Peter, čiastočne v krove nad loďou a svätyňou v obci Turčiansky Michal, kde sú sekundárne použité niektoré prvky. Staršia časť krovu je datovaná do roku zoťatia použitých drevín 1505(d), mladšia časť 1754. Krov r. k. kostola v Jazernici, ktorý je hambalkový krokrovej konštrukcie, pozdĺžne stužený hrebeňovou, rámovou stojatou stolicou, bol datovaný 1505. Použitými drevinami sú smrek a smrekovec opadavý. Uvedené krovy na kostoloch v obciach Turčiansky Peter a Turčiansky Michal sú tradičné hambalkové s pätnými vzperami, bez pozdĺžneho viazania stolicou.

Obr. 11. Vrútky, r. k. Kostol sv. Jána Krstiteľa. Krov. Foto K. Ďurian, 2008

V období renesancie dochádza následne k vyššie uvedeným prestavbám existujúcich gotických kostolov a k výstavbám nových kostolov hlavne v oblasti horného Turca, v zázemí banského mesta Kremnica, a to v obciach Horná Štubňa, Dolná Štubňa a Sklené. Pri týchto kostoloch boli už uplatňované princípy ranorenesančných chrámov.⁸ Z daného obdobia sa intaktne zachovali takéto krovy na r. k. kostoloch v Příbovciach a Háji. Obidva kostoly majú krovy spoločné – súvisle prechádzajúce nad loďou aj svätyňou. Krov na kostole v Příbovciach, ktorý je hambalkový s päťnými vzperami a viazaný v pozdĺžnom smere centrálnou hrebeňovou stojatou stolicou, je datovaný do roku 1636. Použité je predovšetkým smrekové, ale aj jedľové drevo. Zo záveru 60. rokov 17. storočia pochádza hambalkový krov s centrálnou a dvoma laterálnymi rámovými stojatými stolicami na r. k. kostole v obci Háj v okrese Turčianske Teplice. Uvedené konštrukcie sú ručne opracované sekerami, s tradičnými tesárskymi spojmi (prevláda jednostranné preplátovanie na rybinu, čapovanie, a i.) a značkami v uzloch spojov, ktorými sú v oboch prípadoch sekerou, prípadne dlátom vysekané rímske číslice. V období baroka sú mnohé sakrálné pamiatky hlavne v interiéroch barokovo upravované v duchu rekatolizácie tohto prevažne protestantského územia, a to pod vplyvom Tovarištva Ježišovho, sídliaceho v Kláštore pod Znievom. Došlo k výstavbe len niekoľkých sakrálnych pamiatok, a to hlavne Kalvárie v Kláštore pod Znievom, r. k. Kostola Povýšenia sv. Kríža v Martine-Priekope a r. k. Kostola sv. Bartolomeja vo Vrútku.

⁸ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. Príspevky k dejinám výtvarného umenia v Turci. In *Sborník MSS*, roč. 34 – 35, 1941.

Obr. 12. SNM v Martine. Výstava Drevo kresané časom. Foto M. Kiripolská, 2012

V Martine-Priekope a vo Vrúcku sú dodnes na spomenutých kostoloch zachované krovy z 18. storočia, ktorých konštrukcie sú krokrové s hambalkami so vzperadlom, po stranách zabezpečené ležatými stolicami. V Martine-Priekope bol krov výraznejšie opravený v závere 20. storočia a väčšie množstvo prvkov nahradené (nie vždy vhodne) novými, rezanými. Pôvodné prvky sú výhradne vymeriavané, tak ako to bolo vždy v minulosti, rudkou nanesenou pomocou brnkacej struny.

Na konci 18. storočia a hlavne v priebehu prvej polovice 19. storočia, po vydaní Tolerančného patentu, dochádza opätovne k rozsiahlej stavebnej činnosti hlavne výstavbou nových potolerančných evanjelických a. v. kostolov, v ktorých sa zachovali aj staršie krovové konštrukcie – ev. a. v. kostol v Háji z roku 1820, ev. a. v. kostol v Necpaloch z roku 1843, ev. a. v. kostol v Blatnici z roku 1838. Krovy nad loďami a oltárnymi priestormi v kostoloch v obciach Háj a Necpaly sú zrejme z vyššie uvedených časových období, hambalkové konštrukcie s vešadlom, pozdĺžne viazané hrebeňovými a postrannými stojatými stolicami. Hrebeňové stĺpiky vo funkcii vešiakov sú v oboch prípadoch zdvojené, opášané strmeňmi, resp. stiahnuté svorníkmi s väznými trámami. Pri vymeriavaní spojov (predovšetkým dlabov) sú už okrem línií po rudke z brnkacej struny, zaznamenané aj krátke priečne línie po grafitе – tesárskej ceruzy.

V priebehu druhej polovice 19. storočia a začiatku 20. storočia dochádza hlavne po rôznych pohromách (požiare, víchrice, zemetrasenia, a i.) opätovne k obnovám, prípadne celým výmenám krovných konštrukcií s uplatňovaním už novších, pozvoľne nastupujúcich väznicových konštrukcií (napr. v plných priečných väzbách sa objavujú rozperry medzi väznicami, neskôr už medzi stĺpkami), ešte však nadväzujúcich na krokrové systémy (napr. krokvy čapované do väzných trámov a „krátčat“, výskyt hambáلكov, ale už aj rozpier

medzi väznicami). K vyššie spomínaným konštrukciám môžeme zaradiť krovky na týchto sakrálnych objektoch: Slovenské Pravno – r. k. Kostol Všetkých svätých aj ev. a. v. kostol; Dražkovec – r. k. Kostol sv. Heleny; Mošovce – r. k. Kostol sv. Trojice; Sučany – r. k. Kostol Panny Márie a i. Taktiež s hospodárskym rastom v celej oblasti dochádza k výrazným prestavbám starších kostolov, ako napr. na ev. a. v. kostole v Ivančinej, výstavbám nových kostolov a súčasne s nimi aj moderných väznicových krovov s klieštinami a hrebeňovou väznicou, doplnených o rôzne typy vešadiel a vzperadiel, prípadne ich kombinácie, a to napríklad v r. k. Kostole sv. Jána Krstiteľa vo Vrútkach, r. k. Kostole Najsvätejšej Trojice v Hornom Turčeku, v ev. a. v. kostoloch v Martine, Turanoch a vo Vrútkach. V starších kostoloch sa moderné klieštinové krovky, predovšetkým z prvej tretiny 20. storočia, nachádzajú v r. k. Kostole sv. Gála v Turanoch (nad loďou) a r. k. kostole v Turčianskom Ďure.

Výstupom projektu monitorovania a zdokumentovania sledovaného územia Turca spolu s dendrochronologickým výskumom realizovaným Ing. Tomášom Kynclom je monografia *Historické krovky sakrálnych stavieb Turca* (2008),⁹ ktorá je základným popisom konštrukcií krovov jednotlivých objektov. Súčasťou knižky je ako príloha DVD-disk, obsahujúci plné texty, výkresovú dokumentáciu vo formáte pdf (pričný rez, pozdĺžny rez, pôdorys) a rozsiahlu fotodokumentáciu. Materiál bude slúžiť v prvom rade pre potrebu Pamiatkového úradu SR a jeho krajských pamiatkových úradov a taktiež má priniesť odbornú pomoc pre obnovu a záchranu pamiatkového fondu ako celku, vrátane krovov v rámci daného regiónu. Sekundárnym výstupom bude vyhradená časť v rámci webovej stránky <http://timber.uniza.sk> na serveri Žilinskej univerzity, zameranej na drevené konštrukcie a hlavne historické krovky.

S výsledkami projektu sa verejnosť mohla zoznámiť aj na výstave *Drevo kresané časom*, ktorú pripravili Stavebná fakulta Žilinskej univerzity v spolupráci so Slovenským národným múzeom v Martine. Výstava mala premiéru v novembri 2012 v Slovenskom národnom múzeu v Martine.

Pramene a literatúra:

- BEŇKO, J. *Starý Turiec*. Martin : Osveta, 1996.
GERNER, M. *Tesařské spoje*. Praha : Grada, 2003.
HÁJEK, V. a kol. *Lidová stavění*. Praha : Grada, 2001.
KAHOUN, K. *Gotická sakrálna architektúra Slovenska*. Gerlach Print, 2002. ISBN 8096856480.
KOVAČIČOVÁ, J. Kláštor pod Znievom. In *Vlastivedný časopis*, č. 12, 1963.
KŮRTHY, L. Príspevok ku štýlovej charakteristike rastlinnej ornamentiky v architektúre tretej štvrtiny XIII. storočia. In *ARS*, 31, 1998, č. 1 – 3, s. 95-104.
MENCL, V. Gotická architektúra horného a stredného Považia. In *Vlastivedný časopis*, roč. 18, 1969, č. 3, s. 97-112.
MENCL, V. Základné výskumy. Archív PÚ SR č. 3671, 3660, 3669 a 3667, rok 1930.
MENCLOVÁ, D. Stredoveká architektúra v Turci. In *Sbornik MSS*, roč. 30, 1936.
POMFYOVÁ, B. – BURAN, D. a kol. *Gotika*. Bratislava : Slovart, 2003.
SUCHÝ, L. Historické krovky – vývoj, ochrana a obnova. In *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Drevostavby*. Príloha zborníka CD-ROM s príspevkami, Archkru, Žilina, 2007.
SUCHÝ, L. – IŽVOLT, P. Stredoveký krov nad sakristiou farského kostola sv. Jakuba v Levoči. Historická strešná krajina na Slovensku. In *Zborník z vedeckej konferencie*. Bratislava : FA STU, 2004.
ŠKABRADA, J. *Konstrukce historických staveb*. Praha : Argo, 2003.
VINAŘ, J. a kol. *Historické krovky II – průzkumy a opravy*. Praha : Grada, 2005.

⁹ SUCHÝ, L. – KRUŠINSKÝ, P. – BABJAKOVÁ, Z. – ĎURIAN, K. *Historické krovky sakrálnych stavieb Turca*. Žilina: Žilinská univerzita v Žiline – Stavebná fakulta – Katedra pozemného staviteľstva, 2008. ISBN 978-80-965547-9-7.

SPRÁVY

26. KONFERENCIA ASOCIÁCIE EURÓPSKÝCH MÚZEÍ V PRÍRODE

*Katarína Očková, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: katarina.ockova@snm.sk*

Po dvoch rokoch sa opäť konala konferencia Asociácie európskych múzeí v prírode (AEOM), ktorá sa od svojej premiéry v roku 1966 uskutočnila už po 26-krát. Hostiteľmi tohtoročného stretnutia múzejníkov v prírode a pracovníkov sesterských organizácií, združujúcich regionálne múzeá, hospodárske, poľnohospodárske múzeá a múzeá zamerané na oživenú históriu tradičnej a pôvodnej stavebnej kultúry a spôsobu života, boli tentokrát múzeá v prírode Glentleiten a Bad Windsheim v Bavorsku.

Oficiálny program konferencie trval od 27. do 31. augusta 2013, a tak ako obvykle, pozostával z rokovania na stanovené témy konferencie, exkurzií a valného zhromaždenia AEOM-u.

Zaujímavosť prostredia bavorskej stavebnej kultúry sa odrazila v účasti tak čo do množstva, ako aj rôznorodosti účastníkov, ktorých bolo 138, z nich približne 50 členov AEOM-u. Okrem európskych múzeí v prírode boli na tomto ročníku vzácnymi hosťami zástupcovia Gruzínska (Gruzínske národné múzeum) a Japonska (Edo Tokyo – architektonické múzeum v prírode), avšak nechýbali ani účastníci zo Spojených štátov amerických (Asociácia pre živú históriu, poľnohospodárske a hospodárske múzeá – Association For Living History, Farm and Agriculture Museums, ALHFAM), Austrálie (Asociácia Sovereign Hill múzeí, The Sovereign Hill Museums Association) a Kanady (Múzeum vidieka hornej Kanady, Upper Canada Village).

Napriek, alebo vďaka svojej už vyše 40-ročnej tradícii sa AEOM snaží svoje konferencie usporadúvať v duchu konštruktívneho dialógu a hľadania nových riešení základných otázok múzeí v prírode. Niekoľko zmien sme preto mohli zaznamenať aj v tomto ročníku. Bola to forma rokovania, v ktorej okrem zaužívaných hlavných referátov odborníkov z mimo-múzejnej oblasti a koreferátov múzejníkov v prírode, pribudli diskusie formou rozdelenia všetkých poslucháčov do niekoľkých diskusných skupín so spoločným zhrnutím záverov. V neposlednom rade to bolo referovanie diskusných príspevkov plagátovou prezentáciou, čo umožnilo výber prezentovaných príspevkov na základe individuálneho záujmu poslucháčov a väčší priestor pre odborné diskusie.

Hlavnou témou rokovania bol dom ako exponát a jeho postavenie vo výskume a výchovno-vzdelávacom procese. Prezentované príspevky a diskusie boli orientované na tento základný atribút zbierok múzeí v prírode z rôznych pohľadov. Mnohé príspevky sa nevyhli retrospektívnemu prierezu budovania expozícií, ktoré s touto témou bezprostredne súvisia.

V prvej časti rokovania, zameranej na objekty ako zdroje edukačnej činnosti, v diskusiách jednotlivých skupín odzneli praktické otázky – Ako prekonať z minulosti zaužívaný

Obr. 1. Franské múzeum v prírode Bad Windsheim. Foto K. Očková, 2013

obraz *nudného* múzea? Je našim cieľom kvalita alebo kvantita? V niekoľkých významových súvislostiach sa mnohé múzeá vysporadúvajú s uplynulým prístupom budovania zbierok početných, rôznorodých typov ľudovej architektúry a konštrukčných prvkov v minulosti, bez hlbších kontextových súvislostí a hĺbkového zamerania na *ego* objektu a jeho *mikrohistóriu*. Budujeme *megaexpoziácie* s rôznorodým záberom, alebo sa kvalitou zameriame na získanie návštevníka, ktorý nechce byť len ľahko zabavený, ale vráti sa pre intenzívny záujem o našou formou prezentovanú históriu? Pokiaľ sa spoliehame na moderné mediálne technické prostriedky pre lepšie objasnenie súvislostí prezentovanej expoziácie, často zlyháme, napríklad aj na praktických problémoch poruchovosti a údržby týchto zariadení, kedy návštevník odchádza so zlým pocitom z individuálnej prehliadky múzea len preto, že jednoducho zariadenie nevedel ovládať, alebo nefungovalo a pod. Častokrát dochádza k nepochopeniu našich snáh vytvoriť v expoziácii *prirodzené prostredie* s gazdovským dvorom a pracovným prostredím s pohľadom návštevníka, ktorý očakáva čisté komunikácie kultúrnej inštitúcie s hygienicky čistým prostredím, bez špiny a pod. V poslednej dobe pristupujeme aj k zmenám v základnom účele zooexpoziácie. Jej cieľom už nie je len jej situovanie do historicko-sídlného prostredia, ale zisťujeme, že múzeá v prírode sa zároveň stávajú najľahšie dostupnými rezervármi domácich zvierat, kde deti môžu vidieť naživo hydinu, kravy, ovce, ošipané a ostatné domáce zvieratá.

Závery diskusií nás privedli ku konštatovaniu súvislostí spojených so základnou odbornou činnosťou. Domy nie sú len materiálnymi formami uchovávajúcimi odkazy minulosti,

Obr. 2. Agroexpozícia, detail obytného domu. Franské múzeum v prírode Bad Windsheim. Foto K. Očková, 2013

ale najmä mediátormi niekoľkých kontextov. Napriek skutočnosti, že múzeá budujeme z poznatkov minulosti, je dôležité uvedomovať si cieľ ich uchovávaní pre budúcnosť. Múzeá neslúžia len pre uchovávanie objektov ľudového staviteľstva, ale najmä pre ľudí, a to z niekoľkých pohľadov: pre ľudí, ktorí tieto objekty obývali, ale aj pre ľudí, ktorým ich prezentujeme. Zostáva nemennou tá skutočnosť, že podstatná *mikrohistória* tvorí široký kontext *makrohistórie*. Zaujímavý pohľad ekomúzeí nás orientuje na praktiky aktívneho zapojenia návštevníkov do činností spojených so stavbou domu, alebo tradičných výrobných procesov spojených so životom v minulosti, kedy je možné pochopiť energiu prezentovanej činnosti.

Druhá rovina hlavnej témy, orientovaná na postavenie domov ako exponátov vo výskume, upriamila našu pozornosť na objekty a ich výskum počas akvizícií *in situ*, štúdium použitých tradičných techník a materiálov, metódy datovania objektov, otázku uchovania originálov, realizácie kópií a pod. Vlastný výskum múzeí v prírode sa v porovnaní s teoretickými postupmi akademických pracovísk ukázal ako dôležitá zložka každého pracoviska. Jeho nevyhnutnou súčasťou sú ostatné nástroje múzejnej činnosti, akými sú dokumentácia, zbierkotvorná činnosť, prezentácia a využitie vyskúmaných poznatkov v aplikovanej muzeológii múzeí v prírode pre ich ďalšiu vedeckú, metodickú a kultúrno-výchovnú činnosť. Dom vo význame *domova* je v pozícii viacerých kontextov s dôležitou rovinou nielen materiálneho, ale najmä spoločensko-historického zamerania výskumnej úlohy. Múzeá by mali neustále hľadať rovnováhu objektívneho náhľadu na vlastnú činnosť, aby

Obr. 3. Výroba piva v pivovare. Franské múzeum v prírode Bad Windsheim. Foto K. Očková, 2013

napĺňali skutočne základné potreby spoločnosti a ponúkali návštevníkom aj to, čo návštevník očakáva. V nemeckých múzeách sa prejavili konzervatívne názory uchovávaní originálov na rozdiel od kópií a rekonštrukcií, čo vychádza z dostatku a včasného záujmu o túto problematiku, ako aj z možnosti a kultúrneho rozvoja spoločnosti a krajiny. Ostáva konštatovať, že výskum nikdy nie je v múzeách samoúčelný, ale priamo aplikovateľný v záujme spoločnosti. Múzeum má vlastné osobitné vyjadrovacie prostriedky, aby kultúrne povedomie spoločnosti formovalo.

Okrem hlavnej témy opäť dostali priestor na prezentáciu aj príspevky účastníkov konferencie so zameraním na rôzne témy múzeí v prírode a konkrétnych pracovísk. Z množstva odznelých príspevkov zaujal spôsob zamerania expozícií Den Gamle By (Dánsko) na spoločenské členenie obyvateľstva Dánska. Prostredníctvom neho sme mohli sledovať prezentované obydlia a život mladého páru po presťahovaní od rodičov, byt starej dievky, byt študentov v podnájme, život prisťahovaleckej rodiny z Turecka, život marginalizovaných skupín spoločnosti, ale aj formy aktívnej spolupráce s týmito skupinami v činnosti múzea. Zaujímavé boli aj príspevky zamerané na postavenie objektov v kultúrnom turizme, ako aj v poslednej dobe často diskutovaná otázka budovania múzeí národnej histórie.

V celom programe konferencie boli inšpirujúce najmä prehliadky expozícií hostiteľských múzeí. Múzeum v prírode Glentleiten je najväčším múzeom v prírode v južnej časti tzv. Horného Bavorska. Rozlieha sa na 38 ha, s celkovým počtom 60 expozíčných objektov, s najstarším datovaním do 16. storočia. Na rozdiel od striktného vyjadrenia *prírodného*

Obr. 4. Výmalba stien zo 17. storočia v komore na poschodí obytného domu. Múzeum v prírode Glentleiten. Foto K. Očková, 2013

životného prostredia sú v expozíciách múzea aplikované aj výstavné textové a obrazové panely s osvetľovacím systémom a tematicky vystavené exponáty poľnohospodárskych a iných zariadení. Nepochybne inšpiroval výchovno-vzdelávací objekt určený pre deti, tzv. *objavovňa* (House of Discovery), kvalitná agro- a zooexpozícia, osobitné zameranie niektorých tematických okruhov prehliadky, ako aj technické objekty na vodný pohon.

Franské múzeum v prírode Bad Windsheim je zamerané na históriu, stavebnú kultúru a spôsob života franských vidieckych spoločenstiev. Má rozlohu 50 ha, 125 objektov, s najstarším datovaním do 14. storočia. Okrem prenesených objektov v areáli, múzeum zriaďuje aj niektoré objekty *in situ* v meste. Množstvo expozícií zaujme prezentovaním detailu originálov stavieb v sondách stien, tzv. *oknách času* pôvodných omietok a ďalších vrstiev v časovom vyjadrení od najstaršieho obdobia do nedávnej minulosti. Dominujúcim je zachovanie *prírodného prostredia* v expozičnom vyjadrení vrátane ustajnenia oviec a situovania zooexpozície, expozičné stvárnenie rozľahlých orných plôch, ale aj drobných záhrad. V niektorých expozíciách výskum objektov objasňuje audionahrávka, kombinujúca dokumentárny hovor a spomienky konkrétnych majiteľov objektov. Za pozornosť stoja kvalitné riešenia vodného toku s objasnením spôsobu jeho regulácie, ako aj technické objekty, vrátane funkčného pivovaru. Z hľadiska prevádzky, údržby expozície, ale aj jej využitia a ďalšieho budovania, má múzeum v Bad Windsheim vysoký potenciál v početnej pracovnej

Obr. 5. Výstava spracovania mlieka v hospodárskych priestoroch obytného domu. Múzeum v prírode Glentleiten. Foto K. Očková, 2013

skupine špecialistov na poľnohospodárske, konzervátorské, reštaurátorské, tesárske a iné, v súčasnosti už zanikajúce práce, ktoré boli v minulosti využívané v tradičnom staviteľstve, v zamestnaniach a spôsobe života.

Okrem múzeí v prírode boli súčasťou exkurzií prehliadky historických kultúrnych pamiatok, napríklad kráľovského paláca, parku a parkových objektov v Linderhofe a prehliadka historického mesta Rothenburg ob der Tauber.

Poslednou súčasťou konferencie bolo valné zhromaždenie, počas ktorého privítal prezident AEOM-u Jan Carstensen (Detmold) členov asociácie a hostí. Program rokovania pozostával z rekapitulácie predchádzajúceho zhromaždenia v roku 2011, prezidentovej správy o uplynulej činnosti predstavenstva, ďalej pokračovalo predstavenie a prijímanie nových členov asociácie, návrh a schvaľovanie nových členov predstavenstva (resp. výkonného výboru), informácie o najbližších dvoch konferenciách v nórskom Maihaugene v Lillehammeri (2015) a britskom Black Country Living Museum (2017), ako aj návrhy usporiadateľov na ďalšie obdobia. Súčasťou rokovania bolo zhodnotenie činnosti asociácie voči Európskej únii prostredníctvom svojho zástupcu v europarlamente Henrika Zipsana (Jamtli Museum), ktorý zároveň zhrnul uplynulé a súčasné spolupráce pri projektoch múzeí v prírode v oblasti celoživotného vzdelávania a využitia potenciálu dobrovoľníkov pre činnosť múzeí v prírode.

Obr. 6. Zooexpozičia. Franské múzeum v prírode Bad Windsheim. Foto K. Očková, 2013

Asociácia nemá za cieľ prijímať za člena každého múzejníka. Túto skutočnosť stanovujú aj podmienky účasti a aktívneho zapájania sa do jej činností prostredníctvom konferencií, projektov a činností predstavenstva. Ostáva len dúfať, že zvolenie slovenského zástupcu do predstavenstva na tohtoročnom valnom zhromaždení sa premietne nielen do intenzívnejšej spolupráce s organizáciou, ale tiež obohatí činnosť a spoluprácu aj múzeí v prírode na Slovensku.

WORKSHOP „POUŽITÍ HLÍNY VE VENKOVSKÉM STAVITELSTVÍ“

*Anna Kiripolská, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail:anna.kiripolska@snm.sk*

Hlina spolu s drevom patrili v minulosti k najrozšírenejším a najpoužívanejším stavebným materiálom, a to nielen na území bývalého Československa. Dostupnosť hliny a jej vlastnosti podmieňovali širokú škálu jej použitia v tradičnom staviteľstve ako hlavného (vo forme nabíjaných či vykladaných vodorovných konštrukcií, váľkov a nepálených tehál) a tiež doplnkového stavebného materiálu (spojivo, omietky, mazanice). Aj preto majú drevené a hlinené objekty najpočetnejšie zastúpenie v múzeách v prírode v Českej a Slovenskej republike. Stále neuzatvoreným problémom však zostáva miera zachovania autenticity pôvodnej hmoty vytvárajúcej zbierky objektov ako dokladov tradičnej stavebnej kultúry prezentovanej oblasti. Tá v prvom rade determinuje použitie pôvodných materiálov, techník a technológií pri realizácii vybraných stavieb na novom mieste. Práve pôvodné hlinené objekty sa v múzeách v prírode často stavali z iných, už súdobých a na trhu dostupných materiálov.

Národní ústav lidové kultury v Strážnici v spolupráci s Ústavom geologických vied Prírodovedeckej fakulty a Ústavom európskej etnológie Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne rieši od roku 2011 projekt, týkajúci sa technológií tradičného hlineného staviteľstva na Morave a ich vzťahových súvislostí k oblasti stredného Podunajska. Päťročná úloha sa uskutočňuje v rámci grantového systému Ministerstva kultúry Českej republiky „Program aplikovaného výskumu a vývoje národnej a kultúrnej identity“ (NAKI), systematicky zameraného na uchovávanie hodnôt kultúrneho dedičstva a ich sprístupnenia širokému okruhu odbornej i laickej verejnosti. O zámeroch, metódach, doterajších výsledkoch a poznatkoch z realizácie tohto pozoruhodného a z viacerých hľadísk prínosného projektu bližšie informoval jeho autor Martin Novotný na stránkach zborníka Etnografia 53 v roku 2012.

Súčasťou uvedeného projektu bol workshop „Použití hlíny ve venkovském stavitelství“, ktorý sa v dňoch 9. – 10. júla 2013 uskutočnil v areáli Muzea vesnice jihovýchodní Moravy v Strážnici. Jeho organizátorom bol Národní ústav lidové kultury a Český svaz muzeí v přírodě. Zúčastnili sa ho pracovníci múzeí, múzeí v prírode a inštitúcií pamiatkovej starostlivosti. Hlavným poslaním tohto pracovného stretnutia boli ukážky a osvojenie si niektorých, v minulosti bežne používaných technologických postupov pri realizácii hlinených stavieb. Účastníci akcie si postupne mali možnosť sami vyskúšať výrobu nepálených tehál, hlineného nabíjaného muríva a stavbu kamennej podmurôvky na hlinenú maltu.

Nabíjanie bolo jedným zo spôsobov stavby hlinených objektov. Spočívalo v natláčaní a dôkladnom ubíjaní hliny do došteného debnenia, ktoré sa postupne zvisle posúvalo

Obr. 1., 2. Příprava hlíny na výrobu nepálených tehál a obracanie obschnutých nepálených tehál. Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy Strážnice, júl 2013. Foto David Rájecký

až do požadovanej výšky obvodových stien a priečok stavby. Do hliny sa okrem slamy pridávali aj drobné kamene. Steny a najmä rohy stavby spevňovali vkladáním hrubších prútov alebo konárov.

Výroba nepálených tehál na workshope začínala prípravou materiálu. Z kopy hliny sa motykami odkopalo jej potrebné množstvo a preosialo sa cez sito. Hlina sa poliala odmeranou dávkou vody a miesila sa šliapaním nohami, pričom sa postupne pridávala narezaná slama.

Na odhade správneho pomeru hliny, vody a ďalších zložiek hlinenej hmoty (predovšetkým rezanej slamy, pliev, niekedy aj iných rastlinných či živočíšnych zvyškov a odpadov) a jej dôkladnom spracovaní záviseli požadované vlastnosti konečného produktu. Tehla vznikla vtlačením hmoty do navlhčenej drevenej hranolovitej formy, jej uhladením na povrchu a následným vyklopením. Aby nedošlo k ich deformáciám, nechali sa tehly na mieste presušiť a až potom boli ukladané na dôkladné preschnutie tak, aby boli chránené pred dažďom.

Ďalšou aktivitou bola stavba kamennej podmurovky na hlinenú maltu. Hmotu tvorila prekopaná a preosiata hlina, dôkladne premiešaná s potrebným množstvom vody a rezanej slamy. Táto zmes dokonale vyplnila všetky medzery medzi kameňmi a po zaschnutí bola prekvapivo pevná. Aj z tohto dôvodu bola hlinená malta považovaná za kvalitný spojovací materiál, ktorého kvalitu a dlhú trvácnosť mohlo ohroziť iba jeho vystavenie dlhodobému zatekaniu.

Účastníci si z dvojdnového workshopu v Strážnici určite odniesli množstvo praktických a už overených skúseností, informácií a poznatkov, ku ktorým by sa inak dopracovávali metódou pokusov a omylov. K úspechu workshopu nepochybne prispelo bezchybné organizačné zvládnutie a priateľská a ústretová atmosféra, ktorú vytvorili zainteresovaní pracovníci Muzea vesnice jihovýchodní Moravy. Bolo nám ct'ou takéhoto podujatia sa zúčastniť.

STRETNUTIE ZAMESTNANCOV SNM V MARTINE

*Milena Kiripolská, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: milena.kiripolska@snm.sk*

Spomienky, priateľstvá, ale i dni prežité v dobrých aj zlých časoch sú znakom každého dobrého kolektívu. Asi osemdesiatka tváří, ktoré doňho patrili v Slovenskom národnom múzeu v Martine, sa zišla na svojom pracovisku 28. septembra 2012. Tretie spoločné stretnutie sprítomnilo príjemné i zabudnuté momenty strávené v martinskom múzeu.

„Čas zjemňuje zlé spomienky a prikrášľuje tie pekné. Dnes si ich môžeme oživovať a pokojne aj prikrášľovať spoločne,“ privítala bývalých a aj súčasných kolegov riaditeľka múzea PhDr. Mária Halmová.

Čo však nebolo možné prikrášliť a obísť bola skutočnosť, že chýbalo mnoho tváří, ktoré po dlhé roky utvárali obraz tejto inštitúcie. Minúta ticha venovaná ich pamiatke dala možnosť zaspomínať si na stratené okamihy, no naopak i tešiť sa z prítomnosti významných jubilentov. K deväťdesiatke zablahoželala sála lektorkám Csille Jesenskej a Elene Badovej. Osemdesiatiny oslavovali v roku 2012 bývalý riaditeľ múzea PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., etnografka PhDr. Irena Pišútová, CSc., strážnici Miloš Ivaška a Imrich Kohút, dozorkyňa v expozíciách Vilma Mikešová a kurič Ján Gažo. Na stretnutí bolo i veľa kolegyň a kolegov, ktorí si tohto roku pripomínali sedemdesiatku a šesťdesiatku. Všetkým srdečne zablahoželali, ale na to, aby boli medzi významných oslávencov tu vyvolaní, sú vraj ešte veľmi mladí – musia sa poušilovať dotiahnuť sa na osemdesiatnikov a deväťdesiatnikov.

Na treťom spoločnom stretnutí vo veľkej zasadačke múzea panovala od začiatku dobrá atmosféra. Spočiatku išlo o nachádzanie a spoznávanie známych tváří, ktoré reprezentujú minulosť i súčasnosť Slovenského národného múzea v Martine, no netrvalo dlho a zbúrali sa i hranice medzi generáciami a celá sála sa ponorila do spoločných rozhovorov.

Na pripomenutie viac ako polstoročia zákulisných dejín múzea bola pripravená výstava fotografií v priestoroch pred zasadačkou. Čiernobiele i farebné momentky pripomínali každodenné i sviatočné chvíle, ktorými múzeum žilo. Ich prostredníctvom bolo možné opäť si sprítomniť rôzne oslavy, slávnostné otvorenia výstav, ale aj v minulosti mimoriadne populárne športové dni, v ktorých boli Martinčania v rámci SNM pravidelnými favoritmi. Okrem družných hovorov sa veľkou zasadačkou niesli aj tóny hudby, o ktorú sa starala Ľudová hudba Maroša Kramára. Netrvalo dlho a súčasťou kapely sa stali i prítomní múzejníci, ktorí ochotne prebrali na seba povinnosti spevákov.

Prvé spoločné stretnutie zamestnancov organizovalo múzeum v roku 1997. Milé a vďačné spomienky naň viedli k jeho zopakovaniu po desiatich rokoch v máji 2007. „Je to prejavom toho, že sa stále cítite byť súčasťou národného múzea a že my to tak cítime, že sme jedna veľká rodina, ktorú – tak ako to v rodine býva – spája všetko – dobré i zlé – spolu prežiť,“ priblížila riaditeľka podstatu takýchto akcií.

O to krajšie bolo zvítanie v roku 2012, ktoré sa uskutočnilo na podnet bývalých zamestnancov. Tým tváre, ktoré každodenne stretávali na chodbách, začali po čase chýbať. Bývalí kolegovia si veľmi pochvalovali príjemné chvíle a priateľskú atmosféru. Desaťročie bolo však podľa nich dlhá doba, a preto vedenie múzea rado pristúpilo na častejšie termíny „stretávk“.

Septembrové stretnutie zamestnancov Slovenského národného múzea v Martine v roku 2012 určite nebolo posledné. Múzeum sa teší, že i do budúcnosti bude pretrvávajúť táto tradícia a bývalí, súčasní i budúci kolegovia sa opäť zídu v jeho priestoroch v roku 2017.

Z ČINNOSTI SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA V MARTINE V ROKU 2012

*Mária Halmová, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: maria.halmova@snm.sk*

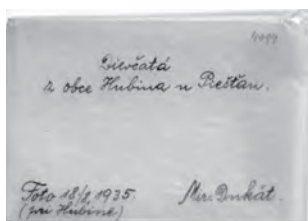
Stručnú správu o činnosti múzea v uplynulom roku otvárame zmienkou o akvizičnej činnosti, v rámci ktorej sa podarilo obohatiť zbierkový fond múzea o vzácne súbory. Je potešiteľné, že predovšetkým mladší kurátori sa už cielene zameriavajú aj na dokumentáciu druhej polovice 20. storočia, ktorú sme v ostatných dvoch desaťročiach tak trochu zanedbali, pričom mnohokrát nešlo o záležitosť závislú na financiách. Okrem jednotlivín (hračky, odev) takto pribudli v minulom roku do zbierkového fondu múzea rozmanité ukážky produkcie českých i slovenských sklární a porcelánok, ktoré boli súčasťou prakticky každej domácnosti či reštauračného zariadenia. Veľmi zaujímavou akvizíciou je kolekcia 1542 sklenených fotoplatní z obdobia 30. rokov 20. storočia, ktorej autorom je moravský rodák Miroslav Dukát, pôsobiaci v rokoch 1924 – 1939 ako poisťovací úradník v Trenčíne. Väčšia časť zbierky zachytáva hlavne architektúru miest a obcí západného Slovenska, menšia časť je venovaná dokumentácii ľudovej kultúry oblasti Malej Hanej na Morave. Celkovo múzeum získalo v roku 2011 3118 kusov zbierkových predmetov.

Podstatná časť pracovného úsilia kurátorov bola zameraná na fyzickú revíziu celého zbierkového fondu múzea, ktorá prebieha od roku 2011 s termínom ukončenia v roku 2016. Všetci múzejníci poznajú časovú náročnosť tejto práce, ale aj mimoriadnu dôležitosť jej precízneho vykonania a následného vysporiadania prípadných nezrovnalostí. K revízii zároveň pribudli časovo tiež veľmi zdĺhavé práce, súvisiace s prípravou digitalizácie zbierkových predmetov, čo v našom prípade predstavuje výber a zhotovenie príslušných evidenčných záznamov 15 000 zbierkových predmetov predovšetkým z národopisných fondov, fondu Múzea Martina Benku, Múzea Andreja Kmeťa i fondov menšinových múzeí.

Mimoriadne dôležitým pozitívom v činnosti Slovenského národného múzea ako celku je skutočnosť, že v roku 2011 získalo na základe úspešnej akreditácie na dobu 6 rokov osvedčenie Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR o spôsobilosti vykonávať výskum a vývoj.

Na svojom ostatnom zasadnutí Vedecká rada SNM v Martine v septembri minulého roka prijala a odporučila predĺženie termínu plnenia III. etapy vedecko-výskumnej úlohy Analýza podielu Čechov na hospodárskom, kultúrnom a spoločenskom vývoji Slovenska (Priemyselné centrum severozápadného Slovenska Žilina a región horné Považie) do konca roka 2014. Úlohu dlhodobo rieši Múzeum českej kultúry na Slovensku. Naše druhé menšinové pracovisko, Múzeum kultúry Rómov na Slovensku je od roku 2012 zapojené do plnenia úlohy Historicko-etnografické štúdie expozičných skupín, usadlostí a objektov v Múzeu slovenskej dediny výberom – rekonštrukciou konkrétnych foriem obydli tejto minority v Turci. V ostatných rokoch boli v rámci tejto úlohy spracované historicko-etnografické štúdie jednotlivých usadlostí a objektov regiónu Liptov a Turiec a čiastočne regiónu

Obr. 1., 2. Dievčatá z obce Hubina pri Piešťanoch. Foto M. Dukát, 1935. Všetky získané fotoplatne sú autorom určené a datované

Kysuce-Podjavorníky (všetky priebežne publikované na stránkach tohto zborníka), pričom návrh jej ďalšieho plnenia bude predmetom rokovania najbližšieho zasadnutia Vedeckej rady SNM v Martine. Oponovaním výstupov vedecko-výskumnej úlohy Slovensko a jeho identita a publikovaním štúdie o tematickom zameraní novej expozície v II. budove SNM je ukončená I. etapa riešenia tejto úlohy s tým, že jej pokračovanie bude predmetom pripravovanej dohody o spolupráci s Ústavom etnológie SAV. V oblasti prírodných vied pokračuje priebežné plnenie, a to II. etapy úloh Fauna Lúčanskej Malej Fatry, Žiaru a ostatných osobitne nechránených území Turca so zameraním na vybrané skupiny živočíchov, Fauna intravilánu a extravilánu Martina a Vrútok so zameraním na vybrané skupiny živočíchov a Flóra Lúčanskej Malej Fatry (najmä jej mezozoickej časti) a ostatných osobitne nechránených území Turca. Rovnako pokračuje úloha Litofaciálne a faunistickej zmeny v jure až miocéne vybraných území Veľkej a Malej Fatry, pohoria Žiar a Turčianskej kotliny a II. etapa úlohy Zmeny jaskynnej fauny na hranici pleistocén – holocén – výskum masívu Tlstej. Vedecká rada SNM v Martine zároveň odporučila prijať novú úlohu Bentická entomofauna prítokov Turca a vplyv mikrohabitátu a krajiny na distribúciu vybraných skupín makrozoo-bentosu s termínom plnenia v rokoch 2012 – 2017. Pracovníci Múzea A. Kmeťa sa popri plnení vyššie uvedených vedecko-výskumných úloh venovali predovšetkým spracovaniu technického scenára novej prírodovednej expozície, ktorá bude realizovaná v I. budove SNM po ukončení jej celkovej rekonštrukcie. Za dôležitú považujeme tiež skutočnosť, že sa

Obr. 3. SNM v Martine. Výstava Hra a hračka. Foto M. Kiripolská, 2012

nám darí plniť základnú úlohu múzea v oblasti edičnej činnosti, a to každoročné vydávanie Zborníka SNM – Etnografia a vydávanie Zborníka SNM – Kmetianum v trojročnom cykle.

V oblasti výstavnej činnosti sa múzeum podieľalo na viacerých spoločných projektoch, v rámci ktorých pripomíname výstavu Pavol Socháš – lyrik národopisnej fotografie, pripravenú spoločne so Slovenskou národnou knižnicou k 150. výročiu narodenia a 70. výročiu úmrtia nestora slovenskej fotografie. Ako mimoriadne zaujímavú a prínosnú označujeme dlhodobú spoluprácu so Školou úžitkového výtvarníctva v Ružomberku a Strednou umeleckou školou v Trenčíne na projekte Dotyky s ľudovou kultúrou, ktorej výstupom bola tentoraz výstava Hra a hračka. Návštevníci múzea mali možnosť vidieť veľmi nápaditú i vtipnú tvorbu študentov oboch škôl, inšpirovanú tradičnými ľudovými hračkami zo zbierok múzea. V zahraničí sa múzeum prezentovalo výstavami Looking for Roots and Home Celebrations (Jerusalem House of Quality, Jeruzalem), Z ľudového odevu na Slovensku (Slovenský inštitút, Viedeň) a výberom z fotografickej tvorby Karola Plicku pod názvom Obrazy spievajúcej zeme (Galerie DK, Uherský Brod).

V rámci investičných projektov sa v máji 2012 začala rekonštrukcia I. budovy Slovenského národného múzea odovzdaním staveniska a následnými stavebnými prácami, ktoré prebiehali plynulo v zmysle harmonogramu, s termínom ukončenia do 30. júna 2013. Celkový priebeh rekonštrukcie objektu bude podrobne opísaný na stránkach budúročného Zborníka SNM – Kmetianum. Zároveň múzeum v uplynulom roku zadalo úspešnému uchádzačovi v procese verejného obstarávania zákazku na spracovanie architektonickej štúdie na rekonštrukciu II. budovy Slovenského národného múzea, vrátane projektu pre stavebné povolenie a realizačného projektu pre prvú etapu rekonštrukcie. V letných mesiacoch prebiehala v Múzeu slovenskej dediny rekonštrukcia objektu školy z Petrovíc, na ktorú získalo múzeum grantový príspevok z Nadácie Všeobecnej úverovej banky.

Február 2013

Obr. 4., 5. SNM v Martine. Výstava Hra a hračka. Foto M. Kiripolská, 2012

Obr. 6. MSD. Výmena strešnej krytiny na škole z Petrovíc. Foto J. Neplech, 2012

Obr. 7. Pracovníci Múzea slovenskej dediny pri upratovaní objektu – školy z Petrovíc. Foto J. Neplech, 2012

Obr. 8. Časť nápojovej súpravy na čaj a mokka kávu, porcelán, Slavkov, Československo, okolo polovice 20. storočia, evid. č. KH 8156 – KH 8171. Foto B. Pekariková, 2013

Obr. 9. Časť nápojovej súpravy na mokka kávu CORNELIA, porcelán, dekor Harlekýn, návrh Jan Hahn, Loučky, Československo, 1956, evid. č. KH 8232 – KH 8239. Foto B. Pekariková, 2013

ACTIVITIES OF THE SLOVAK NATIONAL MUSEUM, MARTIN IN 2012

*Mária Halmová, Slovak National Museum, Martin;
e-mail: maria.halmova@snm.sk*

A brief report on activities of the museum in the past year, we are opening with a mention on the acquisition activities in which we managed to enrich the museum's collection with rare sets. We are pleased that especially younger curators have focused specifically on the documentation of the second half of the 20th century; that was a little neglected in the past two decades where often it is not a matter of dependent on finances. In addition to particular items (toys, clothes), a diverse sample of the output of Czech and Slovak glass and porcelain factories was added to the collections of the museum last year. Glass and porcelain were practically a part of every household and restaurant. A collection of 1,542 glass photo plates of the period of the thirties of the 20th century, the author of which is a native of Moravia, Miroslav Dukát, working in the years 1924–1939 as an insurance clerk in Trenčín, seems a very attractive acquisition. A greater part of the collection captures mainly the architecture of towns and villages in western Slovakia; the smaller part documents folk culture in Malá Haná in Moravia. Overall, the museum acquired 3,118 pieces of collection items.

A substantial part of the work efforts of curators focused on the physical review of the museum collections, running since 2011 and due to complete in 2016. All museum workers admit the time demands of the job but also the vital importance of precise execution and the subsequent settlement of any irregularities. The revision has also been added to a time consuming and often tedious work associated with the preparation of digitized collection items. In our case it means the selection and construction of respective registers of 15,000 collections mainly of ethnographic funds, the fund of the Museum of Martin Benka, the Museum of Andrej Kmeť funds and funds of the minority museums.

The fact that in 2011, thanks to the successful accreditation, the SNM gained a certificate of the Slovak Ministry of Education, Science, Research and Sport to carry the research and development out for six years is an extremely important positive in the Slovak National Museum activities as a whole.

In September last year, at its last meeting, the Scientific Board of the SNM in Martin adopted and recommended to postpone the deadline of the 3rd stage of scientific research *Analysis Czechs share in the economic, cultural and social development of Slovakia (Industrial Centre of north-western Slovakia – the Žilina region and the upper Považie region)* by the end of 2014. The Museum of Czech Culture in Slovakia has long been dealing with this task. Since 2012, our other minority department, the Museum of Roma Culture in Slovakia, has been involved in working on the task *Historical and ethnographic studies of exhibition groups, settlements and objects in the Museum of Slovak Village* by choosing and reconstructing specific forms of housing of the minority in the Turiec region. In recent years, as part of this task the historical and ethnographic studies of individual settlements

and objects of the Liptov and Turiec regions and partly the Kysuce – Podjavorníky region were processed (all continuously published on pages of this proceeding), where its further implementation will be discussed at the next meeting of the Scientific Board of the SNM in Martin. The 1st stage of the task will be completed by opposing the results of the task *Slovakia and its identity* and by publishing a study on the thematic orientation of the new exhibition in the 2nd SNM building. Its continuation will be the subject of forthcoming co-operation agreement with the Institute of Ethnology of the Academy of Sciences. As for natural sciences the process of accomplishment continues and so does the 2nd stage of the task *Fauna of Lúčanská Malá Fatra mountain range, the Žiar region and other exposed areas in the Turiec region focusing on selected groups of animals, Fauna of urban and rural towns of Martin and Vrútky focusing on selected groups of fauna and flora and Flora of the Lúčanská Malá Fatra mountain range (especially its Mesozoic part) and other special exposed areas in the Turiec region*. Also the task *Litofacial and fauna changes in selected areas of Veľká and Malá Fatra mountains, the Žiar region and the Turčianska valley in the period from the Jurassic to the Miocene* and the 2nd stage of the task *Changes in cave flora at the turn of the Pleistocene – the Holocene – the research of the Tlstá mountain massif*. The Scientific Board of the SNM in Martin also recommended taking a new task *The benthic entomologic fauna of the tributaries of the Turiec river and the influence of the microhabitat and the country on distribution of selected groups of macro invertebrates* with the deadline in 2012 – 2017. When fulfilling the task, the workers of the Museum of Andrej Kmeť pay particular attention to processing of technical scenario of a new natural science exhibition, which will be installed in the 1st SNM building after its overall reconstruction. Also important is the fact that we are able to fulfil the essential role of the museum in editorial activities, i.e. to issue annually the Proceeding of the SNM – Ethnography and Proceeding of the SNM – Kmetianum in a three-year cycle.

In the exhibition activities, the museum participated in several joint projects such as the exhibition *Pavol Socháň – a lyricist of ethnographic photographs*, prepared jointly with the Slovak National Library to commemorate the 150th birthday and the 70th years from the death of this doyen of Slovak photos. We also consider a long-term cooperation with the School of Applied Arts in Ružomberok and Secondary Art School in Trenčín on the project *Contacts with folk culture* very interesting and beneficial. It resulted in the exhibition *Game and toy*. Visitors could see a very imaginative and witty creation of students of both schools, inspired by traditional folk toys from the museum collections. Abroad, the Museum presented exhibitions *Looking for Roots and Home Celebrations* (Jerusalem House of Quality, Jerusalem), *Of Folk Costumes in Slovakia* (Slovak Institute, Vienna) and a selection of the photographic work by Karol Plicka entitled *Picture of the Singing Country* (DK Gallery, Uherský Brod).

In May 2012, as an investment project, the reconstruction of the 1st building of the Slovak National Museum began by passing the site and subsequent construction works that took place smoothly under the schedule until completed on 30 June 2013. The overall progress of the reconstruction will be described in detail on pages of the following Proceeding of the SNM – Kmetianum. At the same time, last year the museum commissioned the successful bidder in the public procurement with the contract for an architectural study for the reconstruction of the 2nd building of the Slovak National Museum including the project for construction permit and implementation project for the 1st stage of the reconstruction. In the summer, the reconstruction of the school from the village of Petrovice, for which the museum had gained a grant contribution from the General credit bank Foundation, took place in the Museum of Slovak Village.

RECENZIE A INFORMÁCIE

SLAVKOVSKÝ, Peter. *Slovenská etnografia* (kompendium dejín vedného odboru). Venované Soni Kovačevičovej, významnej osobnosti slovenskej etnografie. Bratislava : VEDA, Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied, 2012, 127 s., obrazová príloha v texte. Anglické resumé. ISBN 978-80-224-1279-7.

Rozsahom útlejšia, no obsahom hutná publikácia Petra Slavkovského, ktorá stručným a prehľadným spôsobom syntetizuje počiatky vzniku a vývinu vedeckého záujmu slovenskej etnografie – vedného odboru, zaoberajúceho sa problematikou spôsobu života a kultúry generácií obyvateľov Slovenska ako základného predpokladu pochopenia kultúrnych osobitostí a ich civilizačného vývinu s potrebným inštitucionálnym zázemím. Citujem autora: „*Nie je len súpisom prác vedeckých osobností a kolektívov, ale i výziev a limitov, ktoré im spoločenská situácia na Slovensku v sledovanom historickom období vytvorila.*“ Obsah publikácie tvorí úvod, päť kapitol, záver, prílohy, literatúra, anglické resumé a informácia o vydaných tituloch edície Etnologické štúdie. Publikácia vznikla v rámci projektu VEGA č. 2/0086/11 „*Dejiny etnológie na Slovensku v druhej polovici 20. storočia: kontinuity a diskontinuity v bádani*“ a je 18. titulom v rámci edície Etnologické štúdie.

V úvode publikácie autor stručne podáva svoj zámer a štruktúru – vývin slovenskej etnografie a záujmu o jej dejiny na Slovensku v kontexte svetovom i európskom.

V prvej kapitole *Slovensko na konci 18. storočia a v 19. storočí – od romantizmu k pozitivismu*, autor načrtáva v dvoch podkapitolách *Počiatky vedeckého záujmu o ľud a jeho kultúru* a *Etnografia v období národného obrodovania*. Podávajú prehľad vedeckého záujmu o ľud, o jeho spôsob života a kultúru na Slovensku, ktorý vznikal, vzhľadom na špecifické podmienky maďarizačného národnostného útlaku, oproti susedným krajinám o niečo neskoršie a zo začiatku sa rozvíjal, predovšetkým od obdobia národného obrodovania, v intelektuálnom prostredí slovenských národovcov až do polovice 20. storočia v polohe viacej neprofesionálnej.

Druhá kapitola *Slovensko na konci 19. storočia a v prvej polovici 20. storočia – od pozitivismu k historickému materializmu* – podáva obraz dejinného vývoja od založenia prvého realizovaného riešenia inštitucionálneho výskumu a zhromažďovania etnografických dokladov založením Matice slovenskej (1863) a jej pôsobenia, až do jej zrušenia (1875). Prezentuje snahy v oblasti etnografie a zberateľstva Živenou, Spolkom slovenských žien (1869) a o kontinuitu matičných počínov Muzeálnou slovenskou spoločnosťou (1893), ako aj celou plejádou slovenských intelektuálov – popredných zberateľov a bádateľov tradičných javov ľudovej kultúry, osobitne umenia konštituovaním sa a zberateľskej a bádateľskej bázy v slobodných podmienkach prvej ČSR, predovšetkým v obnovenej Matici slovenskej a Slovenskom národnom múzeu v Martine a neskôr na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, ako aj zmenami ku koncu prvej polovice 20. storočia.

Tretia kapitola *Slovensko v druhej polovici 20. storočia. Etnografia v období socializmu – diskontinuita v tradičných kultúrnych vzoroch i v etnografických metódach ich skúmania* je rozvrhnutá do dvoch podkapitol – *Socialistický spôsob života na Slovensku*

– *etnografická reflexia*, v ktorej pojednáva o dôsledkoch zmenenej politicko-spoločenskej situácie na Slovensku v slovenskej etnografii a jej paradigme. Druhá podkapitola *Od materiálových štúdií k vedeckým syntézam* obsahuje charakteristiku šiestich súborov vedeckých syntéz a to v oblasti publikačnej štyri súbory:

– *Etnografický atlas Slovenska*. Sprístupnil kartografickou metódou v dvadsiatich kapitolách informácie o poslednom štádiu kontinuálneho vývinu ľudovej kultúry na Slovensku a nadviazal na podobné atlasové práce v európskych krajinách.

– *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, I – II*. V dvoch zväzkoch poskytuje abecedne usporiadané vedecké informácie pri dodržaní teritoriálno-etnického princípu a komplexnosti o všetkých stránkach spôsobu života a kultúry ľudu Slovenska (javoch, predmetoch, funkciách, osobnostiach, inštitúciách, edíciách, expozíciách a pod.). Rovnocoennou, názorne doplnujúcou zložku textovej časti Encyklopédie je jej ilustračná časť. Popri vedeckej rovine význam encyklopédie tkvie v kultúrno-spoločenskej rovine,

predovšetkým v informáciách, ktoré poskytuje o ľudovej kultúre ako príspevku etnografie a folkloristiky ku kompletizácii obrazu národného kultúrneho dedičstva a jeho tvorivého odkazu.

– **Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry.** Syntéza (publikácia v anglickej i slovenskej verzii).

– **Štúdium ľudovej kultúry v Karpatoch a na Balkáne** – prostredníctvom aktivít Medzinárodnej komisie pre štúdium ľudovej kultúry v Karpatoch a na Balkáne (MKKKB), založenej z podnetu Poľskej akadémie vied a Slovenskej akadémie vied, predstavovalo významný príspevok ku komparatívnym a syntetickým prácam slovenskej etnografie.

V oblasti muzeologickej dva súbory :

– **Expozícia Slovenského národného múzea v Martine** (Človek a pôda, Človek a materiál, Človek a odev).

– **Múzeum slovenskej dediny – národopisná expozícia v prírode SNM v Martine.**

Štvrtá kapitola *Od etnografie k etnológii, kultúrnej antropológii a sociálnej antropológii* predstavuje a charakterizuje obdobie vývinu etnografie na Slovensku v kontexte politicko-spoločenských zmien, ktoré sa udiali a dejú po roku 1990 a v súčasnosti. Slovenská etnografia nastupiac novú paradigmu zaznamenáva nový kvantitatívny i kvalitatívny vývin pod vplyvom a v kontexte európskych trendov.

Piata kapitola obsahuje *Inštitúcie a osobnosti slovenskej etnografie od konca 18. storočia do prvej polovice 20. storočia* v dvoch samostatných častiach *Inštitúcie* a *Osobnosti*. Výber hesiel sleduje zástoj inštitúcií a osobností, ktoré sa najpodstatnejšou mierou zaslúžili o konštituovanie etnografie na Slovensku.

Zo *Záveru*, v ktorom autor sumarizujúc prezentovanú problematiku zdôvodňuje dôležitosť a význam poznania dejín slovenskej etnografie, sledované v zámere i v poslaní publikácie a aj ako určité posolstvo pre dnešnú i budúce generácie etnológov, angažujúcich sa a pôsobiacich v rôznych oblastiach života spoločnosti na Slovensku. Citujem:

„*Štúdium histórie vednej disciplíny je neodmysliteľným predpokladom formovania teórie a metodológie každého vedného odboru, lebo mu dáva nielen potrebnú historickú kontinuitu, ale má aj praktický význam v rozšírení poznatkov dejín samotných skúmaných predmetov a javov.*

Druhým dôvodom, pre ktorý treba poznať dejiny vednej disciplíny je pochopenie vývinu jej teoretických a metodologických predpokladov. Etnografia na Slovensku nemala dobré, resp. v porovnaní s európskymi susedmi skoro žiadne podmienky na kontinuálny vývoj a dlho zotrávala na amatérskej úrovni. K jej konštituovaniu ako profesionálnej disciplíny došlo až v päťdesiatych rokoch 20. storočia.

Päťdesiate roky minulého storočia boli pre vývin vedeckého myslenia v spoločenských vedách nešťastné preto, že nedovolili interpretačnú vedeckú slobodu. Ba čo viac, boli horšie, lebo nedovolili vedcovi o sporných témach ani pomlčať. Požadovala sa jasná odpoveď v intenciách veľmi z vulgarizovaných predstáv vtedajších politických elít o marxistickej metodológii v spoločenských vedách.

Každé obdobie vývinu spoločnosti prináša svoje výzvy a limity. Platí to pre vedné disciplíny, vedecké inštitúcie, ako aj pre osobnosti, ktoré ich profilujú.

...treba pripomínať prínos jednotlivých osobností, vedeckých kolektívov i celých inštitúcií do histórie vedy. Takýto prínos je nielen neodmysliteľným predpokladom formovania samotného vedného odboru, ale dáva mu aj potrebnú historickú kontinuitu. Len tak sa možno vydať na cestu k historickej objektívite, ako ju definoval filozof Adam Schaff: Poznanie nadobúda podobu nekonečného procesu, v ňom sa na základe rôznych prístupov ku skutočnosti, ktoré chápeme z rôznych hľadísk, naše poznanie zdokonaľuje a zbierajú sa

čiasťkové pravdy. Tento proces vedie nielen k jednoduchému hromadeniu poznatkov, teda ku kvantitatívnym zmenám v našom poznaní, ale aj ku kvalitatívnej transformácii nášho videnia dejín. “

Pri takto nastavených kritériách mala naša vedná disciplína, a stále i má, nezastupiteľné miesto v poznávaní dejín spôsobu života a kultúry všetkých etnických spoločností žijúcich na území Slovenska (zvýraznil I. K.).

V prílohách autor uvádza „Pre lepšiu predstavu o etnografickej hodnote prameňov originálnych textov osobností uvedených v tejto publikácii, vyberám ukážky o materiálnej stránke tradičnej agrárnej kultúry – pestovaní obilia v dielach troch osobností: L. Bartholomeidesa, J. Čaploviča, a D. G. Licharda. “

Prezentovaná publikácia Petra Slavkovského uzatvára nielen jednu historickú etapu vývinu etnológie na Slovensku, ale v súčasnej hektickej politicko-spoločenskej situácii evokuje aj otázku Quo vadis? slovenská etnológia. Považujem ju za dôležitú, nezastupiteľnú súčasť uvedomenia si a pochopenia dejinných osudov a zmyslu vzniku a spoločenskej angažovanosti a tým aj potreby etnológie na Slovensku tak v minulosti, ako i dnes. Je nielen nahliadnutím do minulosti a jej zhodnotením, ale aj výzvou pre dnešné i budúce generácie pokračovať „v poznávaní dejín spôsobu života a kultúry všetkých etnických spoločností žijúcich na území Slovenska“. Má čo povedať vedeckým pracovníkom i pracovníkom na poli kultúry, a preto by rozhodne nemala chýbať v knižnici každej kultúrnej inštitúcie, múzea a etnológa.

Igor Krištek

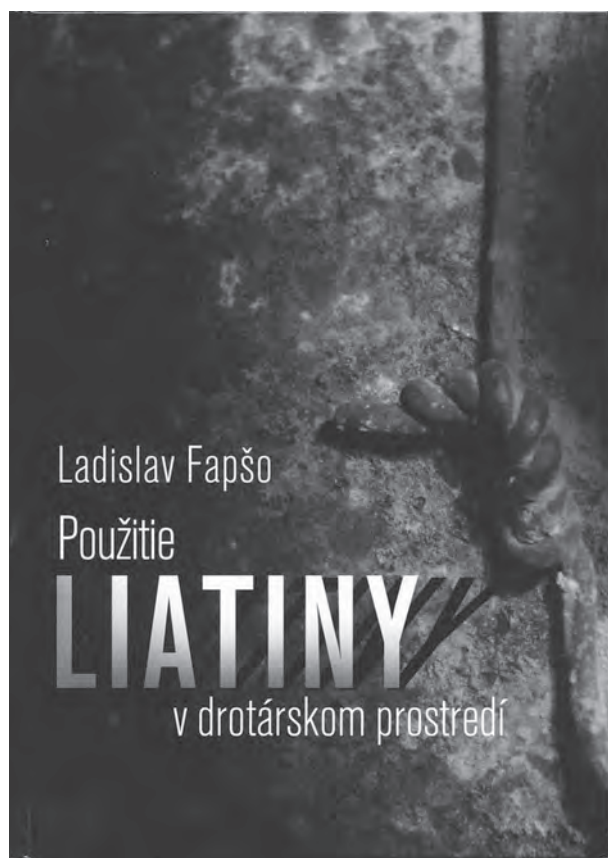
FAPŠO, Ladislav. *Použitie liatiny v drotárskom prostredí*. Žilina : Facta Non Verba/Memoria nostra, 2011, 80 s., obrazová príloha v texte. Anglické resumé. ISBN 978-80-970478-5-6.

Drotárstvo je v našej národnej kultúre považované za výrobnotechnický a umelecký fenomén, predstavujúci špecifickosť a zvláštnosť i v medzinárodnom kontexte. Čitateľská verejnosť, odborná aj laická, vždy prijíma s potešením správy o nových knižných vydaniach, venujúcich sa tejto problematike.

Po zaujímavej a kladne hodnotenej publikácii *Drotárova cesta*, ktorú v roku 2010 autorsky pripravili Ladislav Fapšo a Marián Mrva, dostala sa na slovenský knižný trh ďalšia „drotárska novinka“ z pera Ladislava Fapša pod názvom *Použitie liatiny v drotárskom prostredí*. Vďaka nej sa zaplnilo jedno z bielych miest v oblasti spracovania dejín slovenského drotárstva.

Bc. Ladislav Fapšo je praktizujúcim „drotárom“, mimoriadne nadaným umeleckým remeselníkom, ktorý neustále dokazuje oprávnenosť pocitu pýchy na zručnosť a umelecké cítenie predchádzajúcich generácií drotárov, snažiaci sa i v súčasnej dobe zabezpečiť využitie drôtu v domácnostiach. Je však i teoretikom, sprostredkujúcim širokej odbornej i laickej verejnosti poznatky zo svojich archívnych a najmä terénnych výskumov a pozorovaní, a to prostredníctvom rôznych článkov, knižných publikácií, wokshopov či výstavných projektov. Pri výskumnej práci, viažucej sa k detailnejšiemu prieniku dejinami slovenského drotárstva a jeho hlbšiemu poznaniu, stretáva sa a všíma si javy, ktorým sa v doterajšej spisbe nevenovala veľká pozornosť. Jeho záujem o túto problematiku je dlhodobý. Drotárstvu a jeho štúdiu sa venuje od študentských čias. Už ako študent sa túlal počas prázdnin po drotárstvom známej obci Veľké Rovné na severozápadnom Slovensku, rodisku jeho starých rodičov a rodisku ďalších významných drotárskych majstrov, ktorí toto remeslo preslávili ďaleko za hranicami kysuckého regiónu. Táto neúfňajúca záľuba uňho stále pretrváva, a tak na scénu slovenskej drotárskej histórie priniesol práve prezentovaný nový knižný titul.

Fapšov niekoľkoročný záujem o drotárske predmety a drotárske techniky ho postupne doviedol i k štúdiu drotárskych postupov a techník, používaných na liatinových výrobkoch. Počas terénnych výskumov (1996 – 2011), priamo v obci Veľké Rovné a jej priľahlom okolí, zhromaždil a do knižnej podoby zosumarizoval poznatky týkajúce sa liatiny a jej použitia v drotárskom prostredí. Autor vychádza predovšetkým z materiálových poznatkov, ktoré čitateľovi podáva deskripčným spôsobom, vhodne ilustrovaným obrazovým materiálom o predkladaných tvrdeniach. Kniha je tak jednou z prvých komplexných prác zaoberajúcich sa touto problematikou v slovenskom drotárstve. V počiatočnej textovej časti pod názvom *Cesta k drotárstvu* autor vysvetľuje svoj zámer a pohnútky k napísaniu tejto publikácie. Po úvode nasleduje osem hlavných kapitol, pojednávajúcich o základnej problematike skúmaného javu. Po jej *Záver*e nasleduje *Zoznam použitej literatúry*, *pramene* a anglické *zhrnutie*. Celá kniha je bohato ilustrovaná rôznorodými čiernobielymi a farebnými obrazovými prílohami. V kapitole *Úvod* autor krátko pojednáva o materiáloch, ktoré sa používali na výrobu nádob. Konštatuje v ňom, že na prelome 18. a 19. storočia sa v domácnostiach

začínajú objavovať i liatinové hrnce a o niečo neskôr i plechové smaltované. Liatinové riady sa od polovice 19. storočia stali obľúbeným riadom v slovenských domácnostiach. Boli síce drahšie, ale oveľa odolnejšie ako hlinené. Do skúmanej lokality sa v minulosti dovážali z blízkeho okolia i vzdialenejších miest. Dennodenným používaním sa opotrebovávali, a preto ich bolo treba vo veľkom rozsahu opravovať. Tu ukázali svoju šikovnosť veľkorovnianski drotári. Ako sám autor upozorňuje, jeho výskumným cieľom bolo zamerať sa na problematiku opráv a úprav liatinových hrncov drotárskymi technikami v tomto prostredí i z toho dôvodu, že informácie podobného druhu v doterajšej spisbe absentovali. Prvá hlavná kapitola má názov *Liatina a jej história*, v ktorej je uvedená krátka história liatiny, jej vlastnosti, používanie a formy označenia liatiny. Druhá kapitola *Výroba liatiny* stručne hovorí o jej výrobe. Opisuje materiál, z ktorého sa vyrábala, spôsob ako sa vyrábala a tzv. kupľové pece, ktoré sa používali na jej výrobu. V tretej kapitole *Odlievanie liatinových predmetov* autor prezentuje dva základné spôsoby odlievania liatinových nádob, a to pomocou foriem a tzv. panvíc. V nasledujúcej kapitole *Výroba liatinových nádob* konkrétne opisuje používané formy na odlievanie liatinových predmetov, ktorých súčasťou bývalo označenie odliatkov (vyznačený obsah, značka firmy, prípadné číslo vzoru). Táto časť pojednáva aj o dočisťovaní a ďalšom opracovávaní liatinových nádob, ktoré sa vykonávalo

kvôli spĺňaniu nielen hygienických noriem, ale aj určitej estetickej stránky výrobkov. Poukazuje na fakt, že v polovici 19. storočia sa začali používať rôzne spôsoby povrchových úprav, napr. dechtovanie (nanášanie dechtu na povrch nádob, čím sa nádoba stávala odolnejšou voči vysokým teplotám) a v druhej polovici 19. storočia smaltovanie bielym smaltom z vnútornej strany nádoby a modrým alebo hnedým na strane vonkajšej. V tomto období zlievarne vyrábali rôzne druhy liatinových nádob (hrnce rôznej veľkosti, kastróle, kachlovce, pekáče, bábovnice, hrnce na troch nohách a iné). Uvedené predmety boli vďaka použitému materiálu veľmi odolné, varilo sa v nich rýchlejšie, čím šetrili nielen energiu, ale i čas venovaný príprave jedla. V piatej kapitole *Zlievarenské podniky* autor predkladá stručne zhrnuté poznatky z dejín významných firiem, v ktorých sa odlievali hrnce a kuchynské nádoby. Pozornosť autor venoval tým firmám, ktorých výrobky našiel v skúmanej lokalite. V priebehu výskumu a zberu autor zhromaždil materiál, ktorým zdokumentoval nielen tvarovú rôznorodosť, ale podľa ich značenia určil i firmy, ktoré predmetné nádoby vyrobili. Na základe identifikácie zistil, že boli vyrobené v zlievarenských podnikoch nielen na Slovensku, ale i vo vzdialenejších firmách v Čechách, na severnej Morave a Sliezske. Predpokladá, že do skúmanej lokality liatinové predmety nosili priamo drotári, ktorí sa pri svojich cestách za prácou dostali do blízkosti zlievarní a železiarní. Okrem nich prísun liatinového tovaru do obce podmienil i rozvoj železničnej dopravy a možnosť zakúpiť si ich na trhoch, jarmokoch, alebo v železiarskych obchodoch, napr. v Bytči, Žiline či priamo vo Veľkom Rovnom. Autor v nej poukazuje i na skutočnosti, ktoré vplývali na samotný vznik zlievarní, a to dostupnosť materiálu, paliva, dostatok pracovných síl a blízkosť železiarní. Po krátkej historickej informácii o výrobe železa na našom území sa zameriava na jednu z najdôležitejších oblastí na Slovensku, na Pohronie, kde pracovalo viacero podnikov. Najvýznamnejšiu úlohu v produkcii železa tu zohrali železiarne v Hronci. Pri nich pracovala i zlievareň, ktorá v druhej polovici 19. storočia odlievala okrem iných výrobkov i liatinové hrnce. Autor taktiež venuje pozornosť významným železiarňam v Podbrezovej. Neobchádza ani podniky s bohatou dlhoročnou tradíciou, zaoberajúce sa výrobou železa a liatiny v českých a moravských železiarňach, ako boli železiarne v mestách Frýdlant nad Ostravicí, Třinec, Plzeň či Hořovice. Prostredníctvom krátkej histórie týchto zlievarenských podnikov zmapoval lokality, v ktorých boli vyrobené úžitkové predmety nájdené počas výskumu na rôznych miestach rozľahlej obce Veľké Rovné. Ako uvádza, nevyčerpáva informácie o všetkých veľkých či malých podnikoch vyrábajúcich liatinové predmety, pretože sa pri ďalších výskumoch môžu objaviť nové liatinové produkty z dosiaľ neopísaných zdrojov. Obrazová dokumentácia k tejto kapitole potvrdzuje opodstatnenosť jeho tvrdení o nálezoch v skúmanej lokalite. V šiestej kapitole *Lokalizácia liatinových nádob v obci Veľké Rovné* sa venuje popisu miest, kde našiel predmety, ich sortimentu a počtu.

Z etnografického hľadiska je pozoruhodná siedma kapitola *Opravy liatinových hrncov*, kde podrobne opisuje postupy opráv a úprav liatinových nádob drotárskymi technikami, ktoré sú totožné s technikami používanými pri opravách hlineného, plechového a smaltovaného riadu. Autor teoretické úvahy podložil materiálom z výskumov. Potvrdil tým dôležitosť týchto predmetov, nakoľko sa zachovali v autentickom prostredí a sú zdrojom nového poznania drotárskych dejín. Po detailnom skúmaní konkrétneho poškodenia liatinového riadu a realizácie opráv na skúmaných predmetoch dospel k záveru, že materiál (drôt, plech, ocelové a medené nity) potrebný na opravy i náradie, s ktorým drotári pracovali, je zhodné so starými spôsobmi robenia opráv ako pri bežných opravách kuchynského riadu. Zhodné sú i použité drotárske techniky. Pritom je potrebné si uvedomiť, že moderné spôsoby zvrátenia neboli v časoch vandrovného drotárstva známe. Podrobným štúdiom predmetov a techník dospel k názoru, že opravy a úpravy vykonávali: flekovaním (požitie jedného

alebo viacerých nitov, tento spôsob patril k najrozšírenejším), haftovaním (pomocou drôtovej svorky, najjednoduchšia drotárska technika), odrôtovaním do drôtovej sťahovacej siete a stiahnutím nádoby jednou, prípadne viacerými drôtenými alebo plechovými obručami. V prípade veľkého poškodenia liatinových nádob drotári kombinovali viaceré drotárske techniky, predovšetkým flekovanie a odrôtovanie. Opravy liatinových nádob si vyžadovali znalosť techniky a materiálov, nakoľko na rozdiel od opravy keramických predmetov veľkú úlohu v tomto prípade zohrávala korózia, ktorá výrazne obmedzovala možnosť a trvácnosť opravy. Okrem opráv drotári na liatinových hrncoch realizovali rôzne úpravy, čím sa menila ich funkčnosť. Predmety opravované odrôtovaním (spôsob najčastejšie používaný na keramických riadoch) do drôtovej sťahovacej siete robili viacerými spôsobmi. Pri keramickom riade sa pukliny pevne stisli k sebe a nádoba sa stala vodotesnou. Tento efekt nie je možný pri liatinách, nakoľko rozširujúca sa korózia znemožňovala utesnenie nádoby. Korekcie liatinových nádob robili i obručami. Najčastejšie jednou, dvoma, prípadne dvojitou drôtenou, alebo sa sťahovali obručou vyrobenou z pásu plechu, pričom obruč bola spojená falcom alebo nitovaním. Opravené liatinové nádoby menili takto svoju funkčnosť. V domácnostiach ich potom používali, napr. na úschovu sypkých materiálov, prípadne ako kvetináče, alebo na iné skrášlenie exteriérov príbytkov. V poslednej, ôsmej kapitole pod názvom *Úpravy liatinových hrncov* sa autor venuje popisu týchto úprav, z ktorých najčastejšie bývali úpravy na zavesenie hrnca, ktoré pozostávali z vytvarovania rukoväti alebo veľkých ôk z hrubého drôtu umiestňované v hornej časti nádoby. V spodnej časti sa robili tzv. trojnožky z pevného drôtu. Vďaka týmto úpravám sa mohlo variť v hrnci na otvorenom ohnisku, podobne ako v liatinových nádobách s tromi nožičkami. V stručnom *Závere* prehodnocuje jednotlivé poznatky, rozpracované v knižnej publikácii.

Pozitívne hodnotím podloženie teórie kvalitným výskumným materiálom a špeciálne vyzdvihujem vynikajúcu obrazovú prílohu, ktorá významne dokumentuje skúmanú problematiku. Veľkým prínosom publikácie z odbornej stránky je, že autor na základe konkrétnych autentických prameňov (liatinových predmetov), nájdených v konkrétnej drotárskej obci, podrobnými a obsažnými informáciami detailne objasnil fakty týkajúce sa opravy liatinových hrncov pôvodnými drotárskymi technikami, ktoré s najväčšou pravdepodobnosťou robili veľkorovníanskí drotári priamo pre svoje domácnosti a pre najbližších príbuzných. Priniesol tak nový pohľad do skúmanej problematiky. Zároveň chcem zdôrazniť i skutočnosť, že vďaka jeho publikácii sú uvedené poznatky súhrnne zaznamenané a priblížené širokej verejnosti i odborníkom. Určená je najmä pre tých, ktorí sa venujú remeslám a hlavne drotárstvu, ktoré za posledných dvadsať rokov zažíva veľkú renesanciu (v podobe využitia tradičného materiálu – drôtu a najmä pôvodných drotárskych techník a to tak v neprofesionálnom, ako aj profesionálnom umení).

Autor publikácie predložené analýzy dokumentoval na základe poznatkov získaných v obci Veľké Rovné a jej priľahlého okolia. Vydal autentické svedectvo o sortimente liatinového riadu opraveného drotárskymi technikami, ktoré sa stali akýmisi „živými“ svedkami minulosti. Samotné predmety mu umožnili rekonštruovať pôvodné drotárske techniky a získať informácie, ktoré umožňujú vytvoriť si ešte lepšie predstavy o druhej skladbe liatinových nádob a používaných drotárskych technikách pri ich opravách a úpravách. To dáva etnológom a ďalším nadšencom predpoklad na ďalšie možnosti terénnych výskumov a podobného štúdia materiálov v ďalších oblastiach Slovenska.

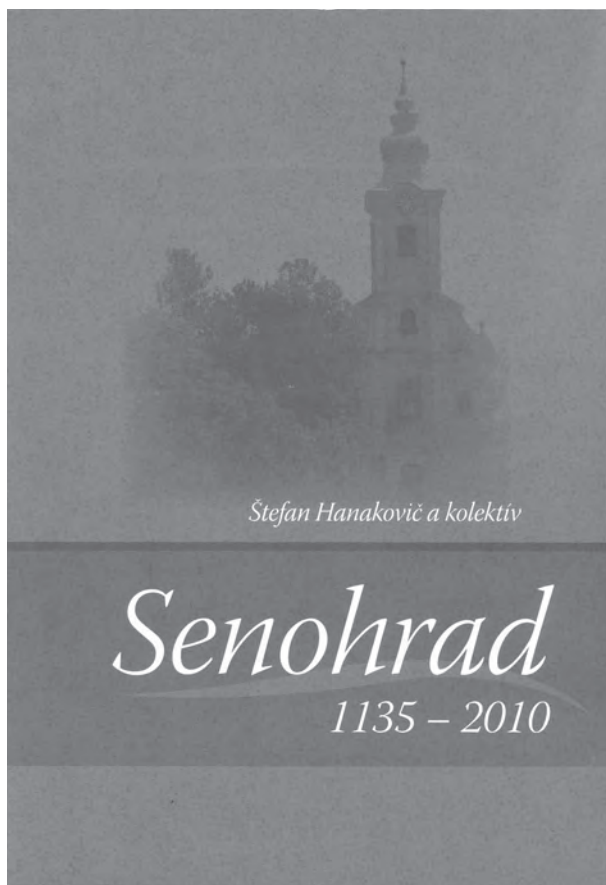
Daša Ferklová

Senohrad 1135 – 2010. Zost. HANAKOVIČ, Štefan a kolektív. Senohrad : Obecný úrad, 2010, 228 s. Anglické, nemecké, francúzske a maďarské resumé. Obrazová príloha v texte a samostatne na 28 s. ISBN 978-80-970467-6-7.

Senohrad patrí medzi najstaršie obce na Slovensku. Jeho dokumentmi podložená história začína od roku 1135. V roku 2010 teda obec oslávila 875. výročie jej prvej písomnej zmienky. Pri tejto príležitosti vyšla monografia, ktorá má ambíciu poskytnúť nielen faktické, dokumentačne známe poznatky, ale aj novozískané skutočnosti, a tak podať ucelenejšie svedectvo o obci, ako to v príhovore uvádza starostka obce Oľga Bartková.

Vravievalo sa, a do istej miery to platí dodnes, že v Senohrade je začiatok kameňa a koniec chleba. Špecifickosť dejín regiónu súvisí najmä s jeho prírodným prostredím, charakteristike ktorého sa venuje úvodná kapitola. Obec leží v juhovýchodnej časti Krupinskej vrchoviny. Do chotára patrí menej úrodná, kamenistá orná pôda, okrem nej lúky a lesy. Klimatické podmienky sú nepriaznivé, pretože zimné obdobie tu trvá šesť mesiacov a teplota klesá až na $-20\text{ }^{\circ}\text{C}$ a v lete môže dosiahnuť až $35\text{ }^{\circ}\text{C}$, napriek tomu priemerne býva v tomto regióne chladno a pomerne sucho. To nedovoľuje pestovať náročnejšie teplomilné plodiny. Senohradčania, ktorí vlastnili len niekoľko drobných políčok, odchádzali v období žatevných prác za zárobkom na dolniaky, odkiaľ si prinášali obilie a kukuricu. Cez obec preteká malý potok Litavica.

V kapitole *Senohrad v deviatich storočiach*, v podkapitole Praveké osídlenie okolia Senohradu sa dozvedáme, že chotár obce nie je po archeologickej stránke preskúmaný. Pozostatky prítomnosti človeka z obdobia rokov 5000 – 2300 rokov pred Kr. sa našli v neďalekých Dudinciach a Cerove. Boli to kolové sídliská, ktoré opisoval už Andrej Kmeť. Na takéto osídlenie poukazuje aj časť senohradského chotára Náklo – Kňazovica. Usadlíci v dobe bronzovej (2300 – 750 pred Kr.) rozvíjali metalurgiu organizovane v oddelených špecializovaných občinách. Približne v rokoch 1000 – 700 pred Kr. začali do stredného Hontu prenikať vplyvy kyjatickej a podolskej kultúry. Z tohto obdobia je známa čačianska mohyla z Bátoviec. Významnou archeologickou lokalitou Senohradu je Prepoštovica, kde učiteľ Baránek našiel keramiku púchovskej kultúry. Následne doba železná priniesla znalosť spracovania železnej rudy, stopy čoho sa našli v Devičí. Postupne prichádzali i do tejto oblasti Kelti, ktorí prenikali aj do vyššie položených častí stredného Hontu. Územie neobišla ani dobrá rímska. Z tohto obdobia, spolu s rímskymi mincami, sa našli na tomto území aj ďalšie nálezy. Už v 5. storočí, v priebehu obdobia sťahovania národov prichádzali aj do terajšieho senohradského chotára slovanské kmene a po nich v 11. storočí maďarské kmene. Sídliskový materiál sa našiel v neďalekých Teranoch, Hontianskych Tesároch a poklad uhorských mincí na Pijaviciach pri Krupine. Najstaršie dochované názvy obce Zenegar (1135), Senograd (1262), Zinerad (1343), Zenehrad (1511), Sennohrad (1786) sú dôkazom toho, že obec pravdepodobne vznikla v období slovanského osídľovania tohto kraja. Rok 1135 je preň prelomový,

keďže sa Senohrad, ako poddanská osada patriaca hradu Čabraď, prvýkrát objavuje v písomných prameňoch ako súčasť majetku opátstva v Bzovíku. Kláštor a opátstvo v Bzovíku pôvodne patrilo benediktínom a neskoršie premonštrátom. Založil ho župan Lambert, ktorý bol v 11. storočí najväčším vlastníkom pozemkov v Honte, pričom celé toto územie patrilo do Zvolenskej župy. O Senohrade v stredoveku je zmienok málo a ako uvádzajú autori tejto kapitoly: „z viacerých dôvodov nebolo možné venovať sa štúdiu prameňov, preto sa stredovekými dejinami podrobnejšie nezaoberajú. Dôležitým dokladom k histórii obce je pečatidlo, ktorého vznik sa datuje do druhej polovice 19. storočia“.

Nasledujúce podkapitoly nám predstavujú stavebný vývoj obce, obydľia a hospodársko-spoločenské premeny Senohradu. *Obyvatelia* je názov kapitoly, v ktorej si autori všímajú demografický vývoj obce, presídľovanie obyvateľov z Oremovho Lazu – Lešť a živelné pohromy, ktoré obec postihli. V roku 1869 mala obec 1077 obyvateľov, v roku 2010 768 obyvateľov.

Pracovné príležitosti obyvateľov, poľnohospodárstvo a dobytkárstvo ako hlavné zamestnania v obci, založenie Jednotného roľníckeho družstva v Senohrade a strojového

družstva, ktoré vytvorili gazdovia z Oremovho Lazu sú opísané v kapitole *Práca*. V časoch pôsobenia Andreja Kmeťa v Senohrade sa viacerí obyvatelia začali venovať ovocinárstvu, a to v škôlke, alebo individuálne. Ovocinárstvu sa priúčali aj deti v škole. Prvé náznaky zmien v poľnohospodárstve sa objavili v rokoch 1939 – 1945, keď roľníkom poskytol štát viaceré dotácie na individuálne alebo spoločné zakúpenie sekačiek, mláťačiek, na širšie využitie elektrifikácie a subvencie na vybetónovanie hnojísk. Vojnový stav však tieto trendy zastavil. Jednotné roľnícke družstvo v Senohrade bolo založené v druhej etape združstevňovania 18. apríla 1958. Prvým predsedom JRD bol Jozef Dobrocký. Prudký rozvoj družstva nastal v rokoch 1976 – 1989. Spoločenské a politické zmeny po roku 1989 nastolili veľmi nepriaznivé hospodárske podmienky pre poľnohospodárstvo, zvlášť pre družstevnú formu hospodárenia.

Kapitola *Školstvo* nás oboznamuje o vývoji školstva v Senohrade od založenia školy pred rokom 1779 až do súčasnosti. Počas týchto rokov v škole pôsobili starostliví duchovní pastieri a viacerí vynikajúci učitelia. V rokoch 1919 – 1922, s prerušením vojenskej služby na talianskom fronte, pôsobil tu ako učiteľ a organista a aj literárne tvoril Jozef Cíger Hronský.

Cirkevné dejiny je kapitola od Mgr. Ladislava Zajaca, farára v Senohrade. Dozvedáme sa v nej, že Senohradčania boli a sú nábožní ľudia. Obsahom tejto kapitoly sú Kostol sv. Imricha, oltáre a sochy v kostole, maľované obrazy v kostole, zvony, sochy, kríže, pamätné tabule, kňazi pôsobiaci vo farnosti Senohrad a duchovné povolania z farnosti Senohrad, ktoré sú príkladne spracované podľa doložených historických záznamov.

Už podľa štruktúrovania kapitol *Všedný a sviatočný život v Senohrade* a *Rok v Senohrade* je zrejmé, že rodinné a výročné zvykoslovie obce a celý jej duchovný život je bohatý. Táto časť končí kázňou Andreja Kmeťa, s ktorou v Senohrade 2. nedeľu po Veľkej noci v roku 1866 kázal na tému Nevera, modloslužba a povery.

Kultúra a Folklor je kapitola, v ktorej Mgr. Peter Sabov, PhD., v časti Stopy knižnice Andreja Kmeťa v Senohrade opisuje osudy farskej knižnice. V roku 1996 miestny farár Irenej Cuitti a Eva Guttenová založili zbor Schola Cantorum, ktorého hlavným poslaním je účinkovať vo farskom kostole počas sv. omší.

Dlhšiu a značnú tradíciu má v obci divadelníctvo. Popri nacvičovaní divadelných hier ochotníci spolu so ženami a mládežou pripravili i viaceré folklórne pásma. V roku 1982 založili folklórnu skupinu, ktorá úspešne reprezentuje Senohrad, v súčasnosti pod názvom Folklórna skupina Hrachovinka účinkuje na miestnych, regionálnych a celoslovenských kultúrnych podujatiach. Bohatú čipkársku a výšivkársku tradíciu, ktorú v 19. storočí podchytil v obci Andrej Kmeť, opisuje posledná časť tejto kapitoly. Na bohaté aktivity a záujmy občanov Senohradu poukazuje časť *Spolky, združenia, organizácie*, ktoré vznikali prevažne po roku 1948. Dobrovoľný hasičský zbor bol založený v roku 1923. Včelársky spolok vznikol v roku 1931 z iniciatívy miestneho farára Ľudovíta Šimútha. Spolok bol zároveň členom Zemského ústredia včelárskych spolkov pre Slovensko v Bratislave.

Poviedka *Senohradskí záchranci* Krupiny z obdobia tureckej okupácie tohto územia a rozprávania zo života Senohradčanov sú obsahom kapitoly *Návraty do minulosti*.

Hodnotnou štúdiou s názvom Andrej Kmeť a Senohrad zostavovateľ publikácie PhDr. Štefan Hanakovič otvára kapitolu *Od minulosti k súčasnosti a do budúcnosti*. Andrej Kmeť (1841 – 1908) pôsobil v obci ako kaplán v rokoch 1865 – 1868 a prebudil tu silné duchovné i národné presvedčenie. Zaujímavý medailón je venovaný osobnosti Jozefa Cígera Hronského (1896 – 1960) a nakoniec rodákovi Jozefovi Weisovi (1941), výtvarníkovi a publicistovi, ktorý žije vo Zvolene. V tejto časti je prekvapujúco zaradená

Ukážka senohradského nárečia vo forme slovníka nárečových výrazov. Kapitulu uzatvára informácia o činnosti samosprávy obce v rokoch 2000 – 2010. Autori publikácie končia text knihy víziami obce do budúcnosti pod názvom *Kultúrne dedičstvo Senohradu, jeho záchrana a revitalizácia*.

Text monografie je štylizovaný tak, aby bol čitateľný tak pre laika, ako aj pre profesionálneho prijímateľa. Dvanásť väčších kapitol je rozdelených na podkapitoly. Okrem niekoľkých drobných gramatických chýb, ktoré sa vkradli do diela počas tlače a ktoré jej nenarúšajú zmysel, nie sú v nej chyby. Záver knihy tvorí kópia listiny obecného zastupiteľstva s názvom „V mene Najsvätejšej Trojice“ z roku 2010, pramene a literatúra, súhrny v štyroch jazykoch a obrazová príloha. Obrazová príloha, aj s farebnými fotografiami, prezentuje pohľady na obec, budovy v obci, sakrálne pamiatky, pamätne tabule, život v obci, podobizne J. C. Hronského, J. Weisa, kňazov a rehoľné sestry, senohradskú paličkovanú čipku so vzorníkom.

Kniha je prvou komplexnejšou monografiou o obci Senohrad, ktorá je sympatická, odborne napísaná a čitateľsky príťažlivá.

Lubica Moncmanová

NEKROLÓGY

ZA MAGDALÉNOU KAŇOVOU

(*29. september 1928, Martin – †17. máj 2013, Martin)

Tiško a nenápadne, tak ako celý život žila, 17. mája 2013, vo veku nedožitých 85 rokov, opustila rady emeritných odborných pracovníkov Slovenského národného múzea v Martine Magdaléna Kaňová, rod. Stehlíková. Do múzea nastúpila pracovať koncom roka 1950 ako výpomocná sila. Keď v roku 1983 z múzea odchádzala do dôchodku, bola už dlhoročnou uznávanou odborníčkou na tradičný odev a textil. Externé štúdium etnológie na Filozofickej fakulte Univerzity J. E. Purkyňu, dnes Masarykovej univerzity v Brne absolvovala v roku 1964. Nikdy sa neusilovala o získanie vedeckej hodnosti. V tejto súvislosti zvykla polovážne, položartom povedať, že jej doktorátmi sú jej tri deti, ktorým sa s láskou a obetavosťou venovala.

V múzeu prešla rôznymi pracovnými zaradeniami, od pomocnej sily cez konzervátorku, dokumentaristku až po odbornú pracovníčku. Výborným základom pre jej prácu s muzeálnymi zbierkami bolo vzdelanie, ktoré nadobudla na Odbornej škole pre ženské povolania a na Učiteľskom ústave pre ženské povolania. Obe školy jej dali nielen rozsiahle odborné, ale i technologické znalosti o odevu a textile. Svoje znalosti si nikdy nenechávala len pre seba, rada ich podľa potreby každému poskytla. Vedela predmet nielen získať, očistiť či zreštaurovať, ale aj odborne opísať a zaradiť. Keď bola potreba, vedela v práci riadne potiahnúť, ale vedela sa aj zabaviť, hoci jej humor bol veľmi jemný. Mala vynikajúcu vizuálnu pamäť. Veľmi presne, aj s väčším časovým odstupom, si pamätala čo a kde sa v minulosti kúpilo, alebo kde je čo v depozitári uložené. V mnohých prípadoch jej pamäť pomohla rýchlejšie ako záznamy v katalógoch.

Napriek tomu, že nerada písala, napísala niekoľko výborných odborných štúdií. Je autorkou knižných publikácií *Ludové zdobené plachty* (1966), *Strihy a výzdoba ľudových odevov na Slovensku* (1985) a spoluautorka práce *Ludové kožuchy* (1970). Spolupracovala dokonca na príprave *Etnografického atlasu Slovenska* (1990), je autorkou niekoľkých máp v kapitole o tradičnom odevu a obuvi. Všetky jej práce sú založené na dôkladnej pramennej báze, či už muzeálnych zbierok alebo terénneho výskumu. Rada sa venovala výstavám. Zo zbierok múzea pripravila takmer dvadsať výstav, mnohé z nich boli svojím obsahovým zameraním premiérové. Výborná bola pri akvizíciách v teréne, vedela sa k ľuďom priblížiť a získať ich dôveru. Má významný podiel na vybudovaní zbierky tradičného odevu a textilu v múzeu. Za tridsaťtri rokov práce v múzeu sú to tisíce predmetov, ktoré do tohto zbierkového fondu získala a skatalogizovala, o ktoré sa starala. Dlhoročne spolupracovala so ženským, družstevným a folklórnym hnutím.

Prosím tých, ktorí Magdalénu Kaňovú poznali, i tých, ktorí ju nepoznali, ale pri svojej práci využívajú výsledky jej dlhoročnej zberateľskej a odbornej práce v múzeu, venujte jej tichú spomienku.

Mojmír Benža

OBSAH

Predhovor (<i>Halmová, Mária</i>)	5
Introduction (<i>Halmová, Mária</i>)	6
Štúdie a materiály	
<i>Halmová, Mária</i> : Slovenské národné múzeum v rokoch 1952 – 1961	7
<i>Pekariková, Barbora</i> : Akvizície v kultúrnohistorickom fonde Slovenského národného múzea v Martine	22
<i>Váleková, Monika</i> : Inšpiračné zdroje tvarov a ornamentiky výrobkov slovenských drotárov koncom 19. a v prvých desaťročiach 20. storočia	86
<i>Hupko, Daniel</i> : K otázke vplyvu holičskej manufaktúry na džbankársku výrobu v Boleráze	112
<i>Suchý, Lubor – Ďurian, Karol – Krušínský, Peter</i> : Dokumentácia historických krovných konštrukcií na území regiónu Turiec	123
Správy	
<i>Očková, Katarína</i> : 26. medzinárodná konferencia Asociácie európskych múzeí v prírode	136
<i>Kiripolská, Anna</i> : Workshop „Použití hlíny ve venkovském stavitelství“	143
<i>Kiripolská, Milena</i> : Stretnutie pracovníkov SNM v Martine po 5 rokoch	146
<i>Halmová, Mária</i> : Z činnosti SNM v Martine v roku 2012	148
<i>Halmová, Mária</i> : From the Activities of the Slovak National Museum in Martin in 2012	154
Recenzie a informácie	
<i>Krištek, Igor</i> : Slavkovský, Peter. Slovenská etnografia (kompéndium dejín vedného odboru)	156
<i>Ferklová, Daša</i> : Ladislav Fapšo. Použitie liatiny v drotárskom remesle	160
<i>Moncmanová, Lubica</i> : Senohrad 1135 – 2010	164
Nekrológy	
<i>Benža, Mojmir</i> : Za Magdalénou Kaňovou (*1928 – †2013)	168

CONTENTS

Introduction (<i>Halmová, Mária</i>)	6
Studies and Materials	
<i>Halmová, Mária</i> : The Slovak National Museum in the years 1952 – 1961	7
<i>Pekariková, Barbara</i> : Genesis of the Cultural Fund collection of the Slovak National Museum in Martin	22
<i>Váleková, Monika</i> : Sources of inspiration for forms and ornamentation of Slovak tinkers' products at the end of the 19 th and in the early decades of the 20 th centuries	86
<i>Hupko, Daniel</i> : About the impact of the Holíč faience manufactory on the jug production in Boleráz	112
<i>Suchý, Lubor – Ďurian, Karol – Krušínský, Peter</i> : Documentation of historical roof structures in the Turiec region	123
Reports	
<i>Očková, Katarína</i> : The 26 th International Conference of the Association of European Museums in the Open Air	136
<i>Kiripolská, Anna</i> : Workshop on 'The use of clay in rural constructions'	143
<i>Kiripolská, Milena</i> : Reunion of employees of the SNM, Martin after 5 years .	146
<i>Halmová, Mária</i> : From the Activities of the Slovak National Museum in Martin in 2012	154
Reviews and Information	
<i>Krištek, Igor</i> : Slavkovský, Peter. Slovak ethnography (a compendium of the history of the science)	156
<i>Ferklová, Daša</i> : Ladislav Fapšo. The use of cast iron in tinker craft	160
<i>Moncmanová, Lubica</i> : Senohrad in the years 1135 – 2010	164
Obituaries	
<i>Benža Mojmír</i> : Magdaléna Kaňová (1928 – 2013)	168

